

УПОВНОВАЖЕНИЙ ІЗ ЗАХИСТУ
ДЕРЖАВНОЇ МОВИ

РІЧНИЙ ЗВІТ

Про стан дотримання Закону
України "Про забезпечення
функціонування української мови
як державної" у 2023 році

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	3
РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ЗМІН ДО НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЩОДО ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ	8
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ	29
РОЗДІЛ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ УПОВНОВАЖЕНОГО ІЗ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ У 2023 РОЦІ...76	
РОЗДІЛ 4. ЗАСТОСУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ У СФЕРАХ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ.....	112
4.1. ДЕРЖАВНА МОВА В ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	112
4.2. ЗАСТОСУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В СУДОЧИНСТВІ.....	131
4.3. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ ОСВІТИ	145
4.4. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ НАУКИ.....	165
4.5. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ КУЛЬТУРИ	173
4.6. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ МЕДІА.....	193
4.7. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ КНИГОВИДАННЯ ТА КНИГОРОЗПОВСЮДЖЕННЯ	229
4.8. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ КОРИСТУВАЦЬКИХ ІНТЕРФЕЙСІВ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ ТА ВЕБСАЙТІВ	239
4.9. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ ОБСЛУГОВУВАННЯ СПОЖИВАЧІВ	254
4.10. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ ТРАНСПОРТУ.....	266
4.11. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ РЕКЛАМИ ТА ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ЗАГАЛЬНОГО ОЗНАЙОМЛЕННЯ	274
4.12. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	283
4.13. ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	291
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	310

ВСТУПНЕ СЛОВО

В умовах російсько-української війни державна мова стала одним із головних символів єдності, незламності та боротьби нашого народу за перемогу, незалежність і гідне майбутнє. Українську чуто скрізь: в офіційно визначених законом сферах і в родинному спілкуванні, у церкві та серед іноземців, у провідних університетах світу та інтернеті. Це – наш мовний Рубікон, який ми перейшли внаслідок стійкого усвідомлення ролі та значення рідної мови у долі держави. Безперечно, вона – багата і милозвучна, сильна і стійка, горда і смілива, адже українська – наша лінія національної оборони, народний гнів і спротив, сталева міць і справжня незламність, якими утверджуємо авторитет України як непохитної, демократичної, ціннісної в захисті своїх інтересів. "Мова – це бронезилет нації!", - стверджує письменниця, Шевченківська лауреатка Марія Матіос, немовби унаочнюючи значущість розмовляти українською на передовій та стрімкий перехід на спілкування нею в тилу, відстоювання мовних прав у всіх сферах суспільного життя та необхідність створення кращих умов для її розвитку. Організуючи волонтерські курси, ухвалюючи місцеві програми, радіючи нескінченним чергам до нових книгарень, театрів і музеїв, протидіючи мововбивству на тимчасово окупованих територіях, реально караючи причетних до злочинів проти українського народу, всі ми робимо велику державницьку справу.

Впевнено йдучи шляхом дерусифікації, деколонізації та деокупації, утверджуючи національні пріоритети та захищаючи кожного українця, все менше залишається того ворожого, нав'язаного і штучного, що століттями накидалося на голови мільйонів і було атрибутом громадського простору чи об'єктів топоніміки, складовою шкільних програм чи політики меншовартості, елементом сміхової культури або великодержавного шовінізму. Чого тільки варті відроджені назви міст і громад, площ і бульварів, залізничних станцій та зупинок метро! Мусимо визнати історичну велич таких світоглядних трансформацій, за яких все більше йдеться про важливість національної пам'яті, необхідність утвердження духовності, роль зміцнення ідентичності, нагальний розвиток освіти, культури, традицій. Переважна більшість сучасників, перейшовши на українську чи спілкуючись нею на роботі та вдома, свідомо віддали перевагу питомим принципам, властивим нації борців за незалежність. Рекордні соціологічні показники провідних наукових установ, центрів та громадських об'єднань свідчать як про культуральні зміни, так і конституційні. Стилєт Основного закону зміцнюється стилосом кожного громадянина, гартується вогнем і залізом боротьби, словом чину і справами

честі. Це – не апогей кардинальних перетворень, а їх справжні витoki, основа подальших незворотних змін, які виборюються ціною життів кращих.

2023-й став рекордним за кількістю звернень за роки діяльності секретаріату Уповноваженого із захисту державної мови. З тих майже 3700 повідомлень щодо порушень мовного закону лєвова частка стосувалась сфери обслуговування споживачів, а це – кричуща відсутність української версії сайтів інтернет-магазинів та вебсайтів, через які здійснюється обслуговування споживачів, а також факти зловживань під час обслуговування громадян, ненадання інформації про товари і послуги (меню, цінники, упакування, розрахункові документи тощо). Коментуючи дотримання прав громадян на інформацію для загального ознайомлення та зовнішню рекламу, можна констатувати зв'язок між окремими порушеннями та ефективністю дій місцевої влади та суб'єктів господарювання. На мої численні звернення та рекомендації в Харкові, Миколаєві, Одесі, Ужгороді, Чернігові, інших містах і громадах тисячі вивісок недержавною мовою на фасадах будівель, магазинів, автомайстерень, салонів краси, ресторанів нарешті пішли в минуле. Я вже не кажу про перейменовані популярні торговельні марки і знаки, банки та великі компанії, що свідчить про мовну стійкість бізнесу, світогляд кожного громадянина, принциповість влади, ефективно застосовані механізми контролю і покарань за адміністративні проступки.

На фоні порушень у сфері освіти помітна активність студентства у відстоюванні своїх прав та створенні кращих можливостей для опанування української. Наша співпраця з радою ректорів університетів, студентськими мовними омбудсменами, громадськими організаціями, асоціацією мовних курсів дає непогані результати. Аналогічна активність як на рівні дошкілля та позашкілля, так і шкільництва, адже за результатами спільних з Державною службою якості освіти України досліджень ми контролюємо забезпечення функціонування державної мови в закладах загальної середньої освіти. В епіцентрі особливої уваги – навчання українською за кордоном у місцях тимчасового перебування понад пів мільйона нашої обпеченої війною молоді. Українознавчий компонент у шкільних програмах зарубіжжя, дієво забезпечений державою, - гарантія повернення молоді та їх батьків додому.

Лідерами за кількістю повідомлень про порушення мовного Закону були Київ (1345), Харківська (516) та Одеська області (486), на території яких збільшується кількість мовних курсів і місцевих програм, посилюється контроль за дотриманням закону. Я дякую тим, хто не мириться з порушеннями, скаржиться на адресу Секретаріату, досліджує мовну ситуацію та пропонує кращі ініціативи. Втім міста-мільйонники повинні показати дієвий приклад світові, як реально відстоювати державну мову під час війни. Серед

прикладів ефективної державної мовної політики – розробка і затвердження відповідних програм. Місцеві громади, які усвідомили важливість розвитку української мови, мають набагато кращі результати. Так, з моєї ініціативи в Україні функціонує 104 місцеві (з яких 19 – обласних) мовні програми та понад 500 безоплатних курсів з опанування державної. Херсонщина – серед лідерів, адже втілює рекордну 31 місцеву мовну програму. Зрозуміло, що цього абсолютно недостатньо, коли ми бачимо приклади порушень мовного закону депутатами, міськими головами чи їх заступниками. Тим не менш, і це також показова ілюстрація потужної ефективності змін та послідовних кроків органів місцевого самоврядування. Затверджена в березні 2024 року урядова державна програма сприяння опануванню української мови, поява якої сприятиме ключовим трансформаціям у країні та за кордоном, – суттєве посилення національних інтересів. Крім визначених законом завдань, особлива увага в цьому документі приділена створенню мережі державних безоплатних курсів, утвердженню української на деокупованих територіях, її розвитку за кордоном. Важливий компонент – впровадження чинної редакції українського правопису від НМТ до правотворчої діяльності. Серед інших пріоритетів державної програми – посилення прав жестомовних осіб, які вимагають реальних змін до чинного законодавства.

Тісна співпраця з парламентарями, постійні зустрічі та наради дають гарні результати. Так, нормами Закону України "Про медіа" змінено визначення українськомовних програм та фільмів, відповідно до яких вони стали справді українськомовними; вилучено рекламу з обрахунку мовних квот на радіо і телебаченні; почали діяти норми про відповідальність за приниження і зневажання державної мови. Крім того, під час підготовки вкрай важливого закону "Про національні меншини (спільноти) України" були враховані наші конструктивні пропозиції, якими створено нові можливості для застосування мов національних меншин, але при цьому не звужено сфери функціонування української в освіті, телебаченні та радіомовленні, книговидаванні й книгорозповсюдженні, рекламі та виборчій агітації. Не можу не згадати нову редакцію Закону України "Про захист прав споживачів", який значно посилив наші позиції в царині захисту мовних прав громадян України.

Спільними зусиллями Україна стала набагато ближчою до ЄС. Наше членство в Європейській федерації національних мовних інституцій (EFNIL), участь у XX-й Генеральній асамблеї в Любляні (Словенія), тісна співпраця з колегами на континенті, вивчення передового досвіду, врахування кращих світових практик дає гарні результати як для популяризації української, так і для нашої євроінтеграції. Так, 14 грудня 2023 року на саміті ЄС в Брюсселі розпочалися переговори про вступ України до Європейського Союзу. Для всіх

нас це – нові мовні можливості. Статус офіційної мови ЄС – наша реальна перспектива, складний та відповідальний шлях до якої ми здолаємо разом. На нас там зачекались, адже інтерес до української справді рекордний. Найвідоміша платформа для вивчення іноземних мов "Duolingo" називає українську серед найпопулярніших у світі. Іноземці, вивчаючи українську, проявляють солідарність з нацією нескорених, допомагаючи відкрити красу і велич нашої культури, літератури, мистецтва. Інтерес до української є також серед тих, хто навчає наших військових, відновлює об'єкти критичної інфраструктури, здійснює гуманітарне розмінування, перебуває в лавах ЗСУ, складає іспити з української з метою набуття громадянства. В цьому контексті дозволю нагадати прізвища тих політиків світового рівня, хто палко підтримує нас і, перебуваючи в Україні, виступав у Верховній Раді України українською. Серед них – Голова Європейської Ради Д. Туск, Президент Польщі А. Дуда, Президент Литовської Республіки Г. Науседа, Спікер парламенту Фінляндії Ю. Халлаахо, Спікер Парламенту Латвійської Республіки Е. Смілтенс. Дякую, друзі, за жертвовну допомогу і підтримку нашого війська, за гостинний прийом наших громадян, а також за те, що сприяєте в перекладах європейського законодавства українською і навпаки. Мовна дипломатія долає кордони!

Деокупація мовного простору – серед наших пріоритетів, адже українська – під прицілним вогнем російських злочинців. Погрози та вбивства людей, спалені бібліотеки і школи, знищенні пам'ятники жертвам Голодомору та учасникам бойових дій, витіснення мови з усіх сфер окупаційного життя – серед кричущих прикладів лінгвоциду. Підтримка ЗСУ, заходи з протидії мововбивству, формування кадрового резерву, притягнення до відповідальності за злочини проти людяності – серед необхідних кроків на шляху до перемоги.

На п'ятому році Закон України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" запрацював на повну силу, оскільки практично всі його норми набрали чинності. Для його утвердження важлива діяльність Національної комісії зі стандартів державної мови, яка продовжує працювати над термінологією, розробляє стандарти української як іноземної, забезпечує проведення оновлених іспитів на визначення рівня володіння українською як державною, а також як іноземною, вживає заходів для посилення інституційної спроможності та взаємодії з основними інституціями у сфері державної мовної політики. Маючи мережу уповноважених установ, які відповідають критеріям безпечного середовища, комісія забезпечила доступ усіх охочих до складання іспитів навіть у прифронтових областях. Все це важливо і цінно, особливо у взаємодії з іншими лідерами змін.

Слова подяки Національній академії наук України: спільні конференції, круглі столи та рішення якої сприяють розвитку, популяризації та дослідженням державної мови.

2024-й – рік реалізації державної мовної програми, набуття чинності нових норм про українськомовну програму в Законі України "Про медіа", а про місцеві друковані ЗМІ – в Законі України "Про забезпечення функціонування української мови як державної". Ці та інші зміни важливі, але головне – їх виконання. Саме тому роль і значення нашої мовозахисної інституції, яка беззастережно захищає права громадян України на інформацію та послуги на всій території України, ключова, як і роль кожного, хто сприяє незворотній українізації. Збільшення кількості звернень і скарг – яскраве свідчення мовної стійкості сучасників, правова грамотність яких зростає і завдяки тим інформаційним кампаніям, роз'яснювальній роботі, зразкам ефективної співпраці, які ми здійснюємо. Особливо це стане відчутно, коли в кожній області, а не в кількох, ми матимемо представників уповноваженого, які працюватимуть на утвердження і популяризацію мови, захист прав громадян, створення кращих можливостей для удосконалення законодавства, втілення державної програми та безоплатних мовних курсів тощо. На часі – зміщення акценту в державній мовній політиці від лагідної (оборонної) до наступальної українізації, яка передбачає створення додаткових можливостей для забезпечення функціонування української мови як державної та контроль за виконанням закону.

Утверджуючи українську, ми зміцнюємо Конституцію України та виконуємо закон, відстоюємо національну безпеку та захищаємо територіальну цілісність, дбаємо про майбутнє держави і відстоюємо право кожного громадянина. Дух свободи, відваги, єдності та боротьби, з якими долаємо важкі випробування в новітній історії, наближають омріяну нацією вільних Перемогу.

Віримо в ЗСУ!

РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ЗМІН ДО НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЩОДО ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ

2023-й став першим роком, коли вже не набирали чинності відтерміновані при ухваленні Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (далі - Закон про державну мову) його окремі положення. Основні етапи набрання чинності Законом про державну мову відбулися, тому в 2023 році він почав працювати що є сили. Нагадаємо, з 25 квітня 2019 року - дня ухвалення Закону про державну мову - до початку 2023 року відбулося сім хвиль його імплементації, які стали важливими кроками на шляху утвердження української мови як державної:

16.07.2019 - набрання чинності Законом і більшістю його статей;

16.01.2020 - щодо мови реклами;

16.07.2020 - щодо мови науки, діловодства, технічної та медичної документації, транспортної інфраструктури;

16.01.2021 - щодо мови обслуговування;

16.07.2021 - щодо мови у сфері культури, книговидання та книгорозповсюдження, засвідчення рівня володіння державною мовою;

16.01.2022 - щодо мови загальнодержавних та регіональних друкованих медіа;

16.07.2022 - щодо мови програмного забезпечення, встановленого на товарах, інтернет-представництв, норми КУпАП щодо адміністративної відповідальності за порушення Закону.

Водночас у 2023 році законодавство про державну мову удосконалювалось за нових викликів, які постають перед Україною. В цьому розділі розглянуто основні зміни, які відбулися в нормативно-правовому регулюванні щодо функціонування державної мови, а також хід підготовки відповідних проєктів нормативних актів.

Зокрема, йдеться про:

- норми законодавства про державну мову, які ухвалені раніше, але набрали чинності у 2023 році;
- ухвалені у 2023 році зміни до Закону про державну мову;
- ухвалені у 2023 році інші зміни до законодавства, які стосуються функціонування державної мови;
- ухвалені у 2023 році підзаконні нормативно-правові акти, які стосуються функціонування державної мови;
- проєкти нормативно-правових та розпорядчих актів, пов'язаних із функціонуванням державної мови, які опрацьовувалися Уповноваженим у 2023 році.

Норми законодавства, які ухвалені раніше, але набрали чинності у 2023 році

Набрання чинності Закону України "Про медіа"

Насамперед слід нагадати про те, що 31 березня 2023 році набрав чинності ухвалений в грудні 2022 року Закон України "Про медіа". Зміст основних його положень, які регулюють питання застосування державної мови у сфері медіа, та строки набрання ними чинності, було розглянуто у Розділі 1 Річного звіту про стан дотримання Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у 2022 році (далі - Річний звіт Уповноваженого за 2022р.)¹. Зазначимо лише те, що цей закон посилив вимоги щодо застосування державної мови у сфері медіа. Окремі його положення, зокрема щодо збільшення частки та порядку застосування державної мови в медіа різних видів, набирають чинності поступово, починаючи з 1 січня 2024 року, що детально розглянуто у Розділі 4.6. Державна мова у сфері медіа.

Набрання чинності змін до частин першої, другої статті 26 Закону про державну мову

22 червня 2023 року Президент В. Зеленський підписав ухвалений ще 19.06.2022 р. Закон №2309-IX "Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення обмежень на ввезення та розповсюдження видавничої продукції, що стосується держави-агресора, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої території України".

Цим законом внесено зміни до частини першої, другої статті 26 Закону про державну мову, які викладено в такій редакції:

"1. Книжкові видання в Україні видаються та розповсюджуються державною мовою та/або мовами корінних народів України, офіційними мовами Європейського Союзу.

2. Книжкові видання можуть видаватися та розповсюджуватися іншими, ніж зазначені в частині першій цієї статті, мовами у таких випадках: 1) книжкове видання, видане в Україні або ввезене в Україну у встановленому законодавством порядку, містить виключно твори мовою оригіналу або в перекладі на державну мову, мови корінних народів України, офіційні мови Європейського Союзу; 2) книжкове видання видано на замовлення органів державної влади України в інтересах національної безпеки, відсічі російської агресії проти України і не підлягає продажу чи поширенню в інший спосіб

¹ Річний звіт Уповноваженого за 2022 р . URL:

[https://mova-](https://mova-ombudsman.gov.ua/storage/app/sites/14/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%202022/%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%20%D0%A3%D0%9F%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%90%D0%96%D0%95%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%9E%202022.pdf)

[ombudsman.gov.ua/storage/app/sites/14/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%202022/%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%20%D0%A3%D0%9F%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%90%D0%96%D0%95%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%9E%202022.pdf](https://mova-ombudsman.gov.ua/storage/app/sites/14/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%202022/%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%20%D0%A3%D0%9F%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%90%D0%96%D0%95%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%9E%202022.pdf)

через мережу книгорозповсюдження в Україні; 3) книжкове видання видано до 1 січня 2023 року, крім видань, розповсюдження яких заборонено відповідно до Закону України "Про видавничу справу".

Прийняті зміни посилюють позицію української мови та стимулюють розвиток українського книговидання і книгорозповсюдження шляхом протидії політиці зросійщення України. Також ці зміни сприяють збільшенню українськомовного культурного продукту, істотно зміцнюють книжкову сферу, утверджують роль держави в захисті національних інтересів в умовах війни.

Водночас зауважимо, що у зв'язку із підписанням та набранням чинності окремих пунктів статті виникла правова колізія, яка пов'язана з тим, що 22 червня 2023 року Президент України В.Зеленський підписав зазначений Закон, який набрав чинності з дня, наступного за днем його опублікування – 25.06.2023 р.

Однак прикінцевими положеннями цього Закону визначено, що він набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, крім пункту 3 розділу I, який набирає чинності з 1 січня 2023 року. Тож відтермінована у часі норма навпаки стала такою, що вчасно не набула чинності.

Підписання Закону через рік з моменту його ухвалення Верховною Радою України унеможливило своєчасну реалізацію положень пункту третього частини другої статті 26 Закону про мову та дозволило майже пів року видавати та розповсюджувати книги іншими мовами, ніж це зазначено в частині першій цієї статті.

Набрання чинності Законом України "Про національні меншини (спільноти) України"

Нагадаємо, Законом про державну мову в певних випадках передбачено окремі особливості застосування поряд із державною мовою мов корінних народів та національних меншин України, порядок застосування яких має регулюватися окремим законом. Абзацом другим підпункту 3 пункту 8 розділу IX "Прикінцеві та перехідні положення" Закону про мову Кабінету Міністрів України було доручено підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин. Закон України "Про корінні народи" був ухвалений парламентом в 2021 році та детально аналізувався в частині застосування мов у Річному звіті Уповноваженого за 2021 рік². Закон України "Про національні меншини (спільноти) України" був ухвалений 13 грудня 2022 року, але відповідно до його Перехідних положень набрав чинності 1 липня 2023 року.

---

² Річний звіт Уповноваженого за 2022 р. URL:

<https://mova-ombudsman.gov.ua/storage/app/sites/14/Report%202021/richniy-zvit-upovnovazhenogo-2021.pdf>

Інформацію про хід підготовки цього закону, участь в ній Уповноваженого, а також аналіз положень закону подано у Річному звіті Уповноваженого за 2022 рік. Про зміни, які до нього вносились, йтиметься нижче в цьому Розділі.

Ухвалені у 2023 році зміни до Закону про державну мову

1. 12.01.2023 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ" щодо застосування сучасних підходів до профілактики, тестування і лікування ВІЛ-інфекції відповідно до керівних документів Всесвітньої організації охорони здоров'я", яким вже не вперше було змінено редакцію частини сьомої статті 33 Закону про державну мову.

Зміни до частини сьомої статті 33 Закону про державну мову

Цим законом внесено зміни до абзацу другого пункту 2 розділу II "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про внесення змін до деяких законів України, спрямованих на підвищення доступності лікарських засобів, медичних виробів та допоміжних засобів до них, які закупаються особою, уповноваженою на здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я" слова і цифри "до 1 квітня 2023 року" замінити словами і цифрами "протягом періоду дії воєнного стану, введеного Указом Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженого Законом України "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ, та 30 місяців після його завершення чи скасування".

Нагадаємо, що Законом України "Про внесення змін до деяких законів України, спрямованих на підвищення доступності лікарських засобів, медичних виробів та допоміжних засобів до них, які закупаються особою, уповноваженою на здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я", було внесено зміни до частини сьомої статті 33 Закону про мову та продовжено з 30 квітня 2022 року до 1 квітня 2023 року термін, до якого є допустимим маркувати мовою оригіналу лікарські засоби, медичні вироби, які підлягають закупівлі відповідно до угод щодо закупівлі, укладених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, із спеціалізованими організаціями, які здійснюють закупівлі, визначеними відповідно до Закону України "Про публічні закупівлі", а також виконувати мовою оригіналу інструкції про застосування таких лікарських засобів, медичних виробів.

Як зазначено у пояснювальній записці, продовження строку дії такого винятку, який дозволяє тимчасово не дублювати відповідну інформацію про лікарські засоби, медичні вироби та інструкції до них, зумовлено потребою створити ефективну систему протидії ВІЛ, яка сприятиме ранній діагностиці ВІЛ, дестигматизації людей, які живуть з ВІЛ та самого захворювання, формуванню прихильності до лікування, універсальності покриття діагностикою та лікуванням ВІЛ, розширенню кола суб'єктів, які надають медичну допомогу та послуги з тестування в сфері ВІЛ, наближенню послуг з профілактики, діагностики та лікування ВІЛ до пацієнта, розширенню доступу до АРТ, елімінації передачі ВІЛ від матері до дитини. Відтак, тепер такий строк суттєво продовжено і виняток діятиме весь час воєнного стану та 30 місяців після його завершення чи скасування.

2. 21.03.2023 р. Верховна рада України ухвалила Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про громадянство України" та Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" щодо умов прийняття до громадянства України" (набрав чинності 27.10.2023 р.).

Зміни до частини першої статті 7 Закону про державну мову

Зазначеним законом було змінено абзац другий частини першої статті 7 Закону про державну мову, який викладено в такій редакції: "Особи, які мають визначні заслуги перед Україною, у тому числі іноземці та особи без громадянства, які в установленому законодавством України порядку проходять військову службу за контрактом у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту або Національній гвардії України, особи, прийняття яких до громадянства України становить державний інтерес для України, і особи, які отримали посвідку на тимчасове проживання на підставі частини двадцятої статті 4 Закону України "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства", мають право на набуття громадянства України без засвідчення рівня володіння державною мовою, за умови подання зобов'язання про складання іспитів з основ Конституції України, історії України та на рівень володіння державною мовою відповідно до Закону України "Про громадянство України". Такі особи зобов'язані опанувати державну мову на рівні, визначеному законодавством, протягом двох років з дня набуття громадянства України".

Детальний аналіз відповідного урядового законопроекту, який став Законом України "Про внесення змін до Закону України "Про громадянство України" та Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" щодо умов прийняття до громадянства України", викладено

у Розділі 1. Звіту за 2022 р. Листом від 28.07.2022 № 1942/05-Вих. зазначений Закон, розроблений Міністерством внутрішніх справ України спільно з Державною міграційною службою України, погоджений Уповноваженим із захисту державної мови без зауважень, оскільки його положення не звужують застосування української мови як державної у сферах суспільного життя.

3. 08.12.2023 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах" № 3504-IX (далі - Закон № 3504-IX). Його поява пов'язана з вимогою виконання однієї з умов, необхідних для початку переговорів про вступ України до Європейського Союзу. Вона стосувалася рекомендації ЄС врахувати останні зауваження Венеціанської комісії щодо забезпечення прав національних меншин. Тож Законом № 3504-IX внесено зміни до положень Закону про державну мову, що стосуються мови виборів і референдумів, мови освітнього процесу, мови книговидання та книгорозповсюдження, а також зміни до деяких інших законів.

Зміни до частини п'ятої статті 18 Закону про державну мову

Законом № 3504-IX було внесено зміни до частини п'ятої статті 18 Закону про державну мову, яку викладено в такій редакції: "5. У порядку і на умовах, визначених законом щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України, допускається поширення матеріалів передвиборної агітації, виконаних мовами відповідних корінних народів, національних меншин України та дубльованих державною мовою".

Зазначена норма має технічний характер, оскільки у попередній редакції частини п'ятої статті 18 Закону про мову допускалося поширення матеріалів передвиборної агітації, виконаних державною мовою та дубльованих мовами відповідних корінних народів, національних меншин України.

Зміни до частини першої статті 21 Закону про державну мову

Також внесено зміни до частини першої статті 21 Закону про мову, яку викладено в такій редакції: "1. Мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова. У класах (групах) з навчанням мовами національних меншин, які є офіційними мовами Європейського Союзу, гарантується право на використання мови відповідної національної меншини в освітньому процесі поряд з державною мовою". Ця норма не звужує застосування державної мови у сфері освіти. Зауважимо, що частину першу статті 7 Закону України "Про освіту" було викладено у такій самій редакції.

Зміни до частини четвертої та п'ятої статті 26 Закону про державну мову

Законом № 3504-ІХ також внесено зміни до статті 26, відповідно до яких:

абзац другий частини четвертої викладено в такій редакції: "Ця вимога не поширюється на видавничу продукцію, видану кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів чи національних меншин України за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів відповідно до закону щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України, а також на видавничу продукцію, видану мовами національних меншин, які є офіційними мовами Європейського Союзу";

абзац третій частини п'ятої викладено в такій редакції: "Положення абзацу першого цієї частини не поширюється на книгарні та інші заклади, що здійснюють розповсюдження книжкових видань винятково мовами корінних народів, мовами національних меншин, які є офіційними мовами Європейського Союзу, та державною мовою та/або словників та розмовників з іноземних мов, підручників з вивчення іноземних мов".

Зазначене тісно пов'язане з відповідними змінами, внесеними Законом № 3504-ІХ до положень Закону України "Про національні меншини (спільноти)". Зокрема йдеться про удосконалення законодавчого механізму реалізації права національних меншин, мовами яких є офіційні мови Європейського Союзу, на застосування рідної мови при виданні та розповсюдженні книжкової продукції. Такі зміни не створюють додаткових загроз для функціонування державної мови.

Зміни до абзацу другого пункту 3 розділу ІХ "Прикінцеві та перехідні положення"

Законом № 3504-ІХ внесено зміни до абзацу другого пункту 3 розділу ІХ "Прикінцеві та перехідні положення" Закону про державну мову, який викладено в такій редакції: "Особи, які належать до національних меншин України, мови яких є офіційними мовами Європейського Союзу, і розпочали здобуття загальної середньої освіти до 1 вересня 2018 року мовою відповідної національної меншини України, до завершення здобуття повної загальної середньої освіти мають право продовжувати здобувати таку освіту відповідно до правил, що діяли до набрання чинності цим Законом". Аналогічні зміни було внесено до підпункту 19 пункту 3 розділу ХІІ "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про освіту".

За попередньою редакцією зазначеного положення Закону України "Про освіту" відповідні особи (очевидно, що це стосується здобувачів загальної

середньої освіти) мали право продовжувати навчання за старими правилами до 1 вересня 2024 року. Внесення таких змін є результатом компромісного рішення, обумовленого, насамперед, прагненням України наблизити своє членство в Європейському Союзі.

Ухвалені у 2023 році інші, крім змін до Закону про державну мову, зміни до законодавства, які стосуються функціонування державної мови

Серед ухвалених у 2023 році законодавчих актів на окрему увагу заслуговують ті, що пов'язані з реалізацією мовних прав національних меншин. Зокрема, йдеться про Закон України від 21 вересня 2023 р. № 3389-IX "Про внесення змін до Закону України "Про національні меншини (спільноти) України" щодо деяких питань реалізації прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України" та Закон України від 8 грудня 2023 р. № 3504-IX "Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах".

Обидва закони пов'язані із вимогою Європейського Союзу врахувати оприлюднений 12 червня 2023 р. Висновок Європейської Комісії "За демократію через право" (Венеціанська Комісія) щодо Закону України "Про національні меншини (спільноти) України", який було ухвалено 13 грудня 2022 року. Значна частина зауважень, висловлених Комісією, стосувалася необхідності внесення змін до законодавства, що регулює функціонування державної мови, і викликала негативну реакцію з боку громадськості. Аналіз зазначеного висновку вказував на те, що окремі його рекомендації не враховували обставини воєнного стану, наслідки зросійщення України, ризики для національної безпеки, пов'язані з російською агресією, а також не відповідали положенням Рішення Конституційного Суду України від 21.07.2021 року щодо конституційності Закону про державну мову.

З огляду на це Уповноважений звернувся з листом від 20.07.2023 р. № 3931/05 до Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України О.Стефанішиної щодо необхідності зваженого підходу до врахування рекомендацій Венеціанської комісії при підготовці змін до чинних законодавчих актів. За її дорученням зазначені аргументи були розглянуті та взяті до уваги органами державної влади, зокрема Державною службою України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС), яка здійснювала підготовку відповідних змін до законодавства (лист ДЕСС від 28.08.2023 № 4980/12-03/23).

21 вересня 2023 року Верховна Рада України прийняла Закон № 3389-IX "Про внесення змін до Закону України "Про національні меншини (спільноти) України" щодо деяких питань реалізації прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України", який набрав чинності 08.11.2023 р. Законом частково було враховано рекомендації Венеціанської комісії, зокрема в частині посилення правової визначеності та удосконалення норм щодо проведення публічних та культурно-мистецьких заходів, створення спеціалізованих книгарень, особливостей застосування мов в населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот), або в яких такі особи складають значну частину населення. Також Законом встановлено тимчасове обмеження окремих прав національних меншин (спільнот), які ідентифікують свою приналежність за етнічним походженням із державою, що визнана в Україні та/або міжнародними організаціями державою-терористом (державою-агресором), та пов'язане із таким правом тимчасове обмеження на застосування мови держави-агресора.

Реалізація на практиці зазначених законодавчих змін потребує ухвалення деяких підзаконних нормативно-правових актів, які потенційно можуть містити норми, що звужують сферу застосування державної мови. Кабінету Міністрів України в Прикінцевих положеннях закону доручено у шестимісячний строк з дня набрання ним чинності (до 08 травня 2024 року) затвердити:

- перелік мов національних меншин (спільнот), яким загрожує зникнення (станом на початок квітня 2024 р. не затверджено, проєкт акта не надходив на розгляд Уповноваженого);
- методологію використання мов національних меншин (спільнот) у населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот), або в яких такі особи складають значну частину населення (затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 9 лютого 2024 р. № 181 - детально позицію Уповноваженого щодо цього акта викладено окремо в цьому розділі);
- порядок визначення переліку населених пунктів, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот), або в яких такі особи складають значну частину населення (затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2024 р. № 257, проєкт акта не надходив на розгляд Уповноваженого);
- перелік населених пунктів, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот), або в яких такі особи складають значну частину населення (станом на початок квітня не затверджено, проєкт акта не надходив на розгляд Уповноваженого).

Також законом доручено Уряду підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону України, спрямований на врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів щодо прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах.

8 грудня 2023 року було ухвалено Закон № 3504-IX "Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах" (Закон № 3504-IX), який містить зміни до Закону про державну мову (вже аналізувались в цьому розділі), а також зміни до законів "Про місцеве самоврядування в Україні", "Про освіту", "Про вищу освіту", "Про повну загальну середню освіту", "Про національні меншини (спільноти) України", "Про медіа".

Варто зазначити, що підготовка відповідного законопроєкту викликала широкий суспільний інтерес, координувалася керівництвом Уряду за активної участі Уповноваженого та представників громадськості. Більшість застережень і пропозицій, поданих Уповноваженим, зокрема в частині змін до Закону про державну мову, "Про освіту", "Про вищу освіту", "Про національні меншини (спільноти) України", "Про медіа", які мали на меті максимально знизити ризики для державної мови, насамперед, з боку мови держави-агресора, було враховано в компромісній редакції закону.

Зміни до законів про "Про повну загальну середню освіту" та "Про вищу освіту"

На особливу увагу заслуговують положення Закону № 3504-IX щодо внесення змін до частин першої та шостої статті 5 Закону України "Про повну загальну середню освіту" та статті 48 Закону України "Про вищу освіту". На нашу думку, вони можуть призвести до створення певних перешкод для опанування громадянами державної мови на належному рівні, обмеження їхнього права на навчання державною мовою. Зазначені зміни дозволяють закладам освіти без прив'язки до місцевості, де традиційно проживають національні меншини (спільноти) України або де представники таких меншин (спільнот) складають значну частину населення, здійснювати навчальний процес виключно мовами національних меншин (спільнот) України, які є офіційними мовами Європейського Союзу. Опанування державною мовою у закладах загальної середньої освіти буде зведено лише до 3-х окремих дисциплін (українська мова, українська література, історія України) у випадку базової освіти та до 4 окремих дисциплін (українська мова, українська література, історія України, Захист України) у випадку профільної освіти, а у

зкладах вищої освіти приватної форми власності – взагалі до єдиної "окремої навчальної дисципліни".

До порівняння: попередня редакція Закону України "Про повну загальну середню освіту" передбачала для закладів загальної середньої освіти державної, комунальної та корпоративної форм власності обов'язкове здобуття особами, які належать до національних меншин України, мови яких є офіційними мовами ЄС, базової середньої освіти державною мовою в обсязі не менше 20-40 відсотків та профільної середньої освіти у обсязі не менше 60 відсотків річного обсягу навчального часу. Отже, зазначені зміни суттєво звужують використання державної мови у навчальному процесі у закладах середньої освіти, що може призвести до незабезпечення вивчення громадянами – здобувачами освіти, насамперед, з числа представників національних меншин (спільнот) України, державної мови на належному рівні. Як наслідок, це може повернути ситуацію у сфері освіти до 2017 року, коли в окремих регіонах України значна кількість здобувачів освіти не володіла державною мовою на рівні, необхідному для складання ЗНО, про що свідчать офіційні дані. Це може призвести до обмеження доступу випускників шкіл з навчанням мовами національних меншин до вищої освіти державною мовою, спонукатиме їх до вступу до приватних закладів вищої освіти з навчанням мовою національної меншини або до здобуття вищої освіти за кордоном. Наслідком цього може стати утворення системи освіти, яка матиме сегрегаційний характер. Як зазначив Конституційний Суд України у пункті 7 рішення від 14.07.2021 № 1-р/2021, особа, яка не володіє державною мовою "потрапляючи в неоднакові умови порівняно з тими, хто нею володів, і, як наслідок, - будучи виключеною з окремих ділянок повноцінного суспільного життя. Незнання державної мови, до того ж на належному рівні, автоматично обмежує можливості особи повноцінно реалізовувати весь обсяг прав і свобод, що їх має громадянин держави". Крім того, як наголошує у п. 4.1. рішення від 14.07.2021 № 1-р/2021 Конституційний Суд України, "володіння державною мовою особами, що належать до корінних народів і національних меншин України, також захищає права осіб, що належать до державотвірної нації, вільно використовувати державну мову в будь-якій ділянці публічного життя на всій території України", а "належне володіння державною мовою на відповідному рівні дає змогу людині повноцінно брати участь у суспільному житті та демократичних процесах".

Більше того, згідно з висновком Конституційного Суду, результатом існування освітньої моделі навчання осіб з числа національних меншин (спільнот), за якої забезпечується навчання виключно їх рідною мовою, а державна мова вивчається як окремий предмет, є "низький рівень розуміння

державної мови та володіння нею; використання російської мови, а не державної, як засобу міжетнічного спілкування; утворення спільнот (громад), ізольованих від участі в загальносуспільному житті та демократичному процесі" і, як наслідок, "лінгвальне самообмеження населення, яке послуговується лише російською або іншою мовою національної меншини і не прагне оволодівати українською мовою" (п.п. 13.6 та 13.7 рішення від 14.07.2021 № 1-р/2021). Крім того, такі зміни створюватимуть підґрунтя для настання для громадян України, які є представниками національних меншин (спільнот) України, несприятливих обставин у вигляді можливої непрямой дискримінації через неможливість їх призначення (обрання) на посади державної служби, місцевого самоврядування, в сфері освіти, у судах та правоохоронних органах, в нотаріаті, адвокатурі, а також в інших сферах, у яких використання державної мови є обов'язковим, саме через недостатній рівень володіння такими особами державною мовою.

Зміни до Закону України "Про рекламу"

30 травня 2023 року Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про рекламу" та інших законів України щодо імплементації норм європейського законодавства у національне законодавство України шляхом імплементації окремих положень законодавства Європейського Союзу у сфері аудіовізуальної реклами (Європейської конвенції про транскордонне телебачення, Директиви Європейського парламенту та Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіапослуги від 10 березня 2010 року із змінами, внесеними Директивою (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 року)" (№ 3136-ІХ від 30.05.2023 р.), яким статтю 6 Закону України "Про рекламу" доповнено частиною шостою такого змісту: "6. Мова реклами є складовою змісту реклами".

Зазначеною нормою законодавець регламентує, що порушення вимог до мови реклами, визначених Законом України "Про рекламу", є порушенням вимог щодо її змісту, а відтак матиме відповідні правові наслідки. Таким чином було виконано одну з рекомендацій Уповноваженого (Річний звіт за 2022 рік, пункт 5 рекомендацій КМУ).

Зазначений Закон також забезпечує повний і належний захист інтересів споживачів, а також захист рекламного ринку України від негативного впливу ззовні, передусім – через недобросовісні практики поширення в Україні реклами з боку іноземних суб'єктів, які мають прямий чи опосередкований зв'язок з державою-агресором. Зокрема визначено, що рекламодавцем не може бути резидент держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором (державою-окупантом).

Закон України "Про захист прав споживачів"

10 червня 2023 року Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про захист прав споживачів" (3153-IX від 10.06.2023). Він набирає чинності через рік з дня його опублікування, але не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 "Про введення воєнного стану в Україні", затвердженого Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, крім окремих норм.

У частині сьомій статті 13 закону встановлено, що суб'єкт господарювання зобов'язаний надати споживачу інформацію відповідно до вимог Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної". Інформація про назву товару чи харчового продукту, дані про основні споживчі властивості товару чи харчового продукту, що розміщуються на поверхні, яка має найбільшу площу, товару чи харчового продукту та/або упаковки, етикетки, приєднаної до товару чи харчового продукту, не може надаватися державною мовою держави-агресора або держави-окупанта, не повинна приховуватися або спотворюватися іншою текстовою чи графічною інформацією.

Ухвалена редакція частини сьомої статті 13 Закону України "Про захист прав споживачів" частково враховує рекомендацію Уповноваженого (Річний звіт за 2022 рік, пункт 2 рекомендацій ВРУ).

Також Законом України "Про захист прав споживачів" передбачено визначення електронного торговельного майданчика (маркетплейса), електронного сервісу порівняння продукції (прайс-агрегатора) та їх відповідальність за наявність інформації, яка стосується даних про суб'єктів господарювання, що реалізують продукцію на вебсайтах маркетплейса та прайс-агрегатора.

У разі ненадання суб'єктом господарювання достовірної інформації на веб-сайті про його найменування, місцезнаходження, що унеможлиблює здійснення заходу державного нагляду (контролю) відповідно до вимог Закону України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності" з метою поновлення порушених прав споживачів, Держпродспоживслужбі надано право звертатися до провайдера інтернет-послуг щодо обмеження доступу до вебсайту (частини вебсайту, програмного забезпечення) такого суб'єкта господарювання.

Водночас у разі отримання Держпродспоживслужбою від суб'єкта господарювання заяви про відновлення доступу до вебсайту у зв'язку з розміщенням інформації про найменування та місцезнаходження суб'єкта

господарювання Держпродспоживслужба звертається протягом двох робочих днів до провайдера інтернет-послуг з метою відновлення доступу до вебсайту.

Таким чином, суб'єкти господарювання, що використовують нечесну підприємницьку практику та порушують законодавство про захист прав споживачів, не зможуть здійснювати господарську діяльність в електронній торгівлі, поки не забезпечать наявність на вебсайті достовірної інформації про себе, з метою здійснення заходів щодо поновлення прав споживачів. З огляду на зміст відповідних положень нової редакції Закону України "Про захист прав споживачів", можна констатувати, що рекомендацію Уповноваженого (пункт 7 рекомендацій КМУ, поданих у Звіті за 2022 рік) виконано частково.

Набрання чинності закону відкладено до завершення воєнного стану, а відтак порушені питання залишаються фактично не врегульованими протягом невизначеного часу.

Закон України "Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів"

21 березня 2023 року парламент ухвалив надзвичайно важливий для утвердження національної ідентичності та зміцнення національної безпеки Закон України "Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів" (№ 3005-IX від 21.03.2023р.). Серед іншого, законом передбачено приведення географічних назв у відповідність до стандартів державної мови, що відповідає вимогам статті 41 Закону про державну мову.

Зокрема, законом внесено зміни до статті 5 Закону України "Про географічні назви", згідно з якими невідповідність назви географічного об'єкту стандартам державної мови є підставою для її обов'язкової зміни. Також Закон встановлює строки та процедуру перейменування усіх населених пунктів, назви яких не відповідають стандартам державної мови.

Закон набрав чинності 27 липня 2023 року. Однак окремим його положенням було доручено Національній комісії зі стандартів державної мови до 27 червня 2023 року оприлюднити на своєму офіційному вебсайті перелік сіл, селищ, міст, назви яких не відповідають стандартам державної мови, та рекомендації щодо приведення назв таких сіл, селищ, міст у відповідність із стандартами державної мови.

Відповідний перелік був оприлюднений 27 червня 2023 року, але після суспільного резонансу та гострої критики, спричиненого перевищенням комісією своїх повноважень та внесенням до переліку населених пунктів, назви яких відповідали стандартам державної мови (зокрема, Запоріжжя), а також звернення Уповноваженого до Міносвіти його було удосконалено.

Згідно з нормами Закону органи місцевого самоврядування та місцеві органи державної влади до 27 грудня 2023 року мали подати до Верховної Ради України свої пропозиції щодо приведення назв населених пунктів у відповідність до стандартів державної мови, а парламент до 27 червня 2024 року має прийняти рішення щодо їх перейменування.

Закон України "Про правотворчу діяльність"

Важливим з точки зору унормування застосування державної мови в правничій діяльності є ухвалений 24 серпня 2023 року Закон України "Про правотворчу діяльність" (№ 3354-ІХ від 24.08.2023 р.).

Статтею 35 цього закону встановлено вимоги щодо мови та стилю нормативно-правового акта. Зокрема в ній зазначено, що "текст нормативно-правового акта має викладатися державною мовою відповідно до стандартів української правничої термінології та українського правопису, затвердженого відповідно до Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної". ...Перевага надається загальноживаній та (або) спеціальній термінології державної мови....Обмеженому використанню при формулюванні норм права підлягають:

- 1) запозичені іншомовні слова у разі, якщо в українській мові існують рівнозначні відповідники;
- 2) терміни, що позначають вузькоспеціальні поняття, крім випадків використання їх у сферах правового регулювання, в яких вони є професійно необхідними (з обов'язковим їх визначенням);
- 3) застарілі терміни, крім випадків необхідності забезпечення історико-правової відповідності, з обов'язковим уточненням їх сучасного значення;
- 4) іменники та займенники, що акцентують на гендерних відмінностях осіб;
- 5) прислівникові та дієприслівникові звороти...".

Такі вимоги до мови та стилю нормативно-правових актів узгоджуються із завданнями, визначеними в пункті 6 частини першої статті 3 Закону про державну мову, зокрема щодо підтримки української мови шляхом сприяння застосуванню її відповідно до вимог українського правопису та інших стандартів державної мови, вживанню замість іншомовних українських слів, словосполучень і термінів у разі, якщо в українській мові існують рівнозначні відповідники.

Ухвалення цього закону також сприятиме практичній реалізації положень частини шостої статті 1 Закону про державну мову, якою визначено, що навмисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах, зокрема навмисне застосування її з порушенням вимог українського правопису

і стандартів державної мови тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом.

Закон набрав чинності 20.09.2023 р., але вводиться в дію через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні.

Ухвалені у 2023 році підзаконні нормативно-правові акти, які стосуються функціонування державної мови

Зміни до Порядку проведення іспитів на рівень володіння державною мовою

У 2023 році продовжили діяти внесені постановою Кабінету Міністрів України від 04 серпня 2021 року № 815 "Деякі питання проведення іспитів на рівень володіння державною мовою" зміни до Порядку проведення іспитів на рівень володіння державною мовою, згідно з якими письмова частина іспиту стала передбачати лише виконання тестових завдань без написання тексту, а усна – лише монологічне висловлювання без діалогу з екзаменатором; тривалість іспиту для осіб, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків, було скорочено з 60 до 30 хвилин. Такі зміни було обумовлено наявними на той час організаційними та фінансовими спроможностями Національної комісії зі стандартів державної мови, яка організовує та проводить іспитування. Уповноважений інформував Кабінет Міністрів України про свою позицію щодо внесених змін, які зменшують якість оцінки рівня володіння державною мовою, не дають змоги оцінити компетенції особи, що претендує на посади, визначені у статті 9 Закону про державну мову, до написання текстів офіційно-діловим стилем і, відповідно, належним чином виконувати свої посадові обов'язки.

Окреслена проблема була взята до уваги Національною комісією зі стандартів державної мови при підготовці проекту постанови Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до Порядку проведення іспитів на рівень володіння державною мовою", затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року № 409 "Про затвердження Порядку проведення іспитів на рівень володіння державною мовою".

Як зазначено у пояснювальній записці, проект постанови було розроблено з метою забезпечення якісної реалізації виконання положень Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" та можливості продовження здійснення оптимальних процедур іспитового процесу на визначення рівня володіння державною мовою, у зв'язку з потребою удосконалення механізму регулювання норм законодавства в частині проведення іспитів для громадян України та осіб, які мають намір набути

громадянство України, та імплементації основних вимог і термінів, що вживаються у Бюджетному Кодексі України до нормативно-правових актів, що регулюють діяльність Комісії, приведення фінансових термінів до реалій сьогодення з урахуванням впливу індексу інфляції оплати виконаних робіт. Крім того, зміни спрямовані на приведення іспитових процесів до єдиного стандарту термінів, що застосовуються в Законі України "Про електронні комунікації".

27 жовтня 2023 р. Кабінет Міністрів України ухвалив постанову № 1126 "Про внесення змін до Порядку проведення іспитів на рівень володіння державною мовою". Серед іншого, змінами, затвердженими цією постановою, викладено пункт 36 Порядку проведення іспитів на рівень володіння державною мовою в новій редакції такого змісту:

"36. Усна та письмова частини іспиту проходять з використанням засобів інформаційно-комунікаційної системи "Іспитова система для визначення рівня володіння державною мовою" у формі анонімного комп'ютерного онлайн-іспиту. Письмова частина передбачає виконання тестових завдань та завдань відкритого типу (написання тексту на визначену тему), а усна - монологічне висловлювання.

Структуру іспитової роботи, типологію та форму завдань визначає Комісія.

Тривалість іспиту для осіб, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків, не може перевищувати 60 хвилин, а для осіб, які мають намір набути громадянство України, іноземців та осіб без громадянства, які мають намір підтвердити свій рівень володіння українською мовою, - 150 хвилин."

Таким чином, цією постановою враховано застереження Уповноваженого - письмова частина іспиту тепер, крім тестових завдань, передбачає виконання завдань відкритого типу (написання тексту на визначену тему), а тривалість іспиту для громадян України збільшено з 30 до 60 хвилин. Зміни щодо організації проведення іспитів, затверджені цією постановою, набрали чинності 04.11.2023 р., а нові положення щодо змісту і тривалості іспиту - з 1 січня 2024 року.

Зміни до Правил дорожнього руху щодо номерних, розпізнавальних знаків, написів і позначень

Відповідно до статті 13 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" мовою нормативно-правових актів і актів індивідуальної дії, діловодства і документообігу органів державної

влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування є державна мова.

Національна комісія зі стандартів державної мови за результатами розгляду звернень громадян України звернулася до Міністерства внутрішніх справ України з пропозицією внести зміни до Правил дорожнього руху, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306, зокрема замінити слова "учбовий транспортний засіб" словами "навчальний транспортний засіб", оскільки в українській мові нормативним є вживання лише прикметника "навчальний", одним із значень якого, поданих в одинадцятитомному "Словнику української мови", є "пристосований для навчання, тренування". Міністерство внутрішніх справ розробило відповідний проєкт урядової постанови, погоджений Уповноваженим без зауважень.

Отже, з метою приведення Правил дорожнього руху у відповідність до правил українського правопису Кабінет Міністрів України ухвалив постанову від 27 жовтня 2023 р. № 1128 "Про внесення змін до Правил дорожнього руху". Згідно з постановою в Правилах дорожнього руху замінено слова "Учбовий транспортний засіб" словами "Навчальний транспортний засіб" та викладено зображення і опис розпізнавального знака "Навчальний транспортний засіб" на заміну зображення і опису розпізнавального знака "Учбовий транспортний засіб". Відповідні зміни набирають чинності 04.05.2024 року.

Проекти деяких важливих нормативно-правових актів, які опрацьовувалися Уповноваженим у 2023 році

Відповідно до пункту 7 § 33 Регламенту Кабінету Міністрів України у разі підготовки проєкту акта з питань, що стосуються функціонування і застосування української мови як державної, такий проєкт акта в обов'язковому порядку надсилається Уповноваженому із захисту державної мови. Результати розгляду відображаються у пояснювальній записці. Також Уповноваженим за власною ініціативою або за зверненням комітетів Верховної Ради України здійснювалася експертна оцінка окремих законопроектів, зміст яких стосувався функціонування державної мови.

Деякі важливі проєкти нормативно-правових актів, які опрацьовувалися Уповноваженим у 2023 році, були ухвалені вже у 2024 році, а щодо деяких - процедури розгляду і погодження на момент підготовки цього річного звіту не завершилися. Водночас позиція Уповноваженого, сформована та подана зацікавленим суб'єктам у 2023 році, вплинула на подальшу долю відповідних документів. Пропонується детальніше розглянути окремі з них, зміст яких пов'язаний із функціонуванням державної мови.

Проект Закону України "Про застосування англійської мови в Україні"

Президент України В. Зеленський подав на розгляд Верховної Ради України проект Закону про застосування англійської мови в Україні (реєстр. № 9432, від 28.06.2023 р.) та визначив його як невідкладний для позачергового розгляду парламентом. Документом передбачається врегулювання на законодавчому рівні питання функціонування англійської мови як мови міжнародного спілкування в Україні. Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики, який визначений головним, звернувся до Уповноваженого з проханням висловити експертну думку.

Уповноважений у своєму висновку звернув увагу законодавців на те, що, зважаючи на норми статей 8, 10, 22 Конституції, рішення Конституційного Суду України від 14.12.1999 № 10-рп/99 та від 14.07.2021 №1-р/2021, положення проекту Закону України про застосування англійської мови в Україні у разі ухвалення мають сприяти вивченню та застосуванню громадянами України англійської мови як мови міжнародного спілкування, але при цьому не можуть створювати законодавчі умови для:

- стримування всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України, зокрема у сфері культури, медіа тощо;

- застосування громадянами України англійської мови замість державної як обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя, якщо це не пов'язано із спілкуванням, обміном інформацією з іноземцями;

- звуженню гарантованого Конституцією, чинним законодавством змісту та обсягу прав громадян на отримання інформації та послуг державною мовою.

Отже, за результатами аналізу законопроекту щодо відповідності окресленим критеріям Уповноважений запропонував вилучити з тексту законопроекту положення, якими:

- передбачено запровадження обов'язкового демонстрування мовою оригіналу з субтитруванням державною мовою іноземних фільмів, мовою оригіналу яких є англійська мова, замість обов'язкового озвучення або дублювання їх державною мовою, оскільки це призведе до стримування розвитку і звуження функціонування державної мови у сфері кінематографії, матиме негативні наслідки для розвитку кінопрокату, культурних індустрій, пов'язаних із перекладом, озвучуванням та дублюванням українською мовою іноземного аудіовізуального продукту, суттєво обмежить гарантоване чинним законодавством право громадян України на отримання послуг державною мовою;

- передбачено дозволити не забезпечувати супроводження перекладом державною мовою публічне виконання та/або публічний показ театральної вистави англійською мовою, оскільки реалізація цього положення звузить функціонування державної мови у сфері театрального мистецтва, обмежить право громадян на отримання культурних послуг державною мовою;
- пропонується при обчисленні частки програм, виконаних державною мовою, не враховувати в загальному тижневому обсязі мовлення телемовників частку програм, зокрема фільмів, виконаних англійською мовою, оскільки реалізація цього положення призведе до зменшення загальної тривалості програм, виконаних державною мовою.

Також у висновку висловлені застереження щодо доцільності внесення змін у запропонованій редакції до норм законодавства, які регулюють застосування мов у сфері освіти, транспорту, медичного обслуговування тощо. Варто зазначити, що законопроект викликав широкий суспільний резонанс, а окремі його положення, зокрема щодо скасування обов'язкового дублювання українською мовою англійських фільмів - гостру критику з боку кінематографічної спільноти та громадських рухів, які опікуються захистом державної мови.

22 листопада 2023 року Верховна Рада України прийняла за основу проект Закону України про застосування англійської мови в Україні (№9432, від 28.06.2023 р), з урахуванням пропозицій народних депутатів щодо вилучення з тексту положень, які дозволяють демонстрування англійських фільмів мовою оригіналу в кінотеатрах та інших закладах. Законопроект очікує на розгляд у другому читанні.

Проект Методології використання мов національних меншин (спільнот) України в населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот) України, або в яких такі особи складають значну частину населення

Прикінцевими положеннями Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про національні меншини (спільноти) України" щодо деяких питань реалізації прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України" від 21 вересня 2023 року № 3389-ІХ Кабінету Міністрів України у шестимісячний строк з дня набрання чинності цим законом доручено затвердити методологію використання мов національних меншин (спільнот) у населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот).

Державна служба України з етнополітики та свободи совісті розробила проєкт постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Методології використання мов національних меншин (спільнот) України в населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот) України, або в яких такі особи складають значну частину населення" та надіслала його листом від 01.11.2023 № 6583/12-0614/23 на розгляд Уповноваженому відповідно до пункту 7 параграфу 33 Регламенту Кабінету Міністрів України.

За результатами його аналізу Уповноважений не погодився із запропонованою редакцією та надіслав розробнику свої пропозиції та зауваження. Зокрема, він запропонував змінити або вилучити положення, які:

містять ознаки дискримінації осіб за мовною ознакою при доборі певних посадових осіб та працівників;

дозволяють використовувати традиційні назви географічних об'єктів, скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів, інших об'єктів топоніміки мовою відповідної національної меншини (спільноти);

узалежнюють можливість прийняття звернень громадян мовою відповідної національної меншини (спільноти) із наявністю відповідної посадової особи або працівника у місцевих органах державної влади та органах місцевого самоврядування;

передбачають розміщення на офіційних інтернет-ресурсах актів органів місцевого самоврядування у перекладі мовами національних меншин;

зумовлюють, що результати надання публічних послуг можуть надаватися мовою відповідної національної меншини (спільноти), оскільки результат надання таких послуг не матиме статусу офіційного та суперечитиме принципам законності, прозорості та правової визначеності.

За результатами узгоджувальної наради за участі керівництва Державної служби України з етнополітики та свободи совісті, Уповноваженого, керівництва його Секретаріату було повністю або частково враховано подані зауваження.

9 лютого 2024 р. Кабінет Міністрів України ухвалив постанову № 181 "Про затвердження Методології використання мов національних меншин (спільнот) України в населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот) України, або в яких такі особи складають значну частину населення".

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ

Відповідно до пунктів 1 та 2 частини четвертої статті 49 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (далі - Закон про державну мову) Уповноважений із захисту державної мови (далі - Уповноважений) з метою реалізації покладених на нього завдань подає Кабінету Міністрів України пропозиції щодо забезпечення ефективної реалізації державної політики, спрямованої на захист державної мови, всебічний розвиток і функціонування державної мови у сферах суспільного життя, визначених цим Законом, на всій території України, сприяння задоволенню мовних потреб українців, які проживають за межами України, забезпечує моніторинг виконання законодавства про державну мову, державних цільових програм забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної. Також відповідно до пунктів 2 та 4 частини першої статті 53 Закону про державну мову Уповноважений надає висновки і рекомендації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим та органам місцевого самоврядування в Україні щодо застосування української мови як державної в їхній діяльності, а також подає пропозиції Кабінету Міністрів України щодо внесення змін до законодавства щодо захисту державної мови.

З огляду на це у щорічних звітах Уповноваженого подається актуальний структурований перелік рекомендацій Кабінету Міністрів України, іншим органам державної влади та органам місцевого самоврядування щодо ефективної реалізації державної політики щодо функціонування державної мови.

У цьому розділі проаналізовано діяльність у звітному році окремих державних інституцій, на які покладено виконання основних завдань Закону про державну мову, стан виконання рекомендацій Уповноваженого, викладених у Річному звіті про стан дотримання Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у 2022 році (далі - Звіт за 2022р.), вказано на деякі важливі рішення, що сприяють утвердженню державної мови, а також окреслено окремі питання, виявлені за результатами практичної діяльності Уповноваженого у 2023 році, що потребують врегулювання.

Інституційне забезпечення державної політики щодо функціонування державної мови

Міністерство культури та інформаційної політики України

Ефективність дії Закону про державну мову визначальним чином залежить від діяльності Міністерства культури та інформаційної політики України (МКІП), яке є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну мовну політику. Положенням про Міністерство культури та інформаційної політики України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2019 р. № 885, визначено, що МКІП серед іншого здійснює нормативно-правове регулювання, визначає перспективи та пріоритетні напрями розвитку в сфері державної мовної політики, вживає заходів для забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України, забезпечує дотримання мовних прав українців.

На жаль, у попередні роки в питаннях імплементації та виконання завдань Закону про державну мову бракувало лідерства МКІП. Утвердження державної мови, всупереч вимогам часу, не перебувало в пріоритеті діяльності відомства. Яскравим підтвердженням цього є затримка розробки проєкту державної мовної програми, яка відповідно до Закону про державну мову мала бути ухвалена до 16 січня 2020 року. Без належної уваги залишались також питання проведення мовної експертизи, перекладу Європейської хартії регіональних мов або мов меншин / Європейської хартії регіональних або міноритарних мов, на якій наголошував Конституційний Суд України, практична реалізація інших завдань, визначених у статті 3 Закону про державну мову.

Варто зазначити, що після відставки у липні 2023 року О.Ткаченка з посади Міністра культури та інформаційної політики та покладення тимчасового виконання обов'язків міністра на першого заступника Р. Карандеєва діяльність МКІП з реалізації державної мовної політики активізувалася.

Зокрема, було прискорено підготовку та погодження Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року, яка була затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 березня 2024 року № 243-р. Набуло додаткової динаміки вирішення проблеми запровадження мовної експертизи, а також виправлення перекладу Європейської хартії регіональних мов або мов меншин / Європейської хартії регіональних або міноритарних мов. Детальна інформація про підготовку та зміст проєктів відповідних рішень подана при аналізі змін у

нормативно-правовому регулюванню функціонування державної мови та виконання минулорічних рекомендацій Уповноваженого.

Однак потрібно зазначити, що відсутність в структурі МКІП окремого структурного підрозділу, відповідального за забезпечення формування та реалізації державної мовної політики, дотримання мовних прав українців, вжиття заходів щодо всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України негативно впливає на темпи та результативність виконання відповідних повноважень. Крім того, оскільки на МКІП покладено не тільки реалізацію значної частини заходів державної програми, а й контроль за її виконанням, поява такого підрозділу в його структурі є вкрай актуальною і доцільною.

Національна комісія зі стандартів державної мови

Національна комісія зі стандартів державної мови (далі – Комісія) - центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, який здійснює опрацювання та затвердження стандартів української мови як державної. Її завданням є збереження та розвиток державної мови через встановлення стандартів державної мови і методів перевіряння рівня володіння державною мовою, необхідного для набуття громадянства чи зайняття визначених законами посад. Діяльність Комісії спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра освіти і науки України.

Внаслідок російського повномасштабного вторгнення Комісія зіткнулася із проблемами, які вплинули на виконання завдань щодо напрацювання та затвердження стандартів державної мови, а також на організацію проведення іспитів на рівень володіння державною мовою. Після відновлення в кінці квітня 2022 року проведення іспитів кількість інструкторів та екзаменаторів суттєво скоротилася. На кінець 2022 року іспитові сесії відбувались у 49 із 84 спеціально уповноважених установ (організацій). У 2023 році роботу Комісії та проведення іспитових сесій було стабілізовано. Протягом року відбулось 116 засідань, на яких ухвалено 475 рішень. У жовтні 2023 року відбулася зміна голови комісії. На засіданні комісії була задоволена заява В.Мозгунова про складання повноважень та одноголосно обрано головою Ю.Чернобров.

Відповідно до Закону України "Про державний бюджет України на 2023 рік" та з урахуванням змін для Національної комісії зі стандартів державної мови за бюджетною програмою згідно з КПКВК 2207010 "Керівництво та управління у сфері стандартів державної мови" за загальним фондом передбачено бюджетні призначення в обсязі 33 002, 1 тис. грн. У 2023 році частка виконання кошторису становить 57,8% від річних кошторисних призначень (в 2022 році – 48,3 %). У штатному розписі Комісії передбачено 29

посад державної служби, з них 9 - посади членів Комісії, які є державними службовцями категорії "А". Станом на 29 грудня 2023 року в Комісії працює 22 державних службовця, з них 7 - члени Комісії.

Для забезпечення процедури проведення іспитів на рівень володіння державною мовою Комісія у 2023 році підготувала зміни до Порядку проведення іспитів на рівень володіння державною мовою, які були затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 27 жовтня 2023 року № 1126 (детальніше про це рішення - у Розділі 1 цього Звіту). Відповідно до них Комісія у 2023 році оновила нормативно-правові акти, які регулюють механізми проведення іспитів, зокрема Порядок перевірки рівня володіння державною мовою (рішення Комісії від 26 грудня 2023 року № 474, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 19 січня 2024 року за № 101/41446), а також затвердила завдання відкритого типу письмової частини іспиту на рівень володіння державною мовою. Також у 2023 році Комісія оновила Порядок призначення уповноважених установ, які проводять іспити на рівень володіння державною мовою (рішення Комісії від 15 грудня 2023 року № 462).

Як зазначено в інформації³ про результати роботи Комісії у 2023 році, минулого року Комісія видала 72 705 державних сертифікатів про рівень володіння державною мовою (для порівняння: у 2022 році – 63 323 сертифікати). З них:

- 71 983 - державні сертифікати особам, які мають засвідчувати рівень володіння державною мовою для виконання службових обов'язків (для порівняння: у 2022 – 62 578 сертифікатів), кількість претендентів, які не склали іспиту, як і минулого року, не перевищує 0,1 %;
- 722 особи отримали державні сертифікати про володіння державною мовою на середньому рівні першого ступеня, що є достатнім для набуття громадянства (для порівняння: у 2022 році – 745 сертифікатів).

Упродовж року Комісія забезпечила функціонування та розширення мережі спеціально уповноважених установ (організацій), які проводять іспити на визначення рівня володіння державною мовою. Відповідні договори укладено із 61 спеціально уповноваженою установою (організацією). Іспити в 2023 році відбувалися в 64 іспитових аудиторіях. Шість уповноважених установ у трьох регіонах України (Київ, Львів, Харків) забезпечували організацію іспиту на рівень володіння державною мовою для осіб, які мають намір набутти громадянство України.

³ Інформація про результати роботи Національної комісії зі стандартів державної мови в 2023 URL: https://mova.gov.ua/storage/app/sites/19/2024/%D0%B7%D0%B2%D1%8B%D0%B4/%D0%9F%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B9_%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82_%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8_%D0%9D%D0%9A%D0%A1%D0%94%D0%9C_2023.pdf

Можна констатувати, що наприкінці 2023 року робота Комісії отримала додатковий імпульс, що відобразилося на її результатах - у жовтні Уряд схвалив підготовлені Комісією зміни до Порядку проведення іспитів на рівень володіння державною мовою, до кінця року було удосконалено нормативно-правові акти Комісії, що стосуються проведення іспитування, в листопаді з "мертвої точки" зрушилися питання унормування процедури напрацювання та затвердження стандартів української мови, розпочато підготовку української термінології в окремих галузях, посилено координацію та взаємодію з МОН, Уповноваженим із захисту державної мови, зацікавленими закладами освіти і науки тощо.

Врахування завдань Закону про державну мову в стратегічних документах державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності

1 січня 2023 року набрав чинності Закон України від 13 грудня 2022 року № 2834-ІХ "Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності", яким передбачено ухвалення та реалізацію відповідних стратегічних документів, зокрема Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності, державної цільової, регіональних та місцевих програм з утвердження української національної та громадянської ідентичності.

15 грудня 2023 р. Кабінетом Міністрів України ухвалено постанову №1322 "Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках". Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року (далі - Стратегія) розроблена Міністерством молоді та спорту України, зокрема з урахуванням положень Закону про державну мову, розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 596 "Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року "Сильна мова - успішна держава" (Офіційний вісник України, 2019 р., № 62, ст. 2159).

Серед завдань, визначених Стратегією, - утвердження в суспільстві державної мови як національної цінності та важливого атрибута національної та громадянської ідентичності, а також сприяння створенню, виробництву та поширенню українськомовного інформаційного та культурного продукту, підвищення рівня його споживання шляхом формування єдиної державної інформаційно-просвітницької політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Для виконання зазначених завдань

передбачено реалізацію відповідних заходів в Операційному плані заходів з реалізації Стратегії на 2023-2025 роки.

Передбачається, що результатом її реалізації зросте частка громадян, які, за даними соціологічних опитувань, володіють і спілкуються українською мовою в повсякденному житті, збільшиться обсяг українськомовного інформаційного та культурного продукту, зросте рівень його споживання.

Відповідні завдання та очікувані результати також визначені у Концепції Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року, затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2024 р. № 141-р

Стан виконання рекомендацій Уповноваженого, поданих у Звіті за 2022 рік *Про затвердження Державної програми сприяння опануванню опанування державної мови*

Пунктом 1 рекомендацій Уповноваженого Кабінету Міністрів України, поданих у Звіті за 2022 рік, передбачено: забезпечити виконання абзацу третього підпункту 3 пункту 8 Розділу IX "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" та затвердити Державну програму сприяння опануванню державної мови.

Відповідно до статті 5 Закону про державну мову Кабінет Міністрів України затверджує і забезпечує виконання Державної програми сприяння опануванню державної мови. Програма має визначити основні стратегічні цілі та пріоритетні завдання державної політики щодо підтримки державної мови впродовж відповідного періоду часу, а також заходи, що планується здійснити для досягнення зазначених цілей і реалізації завдань. Відповідно до пункту 8 перехідних положень протягом шести місяців з дня набрання чинності Законом про державну мову Кабінет Міністрів України повинен затвердити Державну програму сприяння опануванню державної мови. Тобто зазначена програма повинна була бути прийнята до 16 січня 2020 року. Відповідальність за розробку та внесення на розгляд уряду програми покладено на Міністерство культури та інформаційної політики України (МКІП).

Розпорядженням від 19 травня 2021 р. № 474-р Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року. Зазначеним розпорядженням доручено Міністерству культури та інформаційної політики України разом з іншими заінтересованими центральними органами

виконавчої влади розробити та подати у шестимісячний строк Кабінетові Міністрів України проєкт Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року (далі – Програма).

З того часу МКІП здійснив декілька спроб погодити проєкт Програми, до яких Уповноважений подавав свої зауваження та пропозиції. Однак щоразу остаточне доопрацювання відкладалося на невизначений строк. Уповноважений неодноразово звертався до МКІП та Кабінету Міністрів України щодо необхідності забезпечити невідкладне доопрацювання та затвердження Програми.

Листом МКІП від 16.03.2023р. № 06/12/2462-23 проєкт Програми вчергове був поданий на розгляд Уповноваженого. Однак цей документ фактично не відрізнявся від попереднього в частині врахування зауважень та пропозицій Уповноваженого.

Так, зокрема, листом від 03.04.2023 № 1517/04--Вих. Уповноважений поінформував розробника акта, що запропонований проєкт Програми має суттєві прогалини щодо охоплення всіх сфер суспільного життя, визначених Законом, перелік заходів Програми сформовано без належного аналізу та цілісного бачення виконання конкретних завдань, а запропоновані заходи не забезпечують належного виконання положень статті 5 Закону про державну мову, зокрема в частині створення та забезпечення діяльності мережі державних, комунальних курсів з вивчення державної мови громадянами України, іноземцями та особами без громадянства.

Суттєво доопрацьований Проєкт Програми надійшов на розгляд Уповноваженого листом МКІП від 02.11.2023 р. № 05/12/6925-23 та був погоджений із окремими зауваженнями. Остаточний проєкт документу після розгляду на урядовому комітеті опрацьовувався і погоджувався в тісній взаємодії МКІП та Уповноваженого.

15 березня 2024 р. Кабінет Міністрів України ухвалив постанову № 243-р "Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року".

Ухвалення Програми є важливим кроком, який підвищить ефективність дії Закону про державну мову. Однак треба визнати, що перелік заходів не є всеохопним і достатнім для досягнення завдань, визначених законодавством і самою Програмою. Це пов'язано, насамперед, з обмеженнями воєнного стану та фінансовими можливостями держави. Є сподівання, що за сприятливих умов Програма в подальшому буде значно вдосконалена.

Забезпечення перекладу і опублікування державною мовою міжнародних договорів України

Пунктом 2 рекомендацій Уповноваженого Кабінету Міністрів України, поданих у Звіті за 2022 рік, передбачено: забезпечити виконання абзацу шостого підпункту 3 пункту 8 Розділу IX "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" та забезпечити переклад і опублікування державною мовою міжнародних договорів України, які не оприлюднювалися державною мовою станом на день набрання чинності цим Законом.

Стан виконання цього завдання протягом року перебував у полі особливої уваги Уповноваженого та був предметом неодноразових звернень до Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, Міністерства закордонних справ України. Варто зазначити, що завдяки зусиллям Верховної Ради України, окремих органів державної влади проблема забезпечення перекладу та опублікування державною мовою укладених багатосторонніх міжнародних договорів, які ратифіковувались недержавною мовою, почала вирішуватися. Однак, станом на кінець квітня 2024 року не прийнято комплексного рішення щодо виконання цього завдання.

МЗС на виконання доручення Уряду щодо звернення Уповноваженого поінформувало, що відповідно до частини другої статті 21 Закону України "Про міжнародні договори України" офіційний переклад багатосторонніх міжнародних договорів України та двосторонніх міжнародних договорів України з міжнародними фінансовими організаціями українською мовою здійснює Міністерство закордонних справ України в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Згідно з Порядком здійснення офіційного перекладу багатосторонніх міжнародних договорів України українською мовою, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 17 березня 2006 року № 353, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, відповідальні за укладення багатосторонніх міжнародних договорів, здійснюють переклади таких багатосторонніх міжнародних договорів і надсилають їх разом з копіями цих договорів до МЗС з метою надання перекладам статусу офіційного.

Таким чином, МЗС уповноважене здійснювати офіційні переклади багатосторонніх міжнародних договорів України лише для цілей їхнього укладення й виконання внутрішньодержавних процедур, необхідних для набрання ними чинності (ратифікація, затвердження, прийняття або приєднання). Чинне законодавство не передбачає можливості здійснення офіційного перекладу багатосторонніх міжнародних договорів України, які вже набрали чинності, у т.ч. в порядку правонаступництва. Натомість у разі

здійснення українською стороною міжнародно-правових дій стосовно вже укладених міжнародних договорів України (зняття застережень або внесення змін) центральні органи виконавчої влади можуть готувати оновлені попередні переклади відповідних міжнародних договорів й подавати їх до МЗС відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 17.03.2006 № 353 задля надання їм статусу офіційних. У такий спосіб у 2023 році Міністерством закордонних справ були здійснені оновлені офіційні переклади Конвенції про права дитини, Конвенції про права осіб з інвалідністю, Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, Женевської конвенції про поводження з військовополоненими, Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях тощо.

Принагідно варто відзначити, що питання організації та планування перекладів українською мовою актів Європейського Союзу *acquis communautaire* та англійською мовою актів законодавства України врегульовано Постановою Кабінету Міністрів України від 02 травня 2023 року № 451. Відповідно до затвердженого порядку організацію та планування перекладу українською мовою актів Європейського Союзу *acquis communautaire* та англійською мовою актів законодавства України забезпечує Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України, а здійснення такого перекладу забезпечує державна установа "Офіс із залучення та підтримки інвестицій".

Ініціаторами перекладів можуть бути Апарат Верховної Ради України, Офіс Президента України, Секретаріат Кабінету Міністрів України, міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, державні колегіальні органи. Урядовий комітет, до компетенції якого належать питання європейської інтеграції, на своїх засіданнях розглядає тексти перекладів актів *acquis EC* та актів законодавства України, підготовлені відповідно до встановленого порядку, встановлює і засвідчує вірність перекладу та приймає рішення щодо затвердження цих перекладів.

За інформацією Секретаріату Кабінету Міністрів України, переклад актів *acquis EC* продовжує здійснюватись за підтримки проєкту міжнародної технічної допомоги ЄС "Підтримка впровадження Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, фаза II". У 2023 році в рамках проєкту було перекладено українською 260 актів *acquis EC* (загальний обсяг 12977 сторінок), імплементація яких у національне законодавство України передбачена міжнародно-правовими зобов'язаннями України у сфері європейської інтеграції.

Апарат Верховної Ради України (лист від 22.03.2024 р. № 07/8-2024/64390) на звернення Уповноваженого щодо міжнародних договорів та

документів, що потребують перекладу українською мовою, проінформував про проведення ним такої роботи. Так, сформовано базу міжнародних документів, що потребують перекладу державною мовою та підлягають оприлюдненню на офіційному веб-сайті Верховної Ради України.

Серед них, зокрема:

1) з 625 міжнародних актів, що потребують перекладу українською мовою: 32 акти перекладено і розміщено на офіційному вебсайті Верховної Ради України; 4 акти очікують перекладу (1 акт включено до Орієнтовного плану перекладу актів *acquis* ЄС та актів законодавства України на 2024 рік; 3 акти включено до Орієнтовного переліку актів *acquis* ЄС на 2023 рік); 384 акти направлено для здійснення перекладу: 90 актів – до Кабінету Міністрів України; 294 акти – до Міністерства освіти і науки України.

2) з 336 міжнародних актів, які не розміщені на офіційному вебсайті Верховної Ради України та які також потребують перекладу українською мовою і подальшого оприлюднення: 90 актів перекладено і розміщено на вебсайті Верховної Ради України; 29 актів очікують перекладу (10 актів включено до Орієнтовного плану перекладу актів *acquis* ЄС та актів законодавства України на 2024 рік; 19 актів включено до Орієнтовного переліку актів *acquis* ЄС на 2023 рік); 154 акти направлено для здійснення перекладу: 128 актів – до Кабінету Міністрів України; 26 актів – до Міністерства освіти і науки України.

У відповідь на звернення Голови Верховної Ради України Р. Стефанчука щодо визначення вичерпного переліку підвідомчих Міністерству освіти і науки України установ, які спроможні здійснити фаховий офіційний переклад державною мовою міжнародних документів, та звернення щодо визначення наукової установи або закладу вищої освіти, що верифікуватиме тексти перекладів, Міністерство освіти і науки України визначило 17 закладів вищої освіти, які можуть здійснювати переклади міжнародно-правових актів, та Український мовно-інформаційний фонд Національної академії наук України – закладом, що верифікуватиме тексти перекладів українською мовою міжнародно-правових актів та забезпечуватиме формування єдиної термінології. Водночас Міністерство освіти і науки України звернулось з проханням визначити технічне завдання щодо здійснення перекладів і видатків бюджету, за яким здійснюватиметься оплата праці фахівців, які виконуватимуть переклад та верифікацію, а також з пропозицією долучити Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції та державну установу до перекладів.

Голова Верховної Ради України Р. Стефанчук направив листа Прем'єр-міністру України Д. Шмигалю щодо комплексного вирішення питання

перекладу державною мовою міжнародно-правових актів згідно з переліком, який раніше було надіслано до Міністерства освіти і науки України. Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль доручив Міністерству освіти і науки України, Міністерству економіки України, Міністерству закордонних справ України, Міністерству юстиції України, Міністерству фінансів України опрацювати питання за участю заінтересованих органів та про результати поінформувати Голову Верховної Ради України та Кабінет Міністрів України.

На виконання доручення Прем'єр-міністра України Міністерство освіти і науки України запропонувало розглянути можливість використання визначених законодавством механізмів здійснення перекладу міжнародних нормативно-правових актів. Зокрема, державною установою – здійснення перекладу українською мовою актів ЄС, англійською мовою – актів законодавства України, а також оновлення глосарія термінів актів ЄС, Міністерством закордонних справ України – здійснення перекладу багатосторонніх договорів України. Водночас Міністерство освіти і науки України висловило готовність сприяти залученню фахівців визначених закладів вищої освіти для здійснення такого перекладу, за умови врегулювання питання відповідного фінансового забезпечення. Таку ж позицію МОН висловило й у відповіді Уповноваженому (лист від 23.11.2023р. №1/18575-23).

Однак дотепер відсутня інформація про практичну реалізацію пропозиції МОН. Відтак здійснення офіційного перекладу багатосторонніх міжнародних договорів України, які набрали чинності, зокрема в порядку правонаступництва, залишається неврегульованим.

Про затвердження порядку проведення мовної експертизи

Пунктом 18 рекомендацій Уповноваженого Кабінету Міністрів України, поданих у Звіті за 2022 рік, передбачено: затвердити порядок проведення мовної експертизи, передбаченої пунктом 1 частини третьої статті 55 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

Згідно з визначеним статтею 55 Закону про мову порядком розгляду скарг Уповноважений за результатами ознайомлення з інформацією, що міститься у скарзі, може, зокрема, прийняти рішення про здійснення мовної експертизи в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

За результатами декількох спроб напрацювання відповідного акта Кабінету Міністрів України, Міністерство культури та інформаційної політики, врахувавши позицію Уповноваженого, підготувало та подало на погодження заінтересованих центральних органів виконавчої влади проєкт Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" щодо здійснення мовної експертизи", який був

погоджений Уповноваженим без зауважень. Ним запропоновано внесення змін до статті 44 Закону про державну мову, які передбачають надання повноважень зі здійснення мовної експертизи Національній комісії зі стандартів державної мови, а також, у зв'язку із цим, внесення змін до статей 55 та 56 цього закону, які уточнюють повноваження Уповноваженого.

Процедуру погодження акта станом на початок квітня 2024 року не завершено.

Напрацювання та затвердження стандартів державної мови

Пунктом 19 рекомендацій Уповноваженого Кабінету Міністрів України, поданих у Звіті за 2022 рік, передбачено: забезпечити затвердження Національною комісією зі стандартів державної мови української правничої, медичної термінології, а також опрацювати питання щодо розробки української термінології у галузях інформаційних технологій, косметології та інших галузях, в яких використовується міжнародна номенклатура або вживаються спеціальні іншомовні терміни.

Відповідно до частини першої статті 44 Закону про державну мову до повноважень Комісії належить напрацювання та затвердження стандартів державної мови, зокрема української термінології.

Згідно з частиною другою статті 13 проекти нормативно-правових актів і актів індивідуальної дії органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування складаються відповідно до стандартів української правничої термінології, що встановлюються Комісією. Ця норма набирає чинності одночасно з набранням чинності рішенням Національної комісії зі стандартів державної мови про затвердження стандартів української правничої термінології (абзац третій пункту 1 Розділу IX "Прикінцеві та перехідні положення" Закону про державну мову).

Частиною п'ятою статті 33 цього закону визначено, що заклади охорони здоров'я використовують у своїх документах медичну термінологію відповідно до стандартів, визначених Комісією.

З метою забезпечення нормативно-правової основи для процесу напрацювання стандартів державної мови Комісія в 2023 році підготувала і затвердила Порядок напрацювання, затвердження, введення в дію, перегляду стандартів державної мови та внесення змін до них (рішення Національної комісії зі стандартів державної мови від 16 листопада 2023 року № 421, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 04 грудня 2023 року за № 2107/41163). Практична робота щодо напрацювання стандартів розпочалася лише у 2024 році.

14 лютого 2024 року Комісія затвердила Програму робіт із напрацювання,

затвердження, перегляду стандартів державної мови чи внесення змін до них (рішення Комісії від 14 лютого 2024 року № 34) та утворила робочу групу з напрацювання проєкту стандарту державної мови "Українська мова як іноземна".

Відповідно до Порядку з урахуванням пропозицій Національної академії внутрішніх справ і Національної академії правових наук України Комісія своїм рішенням від 26 лютого 2024 року № 45 утворила робочу групу з напрацювання проєкту стандарту державної мови "Правнича термінологія. Термінологія конституційного права" та затвердила її персональний склад. Стосовно напрацювання медичної та інших термінологій станом на час підготовки звіту інформація відсутня.

Серед проблемних питань, які потребують вирішення, – необхідність практичної реалізації Постанови Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 р. № 437 "Питання українського правопису", якою було схвалено Український правопис в новій редакції та визначено завдання щодо його використання в діловодстві, освіті, видавничій справі, сфері телебачення і радіомовлення, інших сферах суспільного життя. Особливо гострою є ця проблема для сфери освіти, оскільки уже з 2025 року заплановано застосування правил нового правопису при тестуванні старшокласників.

Окрім рекомендацій Уповноваженого щодо завдань імплементації, безпосередньо визначених у Законі про державну мову, серйозного прогресу було досягнуто у виконанні інших важливих рекомендацій щодо забезпечення ефективної реалізації державної політики, спрямованої на захист державної мови, всебічний розвиток і функціонування державної мови у сферах суспільного життя.

Віднесення мови реклами до змісту реклами

Пунктом 5 рекомендацій Уповноваженого Кабінету Міністрів України, поданих у Звіті за 2022 рік, передбачено: підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону про внесення змін до Закону України "Про рекламу", яким визначити, що мова реклами є складовою змісту реклами.

30 травня 2023 року Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про рекламу" та інших законів України щодо імплементації норм європейського законодавства у національне законодавство України шляхом імплементації окремих положень законодавства Європейського Союзу у сфері аудіовізуальної реклами (Європейської конвенції про транскордонне телебачення, Директиви Європейського парламенту та Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіапослуги від 10 березня 2010 року із

змiнами, внесеними Директивою (ЄС) 2018/1808 вiд 14 листопада 2018 року)" (№ 3136-ІХ вiд 30.05.2023 р.)

Цим законом статтю 6 Закону України "Про рекламу" доповнено частиною шостою такого змiсту: "6. Мова реклами є складовою змiсту реклами". Таким чином законодавець наголосив на тому, що порушення вимог щодо мови реклами, визначених Законом України "Про рекламу", є порушенням вимог щодо змiсту реклами, а вiдтак матиме вiдповiднi правовi наслiдки. Зазначена норма була введена в дiю 2 жовтня 2023 року.

Забезпечення розмiщення iнформацiї про суб'єктiв господарювання на iхнiх iнтернет-представництвах

У пункті 7 рекомендацій Уповноваженого, поданих у Звіті за 2022 рік, Кабінету Міністрів України рекомендовано підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону, яким передбачити вимоги щодо обов'язкового розмiщення на iнтернет-представництвах (вебсайтах, вебсторiнках) iнформацiї (найменування, організацiйно-правова форма, мiсцезнаходження, код згiдно з ЄДРПОУ за наявностi) суб'єктiв господарювання, яким належать такі iнтернет-представництва або якi здiйснюють з iх використанням дiяльнiсть з реалiзацiї товарiв i послуг.

10 червня 2023 року Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про захист прав споживачiв" (3153-ІХ вiд 10.06.2023), який набирає чинностi через один рiк з дня його опублiкування, але не ранiше дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України вiд 24 лютого 2022 року № 64/2022 "Про введення воєнного стану в Україні", затвердженого Законом України вiд 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ, окрiм деяких норм. Детально про цей закон йшлося у роздiлі цього звітi, присвяченого змiнам нормативно-правового регулювання щодо функцiонування державної мови.

У новiй редакцiї Закону України "Про захист прав споживачiв" передбачено визначення електронного торговельного майданчика (маркетплейса), електронного сервiсу порiвняння продукцiї (прайс-агрегатора) та iх вiдповiдальностi за наявнiсть iнформацiї, яка стосується даних про суб'єктiв господарювання, що реалiзовують продукцiю на вебсайтах маркетплейса та прайс-агрегатора.

У разi ненадання суб'єктом господарювання достовiрної iнформацiї на веб-сайті про його найменування, мiсцезнаходження, що унеможливило б здiйснення заходу державного нагляду (контролю) вiдповiдно до вимог Закону України "Про основнi засади державного нагляду (контролю) у сферi господарської дiяльностi" з метою поновлення порушених прав споживачiв,

Держпродспоживслужбі надано право звертатися до провайдера інтернет-послуг щодо обмеження доступу до веб-сайту (частини веб-сайту, програмного забезпечення) такого суб'єкта господарювання. Відтак, у разі блокування такого доступу, суб'єкти господарювання не зможуть здійснювати господарську діяльність в електронній торгівлі, поки не забезпечать наявність на своєму інтернет-ресурсі достовірної інформації про себе, що дозволяє здійснювати заходи щодо поновлення прав споживачів на отримання інформації та послуг державною мовою.

Отже, враховуючи нові норми Закону України "Про захист прав споживачів", можна вважати відповідну рекомендацію Уповноваженого виконаною. Водночас, необхідно врахувати, що набрання чинності закону відкладено до завершення воєнного стану, а відтак порушене питання залишається фактично нерегульованими протягом невизначеного часу.

Оновлення перекладу Європейської хартії регіональних мов або мов меншин / Європейської хартії регіональних або міноритарних мов

У другій частині рекомендацій Уповноваженого, поданих у Звіті за 2022 рік, передбачено: Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України та Міністерству закордонних справ виконати рекомендацію Конституційного Суду України, викладену в рішенні у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 14.07.2021 №1-р/2021 [Справа №1-179/2019(4094/19)], та невідкладно встановити однозначність у питанні офіційного перекладу Європейської хартії регіональних мов або мов меншин /Європейської хартії регіональних або міноритарних мов.

Наслідком неоднозначності перекладу цього міжнародного акта є неоднозначність у підходах до формування і реалізації державної політики щодо забезпечення функціонування державної мови на всій території України.

Міністерство культури та інформаційної політики України поінформувало Уповноваженого, що на виконання пункту 5 протоколу наради від 10.11.2023 р. під головуванням Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала у січні 2024 року Міністерством закордонних справ України здійснено оновлений переклад Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Відповідного до нього правильна назва Хартії – "Європейська хартія регіональних або міноритарних мов". У МКІП розроблено проект Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин", метою якого є приведення назви Закону України "Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або

мов меншин" та його положень у відповідність до оновленого офіційного перекладу Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Зазначений проєкт акта станом на кінець березня 2024 року знаходився на погодженні заінтересованих органів виконавчої влади.

Про вимоги щодо подання інформації про продукцію на упаковці та у маркуванні

У пункті 2 рекомендацій Верховній Раді України, поданих у Звіті за 2022 рік, зазначено: прийняти у другому читанні Закон України "Про захист прав споживачів" (від 05.10.2021 реєстраційний номер 6134), який передбачає, що визначена законодавством інформація про продукцію та виробника (виконавця, постачальника), яка в обов'язковому порядку подається державною мовою, повинна розміщуватися на поверхні упаковки та у маркуванні продукції на поверхні, яка має найбільшу площу, має бути чіткою і розбірливою, наноситися у спосіб, що унеможлиблює її видалення, не повинна приховуватися або спотворюватися іншою текстовою чи графічною інформацією, при цьому використовуваний розмір шрифту, яким наноситься інформація державною мовою, не може бути меншим за шрифт, яким наноситься інформація іншими мовами.

Як вже зазначалося, Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про захист прав споживачів" (3153-IX від 10.06.2023). В частині сьомій статті 13 встановлено, що суб'єкт господарювання зобов'язаний надати споживачу інформацію відповідно до вимог Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної". Інформація про назву товару чи харчового продукту, дані про основні споживчі властивості товару чи харчового продукту, що розміщуються на поверхні, яка має найбільшу площу, товару чи харчового продукту та/або упаковки, етикетки, приєднаної до товару чи харчового продукту, не може надаватися державною мовою держави-агресора або держави-окупанта, не повинна приховуватися або спотворюватися іншою текстовою чи графічною інформацією.

Відтак ухвалена редакція частини сьомої статті 13 Закону України "Про захист прав споживачів" відповідає рекомендації Уповноваженого. Однак варто нагадати, що ця норма набирає чинності не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану.

Приведення назв сіл, селищ, міст у відповідність до стандартів державної мови

Як вже зазначалося у розділі, присвяченому змінам нормативно-правового регулювання, 21 березня 2023 року був ухвалений та 27 липня 2023 року набрав чинності Закон України № 3005-ІХ "Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії". Серед іншого, законом передбачено приведення назв географічних об'єктів у відповідність до стандартів державної мови, що відповідає вимогам статті 41 Закону про державну мову.

З цією метою законом доручено Національній комісії зі стандартів державної мови до 27 червня 2023 року оприлюднити на своєму офіційному вебсайті перелік сіл, селищ, міст, назви яких не відповідають стандартам державної мови, та рекомендації щодо приведення назв таких сіл, селищ, міст у відповідність до стандартів державної мови.

Однак при виконанні зазначеного завдання Комісія припустилася серйозних помилок, які викликали суспільний резонанс та гостру критику. 27 червня Уповноважений із захисту державної мови звернувся до Міністра освіти і науки України з проханням скасувати рішення Національної комісії зі стандартів державної мови від 22 червня 2023 року за № 230 "Про схвалення Переліку сіл, селищ, міст, назви яких не відповідають стандартам державної мови, та рекомендацій щодо приведення назв таких сіл, селищ, міст у відповідність до стандартів державної мови й оприлюднення їх на офіційному вебсайті Національної комісії зі стандартів державної мови".

У листі Уповноваженого зазначено, що відповідно до закону рішення Комісії повинно містити перелік обов'язкових для перейменування назв населених пунктів, які не відповідають стандартам державної мови, а також чіткі рекомендації щодо їх перейменування. Аналіз назв населених пунктів, запропонованих до приведення у відповідність до стандартів державної мови, засвідчив як вихід Національної комісії зі стандартів державної мови за межі своїх повноважень, так і відсутність чітких рекомендацій щодо їх перейменування.

У першій редакції переліку Комісії була велика кількість назв населених пунктів, які відповідають стандартам державної мови: Запоріжжя, Перемога, Зоряне, Мирне, Травневе, Маяк, Молодіжне тощо. Крім того, у більшості рекомендацій не наводився правильний варіант назви, а пропонувалося "обґрунтувати доцільність збереження поточної назви або запропонувати нову назву в установленому законодавством порядку", що не відповідає вимогам Закону. У листі до Міністра освіти і науки України Уповноважений закликав його доручити Національній комісії зі стандартів державної мови в

найкоротший термін ухвалити нове рішення, яке повністю відповідатиме пункту 11 статті 8 Закону України "Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії".

У відповідь на обґрунтовану позицію Уповноваженого та критику з боку громадськості, науковців, представників парламенту, місцевих громад Комісія 30 червня 2023 року внесла зміни у відповідне рішення та оновила на офіційному сайті Перелік сіл, селищ міст, назви яких не відповідають стандартам державної мови, та рекомендації щодо приведення назв таких сіл, селищ, міст у відповідність до стандартів державної мови (рішення Національної комісії зі стандартів державної мови від 30 червня 2023 № 236).

Згідно з нормами закону органи місцевого самоврядування та місцеві органи державної влади до 27 грудня 2023 року мали подати до Верховної Ради України пропозиції щодо приведення назв населених пунктів у відповідність до стандартів державної мови, а парламент до 27 червня 2024 року має прийняти рішення щодо їх перейменування. У разі, якщо до 27 грудня 2023 року відповідні пропозиції не були подані до Верховної Ради України, рішення про перейменування населених пунктів, назви яких не відповідають стандартам державної мови, приймається Верховною Радою України на підставі рекомендацій Національної комісії зі стандартів державної мови.

З метою виконання своїх повноважень щодо моніторингу виконання Закону про державну мову Уповноважений неодноразово звертався до Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо надання актуальної інформації про стан виконання рекомендацій, поданих у Звіті за 2022 рік. Узагальнену інформацію про виконання повного переліку минулорічних рекомендацій Уповноваженого станом на початок квітня 2024 року подано у Таблиці.

Таблиця: Стан виконання Рекомендацій Уповноваженого із захисту державної мови, поданих у Річному звіті про дотримання Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у 2022 році

Кабінету Міністрів України	
1.1. Забезпечити виконання абзацу третього підпункту 3 пункту 8 Розділу IX "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" та затвердити Державну програму сприяння опануванню державної мови, якою визначити основні стратегічні цілі та пріоритетні завдання державної політики щодо підтримки державної мови впродовж відповідного періоду часу, а також заходи, що планується здійснити для досягнення зазначених цілей і реалізації завдань. Серед іншого, передбачити: створення мережі державних, комунальних курсів з вивчення державної мови громадянами України, іноземцями та особами без громадянства; створення умов для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, які дають змогу кожній особі опанувати державну мову, в тому числі шляхом неформальної та інформальної освіти; організацію безкоштовних курсів української мови для дорослих; створення онлайн-курсів з української мови та інші заходи з сприяння вивченню української мови громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території України, визначеній згідно з законом; створення онлайн-курсів з української мови для осіб, які перебувають в іншомовних середовищах; підвищення рівня володіння державною мовою педагогічними, науково-педагогічними працівниками.	Програму затверджено. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 березня 2024 року № 243-р затверджено Державну цільову національно-культурну програму забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року.

1.2. Забезпечити виконання абзацу шостого підпункту 3 пункту 8 Розділу IX "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" та забезпечити переклад і опублікування державною мовою міжнародних договорів України, які не оприлюднювалися державною мовою станом на день набрання чинності цим Законом.	Виконано частково. МЗС поінформувало, що упродовж 2023 року МЗС було опрацьовано і здійснено переклад понад 50 міжнародних договорів. Також у березні 2024 Апарат Верховної ради України повідомив, що з 625 міжнародних актів, що потребують перекладу українською мовою: 32 акти перекладено і розміщено на офіційному вебсайті ВРУ та, що з 336 міжнародних актів, які не розміщені на офіційному вебсайті ВРУ та які також потребують перекладу українською мовою і подальшого оприлюднення: 90 актів перекладено і розміщено на вебсайті ВРУ.
1.3. Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону щодо внесення змін до Виборчого кодексу України та до Закону України "Про всеукраїнський референдум", яким передбачити, що: особи, які претендують на обрання на пост Президента України, на	Не виконано. Станом на 30 квітня 2024 р. відповідний законопроєкт на погодження до Уповноваженого не

обрання депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, районної, районної у місті, міської, селищної, сільської ради, на посаду сільського, селищного, міського голови, в обов'язковому порядку подають до відповідної виборчої комісії копію документа, що підтверджує відповідний рівень володіння державною мовою відповідно до статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", а неподання копії такого документа є підставою для відмови в реєстрації; однією з підстав дострокового припинення повноважень члена окружної, територіальної, дільничної виборчої комісії, члена окружної, дільничної комісії з всеукраїнського референдуму, дільничної комісії з електронного голосування з всеукраїнського референдуму є повторне протягом року вчинення ним порушення вимог Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у процесі виборів та референдумів, встановлене Уповноваженим із захисту державної мови відповідно до закону; додатково унормувати обов'язкове використання державної мови під час проведення передвиборної агітації та агітації всеукраїнського референдуму у будь-якій з форм, визначених Кодексом та Законом, у тому числі з використанням мережі Інтернет, а також передбачити обов'язкове виконання будь-яких агітаційних матеріалів державною мовою.	надходив. Інформація про стан розробки акта відсутня.
1.4. Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону про внесення змін до Закону України "Про загальну безпечність нехарчової продукції", яким передбачити, що визначена законодавством інформація про продукцію та виробника (виконавця, постачальника), яка в обов'язковому порядку	Частково виконано. Частково врегульовано у новій редакції Закону "Про захист прав споживачів".

подається державною мовою, повинна розміщуватися на поверхні упаковки та у маркуванні продукції на поверхні, яка має найбільшу площу, має бути чіткою і розбірливою, наноситися у спосіб, що унеможливило її видалення, не повинна приховуватися або спотворюватися іншою текстовою чи графічною інформацією, при цьому використований розмір шрифту, яким наноситься інформація державною мовою, не може бути меншим за шрифт, яким наноситься інформація іншими мовами.	Мінекономіки поінформувало, що внесення будь-яких змін до Закону України "Про загальну безпечність нехарчової продукції", які не відповідатимуть вимогам Директиви 2001/95/ЄС та не погоджені з ЄС, матиме негативні наслідки щодо виконання Україною зобов'язань стосовно імплементації національного законодавства у сфері ринкового нагляду, взятих у рамках Угоди про асоціацію.
1.5. Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону про внесення змін до Закону України "Про рекламу", яким визначити, що мова реклами є складовою змісту реклами.	Виконано. Ухвалено Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про рекламу" та інших законів України щодо імплементації норм європейського законодавства у національне законодавство України шляхом імплементації окремих положень законодавства

	Європейського Союзу у сфері аудіовізуальної реклами (Європейської конвенції про транскордонне телебачення, Директиви Європейського парламенту та Ради <u>2010/13/ЄС</u> про аудіовізуальні медіапослуги від 10 березня 2010 року із змінами, внесеними Директивою (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 року)" від 30.05.2023 р. № 3136-IX.
1.6. Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону про внесення змін до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", яким віднести до повноважень органів місцевого самоврядування підтримку, популяризацію, у тому числі шляхом поширення знань про українську мову та її роль у розвитку української та європейської культур, та створення умов для розвитку і використання державної мови у відповідних адміністративно-територіальних одиницях.	Не виконано. Станом на 30 квітня 2024 р. відповідний законопроект на погодження до Уповноваженого не надходив. Інформація про стан розробки акта відсутня.
1.7. Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону щодо особливостей здійснення обслуговування споживачів, надання споживачам інформації та послуг, розміщення реклами з використанням мережі Інтернет, яким	Виконано. Верховною Радою України прийнято Закон України від

передбачити, зокрема: вимоги щодо обов'язкового розміщення на інтернет-представництвах (веб-сайтах, веб-сторінках) інформації (найменування, організаційно-правова форма, місцезнаходження, код згідно з ЄДРПОУ за наявності) суб'єктів господарювання, яким належать такі інтернет-представництва або які здійснюють з їх використанням діяльність з реалізації товарів і послуг; законодавче регулювання статусу інтернет-майданчиків, з використанням яких інші суб'єкти господарювання можуть здійснювати діяльність з реалізації товарів і послуг, розміщувати інформацію про такі товари і послуги, рекламу, зокрема, у частині відповідальності адміністраторів таких інтернет-майданчиків за дотримання суб'єктами господарювання вимог щодо обов'язкового розміщення інформації про товари і послуги та їх виробників (продавців) державною мовою; законодавче регулювання порядку здійснення реалізації товарів та здійснення їх поставки на територію України з використанням інтернет-ресурсів, доменні імена яких зареєстровані на території інших держав, суб'єктами господарювання, які не зареєстровані в Україні.	10.06.2023 за № 3153-ІХ "Про захист прав споживачів", яким визначені особливості захисту прав споживачів у сфері електронної торгівлі, зокрема передбачено надання достовірної інформації про суб'єкта господарювання, що здійснює електронну торгівлю, достатні для його ідентифікації та відповідальності за її відсутність, а також відповідальність маркетплейсів та прайс-агрегаторів за наявність інформації, яка стосується даних про суб'єктів господарювання, яким надають платформу для їх діяльності.
1.8. Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проекти законів про внесення змін до Законів України "Про Кабінет Міністрів України", "Про Національну поліцію", "Про Державну кримінально-виконавчу службу України", "Про Раду національної безпеки і оборони України", "Про Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим", "Про місцеві державні адміністрації",	Не виконано. Станом на 30 квітня 2024 р. відповідні законопроекти на погодження до Уповноваженого не надходили. Інформація про стан розробки актів

"Про культуру", якими передбачити, що особи, які беруть участь у конкурсі (доборі) на відповідні посади або які призначаються на відповідні посади для участі у такому конкурсі (доборі) або перед призначенням на посаду, в обов'язковому порядку подають копію документа, що засвідчує рівень володіння державною мовою відповідно до статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".	відсутня.
1.9. Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону про внесення змін до Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", зокрема до частини шостої статті 27: 1) вимоги щодо обов'язкової наявності інтернет-представництв політичних партій, виконаних державною мовою, із можливістю існування версій таких інтернет-представництв, виконаних іншими мовами; 2) інтернет-представництва медіа незалежно від факту реєстрації мають бути виконані державною мовою; до статті 13: мовою нормативно-правових актів і актів індивідуальної дії, діловодства і документообігу підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності є державна мова.	Не виконано. Станом на 30 квітня 2024 р. відповідний законопроект на погодження до Уповноваженого не надходив. Інформація про стан розробки акта відсутня.
1.10. Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону про внесення змін до Закону України "Про публічні закупівлі", якими передбачити, що мовою тендерної пропозиції є державна мова, а документи, які до неї додаються та не готуються учасником, подаються державною мовою або іншими мовами із забезпеченням автентичного перекладу на державну; невідповідність тендерної пропозиції цій вимозі є підставою для	Не виконано. Мінекономіки поінформувало про розроблення проєкту закону про внесення змін до Закону України "Про публічні закупівлі. На засіданні Урядового комітету з питань економічної,

її відхилення.	фінансової і правової політики, паливно-енергетичного комплексу, стратегічних галузей промисловості та правоохоронної діяльності, яке відбулось 29.01.2024, прийнято рішення щодо необхідності доопрацювання законопроекту.
1.11. Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону про внесення змін до Закону України "Про професійну (професійно-технічну) освіту", яким передбачити, що мовою освітнього процесу в закладах професійної (професійно-технічної) освіти є державна мова.	Не виконано. МОН розроблено проєкт нового закону "Про професійну освіту", який опублікований на сайті МОН для громадського обговорення, яке триватиме до 2 травня 2024 року.

1.12. Внести зміни до Технічного регламенту маркування побутових пральних машин (постанова Кабінету Міністрів України від 07.08.2013 № 702), Технічного регламенту енергетичного маркування електричних ламп та світильників (постанова Кабінету Міністрів України від 27.05.2015 № 340), Технічного регламенту енергетичного маркування побутових посудомийних машин (постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.2015 № 514), Технічного регламенту обмеження використання деяких небезпечних речовин в електричному та електронному обладнанні (постанова Кабінету Міністрів України від 10.03.2017 № 139), Технічного регламенту енергетичного маркування телевізорів (постанова Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 № 359), Технічного регламенту енергетичного маркування побутових барабанних сушильних машин (постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2017 № 380), Технічного регламенту ліфтів і компонентів безпеки для ліфтів машин (постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2017 № 438), Технічного регламенту щодо встановлення системи для визначення вимог з екодизайну енергоспоживчих продуктів (постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 № 804), Технічного регламенту обладнання, що працює під тиском (постанова Кабінету Міністрів України від 16.01.2019 № 27), Технічного регламенту приладів, що працюють на газоподібному паливі (постанова Кабінету Міністрів України від 04.07.2018 № 814), Технічного регламенту щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, суднових та котельних палив (постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 № 927), Технічного регламенту енергетичного

Виконано частково.

Частково

врегульовано у новій редакції Закону “Про захист прав споживачів”.

Мінекономіки

поінформувало про те, що внесення до технічних регламентів змін без погодження з ЄС може призвести до негативних наслідків щодо виконання Україною зобов’язань у сфері європейської інтеграції.

маркування енергоспоживчих продуктів та Технічного регламенту енергетичного маркування побутових електричних холодильників (постанова Кабінету Міністрів України від 07.08.2013 № 702), Технічного регламенту законодавчо регульованих засобів вимірювальної техніки (постанова Кабінету Міністрів України від 13.01.2016 № 94), Технічного регламенту засобів вимірювальної техніки (постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 № 163), Технічного регламенту простих посудин високого тиску (постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 № 1025), Технічного регламенту обладнання та захисних систем, призначених для використання в потенційно вибухонебезпечних середовищах (постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 № 1055), Технічного регламенту вибухових матеріалів промислового призначення (постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 № 802), Технічного регламенту мийних засобів (постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2008 № 717), Технічного регламенту канатних доріг (постанова Кабінету Міністрів України від 06.02.2019 № 342) та забезпечити внесення змін до Технічного регламенту з підтвердження відповідності пакування (пакувальних матеріалів) та відходів пакування (наказ Державного комітету з питань технічного регулювання та споживчої політики від 24.12.2004 № 289), Технічного регламенту енергетичного маркування побутових духових шаф та кухонних витяжок (наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 07.02.2018 № 28), якими передбачити, що визначена законодавством інформація про продукцію та виробника (виконавця,

постачальника), яка в обов'язковому порядку подається державною мовою, повинна розміщуватися на поверхні упаковки та у маркуванні продукції на поверхні, яка має найбільшу площу, має бути чіткою і розбірливою, наноситися у спосіб, що унеможлиблює її видалення, не повинна приховуватися або спотворюватися іншою текстовою чи графічною інформацією, при цьому використовуваний розмір шрифту, яким наноситься інформація державною мовою, не може бути меншим за шрифт, яким наноситься інформація іншими мовами.

1.13. Внести зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 08.09.2004 № 1181 "Деякі питання спорудження (створення) пам'ятників і монументів" та забезпечити внесення змін до Порядку спорудження (створення) пам'ятників і монументів, затвердженого наказом Державного комітету України з будівництва та архітектури, Міністерства культури і мистецтв України від 30.11.2004 № 231/806, якими передбачити, що розміщення будь-яких написів та іншої інформації на пам'ятниках і монументах державного і місцевого значення здійснюється державною мовою та за потреби може дублюватися іншими мовами; при цьому розмір шрифту тексту або напису будь-якою іншою мовою не може бути більшим за розмір шрифтів тексту або напису державною мовою.

Не виконано.

Проектом Закону про внесення змін до деяких законів України щодо пам'яток Другої світової війни 1939-1945 років (реєстр.№ 9536 від 27.07.2023) пропонується внести зміни в статтю 4 Закону України "Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років".

1.14. Внести зміни до Типових правил розміщення зовнішньої реклами, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2003 № 2067, якими передбачити, що: інформація на вивісках і табличках подається державною мовою та за потреби може дублюватися іншими мовами; при цьому розмір шрифту, яким така інформація подається державною мовою, не може бути меншим за шрифт, яким подається інформація іншою мовою, ніж державна; у випадку подання на вивісці чи табличці інформації лише іншою мовою, ніж державна, за відсутності поруч із такою вивіскою чи табличкою вивіски чи таблички, на якій відповідна інформація подана державною мовою, вивіска чи табличка з інформацією іншою мовою підлягає обов'язковому демонтажу, крім випадків, якщо така інформація є торговельною маркою (знаком для товарів і послуг), якій відповідно до законодавства надано правову охорону.	Виконано частково. Станом на 30 квітня 2024 р. відповідний проєкт постанови на погодження до Уповноваженого не надходив. Інформація про стан розробки акта відсутня. Водночас пропозиції Уповноваженого враховані в Законі України "Про рекламу" та в Законі України "Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах".
1.15. Внести зміни до Порядку проведення конкурсу на зайняття посади керівника державного, комунального закладу охорони здоров'я, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1094, якими передбачити, що для участі у конкурсі особа подає конкурсній комісії копію документа, який засвідчує рівень володіння державною мовою відповідно до частини третьої статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної"	Не виконано. МОЗ листом від 16.04.2024 № 680-Вх. поінформувало про розроблення проєкту постанови Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 1094 та від 3

	вересня 2008 року № 777".
1.16. Внести зміни до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 285, Ліцензійних умов провадження господарської діяльності банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини згідно з переліком, затвердженим Міністерством охорони здоров'я, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 286, та Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів), затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 № 929, якими передбачити, що інформація на вивісці, інформаційній табличці із зазначенням найменування ліцензіата подається державною мовою та за потреби може дублюватися іншими мовами; при цьому розмір шрифту, яким така інформація подається державною мовою, не може бути меншим за шрифт, яким подається інформація іншою мовою, ніж державна.	Не виконано. До Уповноваженого на погодження 15 березня 2023 р. надійшли проекти постанов Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики" та "Про внесення змін до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини згідно з переліком, затвердженим Міністерством охорони здоров'я". Проекти погоджені Уповноваженим, однак станом на 30 квітня 2024 р. документи не ухвалені. Інформація про стан розробки іншого акта

	відсутня. Водночас постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2023 № 1393 "Про внесення змін до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики" внесено зміни до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 285, та доповнено новим пунктом 7- 2, щодо викладення державною мовою документів, які складаються здобувачем ліцензії, ліцензіатом, спадкоємцем відповідно до Закону України "Про ліцензування видів господарської діяльності" та цих Ліцензійних умов.
1.17. Затвердити Державну програму співпраці із закордонними українцями на наступний період.	Не виконано. У березні 2024 року МЗС поінформувало, що розроблення

	Державної цільової програми співпраці з закордонними українцями на наступний період буде продовжено після закінчення воєнного стану.
1.18. Затвердити порядок проведення мовної експертизи, передбаченої пунктом 1 частини третьої статті 55 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".	Не виконано. До Уповноваженого 31.05.2023 на погодження надійшов законопроект "Про внесення змін до Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" щодо здійснення мовної експертизи", який погоджено без зауважень. Зазначений проект акта надісланий на погодження заінтересованим органам виконавчої влади.
1.19. Забезпечити затвердження Національною комісією зі стандартів державної мови української правничої, медичної термінології, а також опрацювати питання щодо розробки української термінології у галузях інформаційних технологій, косметології та інших галузях, в яких використовується	Не виконано. Національна комісія зі стандартів державної мови ухвалила рішення від 16 листопада 2023 року № 421 "Про

міжнародна номенклатура або вживаються спеціальні іншомовні терміни.	затвердження Порядку напруцювання, затвердження, уведення в дію, перегляду стандартів державної мови та внесення змін до них", яке унормовує процес напруцювання стандартів державної мови та поінформувала про затвердження Програми робіт із напруцювання, затвердження, перегляду стандартів державної мови чи внесення змін до них (рішення Комісії від 14 лютого 2024 року № 34).
1.20. Забезпечити приведення Міністерством освіти і науки України своїх нормативно-правових актів у відповідність до Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної": - внести зміни до Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 16.04.2018 № 367 щодо зарахування до класів з навчанням мовою національної меншини та корінного народу дітей, які належать до	Виконано частково. МОН поінформувало, що модельні навчальні програми для закладів загальної середньої освіти, рекомендовані наказом Міністерства освіти і науки України від 12 липня 2021 року № 795 перекладені державною мовою та,

відповідної національної меншини чи корінного народу, та передбачити форму подання батьками клопотання про забезпечення такого права; - внести зміни до Наказів Міністерства освіти і науки України від 29.09.2021 № 1033 "Про реалізацію інноваційного освітнього проєкту за темою "Європейська інтегрована модель школи з угорською мовою навчання" на базі закладів загальної середньої освіти Закарпатської області на жовтень 2021 – листопад 2026 років", від 29 серпня 2022 року № 770 "Про завершення реалізації I (організаційно-підготовчого) етапу інноваційного освітнього проєкту за темою "Європейська інтегрована модель школи з угорською мовою навчання" за жовтень 2021 – травень 2022 років та розширення бази інноваційного освітнього проєкту за темою "Європейська інтегрована модель школи з угорською мовою навчання" на жовтень 2021 – листопад 2026 років" у частині термінології, яка не відповідає чинному законодавству та потребує уточнення ("школи з угорською мовою навчання"); - перекласти модельні навчальні програми для закладів загальної середньої освіти, рекомендовані наказом Міністерства освіти і науки України від 29 липня 2021 року № 795, які оприлюднені мовами іншими, ніж державна, державною мовою.

що не вважає за доцільне внесення змін у Порядок зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 16.04.2018 № 367, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 05.05.2018 за № 564/32016.

Також у листі зазначено, що використання словосполучення "школи з угорською мовою навчання" у науковій темі інноваційного педагогічного проєкту "Європейська інтегрована модель школи з угорською мовою навчання", а також у самих наказах – є формулюванням наукової теми досліджень, що не суперечить нормативній базі в сфері освіти, тому не потребує внесення змін до Наказів

	Міністерства освіти і науки України від 29.09.2021 № 1033, від 29 серпня 2022 року № 770.
1.21. Забезпечити внесення змін до Порядку розміщення тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності, затвердженого наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 21.10.2011 № 244, якими передбачити, що ескіз фасаду тимчасової споруди має відповідати вимогам Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", а невідповідність ескізу вимогам зазначеного Закону є підставою для ненадання паспорту прив'язки тимчасової споруди.	Не виконано. На 30 квітня 2024 р. інформація про стан розробки акта відсутня.
1.22. Забезпечити внесення змін до Положення про порядок проведення атестації провізорів та Положення про порядок проведення атестації фармацевтів, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 12.12.2006 № 818, якими передбачити обов'язкове подання до атестаційної комісії для атестації на визначення рівня знань та практичних навиків з присвоєнням (підтвердженням) фаху "провізор-спеціаліст", проходження атестації на присвоєння кваліфікаційної категорії, копії документа, який засвідчує рівень володіння державною мовою відповідно до частини третьої статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".	Виконано. МОЗ наказом від 31.08.2023 № 1555, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 15.09.2023 № 1635/40691, внесено зміни в наказ Про вдосконалення атестації провізорів та фармацевтів від 12.12.2006 № 818, в якому передбачено, що після відновлення атестацій працівників сфери охорони здоров'я, до атестаційних комісій

	подається копія документа, що засвідчує рівень володіння державною мовою відповідно до Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".
1.23. Забезпечити внесення змін до Порядку затвердження конструкції транспортних засобів, їх частин та обладнання, затвердженого наказом Міністерства інфраструктури від 17.08.2012 р. № 521, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 14 вересня 2012 р. за № 1586/21898, передбачивши наступне: 1) текстові частини інформаційної підшивки, які складено українською мовою, можуть дублюватися іншими мовами. Якщо текстові частини інформаційної підшивки виконані мовою держави, резидентом якої є виробник, то необхідно здійснити дублювання такої текстової частини інформаційної підшивки державною мовою; 2) інформаційний пакет документів – комплект документів, який містить інформаційну підшивку, а також документи окремих затверджень, протоколи випробувань та інші документи, що їх додають до інформаційної підшивки уповноважений орган або технічні служби під час виконання своїх функцій, текстові частини яких складено українською мовою, можуть дублюватися іншими мовами. Якщо текстові частини комплекту документів, який містить інформаційну підшивку, а також документи окремих затверджень, протоколи випробувань та інші документи, що їх додають до інформаційної підшивки, виконані мовою	Не виконано. Мінінфраструктури заплановано розробку технічного регламенту про затвердження конструкції транспортних засобів, їх частин та обладнання на заміну Порядку затвердження конструкції транспортних засобів, їх частин та обладнання, затвердженого наказом Мінінфраструктури від 17 серпня 2012 року № 521.

держави, резидентом якої є виробник, необхідно здійснити дублювання такої текстової частини інформаційної підшивки державною мовою.	
1.24. Забезпечити внесення змін до Тимчасового порядку оформлення і видачі паспорта громадянина України, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06.06.2019 № 456 (zareєстрований в Міністерстві юстиції України 14.06.2019 за № 620/33591) та скасувати вимогу внесення відомостей російською мовою на другій сторінці паспорта громадянина України зразка 1994 року (у формі книжечки) як таку, що не відповідає положенням Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".	Не виконано. Станом на 30 квітня 2024 р. відповідний акт на погодження до Уповноваженого не надходив. Інформація про стан розробки акта відсутня.
1.25. Забезпечити розробку та затвердження державною мовою Правил з охорони праці в целюлозно-паперовій промисловості замість Правил НПАОП 21.0-1.01-87 (виконані недержавною мовою).	Не виконано. Мінекономіки поінформувало, що рішення щодо перегляду Правил охорони праці в целюлозно-паперовій промисловості замість (НПАОП-21.0-1.01-87) доцільно розглядати після схвалення проекту Закону України "Про безпеку та здоров'я працівників на роботі".
Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України та Міністерству закордонних справ	

2.1. Виконати рекомендацію Конституційного Суду України, викладену в рішенні у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 14.07.2021 № 1-р/2021 [Справа № 1- 179/2019(4094/19), та невідкладно установити однозначність у питанні офіційного перекладу Європейської хартії регіональних мов або мов меншин / Європейської хартії регіональних або міноритарних мов.	Частково виконано. МЗС поінформувало, що офіційний переклад Європейської хартії регіональних або міноритарних мов, а також пропозиції до Закону України "Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин" були надіслані на адресу МКІП. МКІП поінформувало, що зазначений проект акта надісланий на погодження заінтересованим органам виконавчої влади.
Верховній Раді України	
1. Прийняти закон, який визначатиме порядок та особливості застосування української жестової мови у різних сферах суспільного життя.	Не виконано. У Комітеті Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики опрацьовується питання щодо створення робочої групи для доопрацювання законопроекту про

	українську жестову мову.
2. Прийняти у другому читанні Закон України "Про захист прав споживачів" (від 05.10.2021 реєстраційний номер 6134), який передбачає, що визначена законодавством інформація про продукцію та виробника (виконавця, постачальника), яка в обов'язковому порядку подається державною мовою, повинна розміщуватися на поверхні упаковки та у маркуванні продукції на поверхні, яка має найбільшу площу, має бути чіткою і розбірливою, наноситися у спосіб, що унеможливило її видалення, не повинна приховуватися або спотворюватися іншою текстовою чи графічною інформацією, при цьому використовуваний розмір шрифту, яким наноситься інформація державною мовою, не може бути меншим за шрифт, яким наноситься інформація іншими мовами.	Виконано. Ухвалено Закон України "Про захист прав споживачів" від 10.06.2023 № 3153-ІХ.
3.Внести зміни до Положення про паспорт громадянина України, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 26.06.1992 № 2503-ХІІ, якими передбачити, що паспорт складається державною мовою згідно з частиною першою статті 8 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", громадяни України, рідна мова яких відмінна від української, мають право на транскрибований запис своїх прізвища та імені відповідно до своєї національної традиції в документах, що посвідчують особу громадянина України, відповідно до статті 40 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".	Не виконано. МВС вважає, що єдиним виправданим правовим способом урегулювання є розгляд Верховною Радою України проєкту Закону України "Про паспорт громадянина України у формі книжечки" (реєстраційний № 3986). МВС надіслало відповідного листа Комітету Верховної Ради України з питань

	правової політики, який визначено головним із розгляду цього проєкту акта.
Верховному Суду	
Розглянути на засіданні Пленуму питання застосування державної мови в судовому процесі та надати судам роз'яснення з питань застосування державної мови при вирішенні судових справ.	Виконано частково. Верховний Суд поінформував про те, що інформацію Уповноваженого взято до відома та буде опрацьовано під час здійснення Верховним Судом своїх повноважень, передбачених статтею 36 Закону України "Про судоустрій і статус суддів", а також доведено до відома голів апеляційних судів України. Питання застосування державної мови в судовому процесі на Пленумі не розглядалися.
Органам місцевого самоврядування	
1. Привести рішення, які не відповідають вимогам Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", у відповідність до його вимог.	Виконано частково. Скасовано всі рішення органів місцевого самоврядування про

	надання іншої, крім державної, мові статусу регіональної.
2. У правилах розміщення вивісок і табличок у відповідному населеному пункті України передбачити обов'язкове подання інформації на таких вивісках і табличках державною мовою із дублюванням за потреби іншими мовами; при цьому розмір шрифту, яким подається така інформація не може бути меншим за шрифт, яким подається інформація іншою мовою, ніж державна; у випадку подання на вивісці чи табличці інформації лише іншою мовою, ніж державна, за відсутності поруч із такою вивіскою чи табличкою вивіски чи таблички, на якій відповідна інформація подана державною мовою, вивіска чи табличка з інформацією іншою мовою підлягає обов'язковому демонтажу, крім випадків, якщо така інформація є торговельною маркою (знаком для товарів і послуг), якій відповідно до законодавства надано правову охорону.	Виконано частково. Попри врахування рекомендації у багатьох органах місцевого самоврядування, практика реагування на повідомлення про порушення вимог Закону щодо інформації для загального ознайомлення вказує на неврахування рекомендації в діяльності ще значної кількості органів місцевого самоврядування.
3. Привести назви закладів загальної середньої освіти, які містять терміни, що не відповідають чинному законодавству, у відповідність до вимог Законів України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", "Про освіту" та "Про повну загальну середню освіту".	Виконано частково.
Органам державної влади, органам місцевого самоврядування	
Забезпечити перейменування географічних об'єктів, назви яких не відповідають стандартам	Виконано частково.

державної мови.	На розгляд ВРУ внесено проєкт постанови про перейменування окремих населених пунктів та районів.
Засновникам наукових періодичних видань	
Привести правила та умови подання статей та інших матеріалів у відповідність до вимог статті 22 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".	Виконано частково. Вибірковий аналіз наукових статей вказує на неврахування рекомендації в діяльності значної кількості засновників періодичних видань.

Окремі питання, що потребують додаткового врегулювання

Наявність неузгодженості та прогалів в нормативно-правовому регулюванні застосування державної мови в окремих сферах суспільного життя.

За результатами діяльності Уповноваженого, зокрема при розгляді скарг про порушення вимог Закону про державну мову та щодо усунення перешкод та обмежень у користуванні державною мовою, виявлено деякі проблеми, крім тих, що були раніше визначені у рекомендаціях Уповноваженого, які потребують нормативно-правового врегулювання. Детально про такі проблеми йдеться у розділах цього звіту, присвячених відповідним сферам. Однак доцільно наголосити на окремих з них.

Законом про державну мову визначено, що нотаріуси та адвокати повинні володіти та застосовувати при виконанні своїх обов'язків державну мову. Але це положення потребує уточнення і в ухвалених раніше спеціальних законах, якими порушники іноді намагаються виправдати застосування недержавної мови, що дозволяє порушувати права громадян на отримання інформації та юридичної допомоги державною мовою.

Також доцільно законодавчо уточнити порядок застосування державної мови при виконанні службових обов'язків осіб, визначених у статті 9 Закону про державну мову. Часто посадовці, які публічно виступають, надають коментарі в медіа або спілкуються з громадянами за межами своїх установ або в позаробочий час з питань, що належать до їхньої компетенції, виправдовуються неврегульованістю застосування державної мови в неробочий час.

До Уповноваженого надходить значна кількість скарг щодо порушення права на застосування державної мови в процесі рекрутингу: запрошення на співбесіду, її проведення, відмова у зв'язку з небажанням застосовувати російську мову з рекрутерами тощо. Статтею 20 Закону про державну мову встановлено вимоги щодо застосування державної мови після настання трудових відносин. Обов'язок роботодавців використовувати державну мову в процесі працевлаштування, на жаль, законодавчо не закріплений.

Також значна кількість звернень до Уповноваженого стосується відмови у наданні освітніх послуг поза закладами освіти, а також інформаційних, консультативних, спортивно-оздоровчих та інших послуг державною мовою, які надаються суб'єктами господарювання приватного права. Потрібно визнати, що законодавчо встановлено вимоги лише до мови обслуговування (процес вибору, замовлення, купівлі, тощо) та подання інформації про продукцію (товари, роботи чи послуги). Вимоги щодо застосування державної мови безпосередньо під час надання послуги чітко не встановлено. Відтак, наприклад, факти відмови застосовувати державну мову при проведенні курсів, лекцій, онлайн-навчання, відсутності навчального контенту державною мовою, при наданні розважальних, спортивно-оздоровчих та інших послуг, які не відносяться до освітнього процесу в закладах освіти, на жаль, не є підставою для санкцій з боку Уповноваженого. Особливо гостро у подібних ситуаціях постає питання захисту мовних прав дітей. Також доцільно посилити вимоги щодо мови театральних вистав для найменших, оскільки вони відповідно до чинних вимог можуть демонструватися недержавною мовою навіть у державних та комунальних театрах.

Певна частина звернень стосується надання екскурсійних послуг російською мовою українцям, які придбали закордонні туристичні тури в українських туроператорів. З одного боку, не можна жорстко вимагати і проконтролювати застосування державної мови поза межами України, оскільки суб'єкти, які залучаються до надання таких послуг, не знаходяться в юрисдикції України. А з іншого - доцільно створити законодавчі умови для залучення українськими туристичними фірмами українськомовних гідів при наданні екскурсійних послуг за межами України.

Маючи позитивну динаміку українізації інформаційних сайтів, варто зазначити, що Закон України "Про медіа" передбачає добровільну реєстрацію онлайн-медіа, а вимоги частини шостої статті 27 Закону про державну мову стосуються лише зареєстрованих медіа. Відтак, оскільки відсутні законодавчі вимоги до мови інтернет-представництв незареєстрованих онлайн-медіа, які можуть охоплювати значну українську аудиторію, це може створити умови для просування мови держави-агресора серед українських інтернет-користувачів.

Окремою проблемою є скарги щодо мови інтернет-представництв у сервісі обміну повідомленнями Telegram. Значні інформаційні потоки, спрямовані на українців, російськомовні. Цей сервіс став популярним джерелом не лише новин, а й реклами, інформації про товари і послуги, засобом інтернет-торгівлі тощо. Відсутність чіткого законодавчого визначення терміну "інтернет-представництво" дозволяє навіть українським суб'єктам господарювання, що мають добру репутацію, ігнорувати вимоги щодо мови інтернет-представництв, коли мова йде про Telegram-канали. Крім того, цей сервіс розглядається рядом державних органів як такий, що створює можливості для ворожої пропаганди та загрожує національній безпеці.

Є помітна кількість скарг на застосування транслітерації російськомовних назв українських міст (kiev, kharkov, odessa) в назвах українських доменів, в адресах електронних скриньок, зокрема установ державної і комунальної сфери. Такі ситуації також варто врахувати при удосконаленні законодавства.

Відповідно до статті 41 Закону про державну мову назви об'єктів топоніміки не перекладаються іншими мовами, а передаються в офіційних документах, медіа, картографічних, довідкових, енциклопедичних, навчальних та інших виданнях за допомогою літер відповідного алфавіту згідно із звучанням державною мовою. Зважаючи на те, що відповідна вимога не є загальною, а стосується лише виокремлених випадків, то, наприклад, наявність в рекламі, інформації для загального ознайомлення напису "KIEV" не є порушенням законодавства. Відтак цю норму статті 41 доцільно удосконалити.

Необхідність підвищення ефективності нормативно-правових інструментів реалізації повноважень Уповноваженого

Дотримання вимог законодавства про державну мову напряму залежить від спроможності інституту Уповноваженого ефективно реагувати на порушення. Дієвість та ефективність наявних правових інструментів є головним чинником цієї спроможності.

З 16 липня 2022 року набрали чинності норми Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) щодо адміністративної відповідальності за порушення Закону про державну мову. Практика

застосування цих норм виявила певні проблеми нормативно-правового характеру.

Виявилось, що наявність в Законі інструменту державного контролю (перевірки) за застосуванням державної мови в діяльності юридичних осіб, який передбачає тривалу процедуру, ускладнює притягнення до відповідальності фізичних осіб відповідно до КУпАП. На жаль, в окремих випадках суди трактують Закон про державну мову таким чином, що він зобов'язує проводити державний контроль юридичної особи перед складанням протоколу на фізичну особу у випадках, коли за процедурою, визначеною КУпАП, порушення задокументовано і встановлено порушника - фізичну особу, окремого посадовця, працівника сфери послуг тощо. Це дозволяє окремим суб'єктам контролю умисно затягувати процедуру державного контролю до завершення строку притягнення до відповідальності відповідно до КУпАП - два місяці з моменту вчинення порушення. Виходом з цієї ситуації може бути встановлення однозначності щодо відокремлення процедури державного контролю, який є по суті дослідженням застосування державної мови в діяльності юридичної особи, суб'єкта господарювання, від процедури притягнення до відповідальності конкретної фізичної особи - порушника відповідно до процедури, встановленої КУпАП. При цьому доцільно скоротити максимальні строки надання відповіді на вимогу Уповноваженого в рамках державного контролю. Також доцільно розглянути можливість поширити на всі сфери дію статті 57, якою передбачено порядок притягнення до відповідальності юридичних осіб і суб'єктів господарювання тільки за порушення у сфері обслуговування споживачів. Таким чином, притягнення до відповідальності юридичних осіб відбуватиметься за процедурою, визначеною Законом про державну мову, а фізичних осіб - за процедурою, визначеною КУпАП. Значною мірою вдосконалити цю процедуру може і новий Кодекс України про адміністративні проступки, який розробляється Міністерством юстиції.

Необхідність посилення інституційної спроможності Уповноваженого та Секретаріату Уповноваженого

Повномасштабне вторгнення рф в Україну суттєво вплинуло на ставлення громадян до захисту свого права на отримання інформації та послуг державною мовою, а також статусу української мови як державної мови в Україні. Одним з підтверджень цього є значне збільшення кількості звернень громадян, скарг фізичних та юридичних осіб щодо порушення Закону. Так, у 2023 році до Уповноваженого надійшло 3692 звернення з повідомленням про порушення

Закону. Це найбільша кількість скарг за всі роки існування інституту Уповноваженого і на 30% більше, ніж у 2022 році (2846).

Серед чинників, що суттєво впливають на обсяг завдань та навантаження на працівників Секретаріату, є набрання чинності 15 грудня 2023 року Закону України "Про адміністративну процедуру". Зміна підходів до розгляду звернень та скарг, які стосуються реалізації права чи законного інтересу особи, зокрема щодо застосування державної мови у визначених Законом сферах, обумовлює необхідність значного збільшення кількості заходів державного контролю, а відтак актів, протоколів, адміністративних справ, пов'язаних із порушенням вимог законодавства про державну мову. У 2023 році за рішенням Уповноваженого здійснювались 160 заходів державного контролю за застосуванням державної мови в діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Передбачається, що у 2024 році кількість таких заходів збільшиться щонайменше втричі.

Водночас, постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2023 року №1410 "Деякі питання скорочення чисельності працівників органів виконавчої влади" (набрала чинності 1 квітня 2024 року) були внесені зміни до Постанови Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 № 530 "Деякі питання Уповноваженого із захисту державної мови", які передбачають скорочення граничної чисельності працівників Секретаріату Уповноваженого з 50-ти до 35-ти одиниць. Таке рішення прийнято на виконання пункту 16 Прикінцевих положень Закону України "Про державний бюджет України на 2024 рік", яким визначено завдання Кабінету Міністрів України забезпечити у 2024 році скорочення граничної чисельності працівників органів виконавчої влади.

Скорочення граничної чисельності працівників Секретаріату Уповноваженого до 35-ти одиниць негативно впливає на захист української мови як державної та захист прав громадян на використання державної мови. Об'єктивна оцінка ситуації вказує на те, що російська збройна агресія та пов'язані з нею виклики, суспільні зміни у ставленні громадян до державної мови та до захисту свого права на отримання інформації державною мовою вимагають посилення кадрового забезпечення Секретаріату Уповноваженого із захисту державної мови, насамперед запровадження посад представників Уповноваженого у найбільш проблемних регіонах на півдні та сході України (Одеса, Харків, Дніпро, Суми, Запоріжжя) та в місцях компактного проживання національних меншин.

РОЗДІЛ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ УПОВНОВАЖЕНОГО ІЗ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ У 2023 РОЦІ

Уповноважений із захисту державної є посадовою особою, яка призначається Кабінетом Міністрів України строком на 5 років та здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб. Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 852-р від 8 липня 2020 року на посаду Уповноваженого із захисту державної мови призначено Тараса Кременя - кандидата філологічних наук, доцента, народного депутата України VIII скликання.

Відповідно до Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (далі – Закон) Уповноважений сприяє функціонуванню української мови як державної у сферах суспільного життя, передбачених Законом, на всій території України. Завданнями Уповноваженого є захист української мови як державної, захист права громадян на отримання державною мовою інформації та послуг у публічних сферах суспільного життя, усунення перешкод та обмежень у користуванні державною мовою.

Для ефективного виконання визначених Законом завдань Уповноваженому надано низку повноважень: подання пропозицій Кабінету Міністрів України щодо внесення змін до законодавства та забезпечення ефективної державної політики, спрямованої на захист державної мови; забезпечення моніторингу виконання законодавства про державну мову; розгляд скарг громадян на порушення їхнього права на використання державної мови, проведення заходів державного контролю та вжиття заходів реагування щодо відповідних суб'єктів за їх результатами, зокрема застосування визначених законодавством санкцій; надання органам влади та місцевого самоврядування висновків та рекомендацій щодо застосування в їхній діяльності державної мови; підготовка висновків про ознаки публічного приниження чи зневажання державної мови в публічних виступах посадових осіб тощо.

Відповідно до статті 52 Закону організаційне, експертно-аналітичне, правове, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності Уповноваженого покладається на Секретаріат Уповноваженого із захисту державної мови (далі – Секретаріат).

Відповідно до частини шостої статті 49 Закону Уповноважений для забезпечення виконання повноважень призначає представників, кожен із яких є працівником Секретаріату Уповноваженого. Станом на квітень 2024 року Уповноваженим призначено три представники, які здійснюють свої

повноваження у містах Київ, Одеса та Суми. Вони мають право складати відповідні протоколи в частині застосування державної мови.

Зважаючи на необхідність забезпечення представництва Уповноваженого в регіонах, для повноцінного здійснення контролю за додержанням Закону та забезпечення захисту мовних прав громадян України гостро стоїть питання збільшення граничної чисельності Секретаріату та запровадження додаткових посад представників Уповноваженого.

Однак постановою Кабінету Міністрів України "Деякі питання скорочення чисельності працівників органів виконавчої влади" від 29 грудня 2023 р. № 1410 внесено зміни до Постанови Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 № 530, які передбачають скорочення граничної чисельності працівників Секретаріату Уповноваженого з 50-ти до 35-ти одиниць. Її прийняття пов'язане з виконанням пункту 16 Прикінцевих положень Закону України "Про державний бюджет України на 2024 рік", яким визначено завдання Кабінету Міністрів України забезпечити у 2024 році скорочення граничної чисельності працівників органів виконавчої влади.

Зауважимо, що скорочення граничної чисельності працівників Секретаріату Уповноваженого негативно вплине на захист української мови як державної та захист прав громадян на використання державної мови. Об'єктивна оцінка ситуації вказує на те, що російська збройна агресія та пов'язані з нею виклики щодо необхідності утвердження державної мови як чинника національної безпеки, а також суспільні зміни у ставленні громадян до державної мови та до захисту свого права на отримання інформації державною мовою вимагають не скорочення, а збільшення граничної чисельності працівників Секретаріату Уповноваженого із захисту державної мови. Про це свідчить, зокрема, постійне зростання кількості звернень і скарг громадян щодо порушення законодавства про державну мову як попередніми роками, так і протягом 2023-го.

Законом України "Про Державний бюджет України на 2023 рік" були передбачені видатки на суму 16 637,0 тис. грн на організаційне, експертно-аналітичне, правове, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності Секретаріату Уповноваженого із захисту державної мови (КПКВК 5971010). Проте у зв'язку із повномасштабним вторгненням та економним та раціональним підходом до використання бюджетних коштів відбулось скорочення видатків загального фонду державного бюджету. Фактичні касові видатки Секретаріату становили 15 368,9 тис. грн.

Нормативно-правова робота

З метою вдосконалення умов для розвитку та функціонування української мови у сферах суспільного життя, визначених Законом, Уповноваженим, зокрема, здійснювалася нормативно-правова робота.

Протягом 2023 року опрацьовано всі нормативно-правові акти, що розроблялися іншими державними органами та надійшли на погодження Уповноваженому (4 законопроекти; 19 проектів актів Кабінету Міністрів України; 5 проектів нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади).

На предмет відповідності вимогам Закону перевірено 28 нормативно-правових актів, серед яких - Закони України, акти Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади. Крім того, опрацьовано 21 технічний регламент.

Також протягом звітнього року здійснювався постійний аналіз законопроектів, внесених суб'єктами законодавчої ініціативи на розгляд Верховної Ради України, щодо їх можливого впливу на чинний порядок функціонування і застосування української мови як державної.

За результатами проведеної роботи протягом 2023 року були напрацьовані пропозиції та зауваження стосовно забезпечення ефективної державної політики. Значна їх частина врахована у низці ухвалених Верховною Радою України нормативно-правових документів. Зокрема, під час підготовки змін до закону "Про національні меншини (спільноти) України" враховані пропозиції, які створили нові можливості для застосування мов національних меншин, але при цьому не звузили сферу функціонування української мови.

Завдяки ефективній взаємодії Уповноваженого, народних депутатів України, громадськості, національних спільнот та місцевої влади було враховано висновки Венеціанської комісії та рекомендації Європейського Союзу щодо законодавства про національні меншини, водночас мінімізовано загрози функціонуванню державної мови у сферах освіти, телебачення і радіомовлення, книговидання і книгорозповсюдження, реклами та виборчої агітації.

Також при прийнятті за основу проекту Закону України про застосування англійської мови в Україні були враховані зауваження Уповноваженого та вилучені норми про показ англійськомовних фільмів у кінотеатрах мовою оригіналу з субтитруванням українською.

Нова редакція Закону України "Про захист прав споживачів" враховує пропозиції Уповноваженого та посилює контроль за дотриманням мовного Закону в сфері обслуговування. Зокрема, додано норму про те, що інформація про назву товару чи харчового продукту, дані про основні споживчі властивості

товару чи харчового продукту, що розміщуються на поверхні, яка має найбільшу площу, товару чи харчового продукту та/або упаковки, етикетки, приєднаної до товару чи харчового продукту, не може надаватися державною мовою держави-агресора або держави-окупанта, не повинна приховуватися або спотворюватися іншою текстовою чи графічною інформацією.

Ухвалений парламентом Закон про внесення змін до Закону України "Про рекламу" містить запропоновану Уповноваженим норму, згідно з якою мова реклами є складовою змісту реклами. Тобто недотримання рекламодавцем вимог щодо мови реклами є водночас порушенням норм, встановлених Законом України "Про рекламу" щодо змісту реклами.

Детальна інформація про ці та інші пропозиції стосовно внесення змін до нормативно-правових актів, які спрямовані на захист, всебічний розвиток та утвердження української мови, наведена у розділі, присвяченому аналізу законодавства (Розділ 1.).

Також у 2023 році Уповноважений затвердив накази, які стосуються забезпечення діяльності Секретаріату, здійснення державного контролю за застосуванням державної мови, розгляду справ про адміністративні правопорушення.

За звітний період забезпечено представництво інтересів Уповноваженого та Секретаріату Уповноваженого у судах першої та апеляційної інстанцій в 8 адміністративних справах за позовами до Уповноваженого із захисту державної мови Кременя Тараса Дмитровича про визнання протиправними та скасування постанов про накладення адміністративного стягнення по справах про адміністративні правопорушення.

За результатами розгляду справ у трьох випадках позов задоволено, а постанову Уповноваженого із захисту державної мови про застосування адміністративного стягнення скасовано. У двох випадках постанови про накладення Уповноваженим адміністративного стягнення по справі про адміністративне правопорушення набрали законної сили. Решта справ перебувають на стадії судового розгляду, дві з яких у судах апеляційної інстанції. Позивачами в адміністративних справах є представники органів місцевого самоврядування (голова обласної ради та міський голова), керівник інформаційного агентства, власник закладу харчування, працівник торгової мережі, що займається реалізацією товарів для краси і здоров'я, а також особа, що здійснює адвокатську діяльність.

Державний контроль за застосуванням державної мови

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 53 Закону Уповноваженим у 2023 році здійснювалась робота в межах 160 заходів державного контролю за застосуванням державної мови. З них: 23 – було розпочато у 2022 році та завершено у 2023; 104 – розпочато та завершено у 2023 році; 33 – розпочато у 2023 році, проте термін завершення у 2024 році. Таким чином, у 2023 році повністю завершено 127 заходів державного контролю, які здійснювалися як на підставі скарг, що надійшли на адресу Уповноваженого, так і за власною ініціативою.

За результатами здійснення 127 заходів державного контролю встановлено 73 випадки порушення вимог Закону. З них: у 56 - суб'єктом правопорушення були вжиті заходи із приведення своєї діяльності у відповідність до вимог мовного законодавства; в 14 - порушення не усунуто; в 3 - порушення усунути неможливо, оскільки вони стосувалися видання книжкової продукції у 2022 році. Якщо не враховувати останні 3 випадки, то усунуто 80% порушень.

Загалом перевірка стану дотримання визначених Законом вимог застосування державної мови в межах державного контролю встановила 33 випадки порушення вимог статті 30 (обслуговування); 14 – статті 21 (освіта); 13 – вимог статті 12 (діяльність органів влади, місцевого самоврядування, установ та організацій державної і комунальної форм власності); 8 – вимог статті 33 (охорона здоров'я); 8 – вимог статті 27 (користувацькі інтерфейси комп'ютерних програм та вебсайтів); у 4 – статті 28 (інформація для загального ознайомлення); у 3 - статті 26 (книговидання). По одному випадку встановлено порушення вимог: статті 9 (діяльність осіб, що зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків); статті 13 (діловодство); статті 23 у (культура); статті 29 (публічні заходи).

У розрізі сфер суспільного життя більшість заходів державного контролю стосувались обслуговування споживачів і надання інформації про товари та послуги недержавною мовою (зокрема через інтернет-представництва суб'єктів господарювання). Наступною за кількістю заходів державного контролю є сфера освіти, діяльність представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування та комунальних підприємств. Також контроль за застосуванням державної мови здійснювався у сферах охорони здоров'я, інформації для загального ознайомлення, транспорту, книговидання, судочинства тощо.

Моніторинг виконання законодавства про державну мову

На виконання пункту 2 частини четвертої статті 49 Закону Уповноваженим було забезпечено проведення моніторингу щодо застосування державної мови. Зазначимо, що повномасштабне вторгнення російських збройних формувань, активні бойові дії на східних та південних територіях України, тимчасова окупація частини з них впливає на повноцінне функціонування всіх сфер суспільного життя в країні, що унеможлиблює здійснення низки заходів моніторингу виконання законодавства про державну мову, які традиційно реалізовувались Секретаріатом до широкомасштабної агресії.

Загалом упродовж звітнього періоду Секретаріат здійснив 4 моніторинги виконання законодавства про державну мову в різних сферах суспільного життя, а саме щодо дотримання вимог :

- частини 6 статті 27 Закону в діяльності суб'єктів господарювання, щодо яких на адресу Уповноваженого надійшли звернення з інформацією про наявність ознак порушення;
- мовного законодавства у Болградському районі Одеської області;
- частини 6 статті 27 Закону в діяльності театрів комунальної та державної форм власності в частині поширення інформації через інтернет-представництва;
- частини першої статті 12 та частини 6 статті 27 Закону у діяльності обласних рад та міських рад територіальних громад з кількістю населення 75 тисяч під час пленарних засідань та в частині поширення інформації ними через інтернет-представництва.

Крім того, в умовах дії в Україні правового режиму воєнного стану були проведені огляди застосування державної мови:

- телерадіоорганізаціями, що здійснюють загальнонаціональне ефірне телемовлення;
- телерадіоорганізаціями, що здійснюють загальнонаціональне ефірне радіомовлення.

У 2023 році шляхом моніторингу опрацьовано 1672 інтернет-представництва органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності, громадських об'єднань, інших юридичних осіб, з яких: 1123 сайти – інтернет-представництва суб'єктів господарювання, щодо яких на адресу Уповноваженого надійшли звернення з інформацією про наявність ознак порушення ними мовного законодавства; 368 - вебсайти та сторінки в соціальних мережах театрів комунальної та державної форм власності; 181 - офіційні ресурси обласних рад та міських рад територіальних громад з кількістю населення 75 тисяч і більше.

За результатами моніторингів встановлено 1009 порушень. Внаслідок вжитих заходів у межах компетенції Уповноваженого та Секретаріату усунуто 555 порушень вимог Закону, що становить 55% від усіх встановлених за результатами моніторингів випадків недотримання вимог Закону. З них: 533 порушення усунули суб'єкти господарювання; 17 - суб'єкти різних форм власності Болградського району Одеської області; 5 - інші установи та організації (театри та засновники друкованих медіа⁴).

Притягнення до адміністративної відповідальності за порушення вимог Закону

Керуючись статтями 24, 33-35, 38, 244²⁴, 276-279, 280, 283-284 та пунктом 1 частини першої статті 284 Кодексу України про адміністративні правопорушення, у 2023 році Уповноваженим за результатами розгляду адміністративних протоколів, складених представниками Уповноваженого, було винесено 128 постанов по справах про адміністративне правопорушення.

У 61 випадку порушення мовного законодавства до винних у вчиненні адміністративного правопорушення були застосовані адміністративні стягнення у вигляді попередження (одне скасоване на підставі рішення суду). У 20 - постановою винесено штраф (з них лише одне скасоване на підставі рішення суду). З них: 16 - грошове стягнення у розмірі 3400 грн; 3 - штраф в розмірі 8500 за повторне протягом року вчинення порушення. Також за невиконання законних вимог Уповноваженого із захисту державної мови застосовано адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 1700 грн (стаття 188⁵³ КУпАП).

Звертаємо увагу, що відповідно до частини першої статті 307 Кодексу України про адміністративні правопорушення штраф має бути сплачений порушником не пізніше, ніж через п'ятнадцять днів з дня вручення йому постанови про накладення штрафу, а в разі оскарження або опротестування такої постанови - не пізніше, ніж через п'ятнадцять днів з дня повідомлення про залишення скарги або протесту без задоволення. У разі несплати штрафу в установленій строк постанова про накладення штрафу надсилається для примусового виконання до органу державної виконавчої служби. У порядку примусового виконання постанови про стягнення штрафу за вчинення адміністративного правопорушення з порушника стягується подвійний розмір штрафу, визначеного у відповідній статті КУпАП та зазначеного у постанові про стягнення штрафу.

---

⁴ За результатами перевірки стану усунення порушень, які були зафіксовані у діяльності засновників (співзасновників) друкованих засобів інформації загальнодержавної і регіональної сфер розповсюдження у грудні 2022 року.

У 47 випадках порушення вимог Закону встановлено, проте у зв'язку з пропущеними строками на підставі пункту 7 статті 247 Кодексу України про адміністративні правопорушення справи про адміністративні правопорушення були закриті.

Справи про адміністративні правопорушення за сферами суспільного життя можна розподілити таким чином: 35 з них стосувались сфери освіти, 32 - сфери обслуговування та надання інформації про товари і послуги, зокрема через інтернет-представництва; 22 - порушення вимог Закону у діяльності органів влади та місцевого самоврядування; 8 - порушення вимог Закону у діяльності представників комунальних установ та підприємств; 4 - порушення вимог Закону у діяльності силових структур; 11 - сфери охорони здоров'я; 4 - сфери інформації для загального ознайомлення, зокрема вивіски; 4 - сфери судочинства; 2 - сфери медіа; 3 - сфери книговидання; 2 - сфери транспорту; 1 - сфери культури.

Постановами по справі про адміністративне правопорушення у 2023 році притягнуто до відповідальності у 38 випадках за порушення статті 12 Закону (діяльність органів влади, місцевого самоврядування, підприємств та установ всіх форм власності); у 29 - статті 27 Закону (користувацькі інтерфейси комп'ютерних програм та веб-сайтів); 28 - статті 21 Закону (освіта); 9 - статті 30 Закону (обслуговування); 8 - статті 33 Закону (охорона здоров'я); 5 - статті 28 Закону (інформація для загального ознайомлення); 3 - статті 16 (органи правопорядку); 3 - статті 26 Закону (книговидання). По 1 випадку за порушення: статті 9; статті 13 (діловодство); статті 29 (публічні заходи); статті 36 (транспорт), а також статті 188⁵³ КУпАП (невиконання законних вимог Уповноваженого).

Надання висновків та рекомендацій щодо застосування української мови

як державної; інформаційно-роз'яснювальна робота

На виконання пункту 4 частини першої статті 53 Закону Уповноваженим було надано 202 висновки та рекомендації щодо застосування української мови як державної органам державної влади та місцевого самоврядування, зокрема:

- висновки і рекомендації органам державної влади та органам місцевого самоврядування в Україні щодо застосування української мови як державної в їхній діяльності, що містяться у Річному звіті;
- рекомендації щодо виявлення, усунення та запобігання порушенням вимог Закону у сферах зовнішньої реклами та інформації для загального ознайомлення;

- рекомендації щодо вжиття заходів щодо усунення перешкод задля застосування державної мови у літакобудуванні та інших стратегічних галузях промисловості;
- рекомендації щодо необхідності внесення змін до процедури видачі Державною міграційною службою України паспортів громадянина України зразка 1994 року (у формі книжечки);
- висновки та рекомендації стосовно проекту Закону про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів щодо прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах;
- рекомендації щодо внесення змін до Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти;
- позиція Уповноваженого стосовно рекомендацій Венеціанської комісії щодо Закону України "Про національні меншини (спільноти) України" в частині мовного питання;
- рекомендації щодо застосування державної мови народними депутатами України під час публічних заходів, участі в телеефірах та виконання ними безпосередніх службових обов'язків;
- рекомендації щодо застосування державної мови у сфері культури в діяльності закладів культури, зокрема театрів;
- рекомендації щодо застосування державної мови у сфері користувацьких інтерфейсів комп'ютерних програм та веб-сайтів;
- рекомендації щодо запобігання розповсюдженню і демонструванню фільмів недержавною мовою через вебсайти, які мають ознаки інтернет-піратства (HDrezka, Baskino, "ГидОнлайн", Kino Go тощо);
- експертний висновок щодо проекту Закону України "Про функціонування англійської мови як мови міжнародного спілкування в Україні";
- рекомендації щодо внесення змін до державного стандарту (ГОСТ СРСР 11677-89) та Правил з охорони праці в целюлозно-паперовій промисловості (НПАОП 21.0-1.01-87) у частині мови виготовлення відповідної документації або визнання таких міждержавних стандартів такими, що не підлягають застосуванню в Україні із заміною їх відповідними національними стандартами;
- рекомендації до проекту Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року.

Також у 2023 році, враховуючи низку повідомлень громадян про порушення вимог Закону в певних сферах суспільного життя, Уповноваженим були проведені комплексні заходи з інформування громадськості та різних суб'єктів господарювання щодо особливостей мовного законодавства. А саме:

- стосовно забезпечення функціонування державної мови в освітньому процесі, зокрема в закладах вищої освіти;
- щодо вимог Закону про державну мову у сфері туристичного та екскурсійного обслуговування;
- на предмет застосування державної мови в судочинстві;
- про дотримання мовного Закону в сфері транспорту;
- щодо оформлення скарг про порушення права на отримання інформації та послуг державною мовою.

Зважаючи на те, що українська мова за даними соціологічних опитувань поступово здобуває провідні позиції у різних сферах суспільного життя, Уповноваженим надавалися поради щодо легкого переходу на українську мову, зокрема в побуті.

Системна інформаційно-роз'яснювальна робота щодо вимог мовного законодавства - один з найпотужніших чинників формування соціальної відповідальності громадян, що сприяє виявленню порушень у зв'язку із підвищенням обізнаності громадян щодо своїх прав та запобігає їх виникненню, оскільки інформує про обов'язки та відповідні санкції, що можуть бути накладені через невиконання норм закону.

Опрацювання повідомлень про порушення

У 2023 році на адресу Уповноваженого надійшло 3692 звернення громадян, що на 30% більше, ніж у попередньому 2022 році. Зауважимо, що зазначена кількість повідомлень на 3% перевищує ту, яка фіксувалась до початку повномасштабного вторгнення (3574), що свідчить про те, що питання захисту мовних прав навіть в умовах війни залишається доволі актуальним. Зважаючи на те, що значна частина суспільства, згідно з соціологічним дослідженням КМІС⁵, прагне до розбудови української мови як важливої складової та символу української громадянської нації, а також усунення російської мову з офіційного спілкування, то можна припустити, що громадяни і надалі активно відстоюватимуть свої права на отримання інформації та послуг державною мовою, водночас збільшуючи кількість звернень щодо можливих порушень вимог мовного закону.

---

⁵ Динаміка ставлення до статусу російської мови в Україні. URL: https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1385&page=1&fbclid=IwAR3bG_w-KmONJDVGZoUwS-KZccGH_Isfl5uKNR6Q58xD2aZp5xzYVYrVhbY

Традиційно найбільша кількість звернень громадян стосувалася сфери обслуговування споживачів - 1822, що складає 49% від загальної кількості. 992 повідомлення надійшло щодо мови інтернет-представництв, через які суб'єкти господарювання реалізують товари та послуги, 615 - стосовно порушень вимог Закону безпосередньо під час обслуговування, 215 - стосувалися інформації про товари і послуги.

Наступними за кількістю повідомлень другий рік поспіль є сфери реклами та інформації для загального ознайомлення. Кількість таких звернень складає 557 (15%). Громадяни скаржаться на розміщення виключно недержавною мовою (без українськомовного відповідника) зовнішньої реклами на об'єктах благоустрою населених пунктів, а також оголошень, покажчиків, вказівників, вивісок, повідомлень тощо, що порушує вимоги законодавства про державну мову. Зазначене може не лише свідчити про збереження громадської активності щодо захисту прав на отримання інформації державною мовою, а й про несприйняття українцями російської мови у публічному просторі. Найбільше таких звернень, як і в попередньому році, надійшло з Харкова та Києва. Наступними за кількістю йдуть м. Одеса та м. Дніпро.

Протягом звітного періоду громадяни надіслали 156 звернень щодо порушень вимог Закону педагогічними та науково-педагогічними працівниками закладів дошкільної, загальної середньої та вищої освіти. Крім того, 170 повідомлень стосувались освіти дорослих, яка виходить за межі загальної середньої, професійно-технічної, вищої або ж післядипломної освіти (курси, тренінги, вебінари, семінари, майстер-класи тощо) та пов'язана з набуттям у дорослому віці нових навичок, умінь та знань задля власного розвитку та опанування нової спеціальності. Порівняно з 2022 роком повідомлень у цій сфері збільшалося. Якщо за попередній період надійшло 117 звернень (4% від загальної кількості повідомлень), то у 2023-му їхня загальна кількість складає 326 (8,8% від загальної кількості).

У відсотковому співвідношенні до загальної кількості звернень майже не змінився показник повідомлень про порушення мовного законодавства органами державної влади та місцевого самоврядування. У 2023 році таких звернень надійшло 176, що складає 4,7%, у 2022 - 152 (5,3%). Також надійшло 10 звернень щодо порушень у сфері судочинства.

Високою також є кількість скарг щодо медіа (174 звернення), а це - порушення на телебаченні, в радіомовленні, у друкованих та онлайн медіа. Аналогічно - у сфері охорони здоров'я щодо надання недержавною мовою послуг (результатів досліджень) у медичних закладах різної форми власності (156).

Третій рік поспіль лідерами за загальною кількістю порушень є м. Київ (1345), а також Харківська (516), Одеська (486), Дніпропетровська (316) області. Найменша кількість повідомлень про порушення вимог Закону на території регіону стосується Луганської (2), Івано-Франківської (7) і Тернопільської (10) областей.

Детальніше про кількість звернень з кожного регіону, а також про їх зміст, типові порушення йдеться у відповідних розділах цього звіту.

Зауважимо, що питання роботи зі зверненнями громадян знаходиться на постійному контролі Уповноваженого із захисту державної мови.

Співпраця з представниками державних органів, органів місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями та іншими юридичними особами

З метою впровадження чіткої, послідовної та ефективної мовної політики Уповноважений протягом року тісно взаємодіяв з іншими державними органами, представниками місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями та відповідним фаховим середовищем. Організовані зустрічі, спільні заходи, наради, експертні обговорення тощо дозволили об'єднати ресурси та компетенції, а також забезпечили додаткову підтримку стейкхолдерів у питанні реалізації норм Закону. У межах співпраці з органами влади, установами та організаціями різних форм власності було узгоджено спільні дії з:

- Головою Верховної Ради України Русланом Стефанчуком під час наради щодо розвитку української мови в умовах сьогодення. Сторони обговорили питання необхідності посилення парламентського контролю за виконанням мовного законодавства; приведення у відповідність до норм Закону Виборчого Кодексу; забезпечення перекладу та опублікування державною мовою міжнародних договорів України, які не оприлюднювалися державною мовою станом на день набрання чинності мовним Законом, а також щодо їх важливості. Участь у заході також взяли перший віцеспікер Олександр Корнієнко, віцеспікерка Олена Кондратюк, голова Комітету освіти, науки та інновацій Сергій Бабак, Міністр освіти та науки України Оксен Лісовий, президент Національної академії наук України Анатолій Загородній, президент Національної академії педагогічних наук України Василь Кремень, представники академічної та університетської спільноти;
- Прем'єр-міністром України Денисом Шмигалем під час консультацій за участю представників Уряду, Верховної Ради, Офісу Президента з представниками національних меншин стосовно проєкту Закону України

- "Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів щодо прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах". З цього ж питання відбулась робоча нарада Уповноваженого з Віцепрем'єр-міністром з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Ольгою Стефанішиною;
- головою Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики Микитою Потураєвим та головою Комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка Євгеном Нищуком стосовно євроінтеграційного законопроекту про захист прав національних спільнот та врахування рекомендацій Уповноваженого щодо нього;
  - Міністром освіти і науки України Оксеном Лісовим та ректором релокованого Херсонського державного університету Олександром Співаковським, де обговорили питання: неухильного застосування української мови як державної у сфері освіти; організації мовних курсів та розмовних клубів; долучення освітнього компонента у регіональні мовні програми; іспитів на рівень володіння державної мови для громадян України та охочих набути громадянство тощо;
  - головою Національної поліції України Іваном Вигівським щодо алгоритму притягнення до відповідальності власників окремих інтернет-сторінок, які всупереч чинному законодавству України не оприлюднюють відомості про суб'єкта господарювання, чим ускладнюють процес притягнення їх до відповідальності. Також сторони обговорили питання необхідності посилення контролю з боку Національної поліції за дотриманням закону щодо обмеження публічного використання музичного продукту держави-агресора та виконавців, які підтримують російську агресію;
  - т.в.о. голови Державної служби України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів Ольгою Шевченко стосовно посилення співпраці у питанні забезпечення застосування української мови як державної у сфері захисту прав споживачів;
  - Головою Державної служби України з етнополітики та свободи совісті Віктором Єленським щодо ухвалених парламентом законів "Про корінні народи", "Про національні меншини (спільноти) України", а також стосовно подальшої співпраці та консолідації зусиль задля захисту прав громадян України;
  - Нобелівською лауреаткою премії миру 2022 року Олександрою Матвійчук. Під час зустрічі сторони говорили про міжнародний трибунал

і міжнародний кримінальний суд щодо путіна та його оточення, в тому числі, за фактами лінгвоциду, тих геноцидальних практик, які зафіксовані.

Крім того, у 2023 році було здійснено низку відряджень та організовано зустрічі з представниками регіональної влади щодо посилення контролю за дотриманням мовного закону, а також об'єднання зусиль для належного забезпечення функціонування української мови як державної на місцевому рівні. За їх результатами, зокрема, консолідовано зусилля у питанні захисту державної мови з представниками органів державної влади та органів місцевого самоврядування Дніпропетровської, Житомирської, Закарпатської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської, Чернігівської областей. Серед них:

- з головою Дніпропетровської обласної ради Миколою Лукашуком щодо виконання "Програми розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя у Дніпропетровській області на 2022 – 2030 роки", а також запровадження ефективних інструментів мовної деокупації та утвердження української мови в регіоні; першим заступником голови Дніпропетровської ОДА Володимиром Орловим щодо реалізації обласної мовної програми; Дніпровським міським головою Борисом Філатовим, його заступницею Ксенією Сушко щодо організації мережі безоплатних мовних курсів з вивчення української, а також виконання міської програми розвитку та функціонування української мови "Українською, будь ласка" на 2022-2025 роки;
- з Бердичівським міським головою Сергієм Орлюком щодо розробки і впровадження місцевої Програми розвитку української мови в усіх сферах суспільного життя. Під час зустрічі наголошувалося на тому, що Програма повинна передбачати функціонування на території громади мовних курсів для внутрішньо переміщених осіб та всіх охочих покращити свою українську;
- з головою Закарпатської ОВА Віктором Микитою, заступником Ігорем Шинкарюком, головою обласної ради Романом Сараєм на предмет мотивування населення області до вивчення, навчання та спілкування українською мовою, формування цілісного національного інформаційно-культурного простору, а також створення умов для підвищення обізнаності громадян про порядок застосування норм законодавства про державну мову в усіх соціальних сферах; Ужгородським міським головою Богданом Андріївим, секретарем міської ради Арсеном Мелкумяном, заступником міського голови Василем Пинзеником, начальницею управління освіти міськради Наталією Баранюк та професоркою УжНУ,

- експерткою офісу Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин Галиною Шумицькою. Учасники зустрічі обговорили питання дотримання мовного законодавства в сфері освіти, інформації для загального ознайомлення та прийняття міської мовної програми;
- з очільником Миколаївської обласної військової адміністрації Віталієм Кімом стосовно імплементації мовного законодавства, реалізації Миколаївської обласної мовної програми та функціонування на території області курсів із вивчення української мови;
  - із заступником голови Херсонської обласної ради Юрієм Соболевським та ректором Херсонського державного університету, депутатом облради Олександром Співаковським. Під час зустрічі обговорили реалізацію обласної мовної програми та виконання мовного Закону на території Херсонщини;
  - з головою Хмельницької обласної військової адміністрації Сергієм Тюріним, яким було підписано Програму розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя у Хмельницькій області на 2023-2025 роки;
  - з очільником Львівщини Максимом Козицьким стосовно організації мовних курсів для внутрішньо переміщених осіб, проведення літніх шкільно-таборів, де обов'язковим елементом є читання лекцій з історії української мови;
  - з начальником Черкаської обласної військової адміністрації Ігорем Табурцем щодо реалізації на Черкащині Програми з розвитку та функціонування української мови та організації курсів з опанування української мови за всіх охочих;
  - з Миколаївським міським головою Олександром Сенкевичем стосовно дотримання вимог Закону в місті у сферах освіти, культури, інформаційної безпеки, зовнішньої реклами, сфері обслуговування, діяльності органів влади; заступниками Миколаївського міського голови Анатолієм Петровим, Юрієм Андрієнком та Сергієм Коренєвим питання імплементації мовного Закону та хід виконання міської програми розвитку та функціонування української мови на 2023-2025 роки. Також йшлося про вжиття додаткових заходів щодо дотримання мовного Закону в сферах освіти, транспорту та в державних установах;
  - з начальником Херсонської обласної військової адміністрації Олександром Прокудіним та першим заступником голови Херсонської обласної ради Юрієм Соболевським. Учасники зустрічі домовилися про об'єднання зусиль задля сприяння ефективній імплементації мовного Закону на території Херсонщини;

- з начальником Одеської обласної військової адміністрації Максимом Марченком щодо реалізації ухваленної в грудні 2022 року програми розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя області на 2023-2025 роки та мовної ситуації в Одеській області;
- із заступником Одеського міського голови Павлом Вугельманом, де йшлося про необхідність розробки та ухвалення міської програми забезпечення функціонування української мови як державної;
- з начальником Полтавської ОВА Дмитром Луніним, головою Полтавської облради Олександром Біленьким, першим заступником Полтавського міського голови Валерієм Пархоменком та представником Українського інституту національної пам'яті у Полтаві Олегом Пустовгаром. Серед іншого, учасники зустрічі обговорили питання дерусифікації топонімів та необхідність приведення у відповідність до правопису, стандартів державної мови та вимог статті 41 Закону назв, вулиць, парків, проспектів, бульварів, провулків тощо, розташованих на території Полтавської міської територіальної громади;
- з головою Чернігівської ОВА В'ячеславом Чаусом, його заступницею Жанною Шерстюк, начальником Чернігівської міської військової адміністрації Дмитром Брижинським питання необхідності реалізації обласної програми, доцільності ухвалення міської програми сприяння опануванню державної мови та увічнення в географічних назвах та об'єктах топоніміки імен видатних творців, дослідників та популяризаторів української мови.

Крім того, протягом 2023 року Уповноважений продовжив співпрацю з місцевою владою щодо посилення реалізації державної мовної політики в регіонах та утвердження української мови в межах всієї України. Для реалізації цього завдання ухвалення на регіональному рівні програм сприяння функціонуванню державної мови залишилось актуальним, оскільки такий документ надає можливість проаналізувати всі аспекти мовної ситуації в регіоні та напрацювати відповідне комплексне рішення, зокрема щодо організації різних ініціатив з її вивчення.

Завдяки консолідованим зусиллям Уповноваженого, представників військових адміністрацій та місцевих рад у 2023 році кількість регіональних програм збільшилась вдвічі. У співпраці з Секретаріатом Уповноваженого розроблено і затверджено рекордні 55 обласних, районних та місцевих програми розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя. Зокрема, прийнято 8 обласних, 2 районні і 45 місцевих програми, серед яких 27 - у громадах Херсонщини. Загалом, з

ініціативи Уповноваженого із захисту державної мови протягом 2021-2023 років прийнято 96 місцевих програм розвитку та функціонування української мови як державної, з яких 19 - обласні.

У зв'язку зі значною кількістю звернень громадян щодо розміщення недержавною мовою інформації для загального ознайомлення та зовнішньої реклами, Уповноважений провадив комплексну роботу щодо забезпечення мовних прав громадян, яка, серед іншого, передбачала надання місцевим радам рекомендацій щодо виявлення, усунення та запобігання порушенням вимог Закону у цих сферах. Зокрема, Уповноважений наполягав на необхідності узгодити акти, якими регулюються питання благоустрою населених пунктів, з вимогами мовного Закону у сферах інформації для загального ознайомлення та реклами.

Низка органів місцевого самоврядування дослухалась до рекомендацій Уповноваженого. Зокрема, Миколаївська міська рада чи не найперша серед українських міст - обласних центрів комплексно підійшла до усунення порушень мовного законодавства та заміни вивісок, реклами, інформації про товар недержавною мовою на аналогічні державною. Протягом року у місті активно проводилась роз'яснювальна робота із підприємцями щодо виконання ними мовного законодавства та необхідності розміщення інформації для загального ознайомлення державною мовою. Профільним Департаментом архітектури та містобудування спільно з районними в місті адміністраціями та представником Уповноваженого Ярославом Вітко-Присяжнюк постійно проводились перевірки, за результатами яких складались протоколи про адміністративне правопорушення. Значна частина їх була усунута суб'єктами господарювання у короткі строки.

Також тісною була співпраця з цього приводу з Одеською міською радою. Системні перевірки розміщеної зовнішньої реклами у місті здійснювались Управлінням реклами Одеської міської ради та Комунальною установою "Одесреклама" Одеської міської ради. У разі виявлення рекламних засобів без дозвільних документів або тих, що не відповідають виданим дозволам (розміром, типом конструкції, без втручання у зміст розміщеного сюжету), а також у разі виявлення вивісок, які розміщуються без зареєстрованого у встановленому порядку технічного паспорта, або таких, що не відповідають виданим технічним паспортам (розміром, типом конструкції, змістом розміщеної інформації), Управлінням виносились приписи про усунення наявних порушень.

Нагадаємо, що на території міста Ужгород Закарпатської області діє Порядок встановлення вивісок, яким передбачено обов'язкове виконання тексту вивіски українською мовою для установ та організацій всіх форм

власності. Подібна практика також запроваджена в Одесі, Києві, Дніпрі та Чернігові. У Львові обов'язковість виконання вивісок, плакатів, афіш, повідомлень та цінників державною мовою встановлено ухвалою міської ради, яка у разі виявлення порушень передбачає можливість скласти протоколи про адміністративні правопорушення.

Також з метою подолання наслідків комуністичного минулого та російського імперського панування в Україні Уповноваженим продовжена робота, спрямована на приведення місцевими органами влади у відповідність до правопису, стандартів державної мови та вимог статті 41 Закону назв населених пунктів, які не відповідають правилам і нормам українського правопису.

Додаткова інформація про взаємодію з місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування міститься у підрозділі 4.13 Звіту щодо особливостей функціонування державної мови на регіональному рівні.

Зважаючи на значну кількість повідомлень громадян стосовно порушення вимог Закону у сфері освіти, у звітному періоді відбулася низка зустрічей з представниками освітніх закладів різного рівня. Серед питань, які розглядались: застосування державної мови під час освітнього процесу всіма його учасниками, залучення системи закладів освіти різного рівня до організації безоплатних курсів з вивчення української мови, особливості відновлення навчального процесу на деокупованих територіях тощо.

Також протягом минулого року тривала успішна співпраця з представниками громадського сектору. Налагоджена взаємодія з Асоціацією юридичних клінік України - громадським об'єднанням, діяльність якого спрямована на розвиток юридичної освіти та розбудову мережі юридичних клінік. За результатами співпраці Асоціація отримала новий напрям роботи - проведення правопросвітніх заходів, надання правової допомоги у разі порушення Закону. Зокрема, у 2023 році відбувся вебінар на тему "Мовний закон: як захистити своє право?", який провела представниця Уповноваженого із захисту державної мови Ярослава Вітко-Присяжнюк. Під час заходу були розглянуті історичні передумови лінгвоциду української мови, розвитку мовного законодавства, універсального алгоритму дій щодо захисту державної мови в сфері обслуговування, освіти, охорони здоров'я.

Публічні заходи з питань функціонування української мови як державної

Публічне обговорення функціонування української мови як державної є одним з ключових елементів реалізації мовної політики.

Протягом року Уповноважений ініціював проведення низки заходів. Також на запрошення партнерів він долучався до круглих столів, форумів, семінарів, вебінарів, конференцій тощо, які були присвячені питанням мови у різних сферах суспільного життя. Питання української мови як складової національної безпеки та запоруки єднання країни, а також злочинів лінгвоциду на тимчасово окупованих територіях порушувались на:

- круглому столі "Функціонування української мови як державної: проблеми імплементації та удосконалення законодавства", який був ініційований Уповноваженим та проведений за участі в.о. голови Конституційного Суду України Сергія Головатого, т.в.о. Міністра культури та інформаційної політики України Ростислава Карандєєва, Голови Національної комісії зі стандартів державної мови Юлії Чернобров, заступника Міністра юстиції України Олександра Банчука, заступника голови Державної служби України з етнополітики та свободи совісті Ігоря Лоссовського, народного депутата України Миколи Княжицького, представників Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Міністерства закордонних справ України, Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, експертного середовища та громадськості. Під час обговорення учасниками було проаналізовано виконання рішення Конституційного Суду України щодо справи за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 14.07.2021 р. № 1-р/2021 та відзначено успішне проходження країною семи етапів набрання чинності нових норм Закону, а також окреслено низку проблем, які вказують на незавершеність процесу імплементації, зокрема відсутність Державної програми сприяння опануванню державної мови;
- форумі "Українська - мова перемоги", на який Всеукраїнським рухом "Єдині" були запрошені керівники профільних міністерств, представники української спільноти за кордоном, лідери громадських думок для обговорення потреб формування єдиного україноцентричного безпечного освітньо-культурного простору в державі, а також впливу мови на

- безпеку країни. Уповноважений, у свою чергу, наголосив на тому, що формування українськомовного середовища - це обов'язок кожного громадянина;
- круглому столі "Лінгвоцид як один з інструментів рашизму", проведеного в медіацентрі Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв. В заході також взяли участь Володимир Огризко, Надзвичайний і Повноважний Посол України, Міністр закордонних справ України (2007–2009 рр.), керівник Центру дослідження росії; Лариса Масенко, мовознавиця, докторка філологічних наук, професорка, академік АН ВШ України, фахівчиня в галузі соціолінгвістики, історії української літературної мови, стилістики, ономастики; Микола Жулинський, літературознавець, політик, доктор філологічних наук, директор Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України, академік НАНУ; Павло Гриценко, мовознавець, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту української мови НАН України; Тарас Марусик, журналіст, культуролог, публіцист, фахівець із мовної політики, громадський активіст, перекладач; студенти провідних університетів країни. За словами Уповноваженого, кремлівська політика лінгвоциду має безпосередній вплив на всі сфери суспільного життя на тимчасово окупованих територіях, проте найбільше страждає сфера освіти;
  - міжнародному семінарі "Мовні консультації: традиції та сучасні тенденції" на запрошення Латвійської мовної агенції. Під час заходу Уповноважений поінформував європейських колег про тектонічні зрушення в питаннях державної мовної політики. У семінарі взяли участь представники мовних інституцій з Латвії, Словаччини, Норвегії, Фінляндії, Данії, Естонії, Словенії, Чехії, Литви, Нідерландів, Ісландії.
  - Міжнародній науковій конференції "Мовна політика й міжмовні відносини в умовах війни", де ініціаторами проведення виступили Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України та Уповноважений із захисту державної мови. Серед співorganizаторів - Національна академія наук України, Національна асоціація українців, Українське бюро лінгвістичних експертиз НАН України. До конференції долучились і представники відомих міжнародних університетів. Серед них: Віденський університет (Австрія), Гіссенський університет ім. Юстуса Лібіха (Німеччина), Вашингтонський університет (США), Фрайбурзький університет (Німеччина), Інститут славістики Університету ім. Карла фон Осецького, м. Ольденбург (Німеччина), Макмастерський університет, м. Гамільтон (Канада), Ягеллонський університет, м. Краків (Польща),

- Університет прикладних наук "Вища школа Дармштадта", м. Дармштадт (Німеччина), Мюнстерський університет, м. Мюнстер, (Німеччина) та ін. Уповноважений зауважив, що українська мова як один із екзистенційних факторів об'єднує, зберігає і забезпечує можливості для утвердження національної ідентичності;
- форумі "Re:Open Zakarpattia", де у дискусії участь взяли учасники Йосип Борто, депутат Закарпатської облради, заступник голови Закарпатського угорського культурного товариства (KMKSZ), Іштван Ійдярто, Угорський інститут міжнародних відносин, экс-посол Угорщини в Україні та Ігор Лоссовський, заступник голови Державної служби України з етнополітики та свободи совісті. Під час заходу Тарас Кремінь зазначив, що ключовим, з одного боку, є збереження балансу між забезпеченням прав представників корінних народів та національних меншин, створення для них можливостей зростати та жити в умовах, притаманних їх народу, а з іншого - виховання української громадянської ідентичності, формування гідного громадянина України;
  - круглому столі "Деокупація і реінтеграція Криму: виклики у сфері освіти". У заході також взяли участь: Ігор Соловей - Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки; Андрій Іванець - провідний науковий співробітник Національного музею Голодомору-геноциду; Андрій Щекун - координатор групи "Гуманітарна політика" Експертної мережі Кримської платформи; Валентина Потапова - голова Центру громадянської просвіти "Альменда"; Юрій Смелянський - співзасновник Інституту Чорноморських Стратегічних досліджень; В'ячеслав Мірошніченко - аналітик Української Гельсінської спілки прав людини; Олена Газізова - завідувачка відділу українознавства в освітньому просторі НДІ українознавства МОН України. Під час заходу було окреслена принципова позиція: чинне мовне законодавство України має бути імплементоване під час реінтеграції деокупованих територій без жодних змін;
  - II Всеукраїнському форумі "Українське суспільство в умовах війни: незламність, єднання, перемога", який відбувся з ініціативи Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Університету Григорія Сковороди в Переяславі. Захід був присвячений пошуку відповідей на ключові питання розвитку українського суспільства в умовах війни та обговорення перспектив подальшої боротьби та існування в умовах повоєнної України. Спікерами заходу виступили представники Міністерства освіти і науки України, Посольства

Республіки Польща, Італійської Республіки в Україні, державні та політичні діячі, дипломати, вчені, експерти тощо.

Питанням ролі освіти в процесі формування мовної стійкості та мовної культури громадян в умовах війни, а також розширення мережі мовних курсів та проблемі задоволення мовних потреб українців за кордоном були присвячені такі заходи:

- Другий міжнародний експертний форум "Польща – Україна – Німеччина: нові освітні та культурні виклики", де процес поширення української мови за кордоном розглядався як один зі складових інтеграції України до ЄС. Також Уповноважений наголосив на необхідності збільшення у світі центрів українознавства на кшталт Міжнародної асоціації українців, яка займається вивченням історії і культури України;
- Всеукраїнська науково-практична конференція "Мова, мовлення, терапія: міждисциплінарний підхід", де, серед іншого, було відзначено роль вчителів в організації сотень мовних курсів для внутрішньо переміщених осіб. У заході також взяли участь Марія Шеремет, почесний академік НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, декан факультету спеціальної та інклюзивної освіти УДУ імені Михайла Драгоманова; Оксана Джус, доктор педагогічних наук, професор; Олеся Смолінська, доктор педагогічних наук, професор; Лідія Мацевко-Бекерська, доктор філологічних наук, професор; Ігор Гуль, доктор медичних наук, професор; Лідія Шеремет, доктор медичних наук, професор; Еляна Данілавічюте, кандидат педагогічних наук; Олександр Козинець, кандидат педагогічних наук, доцент; Юлія Рібцун, кандидат педагогічних наук; Микола Єфіменко, доктор педагогічних наук, професор; Марія Щурко, кандидат медичних наук, доцент;
- семінар-конференція "Застосування державної мови в освітньому процесі". Захід організовано Центром професійного розвитку педагогічних працівників міста Києва і зібрав майже 500 освітян, які представляли як Київ, так і інші міста України. Серед розглянутих питань: роль педагогічних працівників у формуванні українськомовного середовища; особливості викладання української мови в класах з мовами навчання корінних народів та національних меншин; питання дотримання мовного законодавства педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками під час проведення навчальних занять, а також у спілкуванні вчителів, викладачів, іншого персоналу закладів освіти як зі здобувачами освіти (вихованцями), так і між собою;
- Всеукраїнська науково-практична конференція "Українська мова як чинник національної державності", де, зокрема, йшлося про відновлення

навчального процесу на деокупованих територіях і формування кадровий резерв педагогічних працівників з таких дисциплін, як "Українська мова", "Українська література", "Історія України та "Захист України";

- Круглий стіл "Ціннісна українізація в освіті: сучасність і стратегії на майбутнє", де учасники обговорили актуальні питання забезпечення функціонування української мови та дотримання мовного законодавства у сфері освіти, а також результати моніторингового дослідження закладів загальної середньої освіти стосовно використання державної мови учасниками освітнього процесу, проведеного Державною службою якості освіти України у 2023 році;
- публічна дискусія "Українськомовне середовище - запорука успішної освіти". Під час заходу Уповноважений окреслив одне з головних завдань влади на гуманітарному фронті - забезпечення ефективної мовної деокупації та пошук ефективних інструментів протидії російській пропаганді, яка десятиліттями працювала на те, аби українці соромились спілкуватися українською мовою. Участь у заході взяли Оксен Лісовий, міністр освіти і науки України; Сергій Бабак, голова комітету Верховної Ради з питань освіти, науки та інновацій; Сергій Горбачов, освітній омбудсмен України; Наталія Піпа, народна депутатка України IX скликання; Сергій Квіт, президент Києво-Могилянської академії, міністр освіти й науки України (2014-2016); Ірина Хміль, директорка ліцею Івана Пулюя у Львові; Мирон Спольський, український громадський діяч та підприємець, пластун, до 2022 року голова Пласту у світі; Таїсія Наконечна, українська письменниця, перекладачка та художниця та ін.
- Міжнародна молодіжна конференція "Відбудова країни після Перемоги: молодь задає вектор розвитку" за участі Людмили Іванової, директорки AISU; Ірини Захарчук, голови ГО "Літопис Незламності"; Олександра Співаковського, ректора Херсонського державного університету; Інни Совсун, викладачки кафедри політології Національного університету "Києво-Могилянська Академія", народної депутатки IX-го скликання; Ярослави Мозгової, менеджерки освітніх програм Fin Church Aid; Віталія Ажнова, актора театру та кіно. Під час заходу Уповноважений зазначив, що студентство активно спілкується українською мовою і вимагає від інших дотримання своїх мовних прав.

Крім того, Уповноважений долучився до обговорення позитивних змін щодо функціонування української мови в сфері інтернету під час презентації "Українська мова в українських ЗМІ та у соціальних мережах", де було представлено два дослідження Центру контент-аналізу: "Веб-сторінки українських ЗМІ у розрізі мовних версій" та "Українська мова в соціальних

мережах" (оцінка вживання української та російської мов в українському сегменті соціальних мереж в жовтні 2023 року та порівняння з даними 2020 та 2022 років). Результати досліджень показали, що повноцінна українськомовна версія сайту завантажується за замовчуванням в 81% загальнонаціональних медіа та 85% регіональних. Також українська мова помітно домінує майже в усіх найпопулярніших соціальних мережах.

Інформування громадськості про діяльність Уповноваженого та вимоги Закону

Взаємодія Уповноваженого з громадськістю, медіа, іншими органами влади, міжнародними організаціями тощо спрямована на збільшення поінформованості громадян щодо їх мовних прав, надання роз'яснень щодо особливостей застосування вимог Закону та попередження про настання санкцій, у випадку їх порушення, реалізацію ефективної політики, спрямованої на утвердження української мови в усіх сферах суспільного життя.

Протягом року поширювались матеріали як щодо безпосередньої діяльності Уповноваженого, так і стану функціонування державної мови в умовах другого року повномасштабного вторгнення в різних сферах суспільного життя (зокрема на тимчасово окупованих територіях). Надавалась інформація аналітичного характеру щодо законодавчих ініціатив та наслідків їх впровадження для функціонування державної мови. Розповсюджувались практичні поради та рекомендації щодо переходу на українську мову у побуті, захисту своїх мовних прав, дерусифікації публічного простору громад тощо.

Лише на офіційному вебсайті Уповноваженого вийшло 376 публікацій, з них найвідвідуваніші стосувалися: нового Закону України "Про медіа", особливостей законопроекту №10288-1 про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів щодо прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах; інформації щодо порушень вимог Закон, зокрема у сфері обслуговування та сфері освіти.

Уповноважений взяв участь у низці ефірів провідних українських телеканалів та радіостанцій щодо мовних питань ("Прямий", 5 канал, ТК "Київ", "Еспресо", "Ukraine World News", "Tv21 Унгвар", "ТРК МАРТ", "Громадське Інтерактивне Телебачення", Українського радіо, Радіо Свобода, Польське радіо, UA: Суспільне тощо), надав українським та закордонним медіа інтерв'ю з роз'ясненнями стосовно норм мовного законодавства, а також щодо результатів своєї діяльності.

Також протягом року підготовлено та розміщено 27 блогів Уповноваженого, які стосувалися питань розвитку та утвердження української мови в Україні та світі, лінгвоциду на тимчасово окупованих територіях,

ставлення світових медіа до української як основи національної ідентичності тощо. З них 24 - на "LB.ua", 3 - на "Укрінформ".

Ефективним інструментом комунікації та взаємодії з громадськістю були також соціальні мережі, про що свідчить збільшення кількості підписників сторінки Уповноваженого до 26 тисяч.

Дописи з найбільшим охопленням аудиторії стосувалися: компанії, яка скасувала співбесіду через вимогу кандидати спілкуватися українською і її перевірку на дотримання мовного законодавства (2900 вподобань, 150000 охоплення); звернення Уповноваженого до мовників загальнонаціональних телевізійних каналів з проханням розглянути можливість достроково забезпечити реалізацію положень Закону України "Про медіа" щодо застосування державної мови в ефірі телевізійних медіа (1400 вподобань, 122500 охоплення); Закону України "Про медіа" в цілому (1300 вподобань, 99200 охоплення).

На підтримку ініціативи Уповноваженого щодо увічнення в географічних назвах та об'єктах топоніміки імен видатних творців, дослідників і популяризаторів української мови, було організовано відповідну просвітницьку кампанію, яка передбачала інформування громадськості про діяльність українських мовознавців. Зокрема, на сторінці Уповноваженого в Фейсбуці вийшли дописи про Григорія Кочура, Дмитра Павличка, Левка Лук'яненка, Романа Лубківського, Івана Дзюбу, Володимира Науменка, Василя Німчука, Івана Сокульського, Володимира Яворівського, Олеся Гончара, Миколу Міхновського, Ярославу Стецько, Анну-Галю Горбач, Дмитра Нитченка, Євгена Маланюка, Олексу Тихого, Лукію Гумецьку, Івана Огієнка, Миколу Аркаса, Василя Стуса, Анатолія Погрібного.

У 2023 році була продовжена практика підготовки та поширення серед партнерів мовних дайджестів. Загалом сформовано 52 інформаційні підбірки, які містять актуальну інформацію щодо функціонування української мови в різних сферах суспільного життя як в Україні, так і за її межами. Також на сайті Уповноваженого продовжує акумулюватися та оновлюватися інформація щодо безкоштовних курсів, розмовних клубів та онлайн-ресурсів із вивчення та вдосконалення державної мови. Інформація розміщується у розділі "Опанувати мову" (<https://mova-ombudsman.gov.ua/kursy>).

Розбудова мережі безкоштовних курсів, розмовних клубів та онлайн-ресурсів з опанування української мови

Повномасштабне вторгнення країни-агресора до України кардинально скоротило кількість двомовних громадян України, натомість збільшило число тих, хто перейшов на українську чи вільно володіє нею. Це стало можливим, зокрема, завдяки створенню рекордної за роки Незалежності мережі безкоштовних курсів української мови, розмовних клубів, навчальних проєктів для всіх охочих.

Організація мережі безкоштовних курсів української мови в умовах стрімкого зростання попиту на її опанування залишилась одним з головних завдань Уповноваженого і у 2023 році. Загалом від початку повномасштабного вторгнення за ініціативи Уповноваженого та завдяки громадським організаціям, органам влади на місцевому рівні, окремим навчальним закладам, бібліотекам, приватному бізнесу, волонтерським групам на території України організовано понад 500 безкоштовних майданчиків, які допомагають вивчити і вдосконалити державну мову. Приєднатися до цих курсів можна у бібліотеках, університетах, освітніх центрах, інститутах післядипломної педагогічної освіти, інших навчальних закладах держави.

Дієвим інструментом розбудови такої мережі мовних курсів стали прийняті місцевими органами влади та місцевого самоврядування програми сприяння функціонуванню державної мови. В них обов'язково передбачені заходи зі створення можливостей для місцевих мешканців та внутрішньо переміщених осіб опанувати державну мову, а також закладене відповідне фінансування для організації безоплатних курсів, розмовних клубів, різноманітних навчальних проєктів.

Крім того, протягом 2023 року потужна підтримка України та її боротьби по всьому світу різко підвищила інтерес до вивчення української мови і з боку громадян інших країн, насамперед, закордонних українців. В країнах ЄС, а також у США, Канаді, Латинській Америці, нашими громадянами, які тимчасово опинились за кордоном, за підтримки міжнародних партнерів та українських громад, організовано мережу мовних курсів та розмовних клубів. Також функціонують українські освітні хаби, тривають українознавчі студії при провідних університетах світу, де українську почали вивчати як іноземну, що сприяє мовній дипломатії України. У зв'язку із цим, в 2023 році на англійській мові офіційного сайту Уповноваженого було створено спеціальну сторінку (<https://mova-ombudsman.gov.ua/en/resources-to-help-foreigners-in-learning-ukrainian>) з інформацією про навчальні ресурси та курси для іноземців, які вирішили опанувати українську мову.

Також у 2023 року розпочата робота зі створення південної Асоціації мовних клубів, яка об'єднує представників мовних курсів та розмовних клубів Одеської, Миколаївської та Херсонської областей. Мета Асоціації - консолідація мовних клубів та курсів для подальшої співпраці заради поширення української мови. Серед завдань, які ставить перед собою об'єднання, - збільшення кількості розмовних клубів у південних регіонах України, подолання стереотипів, створених російською пропагандою щодо статусу і місця української мови в культурному і суспільному житті, сприяння збільшенню кількості навчальної й наукової літератури українською мовою, розробка навчальних програм для національних меншин тощо.

Зауважимо, що питання розбудови мережі курсів з вивчення української мови не втрачає своєї актуальності і надалі, що пов'язано з необхідністю подолання наслідків політики тотальної русифікації громадян з боку країни-агресора на тимчасово захоплених територіях України, після їх деокупації.

Детальна інформація щодо ініціатив з опанування державної мови наведена в розділі, присвяченому регіональній мовній політиці.

Відстеження фактів лінгвоциду української мови на тимчасово окупованих територіях в умовах повномасштабного вторгнення

Злочини, пов'язані із витісненням української мови з усіх сфер суспільного життя, які країна-агресор чинила у 2014 році на тимчасово окупованих територіях Донецької, Луганської областей та в Криму, з початком повномасштабного вторгнення у 2022 році на Київщині, Сумщині, Чернігівщині, Херсонщині, Харківщині, продовжувались і в 2023 році. Тема лінгвоциду неодноразово ставала центральною під час публічних заходів та круглих столів як в Україні, так і за її межами, що допомагало привернути увагу міжнародних організацій та провідних правозахисних груп до цього питання. Зокрема, їй присвячено виступ Уповноваженого на засіданні Генеральної асамблеї Європейської федерації національних мовних інституцій (EFNIL), де були наведені факти, свідчення та докази порушень мовних прав українців на тимчасово окупованих територіях.

Російські окупанти продовжують чинити систематичний лінгвоцид, спрямований на придушення української мови та культурної ідентичності на тимчасово окупованих територіях України. Дії окупаційних адміністрацій щодо мовного питання є схожими незалежно від регіону. Масштаби витіснення державної мови залежать від тривалості окупації, під якою перебував населений пункт. Вилучення української мови зі вжитку відбувається одночасно з її заміщенням на російську.

Кремлівська політика лінгвоциду має безпосередній вплив на всі сфери суспільного життя тимчасово окупованих територій. Особливий тиск відчуває на собі сфера освіти, де окупаційна влада здійснює тотальний контроль над освітніми інституціями, змінює зміст навчальних програм з відхиленням від української історії та культури та вилученням української мови.

Ці зміни охопили всі рівні освіти – від дошкільної, позашкільної до вищої. Насамперед, спостерігається вплив на такі ключові навчальні предмети у сфері формування національної ідентичності, як українська мова, українська література, історія України. Заборона використання української мови в навчанні призводить до відмови від рідної мови, втрати зв'язку з національною спадщиною, подальшого зросійщення та асиміляції з представниками країни-агресора.

Наприклад, у тимчасово окупованому Мелітополі на базі Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного, об'єднаного із Бердянським педагогічним університетом та Мелітопольським державним педагогічним університетом імені Б.Хмельницького, окупаційна влада створила МГУ: "Мелітопольській государственний університет імені А.С.Макаренка". Задля знищення української освіти та витіснення української мови в цьому університеті-привиді:

- ліквідували кафедри української мови та центр вивчення української мови;
- схилили педагогічних працівників до колабораційної діяльності;
- вивезли з бібліотек всю українськомовну літературу;
- спалили "ворожі" книги, часописи, наукові видання, серед яких - матеріали всеукраїнських наукових конференцій "Донцовські читання", архіви науково-дослідного центру імені Д. Донцова, альманахи сучасного українського козацтва тощо;
- змінили усі вивіски на російські на університеті, гуртожитках тощо.

Протягом попереднього року з фондів загальних та шкільних бібліотек окупантами активно вилучались і знищувались книги. В Ровеньках Луганської області зафіксовані випадки масового спалювання української літератури в місцевих котельнях⁶. Натомість пропагандистська література заміщає українські книжки. Зокрема, у шкільні бібліотеки тимчасово окупованої території Луганської області протягом 2023 року завезено понад 750 тис. книг російської пропаганди (переважно підручники з історії країни-агресора)⁷. На тимчасово окуповану територію Херсонської області було завезено понад 4 тис.

⁶ Окупанти спалюють на ТОТ українські книги в котельнях. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/okupanty-spalyuyut-na-tot-ukrayinski-knygy-v-kotelnyah/>

⁷ Ворог завіз на ТОТ Луганщини понад 750 тис. пропагандистських книг. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/vorog-zaviz-na-tot-luganshyny-ponad-750-tys-propagandystskyyh-knyg/>

примірників пропагандистських матеріалів з Рязанської області, яку розподілили між бібліотеками регіону⁸.

Зазначене є не лише грубим порушенням права на отримання інформації та освітніх послуг українською мовою. Система освіти стає головним осередком російської пропаганди, мета якої - геноцид українського народу через знищення (заміщення) української ідентичності – традицій, культури, мови, політики, а також норм і цінностей, які формують унікальність української спільноти.

На системній політиці викорінення росіянами не лише української, а й кримськотатарської національних ідентичностей шляхом обмежень і заборон на використання української та кримськотатарської мов в освіті, медіа та в інших сферах життя наголошується у дослідженні Amnesty International до десятих роковин незаконної анексії Криму⁹. Окремо зазначається, що політика пригнічення національних ідентичностей по всьому півострову найбільше помітно у сфері освіти. Окрім запровадження спеціальних шкільних програм, які, серед іншого, виправдовують та популяризують російську агресію проти України, країна-окупант свідомо та системно обмежує доступ до освіти українською мовою¹⁰.

Уповноважений продовжує стежити за ситуацією з мовними правами громадян на окупованих територіях, де здійснюється систематичний тиск та протиправні дії, спрямовані на знищення української мови. Факти дискримінації чи репресій проти українців за мовною ознакою мають стати предметом судових міжнародних розглядів. Крім того, нагальним є питання відновлення функціонування державної мови на деокупованих територіях. Чинне мовне законодавство України має бути імplementоване під час реінтеграції деокупованих територій без жодних змін. Тому влада вже зараз має розробити дієві механізми дерусифікації громадського простору, дбати про підготовку освітян для роботи на цих територіях, планувати організацію безоплатних мовних курсів тощо.

---

⁸ Окупанти завезли нову партію пропаганди на TOT. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/okupanty-zavezly-novu-partiyu-propagandy-na-tot/>

⁹ Amnesty International до десятих роковин незаконної анексії Криму: Росія намагається змінити демографічне розмаїття півострова, пригнічуючи українську та кримськотатарську ідентичності. URL: <https://www.amnesty.org.ua/10-rokiv-aneksii-krymu-bryfing/>

¹⁰ РОСІЯ/УКРАЇНА:10 РОКІВ ОКУПАЦІЇ КРИМУ. URL: <https://www.amnesty.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/eur5078052024ukrainian.pdf>

Міжнародне співробітництво

В умовах жорстокої і загарбницької війни проти України, яка триває одинадцятий рік поспіль, надзвичайно важливо доносити до світового співтовариства інформацію про злочини, які чинять окупаційні російські війська на території України, зокрема щодо української мови. Теми лінгвоциду та необхідності притягнення до відповідальності окупантів за всі скоєні злочини постійно актуалізувалися Уповноваженим. Зокрема, регулярно відбувалось інформування EFNIL про виявлені факти лінгвоциду української мови на тимчасово окупованих територіях, шляхом системного надсилання відповідних матеріалів до організації.

В жовтні 2023 року Уповноважений взяв участь у роботі Генеральної асамблеї Європейської федерації національних мовних інституцій (EFNIL¹¹), яке відбулось в межах 20-ї щорічної міжнародної конференції на тему: "Людьми для людей: онлайн-словники, мовні портали та роль користувачів мови" (м.Любляна, Республіка Словенія). Під час заходу Уповноважений проінформував європейських партнерів про масові злочини, які вчиняє країна-агресор на території України, зокрема злочини лінгвоциду, і закликав до посилення підтримки з боку міжнародних партнерів. Наводились конкретні факти цілеспрямованого нищення на тимчасово окупованих територіях української мови як визначальної ознаки української нації, що здійснюється шляхом її організованої заміни на російську через обмеження чи заборону вживати у різних сферах суспільного життя. Серед наведених злочинів - лінгвоцид: переслідування на окупованих територіях людей із проукраїнською позицією та за українську мову; запровадження у школах системи навчання та виховання, націленої на зміну ідентичності дітей; знищення українських книг, зміна мови публічного простору та мови офіційного спілкування тощо.

Окремо була зосереджена увага на питанні розвінчування міфів, фейків та антиукраїнської пропаганди, спрямованих на дискредитацію статусу української мови як державної. Участь у конференції сприяла поширенню об'єктивної інформації про Україну на світовому рівні, формуванню її позитивного іміджу серед європейської громадськості, протистоянню спробам російської федерації поширювати дезінформацію щодо "утисків російськомовного населення", виправдовуючи напад, анексію та вчинення інших злочинів на території України.

Крім того, презентовано інформацію про поточну діяльність Уповноваженого та Річний звіт про стан дотримання вимог Закону України

---

¹¹ Європейська федерація національних мовних інституцій (EFNIL) об'єднує національні мовні інституції країн-членів ЄС. Серед основних завдань – контроль за виконанням мовного законодавства, захист державних мов, збір матеріалів про мовну політику в ЄС, заохочення до вивчення офіційних європейських мов задля мовного та культурного розмаїття в ЄС.

"Про забезпечення функціонування української мови як державної" у 2022 році. Зокрема, очільників мовних інституцій європейських країн поінформовано про функціонування державної мови в умовах воєнного стану. Відзначимо, що від початку повномасштабної війни більшість громадян України відмовились від російської мови та спілкуються українською.

Під час роботи Генеральної асамблеї були налагоджені контакти з мовними інституціями європейських країн, які займаються питаннями захисту мовних прав громадян та формуванням мовної політики. А також проведені окремі зустрічі з представниками громадських організацій закордонних українців в Республіці Словенія (культурно-освітнє товариство "Рукавичка", словенсько-українське товариство "Любляна-Київ").

Окремо варто відзначити зустріч з Президенткою Республіки Словенія пані Наташею Пірц Мусар, міністрами освіти, культури, а також представниками органів державної влади та наукового середовища Словенії (зокрема, деканом факультету мистецтв Люблянського університету Мойцею Шламбергер Бейзар, заступником декана Матеєм Хрібершекком, директором департаменту славістики) задля задоволення мовних потреб як закордонних українців, так і громадян України, що вимушено переїхали до Республіки Словенія після початку повномасштабної військової агресії росії.

За результатами зустрічей вдалось заручитися підтримкою в питанні відкриття Центру українознавчих студій при Люблянському університеті, а також курсів з вивчення української мови.

Зауважимо, що Європейська федерація національних мовних інституцій за результатами засідання 20-ї Генеральної асамблеї федерації ухвалила заяву, спрямовану на захист національних мов та мовного законодавства. Мовні інституції Європи занепокоєні тим, що мовні практики міжнародних корпорацій обмежують мовну різноманітність ЄС, загрожують підтримці європейської багатомовності та не відповідають принципам резолюції Європарламенту від 11 вересня 2018 року щодо рівності мов у цифрову добу (2018/2028 (INI)) та втручаються, зокрема, в національне мовне законодавство. Йдеться, зокрема про можливість вибору мов в електронних засобах зв'язку та в інтернеті (користувачам надається можливість між різними варіантами англійської мови, але не пропонується вибір всіх 24 офіційних мов Європейського Союзу).

Також члени EFNIL наполягають на тому, що Європейський Союз повинен забезпечити доступ громадян до великих медіаплатформ та послуг на всіх національних та регіональних мовах Європи, наголошуючи, що відсутність доступності популярного медіа-контенту на національних та регіональних мовах, хоча б в перекладі, може призвести до зменшення ролі цих мов, змін

їхнього статусу та використання в конкретному суспільстві на користь більш домінуючих мов, а також, особливо серед дітей, до погіршення засвоєння мови та, отже, мовних навичок.

Уповноважений підтримав цю заяву, оскільки її ухвалення сприятиме захисту та зміцненню ролі і статусу усіх національних мов ЄС, зокрема і української, яка після вступу нашої держави до Європейського Союзу стане однією з його офіційних мов.

Враховуючи інтеграцію України до європейського мовного простору та потребу у задоволенні мовних потреб українців, що знаходяться за межами України (зокрема тих, хто вимушено опинилися далеко за межами країни через війну), Уповноваженим розширювалися міжнародні партнерські зв'язки. У межах цього завдання організовано та проведено зустрічі Уповноваженого, а також представників Уповноваженого з:

- Надзвичайним і Повноважним Послом Фінляндії в Україні Яакко Лехтовіртом, під час якої сторони обговорили питання, пов'язані з імплементацією мовного законодавства в Україні. Уповноважений ознайомив пана Лехтовірта з роботою, яка проводиться його інституцією в питанні захисту української мови як державної. Крім того, Уповноважений звернувся з проханням до пана Посла щодо сприяння фінською стороною у забезпеченні мовних потреб для українців, що проживають у Фінляндії, та у започаткуванні в Університеті Гельсінкі студій з вивчення української історії та культури;
- Надзвичайним і Повноважним Послом Латвійської Республіки в Україні Ілгварсом Клявою. Під час зустрічі сторони обговорили питання функціонування державної мови і зміцнення її статусу як важливого елемента національної безпеки держави. Окремо йшлося про захист національного культурного простору, інформаційну політику та протидію дезінформації. Латвія, свого часу ухваливши мовний закон, має надзвичайно високий рівень володіння державною мовою серед громадян та її присутності в усіх сферах. Захист державної мови для Латвії - питання національних інтересів. Тому досвід цієї країни в частині імплементації мовного законодавства залишається надзвичайно цікавим для України;
- представниками Комітету культури Сейму Литовської Республіки в межах спільного засідання з Комітетом Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики. Уповноважений поінформував своїх європейських колег про свої повноваження, міжнародну діяльність, зокрема, про висвітлення фактів лінгвоциду на тимчасово окупованих територіях, співпрацю в межах Європейської федерації національних

мовних інституцій, з правоохоронними органами та правозахисними організаціями. До участі у засіданні також долучилися представники Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства культури Литовської Республіки, Українського культурного фонду, Українського інституту книги, Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, Центру протидії дезінформації при РНБО та ін;

- Послом з особливих доручень МЗС з питань світового українства Мар'яною Бецою, з якою обговорили питання посилення взаємодії з українськими громадами за кордоном задля забезпечення міжнародної підтримки України та наближення нашої перемоги над російськими окупантами;
- представниками Міністерства виховання та освіти Словенії та гуманітарної організації "Словенська Філантропія". Під час зустрічі Уповноваженому була представлена система функціонування державної програми, в рамках якої працює суботня українська школа, а також окреслено актуальні проблеми українців за кордоном.

Зауважимо, що в грудні 2023 року лідери ЄС на саміті в Брюсселі схвалили рекомендацію Європейської комісії про відкриття переговорів щодо вступу України до Європейського Союзу. Цей крок свідчить про те, що демократичний світ підтримує Україну у боротьбі проти російської агресії. Крім того, нам відкриваються додаткові можливості для розвитку та популяризації державної мови, що пов'язано з набуттям українською мовою у перспективі статусу офіційної мови європейського співтовариства. Зокрема, для неї створюватимуть гідні умови в державних установах і закладах освіти, в академічних колах та студентському середовищі європейських країн.

Вже зараз інтерес до української є безпрецедентним. Найвідоміша платформа для вивчення іноземних мов Duolingo другий рік поспіль засвідчує, що наша мова входить до переліку найпопулярніших. Іноземці, вивчаючи українську, проявляють солідарність з нацією мужніх та нескорених. Цікаво, що у 2023-му найбільше учнів, які почали опановували українську, були мешканцями США, Великої Британії та Польщі.

Одним з осередків, де вивчають та досліджують українську мову і літературу, є кафедра україністики в Загребському університеті в Хорватії. Тут навчають перекладачів, педагогів, займаються наукою та стимулюють розвиток української культури. Мова вивчається здебільшого з цікавості, утім для деякого це рідна мова предків, що переселилися на балканський півострів¹².

---

¹² Українська на Балканах: як працює єдина в Хорватії кафедра української мови та літератури. URL: <https://varosh.com.ua/life/ukrayinska-na-balkanah-yak-praczuuye-yedyna-v-horvatiyi-kafedra-ukrayinskoyi-movy-ta-literatury/?fbclid=IwAR39EP62Q-pjQurKiPxMH0D4h6wQWd5w8o5koFMx5ymybOrz2lXVY9z36PQ&mibextid=xfxF2i>

У Нідерландах, бажаючи підтримати українських біженців та задовольнити потребу в знанні української мови в межах дипломатичної співпраці, у вересні 2023 року в Амстердамському університеті (UvA) відкрили два курси з вивчення української мови та культури. Один з них передбачає опанування української мови з "нуля" і розрахований на тих, хто ніколи її не вивчав. Курси частково реалізуються за рахунок субсидії EPICUR (програми європейської співпраці у галузі освіти).

Голова Міністерства освіти Литви Гінтаутас Якштас виступив з пропозицією перевести російськомовні школи на литовську мову навчання, а як іноземну мову вивчати українську, а не російську¹³.

Європейські країни відмовляються від російської транскрипції назв українських міст. Зокрема, Міністерство закордонних справ Німеччини переходить на нове написання української столиці. За новими правилами Київ позначатиметься не як Kіew за російською транскрипцією, а Kyjiv¹⁴. Також українська мова офіційно внесена до системи перекладів Єврокомісії – eTranslation, завдяки чому переклад законодавства країн ЄС на українську, і навпаки, здійснюватиметься ефективніше¹⁵.

Лідери країн та парламентів, представники дипломатичних місій опановують українську мову та висловлюють слова підтримки нею. Зокрема, у Верховній Раді України виступали українською Голова Європейської Ради Дональд Туск, Президент Польщі Анджей Дуда, Президент Литви Гітанас Науседа, Спікер парламенту Фінляндії Юссі Халлаахо, Спікер Парламенту Латвії Едвардс Смілтенс. Про вивчення української мови публічно заявила Надзвичайний та Повноважний Посол Естонської Республіки в Україні Аннелі Кольк. Американський дипломат, професор політичних наук Центру з питань демократії, розвитку та верховенства закону при Стенфордському університеті Майкл Макфол закликає вчити українську мову та вважає, що у США потрібно збільшити українські студії з огляду на те, що Україна в майбутньому стане членом ЄС і НАТО, а її традиційно розглядали в тіні Росії¹⁶. Такі прояви поваги до української культури та мови говорять про визнання української національної самобутності з боку цивілізованого світу та виступає потужною підтримкою для України у боротьбі за збереження її ідентичності.

¹³ У Литві пропонують замість російської мови у школах вивчати українську. URL: <https://tsn.ua/svit/u-litvi-proponuyut-zamist-rosiyskoyi-movi-u-shkolah-vivchati-ukrayinsku-2485981.html>

¹⁴ Kyjiv замість Kіew: МЗС Німеччини змінило написання української столиці. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/3831468-kyjiv-zamist-kiew-mzs-nimeccini-zminilo-napisanna-ukrainskoi-stolici.html?fbclid=IwAR2kZVP4paVPanluSzLHBmNsFK2ytFxsAhTYHJwqZte38QqgxcIK_HY4eeA

¹⁵ Українську мову внесли до системи перекладів Єврокомісії - eTranslation. URL: https://ua.korrespondent.net/ukraine/4590790-ukrainsku-movu-vnesly-do-systemy-perekladiv-yevrokomisii-eTranslation?fbclid=IwAR0pwgBJwVUcWMYWIgi56EeLvCRGpfl5VHsP_WqwhgCkXmOthC9ElchnYj8

¹⁶ Експосол США в Росії закликає вчити українську. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/05/26/7404079/>

Підсумовуючи, зазначимо, що імпульс "самоукраїнізації" громадян, викликаний повномасштабним вторгненням, з часом може слабшати, волонтерські ініціативи втрачатимуть свою масовість. Саме тому протягом 2023 року діяльність Уповноваженого, серед іншого, була зосереджена на нормативно-правових та програмно-цільових інструментах імплементації мовного законодавства. Зокрема, були враховані зауваження Уповноваженого до низки нормативно-правових актів. Докладено значних зусиль задля розроблення та підготовки до прийняття Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року, про важливість якої Уповноваженим наголошувалось неодноразово і яка врешті була затверджена Кабінетом Міністрів України 15 березня 2024 року.

В 2023 Україна взяла участь у роботі Генеральної асамблеї Європейської федерації національних мовних інституцій як асоційований член. На засіданні Уповноважений, зокрема, представив доповідь щодо російської політики лінгвоциду на окупованих територіях України.

Також забезпечено виконання повноважень Уповноваженого, визначених Законом України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" в частині проведення моніторингів та здійснення заходів державного контролю за застосуванням державної мови. Скарги та звернення громадян, які надходили на адресу Секретаріату Уповноваженого, розглядалися Уповноваженим відповідно до норм чинного законодавства. Усі факти порушення прав громадян належним чином перевірялися та вживалися заходи щодо недопущення таких порушень в подальшому. Зокрема, до порушників застосовувалися відповідні заходи реагування, винесені постанови про накладення адміністративного стягнення у вигляді штрафу та попередження за послуговування недержавною мовою всупереч Закону. Було надано необхідні експертні висновки на всі законопроекти та інші нормативно-правові акти, що надійшли від комітетів Верховної Ради України та ЦОВВ.

Продовжено роботу над ухваленням регіональних мовних програм та розбудовою мережі курсів з опанування державної мови, яка, до-речі, у 2023 році почала ширитися і за межами України.

Питання захисту мовних прав громадян на тимчасово захоплених територіях та покарання країни-агресора за вчинені злочини постійно ставали темою публічних виступів Уповноваженого як в Україні, так і за її межами. Крім того, протягом 2023 року було започатковано низку нових ініціатив, які спрямовані на утвердження та захист української мови.

Питання захисту української мови як засадничої конституційної цінності, визначального чинника соборності Української держави та національної ідентичності й надалі буде в центрі уваги та головним завданням Уповноваженого.

РОЗДІЛ 4. ЗАСТОСУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ У СФЕРАХ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

4.1. ДЕРЖАВНА МОВА В ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Протягом останніх років соціологи фіксують збільшення кількості тих, хто вважає українську мову рідною та тих, хто спілкується нею. За інформацією дослідницької агенції "Info Sapiens" частка українськомовних зросла з 46% у лютому 2022 року до 62% у січні 2023 року¹⁷. Також серед громадян зростає неприйняття всього російськомовного в публічному просторі, про що свідчать дані опитування Київського міжнародного інституту соціології. Станом на лютий 2024 року 66% українців вважають, що російську мову потрібно усунути з офіційного спілкування¹⁸. Зокрема, це стосується і роботи владних інституцій усіх рівнів. Застосування російської мови чиновниками під час виконання службових обов'язків викликає гостре обурення серед громадян, які вимагають дотримання вимог Закону та захисту своїх мовних прав. Зважаючи на це, Уповноважений із захисту державної мови неодноразово закликав органи влади та місцевого самоврядування посилити контроль за дотриманням Закону, а представників Національної поліції жорстко реагувати на будь-які прояви дискримінації громадян за мовною ознакою.

Нормативно-правове регулювання

Відповідно до статті 12 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у здійсненні повноважень органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності використовується державна мова. Статтею 13 Закону визначено, що державна мова є мовою нормативно-правових актів і актів індивідуальної дії, діловодства і документообігу органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування.

Згідно зі статтею 29 Закону мовою публічних заходів, зокрема зборів, конференцій, мітингів, виставок, навчальних курсів, семінарів, тренінгів,

¹⁷ Зміни в українському суспільстві за рік повномасштабної війни. URL: <https://www.sapiens.com.ua/ua/socpol-research-single-page?id=259#>

¹⁸ Динаміка ставлення до статусу російської мови в Україні. URL: https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1385&page=1&fbclid=IwAR1nnVwfb1QuluNEDkRoFXMbZWX7C1hu9u2-ya6Nd9xKF_oIhXpOPAbOXNg

дискусій, форумів, інших заходів, доступних або відкритих для учасників таких заходів вільно чи за запрошенням, за плату чи безоплатно, постійно, періодично, одноразово або час від часу, що організуються повністю або частково органами державної влади, органами місцевого самоврядування, державними установами, організаціями, а також суб'єктами господарювання, власниками (засновниками, учасниками, акціонерами) яких є держава або територіальна громада незалежно від частки цієї власності, є державна мова. У разі застосування під час публічного заходу іншої мови, ніж державна, його організатор зобов'язаний забезпечити синхронний або послідовний переклад державною мовою, якщо цього вимагає хоча б один учасник публічного заходу.

Частиною третьою статті 2 Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України від 10.02.2010 № 1861-VI (далі – Регламент Верховної Ради), передбачено, що мовою роботи ВРУ, її органів та посадових осіб є державна мова. Таким чином, відповідно до законодавства застосування державної мови у роботі Верховної Ради, її органів та посадових осіб є обов'язковим.

Крім того, відповідно до частини шостої статті 27 Закону інтернет-представництва (веб-сайти, сторінки в соціальних мережах та месенджерах, зокрема Telegram, Youtube, Facebook тощо) органів державної влади та органів місцевого самоврядування мають виконуватися державною мовою.

16 липня 2022 року набрав чинності підпункт 1 пункту 7 розділу IX "Прикінцеві та перехідні положення" Закону, відповідно до якого були запроваджені нові норми Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), а саме: стаття 188⁵² стосовно порушення закону щодо функціонування і застосування української мови як державної та стаття 188⁵³ щодо невиконання законних вимог Уповноваженого із захисту державної мови під час здійснення ним державного контролю за застосуванням державної мови

Так, за порушення вимог Закону щодо застосування державної мови під час засідань, заходів, зустрічей і робочого спілкування, в актах, діловодстві та документообігу в органах державної влади, органах влади Автономної Республіки Крим і органах місцевого самоврядування, на державних і комунальних підприємствах, в установах та організаціях, інших суб'єктах господарювання державної і комунальної форми власності, у судочинстві та діловодстві у судах України, в органах правопорядку, розвідувальних органах, державних органах спеціального призначення з правоохоронними функціями, на державному кордоні України, у процесі виборів та референдумів, у міжнародних договорах України передбачено накладення штрафу від двохсот

до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або попередження, якщо порушення вчинено вперше.

За порушення вимог щодо застосування державної мови у сфері освіти, науки, культури, книговидання, у користувацьких інтерфейсах комп'ютерних програм та веб-сайтів, у сфері інформації для загального ознайомлення, публічних заходів, технічної і проєктної документації, реклами, охорони здоров'я, спорту, телекомунікацій та поштового зв'язку, транспорту передбачено накладення штрафу від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або попередження, якщо порушення вчинено вперше.

За повторне протягом року вчинення порушення може накладатися штраф у розмірі від 500 до 700 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Статтею 188⁵³ КУпАП визначено, що повторне невиконання законних вимог Уповноваженого із захисту державної мови під час здійснення ним державного контролю за застосуванням державної мови тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Інформація щодо звернень громадян, заходів державного контролю та розгляду справ про адміністративне правопорушення

У 2023 році на адресу Уповноваженого із захисту державної мови надійшло 176 звернень про порушення законодавства про державну мову в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, що складає 4,7% від загальної кількості всіх звернень громадян. У відсотковому співвідношенні до загальної кількості звернень цей показник майже тотожний показнику минулого року. Так, у 2022 році надійшло 152 повідомлення, що складає 5,3%. До того ж у 2023 році надійшло 61 повідомлення щодо можливого порушення вимог Закону представниками установ та організацій комунальної форми власності.

Упродовж звітнього періоду Уповноваженим було здійснено 16 заходів державного контролю за застосуванням державної мови у діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та організацій комунальної форми власності. У 12 випадках факт порушення вимог Закону встановлено, в 4 – ні.

За результатами проведених заходів державного контролю встановлено факти порушення вимог Закону такими органами державної влади та органами місцевого самоврядування, як:

- Дніпропетровська обласна державна (військова) адміністрація;
- Підгородненська міська рада Дніпропетровської області;
- Первомайська міська рада Миколаївської області;

- Департамент охорони здоров'я Одеської обласної державної (військової) адміністрації;
- Білгород-Дністровська районна рада Одеської області;
- Болградська міська рада Одеської області;
- Полтавська міська рада;
- Харківська міська рада;
- Відділ освіти, молоді та спорту Кегичівської селищної ради Харківської області.

Серед комунальних установ-порушників:

- КП "Шляхрембуд" Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області;
- КП Харківські теплові мережі;
- КП "Харківводоканал".

Порушення статті 12 Закону (застосування недержавної мови під час виконання службових обов'язків, зокрема під час пленарних засідань сесій місцевих рад) зафіксовано в 11 випадках, статті 13 Закону (застосування державної мови в діловодстві) - в одному.

У 2023 році Уповноваженим за результатами розгляду адміністративних протоколів, складених представниками Уповноваженого, було винесено 22 постанови по справах про адміністративне правопорушення щодо діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, що становить 17% від загальної кількості, а також 8 - стосовно діяльності представників комунальних підприємств (6,3%). У 2022 році Уповноваженим було винесено 5 постанов у цій сфері. Водночас нагадуємо, що норми КУпАП, згідно з якими до порушника може бути застосовано адміністративне стягнення, набрали чинності лише 16 липня 2022 року.

Порушення вимог Закону встановлено в діях таких посадовців:

- заступник Дніпровського міського голови Михайло Лисенко;
- керівник юридичного департаменту Дніпропетровської ОДА Лілія Мягка;
- депутат Підгородненської міської ради Дніпропетровської області Юрій Пришедько;
- депутат Запорізької міської ради, голова постійної комісії з питань екології Надія Севальнева;
- керівник Управління містобудування, архітектури та контролю за розвитком інфраструктури Васильківської міської ради Київської області Орест Шамаєв;
- заступник Первомайського міського голови Миколаївської області Володимир Рябченко;

- заступник міського голови з питань діяльності виконавчих органів ради Южноукраїнської міської ради Миколаївської області Марія Дроздова;
- директор Департаменту охорони здоров'я Одеської обласної державної адміністрації Олександр Курмишов;
- депутат Одеської міської ради Михайло Карпенчук;
- депутат Одеської міської ради Василь Ієремія;
- голова Білгород-Дністровської районної ради Одеської області Григорій Мельниченко;
- міський голова Болградської міської ради Одеської області Сергій Димитрієв;
- депутат Болградської міської ради Одеської області Тетяна Ведь;
- Кодимський міський голова Одеської області Сергій Лупашко;
- депутат Полтавської міської ради Едуард Волков;
- депутат Полтавської міської ради Євген Дикань;
- депутат Полтавської міської ради Сергій Каплін;
- Харківський міський голова Ігор Терехов;
- начальник Відділу освіти, молоді та спорту Кегичівської селищної ради Харківської облсті, Шматченко Світлана;
- начальник відділу ЖКГ Харківської міської ради Костянтин Коротич.

У розрізі регіонів більшість справ стосувались Одеської області (36,4 %). Наступними йдуть Полтавська (18,2%), Дніпропетровська (13,6%) та Харківська (13,6%) області. В Миколаївській області дві справи (9,2%). По одному випадку мають Київщина та Запоріжжя (4,5%). У переважній більшості (85%) порушниками мовного закону є представники міських рад (депутати, голови, а також працівники виконавчих органів міських рад).

Щодо установ та організацій комунальної форми власності, то винними у вчиненні адміністративного правопорушення були визнані такі особи:

- начальник КУ "Адміністрація з питань охорони здоров'я" Запорізької міської ради Олена Литвиненко;
- т.в.о. директора КП "Шляхрембуд" (Полтавська область) Аветік Осіп'ян;
- начальник зміни дільниці №1 Київської філії КП "Харківські теплові мережі" Дмитро Островний;
- начальник ремонтно-будівельної дільниці Київської філії КП "Харківські теплові мережі" Віталій Карелов;
- начальник теплового району Київської філії КП "Харківські теплові мережі" Денис Беседін;
- начальник служби водопровідних мереж Основ'янського районного комплексу "Харківводопостачання" комунального підприємства "Харківводоканал" Ігор Кім;

- заступник директора КП "Харківводоканал" Ігор Вороненко;
- директор КП "Харківспецбуд" Богдан Долина.

Лідером за кількістю адміністративних справ щодо представників комунальних підприємств є Харківська область (75%).

Дотримання вимог Закону в діяльності Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України

Дослідження стану дотримання вимог Закону в діяльності Президента України, представників законодавчої і виконавчої гілок влади відбувалося шляхом вибіркового огляду звернень Президента України Володимира Зеленського, пленарних засідань Верховної Ради України, засідань Кабінету Міністрів України тощо.

Вибірковий аналіз щоденних звернень, заяв та виступів Президента України до українського народу та міжнародної спільноти, які поширюються у медіа та на офіційних інтернет-ресурсах, засвідчив, що вони викладались державною мовою. Сторінки в соціальних мережах (месенджерах) Facebook, Telegram, YouTube, Instagram, які українці активно використовують як джерела інформації, виконані державною мовою. Щоденні звернення та пости Президента України субтитруються та/або дублюються англійською мовою, що дозволяє донести важливу інформацію до закордонної аудиторії та союзників.

Принципову позицію щодо статусу державної мови озвучував Секретар Ради національної безпеки і оборони України (РНБОУ) Олексій Данілов. Посадовець назвав російську мову одним із елементів російської пропаганди та гостро висловлювався щодо застосування російської мови представниками влади¹⁹.

Щодо парламенту, то українська є робочою мовою законодавчого органу. Пленарні засідання Верховної Ради України ведуться державною мовою. Разом з тим протягом 2023 року деякі народні депутати України за межами парламенту застосовували російську мову під час публічних виступів, зокрема під час висловлювань на підтримку порушників мовного законодавства, що викликало обурення суспільства і стало предметом скандалів.

Серед них, зокрема, народний депутат від політичної партії "Слуга народу" Максим Бужанський, який в прямому ефірі телеканалу "Київ24" відмовився послуговатися державною мовою, аргументуючи свою позицію положеннями статті 10 Конституції України, відповідно до якої державна мова – українська, а держава гарантує свободу й розвиток інших мов, а також

---

¹⁹ Данілов заявив, що російська мова має зникнути з України, та пояснив чому. URL: <https://tsn.ua/politika/danilov-zayaviv-scho-rosiyska-mova-maye-zniknuti-z-ukrayini-ta-poyasniv-chomu-2184967.html>

відсутністю народних депутатів України у переліку осіб, які відповідно до статті 9 Закону зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків²⁰. Захищаючи своє бажання послуговуватися російською мовою в ефірі каналу, обранець зауважив, що в країні "багатомовний глядач", який, зважаючи на поведінку депутата, має отримувати інформацію російською мовою. Прохання ведучого в ефірі телеканалу щодо забезпечення права громадян на отримання інформації державною мовою розцінив як такі, що спрямовані на розпалювання ворожнечі та ненависті. Всупереч низці соціологічних досліджень стосовно зростання мовної ідентифікації українського суспільства він поширив хибне твердження про спілкування російською мовою більшістю громадян.

Безпідставні звинувачення у дискримінації за мовною ознакою та виправдовування порушення вимог Закону були з боку народного депутата Юрія Бойка²¹. Коментуючи російською на загальну ситуацію щодо таксиста, який відмовився обслуговувати пасажирів українською мовою, парламентар висловився на підтримку порушника, чим знехтував права громадян України на отримання інформації державною мовою під час надання послуг відповідно до вимог статті 30 Закону.

Російськомовний коментар щодо цього випадку надавався і народним депутатом Артемом Дмитруком, який виправдовував дії таксиста припущенням, що той ніби "просто не володіє українською мовою", а ситуацію, де вимагають дотримуватися Закону, законодавець маркує як таку, що "розколює суспільство"²². Зауважимо, що послугоування недержавною мовою з боку цього обранця фіксувалось і раніше. Зокрема, він використовував російську мову під час пленарного засідання XI сесії Одеської міської ради VIII скликання, яке відбулося 8 грудня 2021 року.

Така позиція народних обранців щодо статусу української мови та аргументи, якими вони виправдовували використання російської, відповідають принципам радянської мовної політики та співзвучні наративам російської пропаганди. Зокрема, інформація про "утиски прав і свобод російськомовного населення", "геноцид носіїв російської мови" тощо, про які говорив народний депутат України Юрій Бойко, є одним з найпоширеніших російських фейків, спрямовані на дискредитацію мовної політики України.

В словах обранця Максима Бужанського щодо "багатомовного глядача", інформацію до якого він намагався доносити недержавною, прослідковується наділення російської статусом мови міжетнічного спілкування, що не лише

²⁰ Скандальний нардеп Бужанський відмовився переходити на українську мову в телефірі
https://zaxid.net/skandalniy_nardep_buzhanskiy_vidmovivsvya_perehoditi_na_ukrayinsku_movu_v_teleefiri_n1564730?fbclid=IwAR3jrIl_0mDeD8f1xI_vO2dbnUadT5JrfCH7hkeLRfo5Rwfj4CM5KMU4soQ

²¹ <https://t.me/UaOnlii/62728>

²² <https://t.me/c/1728454922/202379>

продовжує підживлювати імперські амбіції країни-агресора, а й суперечить частині восьмій статті 1 Закону, згідно з якою українська як єдина державна виконує функції мови міжетнічного спілкування, є гарантією захисту прав людини для кожного українського громадянина незалежно від його етнічного походження, а також є фактором єдності і національної безпеки України.

Припущення законодавця Артема Дмитрука щодо незнання української мови таксистом поширює в суспільстві поняття "російськомовний українець", яке є штучним конструктом російської пропаганди, що приховує факт тривалої русифікації населення, наслідком якої частина громадян України стали послуговуватися чужою мовою.

Стосовно ж "розколу українського суспільства на мовному ґрунті" та "розпалювання ворожнечі та ненависті", про які зауважують деякі депутати, то нагадаємо, що, починаючи з 2014 року, російськими медіа систематично поширювалась дезінформація щодо подій в Україні саме у відповідності до наведених брехливих тверджень. Зокрема, бойові дії на сході країни подавалися як громадянська війна, що почалася через розкол на мовному ґрунті, спровокованого політикою "примусової українізації". Зауважимо, що бойові дії на території України та окупація її територій є не громадянським конфліктом, чи війною на мовному ґрунті, а наслідком військового вторгнення з боку країни-агресора. Про відсутність суспільного розколу говорять соціологічні дослідження, згідно з якими переважна більшість громадян країни вважають українську рідною мовою.

Поза цим проросійським дискурсом окремих народних обранців, зазначимо, що Уповноважений вважає за необхідне виконати рішення Конституційного Суду України та внести народних депутатів України до переліку осіб, які зазначені в статті 9 Закону, що безпосередньо зобов'яже їх послуговуватися державною мовою не лише у стінах Парламенту, як це передбачено Регламентом Верховної Ради України, а й під час спілкування з виборцями, виступів у публічному просторі, зокрема в медіа.

Випадків використання недержавної мови під час засідань Кабінету Міністрів України, урядових комітетів, його консультативно-дорадчих органів, вибірковий аналіз яких відбувався протягом 2023 року, не зафіксовано.

Проте у 2023 році зафіксовано порушення з боку представника центрального органу виконавчої влади. Заступник голови Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України Євген Кузькін під час виконання службових обов'язків застосовував недержавну мову на нараді з питань передачі майна та зобов'язань, зокрема кредиторської заборгованості, за участі представників агентства і Державної митної служби України. За цим фактом Уповноваженим у 2023 році розпочаті заходи зі здійснення державного

контролю за застосуванням державної мови, які були завершені на початку 2024 року. За їх результатами у діяльності Євгена Кузькіна зафіксовано факт порушення вимог частини першої статті 12 Закону. У 2024 році на підставі пункту сьомого статті 247 КУпАП справу про адміністративне правопорушення закрито. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05 березня 2024 року № 189-р його звільнено із займаної посади.

Застосування державної мови посадовими особами місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування

З метою дослідження стану функціонування української мови як державної, виявлення ознак, що можуть свідчити про порушення норм, встановлених чинним законодавством, Секретаріатом здійснено низку моніторинрів щодо дотримання норм мовного законодавства у діяльності органів місцевого самоврядування та органів державної влади на регіональному рівні (зокрема, в місцях компактного проживання національних меншин). Серед них:

- моніторинг, що спрямований на визначення стану дотримання вимог частини першої статті 12 Закону під час пленарних засідань обласних рад та міських рад територіальних громад з кількістю населення 75 тисяч і більше та частини 6 статті 27 Закону під час поширення інформації через їх інтернет-представництва;
- виїзний моніторинг, спрямований на визначення стану виконання вимог Закону у Болградському районі Одеської області.

Моніторинг дотримання вимог закону під час пленарних засідань обласних та міських рад

У 2023 році Секретаріатом здійснено моніторинг, спрямований на визначення стану дотримання вимог частини першої статті 12 Закону під час пленарних засідань обласних та міських рад територіальних громад з кількістю населення 75 тисяч і більше та частини 6 статті 27 Закону під час поширення інформації через інтернет-представництва обласних та міських рад територіальних громад з кількістю населення 75 тисяч і більше. У зв'язку з повномасштабним вторгненням, через яке органи місцевого самоврядування з питань безпеки обмежили доступ до інформації на своїх інтернет-ресурсах, зокрема до записів пленарних засідань, моніторинг діяльності обласних рад та міських рад територіальних громад з кількістю населення 75 тисяч і більше у 2022 році не проводився. Тому результати моніторингу 2023 року порівнюються з результатами моніторингу 2021 року.

Відповідно до визначеного програмою об'єкту моніторингу перевірялась діяльність:

- 22 обласних рад ²³(Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької, Чернігівської);
- 42 міських рад з кількістю населення 75 тисяч і більше²⁴ (Вінницької, Луцької, Дніпровської, Криворізької, Кам'янської, Нікопольської, Павлоградської, Житомирської, Бердичівської, Ужгородської, Мукачівської, Хустської, Запорізької, Івано-Франківської, Калуської, Білоцерківської, Броварської, Бориспільської, Кропивницької, Олександрійської, Львівської, Дрогобицької, Стрийської, Червоноградської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Кременчуцької, Рівненської, Сумської, Шосткинської, Конотопської, Тернопільської, Харківської, Лозівської, Хмельницької, Кам'янець-Подільської, Черкаської, Уманської, Чернівецької, Чернігівської, Київської).

Моніторинг здійснювався шляхом дослідження інформації у загальному доступі (в мережі Інтернет), за таким показником: мова, відмінна від державної.

Нагадаємо, що з початком повномасштабного вторгнення обласні та міські ради обмежили доступ до публічної інформації про депутатів та свою роботу на їх інформаційних ресурсах. Поступово частина органів місцевого самоврядування почала відкривати такі відомості. Проте станом на кінець 2023 року в умовах продовження воєнного стану деякі місцеві ради здійснювали свої повноваження в закритому режимі або оприлюднювали інформацію частково, зокрема це стосується трансляцій пленарних засідань сесій та їх записів.

До переліку місцевих рад, які не розміщували у вільному доступі записи пленарних засідань за 2023 рік (або оприлюднювали інформацію лише у вигляді узагальнених новинарних сюжетів), увійшли: Вінницька обласна рада; Житомирська обласна рада; Запорізька обласна рада; Київська обласна рада; Хмельницька обласна рада; Херсонська обласна рада; Черкаська обласна рада; Чернівецька обласна рада; Чернігівська обласна рада; Криворізька міська рада; Нікопольська міська рада; Павлоградська міська рада; Хустська міська рада; Бориспільська міська рада; Сумська міська рада; Конотопська міська рада (загальна кількість - 16). Інші оприлюднили запис щонайменше одного пленарного засідання, які були проведені у 2023 році.

²³Вибори до Луганської та Донецької обласних рад не відбулись у зв'язку зі збройною агресією проти України.

²⁴У зв'язку з активними бойовими діями або тимчасовою окупацією не аналізувалась діяльність таких міських рад територіальних громад з кількістю населення 75 тисяч і більше: Маріупольської, Краматорської, Слов'янської, Покровської, Бахмутської, Мелітопольської, Бердянської, Херсонської.

За результатами моніторингу у діяльності 2 з 22 рад (9%) встановлено застосування мови, відмінної від державної, під час проведення пленарних засідань сесій обласних рад. В обох випадках зафіксовано послуговування частково українською, частково російською мовами, що може свідчити про недостатню мовну компетенцію або практику представників органів місцевого самоврядування, які відносно недавно почали підвищувати рівень володіння державною мовою. Зокрема:

- Миколаївська обласна рада (депутат Миколаївської обласної ради Володимир Фроленко (Миколаївська регіональна організація політичної партії "Опозиційна платформа - за життя") - виступ частково недержавною мовою);
- Одеська обласна рада (депутат Одеської обласної ради Таміла Афанасьєва (Політична партія "Опозиційна платформа - за життя") - виступ частково недержавною мовою).

У випадках, коли виступ здійснюється з використанням слів, що не є питомими для української мови (частково українською, частково російською мовами) або застосовуються граматично неправильні форми, встановити факт наявності або відсутності порушення вимог Закону з боку депутатів та вжиття у подальшому Уповноваженим відповідних заходів реагування наразі неможливе. Зазначене вимагає проведення мовної експертизи згідно з порядком, встановленим Кабінетом Міністрів України. На момент здійснення моніторингу такий порядок Урядом не затверджено.

Крім того, пленарне засідання XVI сесії Харківської обласної ради VIII скликання від 12 травня 2023 року в режимі онлайн-конференції здійснювалось із застосування програмного забезпечення, виконаного російською та англійською мовами. Однак наприкінці року органом місцевого самоврядування запроваджено нову систему голосування, яка виконана українською.

Нагадаємо, що за результатами моніторингу обласних та міських рад територіальних громад з кількістю населення 75 тисяч і більше у 2021 році, послуговування виключно недержавною мовою під час проведення пленарних засідань сесій обласних рад зафіксовано у діяльності 23 представників місцевого самоврядування (6 з 22 представницьких органів, а це - 27% від загальної кількості проаналізованих обласних рад). А саме: Дніпропетровська (2 представники), Запорізька (3), Миколаївська (7), Одеська (6), Харківська (3) та Чернігівська (2) обласні ради.

Застосування мови, відмінної від державної, під час проведення пленарних засідань сесій міських рад зафіксовано у діяльності 5 з 42 рад, що становить 12 %. Зокрема:

- Дніпровська міська рада (Дніпровський міський голова Борис Філатов (Політична партія "Пропозиція") - коментар російською мовою, яке може розцінюватися як звернення до представників країни-агресора; депутат Дніпровської міської ради Катерина Збарська (Політична партія "Громадська сила") - коментар щодо земельних питань виключно російською мовою);
- Запорізька міська рада (депутат Запорізької міської ради Надія Севальнева ("Партія Володимира Буряка "Єднання") - короткий виступ виключно російською мовою);
- Одеська міська рада (депутат Одеської міської ради Вадим Мороховський (Політична партія "Слуга народу") - виступ виключно російською мовою; депутат Одеської міської ради Василь Ієремія (Політична партія "Довіряй ділам") - виступ виключно російською мовою; депутат Одеської міської ради Юрій Шумахер (Політична партія "Довіряй ділам") - виступ російською мовою, який після зауважень був виконаний державною мовою²⁵; депутат Одеської міської ради Сергій Узунов (Політична партія "Опозиційна платформа - за життя") - виступ виключно російською мовою);
- Полтавська міська рада (депутат Полтавської міської ради Євген Дикань (Політична партія "За майбутнє") - виступ виключно російською мовою);
- Харківська міська рада (заступник Харківського міського голови – директор департаменту бюджету і фінансів Харківської міської ради, член виконавчого комітету Харківської міської ради Тетяна Таукешева (Політична партія "Блок Кернеса - успішний Харків!") - виступ виключно російською мовою).

Зауважимо, що частина виступів здійснювались частково українською, частково російською мовами, що, аналогічно як у випадку з обласними радами, може свідчити про недостатню мовну компетенцію або мовну практики депутатів міських рад. А саме:

- Запорізька міська рада (депутат Запорізької міської ради Роман Кір'янов (Політична партія "Слуга народу") - виступ частково здійснено недержавною мовою);
- Харківська міська рада (заступник Харківського міського голови Віталій Мірошник - виступ частково українською, частково російською мовами).

Окремо варто розглянути трансляцію під час пленарного засідання сесії Дніпровської міської ради відеосюжету щодо роботи медичних працівників російською мовою, а також виступ представника громадськості російською

---

²⁵ Випадки, коли депутати місцевої ради після зауважень переходили на державну мову може розглядатися як усунене порушення.

мовою під час пленарного засідання сесії Запорізької міської ради. Зауважимо, що відповідно до частини другої статті 12 Закону у разі, якщо під час засідання, заходу або зустрічі використовується інша мова, ніж державна, має бути забезпечений переклад державною мовою.

Також, зафіксовано низку випадків застосування недержавної мови під час пленарних засідань, які не є порушенням та відповідають вимогам Закону. А саме:

- виступ мера Парижа Анни Ідальго французькою мовою під час пленарного засідання сесії Київської міської ради, синхронний переклад якого українською був доступний виключно депутатам;
- трансляція звернення мера Сен-Дені Матьє Анотена (Франція) англійською з українськомовними субтитрами під час пленарного засідання сесії Чернігівської міської ради.

Зазначимо, що відповідно до вимог частини третьої статті 12 Закону робочою мовою міжнародних заходів, засідань, зустрічей є державна та/або інша мова, визначена організаторами чи міжнародним договором. Під час засідань, зустрічей та робочого спілкування визначеного кола осіб з іноземцями чи особами без громадянства може застосовуватися інша мова, прийнятна для учасників.

Нагадаємо, що за результатами аналогічного моніторингу у 2021 році послугоування виключно недержавною мовою під час проведення пленарних засідань сесій міських рад зафіксовано у 135 представників місцевого самоврядування та комунальних підприємств 19 з 50 міських рад (38% від загальної кількості проаналізованих міських рад)²⁶.

Таким чином, недотримання вимог статті 12 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" зафіксовано під час пленарних засідань 5 з 64 обласних та міських рад (8%). За результатами моніторингу 2021 року недотримання вимог закону під час пленарних засідань було зафіксовано у діяльності 25 з 72 обласних та міських рад (35%).

За фактами порушення вимог Закону депутатом Запорізької міської ради Надією Севальневою, депутатом Одеської міської ради Вадимом Мороховським, депутатом Одеської міської ради Василем Ієремією, депутатом Полтавської міської ради Євгеном Диканем, заступником Харківського

---

²⁶ А саме: Дніпровська міська рада (2 представники); Криворізька міська рада (5 представників); Нікопольська міська рада (2 представники); Павлоградська міська рада (1 представник); Маріупольська міська рада (19 представників); Краматорська міська рада (2 представники); Слов'янська міська рада (4 представники); Покровська міська рада (10 представників); Бахмутська міська рада (3 представники); Запорізька міська рада (1 представник); Мелітопольська міська рада (3 представники); Бердянська міська рада (8 представників); Кропивницька міська рада (1 представник); Миколаївська міська рада (14 представників); Одеська міська рада (34 представники); Сумська міська рада (1 представник); Харківська міська рада (19 представників); Лозівська міська рада (1 представник); Херсонська міська рада (5 представників). Також, за результатами моніторингу були зафіксовані виступи російською мовою з боку двох народних депутатів та голови районної державної адміністрації.

міського голови – директором департаменту бюджету і фінансів Харківської міської ради, членом виконавчого комітету Харківської міської ради Тетяною Таукешевою здійснювались заходи державного контролю. Щодо інших на адресу органів місцевого самоврядування скеровані результати моніторингу з вимогою Уповноваженого забезпечити неухильне дотримання вимог Закону з боку депутатів.

Депутати, які виступали під час засідань недержавною мовою (або частково українською, частково російською мовами), належать як до парламентських, так і до непарламентських політичних сил. А саме:

- політична партія "Слуга народу" (перелік рад, де зафіксовано порушення: Одеська, Запорізька міські ради);
- політична партія "Опозиційна платформа - за життя" (перелік рад, де зафіксовано порушення: Миколаївська, Одеська обласні ради; Одеська міська рада);
- політична партія "За майбутнє" (перелік рад, де зафіксовано порушення: Полтавська міська рада);
- політична партія "Пропозиція" (перелік рад, де зафіксовано порушення: Дніпровська міська рада);
- політична партія "Довіряй ділам" (перелік рад, де зафіксовано порушення: Одеська міська рада);
- політична партія "Блок Кернеса — успішний Харків!" (перелік рад, де зафіксовано порушення: Харківська міська рада);
- політична партія "Громадська сила" (перелік рад, де зафіксовано порушення: Дніпропетровська міська рада);
- політична партія "Партія Володимира Буряка "Єднання"(перелік рад, де зафіксовано порушення: Запорізька міська рада).

Зауважимо, що за результатами попереднього моніторингу перелік політичних сил був значно ширшим²⁷. Більшість випадків порушення вимог Закону було зафіксовано у депутатів, пов'язаних з "проросійськими" політичними силами (їх місцевими осередками), зокрема - політичною партією "Опозиційна платформа - За життя". Нагадаємо, що за позовом Міністерства юстиції України діяльність таких політичних сил була заборонена судом. Зокрема, припинили функціонування за рішенням суду наступні: Політична

---

²⁷ А саме: політична партія "Слуга народу"; політична партія "Опозиційна платформа - за життя"; політична партія "Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина"; політична партія "Європейська солідарність"; політична партія "За майбутнє; політична партія "Громадська сила"; політична партія "Сила людей"; політична партія "Блок Вілкула "Українська перспектива"; політична партія "Партія Шарія"; політична партія "Блок Вадима Бойченка"; Молодіжна партія України; політична партія "Порядок"; політична партія "Нова політика"; політична партія "Команда Сергія Мінька"; політична партія "Опозиційний Блок"; політична партія "Наш край"; політична партія "Пропозиція"; політична партія "Довіряй ділам"; політична партія "Блок Кернеса — успішний Харків!"; політична партія "Блок Світличної "Разом!"; політична партія "Блок Володимира Сальдо"; політична партія "Партія Ігоря Колихаєва "Нам тут жити!".

партія "Опозиційна платформа – за життя", Політична партія "Партія Шарія", Політична партія "Опозиційний блок", Політична партія "Блок Володимира Сальдо"²⁸.

Порушення вимог частини 6 статті 27 Закону інтернет-представництвами обласних рад та міських рад територіальних громад з кількістю населення 75 тисяч і більше у 2023 році не зафіксовано. Загалом під час пошуку записів пленарних засідань було опрацьовано 181 інтернет-представництво (вебсайти і сторінки в соціальних мережах), через які органи місцевого самоврядування здійснюють інформування членів громади. Додамо, що на адресу Секретаріату протягом року надходила низка повідомлень щодо виконання недержавною мовою певних фрагментів на сайті Харківської міської ради та підпорядкованих їй комунальних установ. Йдеться про незначну кількість відомостей, виконаних російською мовою, що мало технічний характер. За зверненням Уповноваженого Харківська міська рада оперативно реагувала та усунула таку помилку, замінюючи інформацію на виконану українською мовою.

Підсумовуючи, можна констатувати значне зменшення випадків застосування недержавної мови під час пленарних засідань рад порівняно з результатами попередніх моніторингів. Це, зокрема, пов'язано з повномасштабним вторгненням країни-агресора, яке, серед іншого, призвело до:

- тимчасової окупації територій або утворення військово-цивільної адміністрації в населених пунктах, на яких традиційно фіксувалась значна кількість порушень, що, відповідно, унеможливило аналіз діяльності окремих рад;
- відродження національної ідентичності та зростання ваги української мови в суспільстві, у зв'язку із чим питання послуговування державною мовою є інструментом ідентифікації в розрізі "свій-чужий";
- припинення діяльності як проросійських політичних партій, так і проросійських депутатів, які принципово послуговувались російською мовою при виконанні своїх обов'язків, чим демонстрували (підкреслювали) свою відповідну ідентичність.

Серед позитивних зрушень варто відзначити значне скорочення використання російської мови під час виступів, обговорення питань, надання пропозицій та зауважень. Якщо раніше представники південно-східних регіонів послуговувались українською мовою переважно під час протокольної частини (державною мовою виконувались стандартні фрази згідно з процедурою та регламентом, наприклад: "розглядається питання порядку денного", "ставлю на голосування", "рішення прийнято" тощо), то тепер вона домінує і під час

---

²⁸ https://minjust.gov.ua/other/perelik_mayno

розгляду питань порядку денного, доведення своєї позиції, наведення аргументів, контраргументів, а також під час неформального спілкування, що носить жартівливий або емоційний характер.

Зазначимо, що на одному з пленарних засідань Дніпровської міської ради відбувся розгляд питання щодо недосконалості сервісу подання петицій до міської ради, яка не забезпечує ідентифікації громадян України. Підставою для сумнівів у надійності системи електронних петицій, серед іншого, виступає російськомовне написання власних імен з використанням властивих російському алфавіту літер (Александр, Юлія Игоревна, Харкьяло Вікторія), що, на думку доповідача, може свідчити про підписання петиції росіянами та втручання з боку країни-агресора у питання розподілу місцевого бюджету. Таким чином, українська мова виступає ідентифікатором, який дозволяє відокремити "своїх" від "чужих".

Виступи недержавною мовою на засіданнях деяких місцевих рад супроводжуються негативною реакцією з боку колег, вимогою виступати українською мовою та закликом до дотримання норм Закону і цитуванням його положень. Здебільшого такі особи після зауважень одразу усувають порушення - виправляються і повторюють свої репліки державною мовою.

В окремих ситуаціях депутати виступали частково українською, частково російською мовами або застосовували граматично неправильні форми, що може свідчити про недостатню мовну компетенцію або практику представників органів місцевого самоврядування. Наявність таких випадків свідчить про те, що питання підвищення рівня володіння державною мовою серед представників органів місцевого самоврядування залишається актуальним.

Окремо варто зупинитися на виступах недержавною мовою закордонних гостей під час пленарних засідань зі словами підтримки та анонсом допомоги, коли їх переклад був здійснений для представників органів місцевого самоврядування (субтитри на екрані, синхронний переклад, який подається через навушники депутатам), але був недоступний для громадськості. Такі виступи представників країн-партнерів недержавною мовою відповідають вимогам частини третьої статті 12 Закону. Водночас відсутність перекладу для широкого загалу зменшує рівень залучення членів громади, які слідкують за пленарними засіданнями і не володіють іншою, ніж державна, мовою, до процесу управління. Тим самим порушуються принципи, на яких ґрунтується місцеве самоврядування в Україні, зокрема принцип гласності, а також підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб. Представники органів місцевого самоврядування мають зважати на це і не лише дотримуватися вимог Закону, послуговуючись українською мовою під час виконання своїх повноважень, а й забезпечувати

права мешканців на отримання всієї інформації, що стосується життя громади, державною мовою.

Крім того, Конституційний Суд України у рішенні від 14.07.2021 р. у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" наголосив на тому, що громадянин України не має обов'язку володіти іншою мовою, ніж державна, тому надання йому поза його волею інформації іншою мовою, ніж державна, є порушенням його прав, що є несумісним із Конституцією України.

Моніторинг стану виконання вимог Закону у Болградському районі Одеської області

Відповідно до Плану моніторингу виконання законодавства про державну мову у 2023 році з 24 липня по 18 серпня 2023 року було здійснено виїзний моніторинг з метою визначення стану виконання вимог Закону в Болградському районі Одеської області.

Згідно з визначеною програмою моніторингу, а також враховуючи інформацію від державних органів та громадян, що надходила на адресу Секретаріату, перевірки, серед іншого, підлягала діяльність місцевих органів державної влади та місцевого самоврядування, які розташовані в населених пунктах Болградського району Одеської області, а саме: м. Болград, смт. Тарутине, м. Арциз, с. Кубей. В частині, яка стосується публічного управління та адміністрування, моніторинг здійснювався в два етапи за такими показниками: мова спілкування під час виконання службових обов'язків; мова інформації для загального ознайомлення.

На першому етапі було проаналізовано звернення громадян про недотримання вимог Закону в Болградському районі Одеської області, які надійшли на адресу Уповноваженого, та інформацію з відкритих джерел щодо діяльності представників сфери публічного управління та адміністрування. За результатами було виявлено низку випадків порушення вимог Закону.

Зокрема, зафіксовано послуговування російською мовою під час виконання службових обов'язків:

- Болградським міським головою Сергієм Димитрієвим;
- старостою с. Табаки Володимиром Терзі;
- старостою с. Залізничне Світланою Гергіж;
- головним спеціалістом відділу комунальної власності та юридичного забезпечення Болградської міської ради Тетяною Коваленко;
- начальником відділу "Центр надання адміністративних послуг Болградської міської ради" Майєю Божковою;

- Тарутинським селищним головою Савою Чернєвим;
- заступником Тарутинського селищного голови Іваном Долгоруком;
- заступником Тарутинського селищного голови Оленою Сілоч.

На другому етапі моніторинг дотримання вимог Закону в Болградському районі Одеської області здійснювався безпосередньо в населених пунктах за визначеними показниками та з урахуванням інформації, яка була зібрана в рамках попереднього етапу. У підсумку у сфері публічного управління та адміністрування на регіональному рівні було досліджено діяльність 6 суб'єктів. За результатами перевірки у 2 суб'єктів встановлено порушення вимог частини першої статті 28 Закону, відповідно до якої інформація для загального ознайомлення подається державною мовою, якщо інше не встановлено Законом. Розміщення частини інформації для загального ознайомлення виключно недержавною мовою (російською) зафіксовано у діяльності наступних установ:

- Центр надання адміністративних послуг Болградської міської ради (порушення стосувалось наступного показника: мова інформації для загального ознайомлення);
- Болградське бюро правової допомоги Міністерства юстиції України (порушення стосувалось наступного показника: мова інформації для загального ознайомлення).

Порушення вимог Закону в обох випадках усунуто одразу після зауважень працівника Секретаріату.

Водночас спілкування з окремими посадовими особами продемонструвало їх недостатній рівень володіння державною мовою, що, серед іншого, пов'язано з відсутністю відповідної мовної практики. Керівники організацій та установ, які постійно комунікують з мешканцями регіону (ЦНАП, заклади охорони здоров'я, відділення пошти) визнають, що послуговуються російською мовою при виконанні службових обов'язків, оскільки, за їх словами, громадяни не володіють державною мовою, а також через те, що і їх рівень володіння є недостатнім, оскільки вони ніколи її не вивчали. Крім того, відповідно до наданих депутатом Болградської міської ради Тетяною Ведь пояснень, що були скеровані на адресу Секретаріату в межах здійснення заходів державного контролю, послуговування недержавною мовою під час виконання службових обов'язків, у т.ч. на пленарних засіданнях ради, зумовлено тим, що частина депутатів не розуміє державну мову.

Загалом зросійщення є характерним для всіх сфер, що аналізувались в межах моніторингу, про що йтиметься у відповідних розділах. Проте у зазначеній сфері спілкування російською мовою носить масовий характер. Увага до питання подолання наслідків русифікації регіону з боку держави є

недостатньою, що призвело до ізоляції частини громадян від загальнонаціонального інформаційного простору та українського контексту загалом. Така консервація радянської моделі міжетнічної комунікації спричинена відсутністю ефективної мовної політики та стратегії культурного розвитку регіону, а по суті - бездіяльністю місцевих і центральних органів влади. У зв'язку із цим прийняття місцевих програм з розвитку і функціонування української мови може стати дієвим кроком щодо формування розгалуженої мережі курсів з вивчення державної мови, що будуть враховувати особливості і потреби різних вікових груп. Зазначимо, що відповідно до наданих за результатами моніторингу висновків та рекомендацій Уповноваженого щодо подолання наслідків русифікації регіону Болградська районна рада та Тарутинська селищна рада у 2023 році затвердили відповідні програми. В містах Болград та Тарутине з'явилися безоплатні просвітницькі ініціативи з вивчення української мови.

Таким чином, на найвищому державному рівні випадки застосування недержавної мови є поодинокими. Частина представників влади зробила свідомий вибір на користь державної мови як запоруки національної єдності. Також, можна припустити, що застосування у публічному дискурсі російської мови представниками вищих органів влади здійснюються вкрай рідко, серед іншого, через відродження національної ідентичності та ріст мовної ідентифікації громадян, які рішуче відкидають "руській мір".

Натомість більшість порушень зафіксовано саме на регіональному та місцевому рівнях. Попри те, що результати останніх досліджень вказують на значне зменшення випадків застосування недержавної мови під час пленарних засідань, а також під час публічних виступів, кількість порушень вимог Закону залишається відчутною. Непоодинокими є випадки, коли виступи здійснюються із застосуванням граматично неправильних форм або лише частково українською мовою, що свідчить про відсутність мовної практики. Тобто для частини чиновників українська мова не є повноцінно мовою робочого спілкування. Серед причин такої ситуації може бути нерозуміння, або небажання зрозуміти державотворчу роль української мови.

4.2. ЗАСТОСУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В СУДОЧИНСТВІ

Сфера судочинства є одним з ключових елементів правової системи будь-якої держави, яка має реалізовувати правові норми та відповідати стандартам справедливості. Провідна роль в цій царині належить судам - органам, які наділені виключним повноваженням здійснювати правосуддя в Україні, тобто відновлювати справедливість в законний спосіб через обґрунтовані рішення. Однією зі складових ефективного судочинства є забезпечення доступу громадян до правосуддя. Це здійснюється шляхом гарантування права особи на судовий захист, а також забезпеченням рівності громадян перед законом та судом. Серед практичних інструментів реалізації права на правосуддя - надання широкого доступу до інформації про особливості функціонування судової системи (зокрема, через вебсайти, що містять судові рішення, роз'яснення, пропонують можливість подати скаргу тощо), створення мережі консультативних центрів та служб з надання правової допомоги тощо. Крім того, суди забезпечують рівність прав учасників судового процесу за мовною ознакою. Використовуючи державну мову в процесі судочинства, вони гарантують учасникам право на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють. У цій частині звіту ми розглянемо норми чинного законодавства, які стосуються застосування державної мови учасниками судового процесу, результати поточної роботи Секретаріату у цій сфері (аналіз звернень громадян, інформації про заходи державного контролю та розгляд справ щодо адміністративні правопорушення), а також дослідимо практику використання української мови у судочинстві України, зокрема особливості реалізації мовних прав громадян у судовому процесі.

Законодавче регулювання застосування державної мови в судочинстві

У сфері судочинства застосування державної мови визначається Законом України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", а також низкою спеціалізованих для цієї сфери нормативно-правових актів. Серед них - Закон України "Про судоустрій і статус суддів", Цивільний процесуальний кодекс України (ЦПК України), Господарський процесуальний кодекс України (ГПК України), Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК України), Кодекс адміністративного судочинства України (КАС України) та Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП).

Відповідно до статті 14 Закону судочинство в Україні провадиться, а діловодство здійснюється державною мовою. У судовому процесі може застосовуватися інша мова, ніж державна, у порядку, визначеному процесуальними кодексами України та Законом України "Про судоустрій і

статус суддів". Суди ухвалюють рішення та оприлюднюють їх державною мовою у порядку, встановленому законом. Текст судового рішення складається з урахуванням стандартів державної мови.

Згідно зі статтею 12 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" судочинство і діловодство в судах України проводяться державною мовою. Суди забезпечують рівність прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою. Суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право громадян на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють.

Стаття 9 ЦПК України визначає, що цивільне судочинство в судах провадиться державною мовою. Суди забезпечують рівність прав учасників судового процесу за мовною ознакою. Суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право учасникам судового процесу на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють. Учасники судового процесу, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, мають право робити заяви, надавати пояснення, виступати в суді і заявляти клопотання рідною мовою або мовою, якою вони володіють, користуючись при цьому послугами перекладача, в порядку, встановленому ЦПК України.

Аналогічні норми містяться у статті 10 ГПК України та статті 15 КАС України.

Статтею 29 КПК України передбачено, що кримінальне провадження здійснюється державною мовою. Сторона обвинувачення, слідчий суддя та суд складають процесуальні документи державною мовою. Особі повідомляється про підозру у вчиненні кримінального правопорушення державною мовою або будь-якою іншою мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння суті підозри у вчиненні кримінального правопорушення. Слідчий суддя, суд, прокурор, слідчий забезпечують учасникам кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, право давати показання, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись у разі необхідності послугами перекладача в порядку, передбаченому КПК України. Судові рішення, якими суд закінчує судовий розгляд по суті, надаються сторонам кримінального провадження або особі, стосовно якої вирішено питання щодо застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у перекладі на їхню рідну або іншу мову, якою вони володіють. Переклад інших процесуальних документів кримінального провадження, надання копій яких передбачено КПК України, здійснюється лише за клопотанням зазначених осіб.

Переклад судових рішень та інших процесуальних документів кримінального провадження засвідчується підписом перекладача.

Зважаючи на положення статті 6 Конституції України та норми Закону України "Про судоустрій і статус суддів", відповідно до яких суди належать до органів державної влади, на них, крім вимог статті 14 Закону, поширюються також інші норми, якими встановлюються вимоги до застосування державної мови у роботі органів державної влади, а саме положення статті 12 (мова засідань, заходів, зустрічей та мова робочого спілкування), частини першої, другої, п'ятої – восьмої статті 13 (мова актів індивідуальної дії, діловодства та документообігу), статті 20 (державна мова у сфері трудових відносин), частин третьої, четвертої та сьомої статті 27 (державна мова у сфері користувацьких інтерфейсів комп'ютерних програм), частини першої статті 28 (державна мова у сфері інформації для загального ознайомлення), статті 29 (державна мова у сфері публічних заходів).

Інформація щодо звернень громадян у сфері судочинства

Кількість звернень громадян щодо недотримання вимог Закону в сфері судочинства вже третій рік поспіль тримається приблизно на одному рівні. У 2023 році на адресу Уповноваженого надійшло 10 таких повідомлень. Вони стосувались, зокрема, виконання недержавною мовою матеріалів досудового розслідування (зокрема обвинувального акту), застосування російської мови в судовому процесі представниками суду та особами, які здійснюють адвокатську діяльність, а також неправомірного перебування особи на посаді судді (без наявності державного сертифіката про рівень володіння державною мовою) тощо.

Зазначимо, що в деяких зверненнях заявником не надано достатньо інформації для проведення належних заходів реагування в межах компетенції Уповноваженого. Також були випадки, коли повідомлення містили факти, що не суперечать вимогам Закону. Зокрема, це стосувалось звернення щодо виконання частини матеріалів судової справи (долучених доказів) недержавною мовою. Як зазначено у зверненні, на розгляді в суді знаходилася справа щодо стягнення заборгованості згідно з договором, який разом з додатковою угодою до нього виконані недержавною мовою і додані до позовної заяви. Одна зі сторін звернулася до суду із клопотанням щодо перекладу на державну мову договору та додаткової угоди, на що отримано відмову з боку судді. У зв'язку із цим до Уповноваженого була скерована скарга щодо застосування недержавної мови в судовому процесі всупереч вимогам Закону та з проханням вжити відповідних заходів у межах повноважень.

За результатами розгляду звернення на адресу заявника були скеровані такі роз'яснення. Відповідно до статті 73 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються такими засобами: 1) письмовими, речовими і електронними доказами; 2) висновками експертів; 3) показаннями свідків.

Згідно зі статтею 77 ГПК України допустимість доказів полягає у тому, що обставини, які відповідно до законодавства повинні бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування. Докази, одержані з порушенням закону, судом не приймаються.

Відповідно до статті 79 ГПК України наявність обставини, на яку сторона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, вважається доведеною, якщо докази, надані на підтвердження такої обставини, є більш вірогідними, ніж докази, надані на її спростування. Питання про вірогідність доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи, суд вирішує відповідно до свого внутрішнього переконання.

Тлумачення змісту статті 79 ГПК України свідчить, що нею покладено на суд обов'язок оцінювати докази, обставини справи з огляду на їх вірогідність, яка дозволяє дійти висновку, що факти, які розглядаються скоріше були (мали місце), аніж не були.

Одночасно статтею 86 ГПК України передбачено, що суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також вірогідність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Суд надає оцінку як зібраним у справі доказам в цілому, так і кожному доказу (групі однотипних доказів), який міститься у справі, мотивує відхилення або врахування кожного доказу (групи доказів).

Враховуючи те, що договір та додаткова угода до нього, які укладені недержавною мовою, підписані обома сторонами, то судом здійснювалося з'ясування фактичних обставин справи із застосуванням критеріїв оцінки доказів, передбачених статтею 86 ГПК України. Отже, долучення до позовної заяви доказів недержавною мовою не суперечить нормам статті 14 Закону.

Така позиція також підтримана рішенням Октябрського районного суду м. Полтави від 08 лютого 2024 року у справі № 554/5386/23, яким було переглянуто попередню ухвалу цього суду. Судом було винесено рішення від

29 січня 2024 року, відповідно до якого позовна заява підлягає залишенню без руху до усунення в ній недоліків. А саме: позивач (банківська установа) мав подати до суду переклад державною (українською) мовою додатків, викладених іноземною мовою (російською), які долучались до позовної заяви в якості доказів²⁹, що, на думку суду, унеможливило дослідження їх змісту у судовому засіданні.

На виконання вимог ухвали Октябрського районного суду м. Полтави від 29 січня 2024 року позивачем (банківською установою) 07 лютого 2023 року через систему "Електронний суд" подано заяву про усунення недоліків, в якій представник банку зазначив, що на момент укладення кредитного договору банк не належав ні до органів державної влади, ні до органів місцевого самоврядування, тому не мав жодних заборон щодо укладення договору російською мовою. Договір, підписаний банком та клієнтом, відповідає вимогам чинного законодавства. Будь-яких заперечень щодо оформлення договору зі сторони клієнта не було, вимоги щодо підписання договору українською мовою теж не було. Крім того, нині не існує жодного законодавчого акту, який би зобов'язував учасників справи подавати до суду, зокрема, кредитний договір, який було укладено сторонами російською мовою, перекладеним українською мовою.

Суд, дослідивши матеріали справи та клопотання представника позивача, врахував наведені аргументи та прийняв заяву, подану представником позивача 07.02.2024 року як таку, що подана на виконання вимог ухвали про усунення недоліків позовної заяви, та з метою недопущення порушення норм процесуального права та надмірного формалізму, недопущення позбавлення позивача права на доступ до правосуддя, призначив справу до судового розгляду.

Також не зафіксовано порушень за результатами розгляду звернення щодо перебування судді на посаді без наявності державного сертифіката про рівень володіння державною мовою. З цього приводу в межах компетенції Уповноваженим було повідомлено таке.

Згідно з частиною четвертою статті 10 Закону документ, що засвідчує рівень володіння державною мовою, подається особою до обрання чи призначення на посади, визначені частиною першою статті 9 Закону. Зокрема, це стосується суддів, які обрані чи призначені відповідно до Конституції України та здійснюють правосуддя на професійній основі. Особа, щодо якої надійшла інформація стосовно неправомірного перебування на посаді судді без

---

²⁹ А саме: "Заявление", "Условия и Правила предоставления банковских услуг" та "О внесении изменений в договорную базу по платежным картам, договорную базу по потребительскому кредитованию и в депозитные договора (в части погашения задолженности за счет депозитов)".

сертифікату, була призначена на підставі Указу Президента України, виданого до набрання чинності Законом України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (16.07.2019), зокрема його статті 9 (16.07.2021). Відповідно до статті 58 Конституції України, закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Конституційний Суд України у рішеннях від 13 травня 1997 року № 1-зп, від 9 лютого 1999 року № 1-рп/99, від 5 квітня 2001 року № 3-рп/2001, від 13 березня 2012 року № 6-рп/2012 визначив, зокрема, що закони та інші нормативно-правові акти поширюють свою дію тільки на ті відносини, які виникли після набуття законами чи іншими нормативно-правовими актами чинності; дію нормативно-правового акту в часі треба розуміти так, що вона починається з моменту набрання цим актом чинності і припиняється із втратою ним чинності, тобто до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце; дія закону та іншого нормативно-правового акту не може поширюватися на правовідносини, які виникли і закінчилися до набрання чинності цим законом або іншим нормативно-правовим актом.

Отже, в цьому випадку обіймання посади судді без наявності державного сертифіката про рівень володіння державною мовою не суперечить вимогам законодавства України.

Разом з тим зауважимо, що попри відсутність сертифіката про рівень володіння державною мовою, суддя зобов'язаний володіти державною мовою та використовувати її під час виконання службових обов'язків згідно з вимогами мовного законодавства.

Заходи державного контролю за застосуванням державної мови в сфері судочинства

Загалом у 2023 році Уповноваженим здійснювалось 5 заходів державного контролю за застосуванням державної мови у цій сфері, чотири з яких закінчились у звітному році. У жодному з них порушення вимог Закону не встановлено. Державні контролю розпочиналися у зв'язку із наявністю ознак порушення вимог статті 12 Закону (застосування недержавної під час виконання своїх обов'язків) та статті 14 Закону (застосування недержавної мови у судочинстві) в діяльності Солом'янського районного суду міста Києва (заходи державного контролю були розпочаті у наприкінці 2022 року, стаття 12), Господарського суду Хмельницької області (стаття 14), Індустріального районного суду м. Дніпропетровська (стаття 12), Київського апеляційного суду

(стаття 14), Київського окружного адміністративного суду (заходи державного контролю закінчилися на початку 2024 року, стаття 12).

Додатково розглянемо справу Київського окружного адміністративного суду, заходи державного контролю щодо якого закінчилися на початку 2024 року. На адресу Уповноваженого надійшла скарга Міністерства юстиції України на дії судді Київського окружного адміністративного суду, яка застосовувала недержавну мову під час судового засідання при спілкуванні зі стороною по справі, яка не володіє українською мовою і зауважила про необхідність залучення перекладача. Суддею було запропоновано вирішити це питання без участі перекладача шляхом ведення нею судового процесу російською мовою у частині спілкування зі стороною, яка не володіє українською мовою.

Під час здійснення державного контролю за застосуванням державної мови встановлено, що використання суддею під час судового засідання недержавної мови за згодою всіх учасників, в тому числі представника Міністерства юстиції, мало на меті забезпечення прав та свобод особи - учасника справи. Відповідно до інформації, яка міститься у поясненнях, наданих Київським окружним адміністративним судом, суд не міг безпосередньо у судовому засіданні усунути в інший спосіб небезпеку порушення права учасника справи, оскільки для оперативного залучення перекладача до участі в справі суд не володів відповідними бюджетними коштами. Разом з тим відкладення розгляду справи (за умови, коли всі учасники справи погодились на спілкування недержавною мовою судді із учасником, який не володів українською мовою) може бути істотнішим порушенням прав і свобод людини.

За результатами здійснення заходів державного контролю за застосуванням державної мови Київським окружним адміністративним судом представником Уповноваженого складено Акт про результати здійснення контролю за застосуванням державної мови, в якому встановлено, що суддя діяла з дотриманням вимог частини другої статті 14 Закону, відповідно до якої у судовому процесі може застосовуватися інша мова, ніж державна, у порядку, визначеному процесуальними кодексами України та Законом України "Про судоустрій і статус суддів".

Інформація щодо розгляду справ про адміністративне правопорушення

Керуючись статтями 24, 33-35, 38, 244²⁴, 276-279, 280, 283-284 та пунктом 1 частини першої статті 284 Кодексу України про адміністративні правопорушення, у 2023 році Уповноваженим за результатами розгляду адміністративних протоколів у сфері судочинства було винесено 4 постанови у справах про адміністративне правопорушення.

У трьох випадках порушення вимог Закону встановлено, проте через завершення визначених КУпАП строків накладення адміністративного стягнення на підставі пункту сьомого статті 247 Кодексу України про адміністративні правопорушення справу про адміністративне правопорушення було закрито. В одному ж випадку до винного у вчиненні адміністративного правопорушення було застосовано адміністративне стягнення у вигляді попередження.

Порушення вимог статті 12 Закону (застосування недержавної мови під час виконання службових обов'язків) встановлено у діяльності представників:

- судового корпусу Індустріального районного суду м. Дніпропетровська;
- апарату Приморського районного суду м. Одеси (двох працівників).

Зупинімося на справі про адміністративне правопорушення, вчинене адвокатом, який застосовував недержавну мову (російську) під час судового засідання з розгляду цивільної справи. На адресу Уповноваженого надійшло звернення судді міськрайонного суду Дніпропетровської області, в якому зазначалось, що під час судового засідання з розгляду цивільної справи адвокат, здійснюючи професійну діяльність, а саме представляючи інтереси свого довірителя, застосовував недержавну мову. Доданий до звернення аудіозапис судового засідання засвідчує неодноразове зауваження головуючого судді щодо застосування недержавної мови адвокатом та нагадування про вимоги Закону, згідно з якими він зобов'язаний використовувати державну мову під час представлення інтересів свого довірителя у судовому засіданні. Законні вимоги судді адвокатом були проігноровано. У зв'язку з цим адвокату було запропоновано скористатися послугами перекладача, оскільки головуючий суддя не володів іноземною мовою, яку застосовує адвокат під час виступу у судовому засіданні. Останній відмовився скористатися послугами перекладача, спираючись на частину третю статті 10 Конституції України, якою передбачено, що в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

В межах розгляду справи Уповноваженим були відібрані пояснення у адвоката, який виправдовує свої дії, спираючись на положення пункту 11 частини першої статті 9 та статті 14 Закону; частини другої статті 10, частину

першу статті 19, 24 Конституції України; частини другої статті 9 Цивільного процесуального кодексу України; статті 12 Закону України "Про судоустрій та статус суддів"; статті 5, 23 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність". Зауважимо, що адвокат у поясненнях наголошував на тому, що використовував недержавну мову відповідно до вимог чинного законодавства, а дії судді він розглядає як втручання в діяльність захисника чи представника особи згідно зі статтею 397 Кримінального кодексу України. У зв'язку з цим підстави до притягнення його до адміністративної відповідальності відсутні.

На противагу аргументам, які були наведені адвокатом, зазначимо таке.

Згідно зі статтею 10 Конституції України державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом.

Відповідно до статті 9 ЦПК України та частини першої статті 12 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" цивільне судочинство і діловодство в судах України провадиться державною мовою.

При офіційному тлумаченні положень статті 10 Конституції України, Конституційний Суд України у рішенні від 14 грудня 1999 року у справі №10-рп/99 зазначив, що українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації того), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом (частина п'ята ст. 10 Конституції України).

Відповідно до положень частин першої, другої, четвертої, сьомої та восьмої статті першої Закону єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська мова. Статус української мови як єдиної державної мови в Україні визначається виключно Конституцією України. Статус української мови як єдиної державної мови передбачає обов'язковість її використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначені цим Законом. Українська мова як єдина державна мова виконує функції мови міжетнічного спілкування, є гарантією захисту прав людини для кожного українського громадянина незалежно від його етнічного походження, а також є фактором єдності і національної безпеки України.

Частиною першою статті 14 Закону визначено, що у судах України судочинство провадиться, а діловодство здійснюється державною мовою.

Рішенням Конституційного Суду України від 22 квітня 2008 року №8-рп/2008 у справі №1-18/2008 встановлено, що відповідно до статті 124 Конституції України Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції здійснюють правосуддя, яке стосується конституційного, адміністративного, господарського, кримінального та цивільного судочинства. Ці види судочинства є процесуальними формами правосуддя та охоплюють порядок звернення до суду, процедуру розгляду судом справи та ухвалення судового рішення. Суди реалізують державну мову в процесі судочинства та гарантують право громадян щодо використання ними у судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють, відповідно до Конституції і законів України. Таким чином, Основним Законом України закладено конституційні основи для використання української мови як мови судочинства та одночасно гарантовано рівність прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою.

Гарантування у судочинстві використання мов національних меншин України цілком узгоджується з Європейською хартією регіональних мов або мов меншин, ратифікованою Законом України від 15 травня 2003 року №802-IV.

Разом з тим забезпечення рівності прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою, гарантування права громадян на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють, не означають абсолютного права сторони (учасника справи) подавати відповідні процесуальні документи мовою, якою вона володіє, якому кореспондує безумовний обов'язок суду приймати такі документи до розгляду. Законом України "Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин" передбачено, що при застосуванні положень Хартії заходи, спрямовані на утвердження української мови як державної, її розвиток і функціонування в усіх сферах суспільного життя на всій території України, не вважаються такими, що перешкоджають чи створюють загрозу збереженню або розвитку мов, на які відповідно до статті 2 Закону поширюються положення Хартії.

Отже, учасники судового процесу, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, мають право робити заяви, надавати пояснення, виступати в суді і заявляти клопотання рідною мовою або мовою, якою вони володіють, користуючись при цьому послугами перекладача, в порядку, встановленому процесуальним законом.

Разом з тим відповідно до частини першої статті 6 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного Законом України "Про забезпечення функціонування

української мови як державної", має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Положенням пункту 11 частини першої статті 9 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" передбачено, що адвокати зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків.

Згідно з пункту першого частини першої статті 21 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" під час здійснення адвокатської діяльності адвокат зобов'язаний дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики.

Відповідно до статті 7 Правил адвокатської етики, затверджених 09 червня 2017 року Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року, у своїй професійній діяльності адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язаний використовувати всі свої знання та професійну майстерність для належного захисту й представництва прав та законних інтересів клієнта, дотримуючись чинного законодавства України, сприяти утвердженню та практичній реалізації принципів верховенства права та законності.

Таким чином, позиція адвоката, що він, як адвокат-учасник процесу, використовував недержавну мову згідно із законом, є його власним тлумаченням законодавства, і таке твердження спростовується наведеними положеннями законодавства та підзаконних актів. Адвокат, послуговуючись російською мовою під час судового засідання, здійснював свою професійну діяльність з порушеннями вимог пункту 11 частини першої статті 9 Закону, частини першої статті 6, пункту 1 частини 1 статті 21 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", статті 7 Правил адвокатської етики.

Враховуючи наведене, використання адвокатом недержавної (російської) мови у судовому засіданні під час виконання професійних обов'язків свідчило про наявність в його діях складу адміністративного правопорушення, що підтвердженого належними та допустимими доказами. Це стало підставою для винесення Уповноваженим постанови про притягнення адвоката до адміністративної відповідальності у вигляді попередження. У зв'язку з цим адвокат подав адміністративний позов до Уповноваженого із захисту державної мови Тараса Кременя про визнання протиправною та скасування постанови про накладення адміністративного стягнення по справі про адміністративне правопорушення, а також закриття провадження у справі.

За результатами розгляду справи Амур-Нижнядніпровський районний суд м. Дніпропетровська відмовив у задоволенні адміністративного позову.

Врахувавши позицію сторони Уповноваженого, суд вважає, що адміністративний позов адвоката задоволенню не підлягає, а дії Уповноваженого щодо притягнення позивача до адміністративної відповідальності є правомірними згідно з наявними повноваженнями. На рішення суду позивачем було подано апеляційну скаргу. Третій апеляційний суд відмовив у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою адвоката на рішення Амур-Нижньодніпровський районний суд м. Дніпропетровська від 28.11.2023 у справі 199/5123/23.

Щодо приведення назв судів у відповідність до вимог чинного законодавства

Питання перейменування судів безпосередньо не стосується судочинства, проте пов'язане із забезпеченням належного функціонування української мови як державної. Протягом року на адресу Уповноваженого надходили звернення стосовно судів, назви яких пов'язані з державою-агресором, комуністичним тоталітарним режимом, імперськими та радянськими ідеологемами. Такі найменування є неприпустимими в умовах повномасштабної війни, яку Україна веде за свою незалежність, суверенітет, територіальну цілісність проти держави-агресора.

Законом України "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки" використання в назвах підприємств, установ, організацій імен або псевдонімів осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, працювали в радянських органах державної безпеки, а також назви СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік та похідні від них, назви, пов'язані з діяльністю комуністичної партії (включаючи партійні з'їзди), річницями Жовтневого перевороту 25 жовтня (7 листопада) 1917 року, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті (крім назв, пов'язаних з опором та вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури) визнано пропагандою комуністичного тоталітарного режиму. Відтак такі назви не можуть використовуватись та мали бути змінені.

Частина шоста статті 3 Закону України "Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій" містить аналогічну

заборону присвоювати юридичним особам та об'єктам права власності імена або псевдоніми зазначених осіб. Разом з тим на території України функціонує щонайменше 85³⁰ судів, назви яких не відповідають вимогам Закону України "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки". За даними Голови Вищої ради правосуддя Дмитра Лук'янова цей перелік можна розширити до 107 недекомунізованих найменувань³¹. Крім того, частина цих назв містить в собі не лише символіку комуністичного тоталітарного режиму, а й російської імперської політики та порушують вимоги частини другої статті 39 Закону, відповідно до якої офіційні назви органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності виконуються державною мовою. Зокрема, йдеться про Первомайський міськрайонний суд Миколаївської області, Первомайський міськрайонний суд

³⁰ Октябрський районний суд м. Полтава; Комсомольський міський суд Полтавської області; Ленінський районний суд м. Полтава; Червоноармійський районний суд Житомирської області; Бабушкінський районний суд (м. Дніпро); Держинський районний суд (м. Кривий Ріг); Жовтневий районний суд (м. Дніпро); Жовтневий районний суд (м. Кривий Ріг); Кіровський районний суд (м. Дніпро); Красногвардійський районний суд (м. Дніпро); Ленінський районний суд (м. Дніпро); Орджонікідзевський міський суд Дніпропетровської області; Павлоградський міськрайонний суд Дніпропетровської області; Самарський районний суд (м. Дніпро); Жовтневий районний суд (м. Запоріжжя); Комунарський районний суд (м. Запоріжжя); Куйбишевський районний суд Запорізької області; Ленінський районний суд (м. Запоріжжя); Орджонікідзевський районний суд (м. Запоріжжя); Жовтневий районний суд Миколаївської області; Ленінський районний суд (м. Миколаїв); Первомайський міськрайонний суд Миколаївської області; Іллічівський міський суд Одеської області; Котовський міськрайонний суд Одеської області; Комінтернівський районний суд Одеської області; Красноокнянський районний суд Одеської області; Суворовський районний суд (м. Одеса); Фрунзівський районний суд Одеської області; Держинський районний суд (м. Харків); Жовтневий районний суд (м. Харків); Комінтернівський районний суд (м. Харків); Красноградський районний суд Харківської області; Краснокутський районний суд Харківської області; Ленінський районний суд (м. Харків); Московський районний суд (м. Харків); Орджонікідзевський районний суд (м. Харків); Первомайський міськрайонний суд Харківської області; Фрунзенський районний суд (м. Харків); Червонозаводський районний суд (м. Харків); Цюрупинський районний суд Херсонської області; Ватутінський міський суд Черкаської області; Катеринопільський районний суд Черкаської області; Першотравневий районний суд (м. Чернівці); Кіровський районний суд (м. Кіровоград); Ленінський районний суд (м. Кіровоград); Ульяновський районний суд Кіровоградської області; Артемівський міськрайонний суд Донецької області; Будьонновський районний суд (м. Донецьк); Ворошиловський районний суд (м. Донецьк); Держинський міський суд Донецької області; Димитровський міський суд Донецької області; Жданівський міський суд Донецької області; Жовтневий районний суд (м. Маріуполь); Іллічівський районний (м. Маріуполь); Калінінський районний суд (м. Горловка); Калінінський районний суд (м. Донецьк); Кіровський міський суд (м. Донецьк); Кіровський районний суд (м. Донецьк); Кіровський районний суд (м. Макіївка); Красноармійський міськрайонний суд; Краснолиманський міський суд Донецької області; Ленінський районний суд (м. Донецьк); Орджонікідзевський районний суд (м. Маріуполь); Петровський районний суд (м. Донецьк); Пролетарський районний суд (м. Донецьк); Советський районний суд (м. Макіївка); Червоногвардійський районний суд (м. Макіївка); Ульяновський районний суд Кіровоградської області; Артемівський районний суд (м. Луганськ); Жовтневий районний суд (м. Луганськ); Кіровський міський суд Луганської області; Краснодонський міськрайонний суд Луганської області; Краснолуцький міський суд Луганської області; Ленінський районний суд (м. Луганськ); Первомайський міський суд Луганської області; Свердловський міський суд Луганської області; Ленінський районний суд (АР Крим); Красногвардійський районний суд (АР Крим); Красноперекіпський міськрайонний суд (АР Крим); Ленінський районний суд (АР Крим); Первомайський районний суд (АР Крим); Советський районний суд (АР Крим); Гагарінський районний суд (м. Севастополь); Ленінський районний суд (м. Севастополь); Нахімовський районний суд (м. Севастополь).

³¹ 107 місцевих судів й досі мають назви, які не відповідають вимогам законодавства щодо декомунізації – ВРП.
URL: <https://sud.ua/uk/news/sud-info/292199-107-mestnykh-sudov-do-sikh-por-imeyut-nazvaniya-kotorye-ne-otvechayut-trebovaniyam-zakonodatelstva-o-dekommunizatsii-vsp>

Харківської області, Октябрський районний суд м. Полтави тощо. З метою подолання наслідків комуністичного минулого, російського імперського панування в Україні, а також дотримання вимог мовного законодавства Уповноважений звернувся до Президента України та Голови Верховної Ради України щодо вжиття всіх можливих законодавчих заходів щодо приведення назв судів у відповідність до вимог чинного законодавства як складової процесу забезпечення належного функціонування української мови як державної.

Таким чином, одним з важливих елементів судочинства, що забезпечує рівний доступу громадян до правосуддя, є державна мова. Вона, як основний засіб комунікації у судовому процесі між усіма учасниками, включаючи суддів, адвокатів, сторони, свідків та інших зацікавлених осіб, забезпечує однакове для всіх розуміння висловлених правових позицій, аргументів та доказів, що є важливим як для захисту прав, так і для правильного розгляду справи та прийняття обґрунтованих судових рішень. Крім того, при застосуванні державної мови забезпечується використання стандартизованого набору термінів та понять, які використовуються в судових рішеннях, документах та процедурах. Це дозволяє уникнути непорозуміння та сприяє однозначному розумінню юридичних понять і визначень (категоріально-понятійного апарату) для всіх учасників судового процесу.

Разом з тим норми чинного законодавства гарантують учасникам судового процесу право на використання ними рідної мови або мови, якою вони володіють. Проте, як показує судова практика, іноді учасники судового процесу намагаються зловживати цим правом, чим порушують вимоги Закону. Зокрема, обґрунтування права використання російської мови замість української мови в судовому процесі здійснюється за рахунок маніпулятивного та хибного тлумачення положень статті 10 Конституції України. В більшості таких випадків для недопущення порушень достатньо заперечення однієї зі сторін судового процесу.

Водночас варто зауважити, що ситуацій, коли одному із учасників судового процесу суддя відмовив у веденні процесу виключно державною мовою, у 2023 році не зафіксовано.

Порушення вимог Закону не є системними у цій сфері, проте навіть їх незначна кількість є неприпустимою, зважаючи на те, що головним завданням суду є здійснення правосуддя на засадах верховенства права, забезпечення кожного право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами.

4.3. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ ОСВІТИ

Чи не найбільша роль в реалізації завдань, визначених Законом, належить системі освіти.

Статтею 6 Закону встановлено, що кожний громадянин України зобов'язаний володіти державною мовою. Держава забезпечує кожному громадянину України можливості для опанування державної мови через систему закладів дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти, освіти дорослих, а також через підтримку неформальної та інформальної освіти, спрямованої на вивчення державної мови. Частиною третьою статті 5 Закону передбачено, що уряд має вжити заходів для створення та забезпечення діяльності мережі державних, комунальних курсів з вивчення державної мови, створення умов для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, які дають змогу кожній особі, як громадянам України, так й іноземцям та особам без громадянства, опанувати державну мову.

Положеннями статті 21 Закону визначено вимоги щодо обов'язкового застосування державної мови в освітньому процесі, встановлено гарантоване державою право громадян України на здобуття формальної освіти на всіх рівнях, а також позашкільної та післядипломної освіти державною мовою в державних і комунальних закладах освіти.

Для певних категорій посад, відповідно до частини третьої статті 10 Закону документом про повну загальну середню освіту засвідчується рівень володіння державною мовою, а згідно з положеннями статей 44, 45 освітні установи беруть участь у напрацюванні стандартів державної мови, організації іспитів на рівень володіння державною мовою тощо.

На жаль, 2023 рік був не менш складним для системи освіти в Україні, ніж попередній. Безпекові ризики, пов'язані із продовженням російської військової агресії, постійними обстрілами прикордонних та прифронтових населених пунктів, ударами безпілотників, масованими ракетними атаками на енергетичну інфраструктуру, цивільні об'єкти, зокрема і заклади освіти, по всій території України, залишилися головною проблемою для галузі. Однак попри знеструмлення, постійний терор повітряними тривогами, психологічне виснаження, кадровий голод тощо система освіти адаптувалась до реалій війни, функціонує та надає освітні послуги на всіх рівнях і в усіх формах.

Важливо, що освіта була визначена одним з 10-ти державних пріоритетів 2023 року, про які було оголошено Прем'єр-міністром України Д. Шмигалем на першому черговому засіданні уряду в січні 2023 року, а обладнання укриттів для всіх закладів освіти, удосконалення можливостей для онлайн-навчання, як і

продовження реформи Нової української школи, заявлені як головні завдання в освіті. Реалізацію поставлених завдань було доручено Міністру освіти і науки України Оксену Лісовому, призначеному у березні 2023 року.

2023 рік був трагічним для освітньої інфраструктури держави. За інформацією МОН та ДНУ "Інститут освітньої аналітики" на початку 2023 року в закладах освіти України навчалося близько 6,5 млн здобувачів освіти й працювало майже 0,7 млн педагогічних і науково-педагогічних працівників. Внаслідок російської збройної агресії станом на кінець липня 2023 р. було зруйновано 337, пошкоджено 3 199 закладів освіти. За показниками забезпеченості учасників освітнього процесу об'єктами фонду захисних споруд цивільного захисту були повністю готові 67,9% об'єктів (будівель) закладів освіти, що давало змогу забезпечити укриттям лише 56,38% учасників освітнього процесу. На жаль, війна триває, гинуть люди, горять школи.

Надзвичайно великі освітні втрати внаслідок погіршення умов навчання через пандемію COVID-19 та війну виявили результати міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022 (Programme for International Student Assessment, Програма міжнародного оцінювання учнів), які були оприлюднені у грудні 2023 року. Тестування 15-річних підлітків, яке проводилося в жовтні 2022 року, показало значне погіршення якості знань українських учнів з часу останнього аналогічного дослідження, проведеного у 2018 році. При цьому найбільше зниження стосується показника читацької грамотності (-37 балів). Це означає, що українські підлітки за 4 роки відстали по якості гуманітарних знань на 2 роки навчання. Очевидно, що такі результати дослідження можуть свідчити і про зниження рівня володіння державною мовою українських школярів. На жаль, за оцінками МОН через складні умови навчання дітей у період дії воєнного стану, коли значна частина здобувачів освіти вимушена навчатися дистанційно або у змішаному режимі, проблема освітніх втрат буде лише поглиблюватися, що вимагає невідкладних заходів з пошуку ефективних способів їх подолання.

Водночас українізація освіти, яка отримала у 2022 році новий потужний імпульс, пов'язаний із відторгненням мови держави-агресора, продовжила свою позитивну динаміку і в 2023 році. При цьому, як і в інших сферах публічного життя, посилилася тенденція до застосування громадянами правових інструментів для захисту своїх мовних прав та протидії порушенням вимог Закону у сфері освіти.

Загалом у 2023 році до Секретаріату Уповноваженого із захисту державної мови надійшло 155 звернень громадян, які стосувалися порушень вимог Закону в закладах освіти, що на 32 % більше, ніж у 2022 році. Також протягом року надійшло 170 звернень, що стосувалися надання юридичними та

фізичними особами освітніх послуг недержавною мовою поза закладами освіти (курси, практикуми, дистанційні та відео-курси тощо). За скаргами громадян та за власною ініціативою заходи державного контролю проводилися стосовно 25-ти суб'єктів освітньої діяльності, з них щодо 16-ти встановлено порушення законодавства про державну мову. Протягом року представниками Уповноваженого було складено 35 протоколів про адміністративне правопорушення стосовно посадових осіб суб'єктів освітньої діяльності (28 протоколів про порушення статті 21 Закону, 4 - статті 12, 2 - статті 27, та 1 - статті 29). Уповноваженим було винесено 18 постанов про попередження, 4 - про накладення адміністративного штрафу.

Детальніше про досягнення та проблеми щодо функціонування державної мови у сфері освіти у 2023 році йтиметься нижче в підрозділах, присвячених аналізу конкретних складників системи освіти.

Зміни в нормативно-правовому регулюванні функціонування державної мови у сфері освіти

У 2023 році, на відміну від попереднього, в законодавство, що регулює питання застосування державної мови в освіті, вносилися зміни. Зокрема, в червні Законом України "Про внесення зміни до розділу XII "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про освіту" щодо врегулювання окремих питань освітньої діяльності в умовах воєнного стану" було пролонговано на рік (до 1 вересня 2024 року) право осіб, які належать до національних меншин України, мови яких є офіційними мовами Європейського Союзу, і розпочали здобуття загальної середньої освіти до 1 вересня 2018 року мовою відповідної національної меншини України, здобувати таку освіту відповідно до правил, що діяли до набрання чинності Закону України "Про освіту".

У грудні 2023 року було ухвалено Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах", яким було внесено зміни до статті 21 та пункту 3 розділу IX "Прикінцеві та перехідні положення" Закону, статті 7 та підпункту 19 пункту 3 розділу XII Закону України "Про освіту", статті 48 Закону України "Про вищу освіту", статті 5 Закону України "Про повну загальну середню освіту".

Відповідно до змін відбулося таке:

надано право особам, які розпочали здобуття загальної середньої освіти до 1 вересня 2018 року офіційною мовою Європейського Союзу, до завершення здобуття повної загальної середньої освіти здобувати таку освіту відповідно до правил, що діяли до набрання чинності Закону України "Про освіту";

- у класах (групах) закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин, які є офіційними мовами Європейського Союзу, надано гарантоване право на використання мови відповідної національної меншини в освітньому процесі поряд з державною мовою;
- для осіб, які здобувають освіту в класах з навчанням офіційними мовами Європейського Союзу, скасовано раніше встановлені мінімальні частки річного обсягу навчального часу для навчання державною мовою (від 20 до 40% для базової середньої освіти та 60% для профільної середньої освіти), натомість встановлено обов'язкове вивчення державною мовою предметів, які пов'язані з вивченням української мови, літератури, історії та захисту України;
- надано право закладам вищої освіти приватної форми власності вільного вибору мови навчання, яка є офіційною мовою Європейського Союзу, із забезпеченням при цьому вивчення особами, які навчаються у таких закладах, державної мови як окремої навчальної дисципліни.

Очевидно, що зазначені законодавчі зміни, які ухвалені в інтересах європейської інтеграції України на вимогу окремих держав-членів ЄС, послаблюють державні гарантії на здобуття освіти державною мовою в місцях компактного проживання національних меншин, мовою яких є офіційні мови ЄС. Водночас, необхідно визнати, що активна, дієва і виважена державна освітня політика на відповідних територіях, налагодження ефективного моніторингу і контролю з боку державних органів на центральному та місцевому рівні, а також контроль з боку Уповноваженого можуть знизити ризики сегрегації представників відповідних національних меншин, створити належні умови для їх інтегрування в українське суспільство, посилити статус української як державної.

У зв'язку з цим варто нагадати, що з травня 2022 року продовжують діяти норми частин шостої і сьомої статті 10 Закону України "Про правовий режим воєнного стану", згідно з якими під час воєнного стану керівників державних та комунальних закладів освіти можна призначати без наявності сертифіката про рівень володіння державною мовою. Така ситуація потребує особливої уваги при прийнятті кадрових рішень, насамперед на територіях, де мовне середовище формується під впливом фактора компактного проживання національних меншин (спільнот).

Дошкільна освіта

За даними МОН та ДНУ "Інститут освітньої аналітики" станом на 20 липня 2023 р. освітні послуги надавали 10 863 заклади дошкільної освіти (ЗДО), що на третину менше, ніж станом на початок 2022 року. 846 ЗДО опинилися на окупованих територіях, 127 закладів є прихистком для внутрішньо переміщених осіб. При цьому лише 54% ЗДО працювали у звичному режимі, 30% - в дистанційному, 16% - у змішаному.

За даними Державного комітету статистики України станом на 1 січня 2023р. у ЗДО налічувалося 1 047 083 місця, де на обліку перебувало 934 355 дітей. За оновленими в липні 2023 року даними Держстату 927 144 дошкільнят виховувалися українською мовою, що становить понад 99% від загальної кількості вихованців дошкільних закладів освіти і є найвищим показником за всі попередні роки. Угорською мовою виховувалися 10% дошкільнят в Закарпатській області, румунською - 12% в Чернівецькій області. Іншими мовами виховується всього близько 500 вихованців по всій Україні.

Зазначені цифри не означають, що майже всі українські діти дошкільного віку отримують належне виховання та освітні послуги державною мовою, які забезпечують достатній рівень мовленнєвого розвитку. Згідно з оперативною інформацією департаментів освіти обласних військових адміністрацій, станом на 21 травня 2023 р. охоплення дошкільною освітою дітей дошкільного віку склало 66,1%, з них 25% отримували послуги в дистанційному режимі. Відтак близько половини дошкільнят виховуються виключно в сім'ях.

При цьому існує проблема недостатньої українськомовної мовленнєвої компетенції дітей дошкільного віку, які виховуються у сім'ях з домінуючою російською мовою спілкування. За оцінками ГО "Спільномова"³², яка ґрунтується на результатах опитування 5-річних вихованців у 6-ти київських ЗДО, лише 15% дітей активно використовують українську мову, 65% належать до змішаної групи, а 20% дітей навіть не розуміють українську мову. При цьому результати опитування суттєвим чином залежали від рівня контролю за застосуванням державної мови у навчально-виховному процесі вихователями дитячих садків та роз'яснювальної роботи із батьками.

Показовим є випадок розгляду Уповноваженим скарги щодо застосування російської мови вихователкою комунального дитячого садочка в м. Бровари Київської області під час ігрового заняття з трирічними дітьми на подвір'ї закладу. Громадянин випадково став свідком цього факту і зафіксував його на відео. У своїх поясненнях вихователка (фахівець вищої категорії, стаж роботи 25 років, вільно володіє українською мовою) вказала, що була вимушена

---

³² Русифікація по-київськи. Чому школярі розмовляють російською. URL: <https://texty.org.ua/articles/110794/rusyfikaciya-po-kyiyivsky-i-shkolyari-rozmovlyayut-rosijskoyu/>

застосовувати російську мову у спілкуванні з дітьми з російськомовних сімей, зокрема з родин внутрішньо переміщених осіб, оскільки діти ще не розуміли української мови. Правомірність своїх дій вона обґрунтувала також тим, що в Методичних рекомендаціях щодо організації освітнього процесу в дошкільних закладах у 2023/2024 навчальному році рекомендовано враховувати при спілкуванні з вихованцями, зокрема з родин внутрішньо переміщених осіб ступінь розуміння ними української мови. Водночас вихователька та керівництво садочка визнали, що в такому випадку застосування російської мови може бути виправдано лише при індивідуальному спілкуванні з дитиною.

Загалом у 2023 році до Уповноваженого надійшло 7 звернень щодо діяльності закладів дошкільної освіти, які стосувалися, зокрема, мови освітнього процесу (ст. 21 Закону), мови інтернет-представництва (ст. 27), застосування керівником закладу російської мови під робочого спілкування (ст. 12), розміщення інформації для загального ознайомлення, виконаної недержавною мовою (ст. 28). За результатами реагування на скарги керівнику дошкільного закладу було винесено догану, інші порушення були усунуті.

Отже, формування сприятливого мовного середовища в ЗДО, контроль за дотриманням керівниками та педагогічними працівниками вимог законодавства про обов'язкове застосування державної мови в освітньому процесі, а також мотивування батьків до використання української мови при спілкуванні з дітьми є тими напрямками докладання зусиль менеджерів дошкільної освіти, які дозволять забезпечити належний рівень українськомовного мовленнєвого розвитку наших дошкільнят.

Загальна середня освіта

З початку повномасштабного вторгнення загальна середня освіта в Україні зазнала безпрецедентних інституційних втрат, а також масштабного зменшення контингенту учнів та вчителів. За оперативними даними МОН станом на 20 липня 2023 р. зруйновано 190, пошкоджено 1 619 ЗЗСО. На тимчасово окупованій території разом із школами-філіями опинилося 894 ЗЗСО (станом на 21 травня 2023 р.).

У 2023 році продовжилася тенденція щодо зменшення кількості закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), що функціонують, та учнів у них, однак її темпи суттєво знизилися. Якщо у 2022/2023 навчальному році у порівнянні з довоєнним кількістю шкіл за інформацією МОН зменшилася на 7,6%, а кількість учнів - на 5,8%, то у 2023/2024 навчальному році в порівнянні з попереднім кількістю ЗЗСО (без спеціальних) скоротилася на 2,3% і становить 12 352, а кількість учнів у них - 3 867 801, що на 3,2% менше показника попереднього року. Станом на кінець травня 2023 року 29% закладів навчали

дітей в дистанційному режимі, 37% - у звичному і 34% - у змішаному. Наприкінці 2022/2023 навчального року в ЗЗСО навчалось до 164,7 тис. внутрішньо переміщених осіб, освітні послуги надавалися також 71,8 тис. здобувачам освіти з тимчасово окупованих територій.

Зазначені дані щодо загальної кількості здобувачів середньої освіти враховують учнів, які перебувають за кордоном, але при цьому продовжують здобувати українську середню освіту дистанційно, поєднуючи її з навчанням в закладах країн перебування. За оцінками МОН, станом на квітень 2023 року за кордоном перебувало близько 506 тисяч дітей шкільного віку. В умовах воєнного стану важливо забезпечити права дітей на безперервне здобуття середньої освіти, розробити необхідну нормативно-правову базу для забезпечення можливості для школярів повернутися та продовжити освіту в Україні.

Для дітей, що внаслідок війни опинилися за кордоном, з метою зменшення освітніх втрат і розривів, створення можливостей для навчання та вивчення державної мови у 2023 році МОН запропонував чотири моделі здобуття освіти за кордоном:

1. Навчатися тільки в закладі освіти країни перебування учня за очною формою, долучаючись до проекту МОН "Залишаємось з Україною", – це безоплатні онлайн-заняття з української мови, літератури та історії України. Цього року команда удосконалила навчальні програми й завдання, розробила нові тести, сформувала 80 груп та охопила близько 1 700 дітей з 25 країн світу. До ініціативи долучилися 53 учителя і психолог, який реагував на складні ситуації.

2. Поєднувати навчання в закладі освіти країни перебування за очною формою та в закладі загальної середньої освіти України за однією із форм навчання, передбачених законодавством (дистанційною, сімейною (домашньою), екстернатною).

3. Навчатись у закладах/класах, які організовано в країнах перебування за ініціативою громадських організацій українців за сприяння органів управління освітою цих країн та місцевої влади і надають освітні послуги у співпраці з Державним ліцеєм "Міжнародна українська школа" відповідно до укладеного договору. За інформацією МЗС, закордонні дипломатичні установи України співпрацюють з понад 500 громадськими організаціями закордонних українців, зареєстрованими відповідно до законодавства держав перебування, з понад 200 суботніми/недільними школами.

4. Якщо це не суперечить законодавству країни перебування, навчатися тільки в закладі освіти України, зокрема в Державному ліцеї "Міжнародна

українська школа" за однією із форм навчання, передбачених законодавством (дистанційною, сімейною (домашньою), екстернатною).

Інформація щодо кількості закладів загальної середньої освіти в Україні (без спеціальних закладів), класів та учнів за мовами навчання у 2022/2023 і 2023/2024 навчальних роках, за даними Інституту освітньої аналітики, наведена у таблиці³³:

Показник	2022/2023 н.р.	2023/2024 н.р.
Кількість ЗЗСО всього (без спеціальних закладів)	12 648	12 352
Кількість учнів у ЗЗСО всього (без учнів спеціальних закладів)	4 003 173	3 867 801
Кількість ЗЗСО, де навчання ведеться виключно державною мовою (одиниць)/ % від загальної кількості закладів	12 442/ 98,3%	12 155/ 98,4%
Кількість класів, де навчання ведеться виключно державною мовою (одиниць)/ % від загальної кількості	193 298/ 98,9%	187 858/ 98,5%
Кількість учнів, що навчаються виключно державною мовою/ % від загальної кількості	3 967 394/ 99,1%	3 834 708/ 99,1%
Кількість школярів, що навчаються російською мовою поряд з державною/ % від загальної кількості	1 362/ 0,03%	447/ 0,01%
Кількість школярів, що навчаються іншою, крім російської, мовою поряд з державною, % від загальної кількості учнів	~ 0,9%	~ 0,9%

Як видно, у 2023/2024 навчальному році частка закладів та класів, де навчання відбувається виключно державною мовою, а також кількість школярів, які навчаються українською мовою, у порівнянні з попереднім навчальним роком фактично не змінилася і, вочевидь, досягла максимального рівня. Стрімке зростання цих показників, що спостерігалось останніми роками,

³³ . Дані Інституту освітньої аналітики наведена. URL: <https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/informatsijni-byulleteni/2024-2/informacijni-byulleteni/>

відбувалося, насамперед, за рахунок зменшення відповідних показників навчання російською мовою. І хоча кількість дітей, які навчаються російською мовою, у 2023 році скоротилася ще втричі (з 1362-х до 447-ми), їх частка в загальній кількості є украй малою (0,01%)

Аналогічна ситуація складалася і з показниками вивчення російської мови як окремого предмета. Нагадаємо, у 2022 році у порівнянні з попереднім кількістю учнів, що вивчали російську мову в загальноосвітніх закладах, зменшилася у більше, ніж у 100 разів: з 454,8 тисяч у вересні 2021 року до близько 4 тисяч осіб станом на 1 вересня 2022 року. У 2023/2024 році кількість школярів, що вивчають російську мову як окремий предмет, скоротилася ще в 5 разів - до 768. Відповідні дані Інституту освітньої аналітики представлені в таблиці:

Показник	2022/2023 н.р.	2023/2024
Кількість закладів, у яких вивчається російська мова як окремий предмет	29	3
Кількість класів, у яких вивчається російська мова як окремий предмет	192	45
Кількість учнів, які вивчають російську мову як окремий предмет	3 950	768

Процес дерусифікації загальної середньої освіти не пов'язаний зі зміною нормативно-правової бази чи з адміністративним тиском, а є реакцією українського суспільства на воєнні злочини та геноцид, вчинені російською федерацією проти українського народу.

У 2023 році у співпраці Уповноваженого та Державної служби якості освіти, як і попереднього року, було проведено опитування учасників освітнього процесу щодо мовної ситуації в закладах загальної середньої освіти³⁴. Дослідження проводилось з метою виявлення та відстеження тенденцій щодо забезпечення функціонування державної мови в освітньому процесі ЗЗСО; визначення чинників, що впливають на мову спілкування учасників освітнього процесу в повсякденному житті та сприяють посиленню їхньої мотивації до підвищення рівня володіння українською мовою. Це відбувалось шляхом онлайн-анкетування з 19 квітня до 4 травня 2023 року. Для

³⁴ ЗВІТ за результатами проведення першого циклу моніторингу щодо забезпечення функціонування державної мови в освітньому процесі в закладах загальної середньої освіти, 2022/2023 н. р. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/11/Zvit_Funkcionuvannya_derzhavnoi_movi_ZZSO-2023_SQE_Uповnovazheniy.pdf

розрахунку репрезентативної вибірки був використаний імовірнісний метод формування вибірки, яка охопила 70% ЗЗСО, розташованих у сільській місцевості, та 30% ЗЗСО, розташованих у містах. Було опитано 16 000 учнів 8-11 класів, 10 558 батьків та 3726 вчителів. За відповідями опитаних батьків 12% їхніх дітей є внутрішньо переміщеними особами, а 6% перебувають за кордоном і поєднують дистанційне навчання в українських школах з очним навчанням в країнах перебування.

Додатковою цінністю отриманих результатів є те, що їх порівняння з аналогічними результатами попереднього дослідження³⁵ дозволяє оцінити зміни, які мають важливе практичне значення.

Основна тенденція - усі показники, що стосуються застосування державної мови в освітньому процесі, демонструють позитивну динаміку за рік. Зокрема у 2022-2023 навчальному році відбулися відчутні позитивні зміни, насамперед, щодо застосування державної мови вчителями під час освітнього процесу. За рік помітно збільшилася кількість учнів/учениць, які зазначили, що їхні вчителі використовують лише українську мову при використанні навчальних матеріалів (+7%), при спілкуванні з ними на уроках (+9%), на перервах (+11%). Також зросла кількість учнів/учениць, які зазначили, що самі застосовують у спілкуванні з однокласниками лише українську мову на уроках (+12%) та на перервах (+11%). Зазначені тенденції підтверджуються відповідями як батьків, так і вчителів. Відповідні показники наведені у таблиці.

Таблиця: Окремі показники застосування лише української мови учасниками освітнього процесу за відповідями вчителів, батьків та учнів/учениць за результатами опитування у 2022 та 2023 роках.

Показник використання української мови	відповіді вчителів, %		відповіді батьків, %		відповіді учнів/учениць, %	
	2022 р.	2023 р.	2022 р.	2023 р.	2022 р.	2023 р.
українська мова - рідна	89	93	82	94	82	91
мова навчальних матеріалів - тільки українська	82	93	90	94	77	84

³⁵ ЗВІТ за результатами опитування учасників освітнього процесу щодо дотримання мовного законодавства (констатувальний етап 2021-2022 н.р.). URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/Zvit_I_etap_monitoringu_MOVA_.pdf

мова вчителів на уроках - тільки українська	94	97	91	93	73	82
мова вчителів на перервах - тільки українська	87	92	50	50	63	74
мова спілкування учнів між собою на уроках - тільки українська	-	75	-	-	46	58
мова спілкування учнів між собою на перервах - тільки українська	-	57	-	-	38	49
мова контенту в інтернеті - тільки українська	-	-	-	-	26	43
мова спілкування онлайн - тільки українська	61	80	42	61	46	55

Якщо діти у школі активніше використовують державну мову, то за межами школи цей відсоток є значно меншим. За результатами останнього опитування лише 44% старшокласників із сіл та 36% із міст спілкуються виключно українською мовою в колі друзів. Ці показники навіть нижчі за показники мови спілкування вдома. Проте 13% дітей із міст виявили схильність послуговуватися переважно російською мовою вдома та в колі друзів.

Дослідження 2022 та 2023 років вказують на те, що показники використання української мови учнями/ученицями з-поміж внутрішньо переміщених осіб помітно нижчі за середні. Це пояснюється тим, що серед дітей-переселенців більшість – учні зі східних та південних регіонів, де домінувала російська мова.

Окремо варто звернути увагу на доволі різкі позитивні зміни щодо вибору української мови при спілкуванні онлайн (соцмережі, месенджери) усіма учасниками освітнього процесу, а також вибору учнями/ученицями українськомовного контенту в інтернеті. Так, частка тих, хто використовує

лише українську мову при онлайн-спілкуванні, за рік збільшилася серед вчителів на 19%, серед батьків - на 19%, однак, серед учнів та учениць - на 9%. Водночас частка опитаних школярів, які обирають лише українськомовний контент, збільшилася на 17%. Ці дані підтверджують загальну тенденцію щодо суттєвого збільшення у 2022 та 2023 роках використання української мови при комунікації в інтернеті, а також кількості і якості актуального українськомовного контенту. Серед факторів, що стали каталізаторами українізації інтернету, вочевидь, є повномасштабне вторгнення РФ та набрання чинності 16 липня 2022 року норм статті 27 Закону щодо мови інтернет-представництв.

Отже, результати дослідження демонструють продовження у 2023 році позитивної динаміки українізації середньої освіти не лише за офіційними показниками статистичної звітності, а й за опитуванням учасників освітнього процесу. Водночас, дослідження є внутрішнім моніторинговим інструментом самої системи освіти, яке допомагає виявити і простежити певні тенденції, знайти ефективні управлінські рішення. Однак його результати не можна розглядати як об'єктивну оцінку функціонування української мови в закладах середньої освіти, оскільки в точному розумінні не є соціологічним дослідженням. На це звернули увагу учасники круглого столу "Ціннісна українізація в освіті: сучасність і стратегії на майбутнє"³⁶, організованого Уповноваженим спільно з Державною службою якості освіти в листопаді 2023 року. Зокрема, представники громадськості наводили свої аргументи, які вказують на те, що реальна ситуація не є настільки оптимістичною і внесли свої пропозиції щодо необхідних подальших кроків. За результатами обговорення були напрацьовані практичні рекомендації щодо забезпечення функціонування української мови як мови освітнього процесу для територіальних органів Державної служби якості освіти, ЗЗСО, їх засновників, інститутів післядипломної педагогічної освіти тощо.

Практична діяльність Уповноваженого, скарги громадян, а також результати зазначеного моніторингового дослідження вказують на те, що на жаль, в окремих ЗЗСО продовжується толерування застосування недержавної мови на перервах, у позакласній роботі, під час спілкування вчителів з учнями, а також учнів між собою. Зважаючи на це, за зверненням Уповноваженого Міністерство освіти і науки України підготувало та оприлюднило рекомендації "Про застосування державної мови у сфері освіти" (лист МОН від 27.10.2023 № 1/16742-23), адресовані керівникам департаментів (управлінь) освіти і науки обласних, Київської міської державних (військових) адміністрацій, керівникам

---

³⁶ Ціннісна українізація в освіті: сучасність і стратегії на майбутнє. URL: https://www.youtube.com/watch?v=5jiye_TwlZQ

закладів освіти. В цьому документі рекомендовано, серед іншого, "посилити роботу з популяризації української мови та заохочення її застосування в спілкуванні між собою в учнівському, студентському та педагогічному середовищах".

Серед заходів щодо забезпечення функціонування української мови в середній освіті, про які МОН інформувало громадськість у 2023 році, можна навести такі:

- розроблено модельні навчальні програми для учнів 5–6, 7–9 класів ЗЗСО, зокрема з української мови, для класів, зокрема, з угорською та румунською мовами навчання й інтегрованого мовно-літературного курсу. Відповідно до модельних навчальних програм створюються сучасні підручники з української мови, електронні варіанти яких розміщуються на офіційному сайті ДНУ "Інститут модернізації змісту освіти";
- робочою групою ДУ "Український інститут розвитку освіти" (наказ від 14.04.2023 № 46-ол) розроблено рекомендації щодо використання модельних навчальних програм, навчальних програм з української мови для 5–11 класів ЗЗСО;
- з метою забезпечення можливостей для вивчення української мови на непідконтрольних Україні територіях створено належну нормативно-правову базу (Положення про індивідуальну форму здобуття загальної середньої освіти, Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти) та відповідні умови для здобуття знань за екстернатною, сімейною (домашньою), дистанційною формами навчання;
- наказом МОН від 15.05.2023 № 583 закладам освіти, де дистанційно здобувають освіту діти – громадяни України, які очно навчаються в закладі освіти країни перебування, рекомендується за можливості вжити заходів щодо оптимізації освітнього процесу й урахування результатів навчання з тих предметів, які здобувач (здобувачка) освіти опановує в зарубіжній школі. Предмети, які діти не вивчали в школі країни перебування (українська мова, українська література, історія України, географія України, захист України, правознавство), оцінюють учителі українського закладу освіти з використанням технологій дистанційного навчання.

Оскільки російська мова продовжує впливати на здобувачів освіти поза школою, в інтернеті, подолання впливу цього чинника неможливе лише зусиллями системи освіти і потребує невідкладного налагодження на загальнодержавному рівні системної цілеспрямованої скоординованої роботи, підкріпленої державним фінансуванням. Є сподівання, що ухвалена в березні 2024 року відповідна державна програма, спрямована на забезпечення

функціонування та розвиток державної мови, сприятиме виконанню цього завдання.

Серед питань, які перебувають у полі особливої уваги Уповноваженого, є реалізація норми статті 21 Закону щодо гарантованого державою права на освіту державною мовою на всій території України. Постійні заяви з боку угорської влади про начебто погіршення реалізації права на освіту рідною мовою представників угорської національної меншини в Україні, які використовуються для стримування євроінтеграційних прагнень України, змушують уряд і парламент йти на значні поступки, змінювати українське законодавство, продовжувати діалог з угорською стороною щодо пошуку компромісних рішень. Про зміни в українському законодавстві щодо мови освітнього процесу в класах з навчанням офіційними мовами Європейського Союзу і пов'язані з цим ризики йшлося на початку цього розділу. Водночас здійснене у 2023 році Інститутом освітньої аналітики моніторингове дослідження щодо задоволення освітніх потреб національних меншин у закладах освіти³⁷ не виявило серед проблем, вказаних учасниками опитування, обмеження щодо доступу до середньої освіти мовами національних меншин.

Однак, на жаль, поза фокусом суспільної уваги залишається проблема з забезпеченням на території Закарпатської області права на навчання державною мовою українців за етнічним походженням, а також можливості оволодіння державною мовою на належному рівні для представників національних меншин. Про наявність проблем свідчать результати минулорічних заходів державного контролю управління освіти Берегівського району, про які йшлося в публічному звіті Уповноваженого за 2022 рік, публікації³⁸ в місцевих медіа. Також інформативними з точки зору доступу до навчання державною мовою представників ромської національної меншини є результати моніторингового візиту до Берегівської гімназії "Опре Рома" представника Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з рівних прав і свобод, прав національних меншин, політичних та релігійних поглядів Михайла Спасова. У звіті за результатами його візиту зазначено, що за інформацією Берегівської міської ради у загальноосвітніх навчальних закладах у м. Берегово навчаються 648 осіб ромської національності, 645 з яких навчаються не ромською і не українською, а угорською мовою.

Важливо зауважити, що відповідно до Закону право навчатися мовами національних меншин та корінних народів гарантується і забезпечується не для

---

³⁷ Моніторингове дослідження щодо задоволення освітніх потреб національних меншин у закладах освіти.
URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/nacz.menshyny_2023.pdf

³⁸ Кого потрібно більше захищати: Угорськомовні школи Берегівської громади напівпорожні, а україномовних не вистачає. URL: <https://www.mukachevo.net/ua/news/view/6021256>

всіх охочих, а виключно для представників відповідних національних меншин та корінних народів. Водночас у Порядку зарахування, відрядування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженому наказом Міністерства освіти і науки України від 16.04.2018 № 367, зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 05 травня 2018 р. за № 564/32016, допускається зарахування до класів з навчанням мовою національної меншини та корінного народу дітей, які не належать до відповідної національної меншини чи корінного народу. На практиці такі норми можуть призводити до зловживань та порушень права громадян на навчання державною мовою в окремих місцевостях, а також послаблювати функцію державної мови як мови міжетнічного спілкування. Отже такий порядок має бути приведений у відповідність до чинного законодавства. На жаль, незважаючи на неодноразові офіційні звернення Уповноваженого з цього приводу, відповідний наказ без належної аргументації з боку МОН залишається без змін.

У 2023 році на адресу Уповноваженого надійшло 27 звернень громадян, які стосувалися діяльності ЗЗСО, з них 9 - з Києва, 6 - Дніпропетровської області, 4 - з Одеської, 3 - з Харківської, 2 - зі Львівської області, по 1-му з Волинської, Житомирської, Миколаївської областей. Заявники вказували на застосування російської мови в освітньому процесі, посадовими особами під час виконання службових обов'язків, проведення екскурсій для школярів, при виконанні інформації для загального ознайомлення, а також щодо цькування учнів та батьків за відмову вивчати російську мову, поширення вчителями російських наративів, змісту підручників, надання роз'яснень положень Закону тощо. Уповноваженим в межах повноважень здійснювалися заходи реагування, внаслідок яких заклади освіти проводили службові перевірки та застосовували дисциплінарні стягнення.

У 2023 році здійснювалися заходи державного контролю за застосування державної мови:

- Комунальним закладом освіти "Спеціалізована середня загальноосвітня школа № 126 з поглибленим вивченням французької мови" Дніпровської міської ради (встановлено порушення вчителем статті 21 Закону, накладено штраф у розмірі 3400 грн.);
- Міжлиманським ліцеєм Усатівської сільської ради Одеського району Одеської області (встановлено порушення посадовою особою статті 12 Закону, винесено адміністративну санкцію - попередження);
- Гімназією №178 м. Києва (порушення не підтверджено, надано роз'яснення).

Професійна (професійно-технічна) освіта

У чинній редакції Закону України "Про професійну (професійно-технічну) освіту" відсутні положення щодо застосування державної мови, тому питання мови освітнього процесу у закладах професійної (професійно-технічної) освіти регулюються статтею 7 Закону України "Про освіту" та статтею 21 Закону. Водночас МОН листом від 29.03.2024 року № 1/5477-24 поінформувало Уповноваженого, що Міністерством освіти і науки України розробляється проєкт Закону України "Про професійну освіту", який передбачатиме, що мовою освітнього процесу в закладах професійної освіти є державна мова.

На початку 2023 року за інформацією Інституту освітньої аналітики в Україні функціонувало 670 закладів професійної (професійно-технічної освіти) (ЗП(ПТ)О), де навчалися 230474 здобувачі освіти. Від початку вторгнення рф було зруйновано 22 заклади. 25% працювали у звичному режимі, 31% - у дистанційному, а 44% - у змішаному.

Протягом 2023 року до Уповноваженого надійшло 2 звернення з інформацією про застосування недержавної мови в освітньому процесі ЗП(ПТ)О, які отримали належне реагування з боку Уповноваженого, закладами проведено службові перевірки, посилено увагу адміністрації до питань дотримання статті 21 Закону тощо.

Позашкільна освіта та надання освітніх послуг дорослим

За інформацією Інституту освітньої аналітики на початок 2023 року діяло 1346 закладів позашкільної освіти (ЗПО), у яких виховувалося 1 011 403 дітей. 36% закладів працювали у звичному режимі, 39% – у змішаному, а 24% - дистанційно.

Відповідно до статті 7 Закону України "Про позашкільну освіту" мовою позашкільної освіти є державна мова. Застосування мов у позашкільній освіті визначає Закон. Нагадаємо, що в статті 21 Закону визначено, що мовою освітнього процесу **в закладах освіти** є державна мова.

Зазначимо, що Законом України "Про позашкільну освіту" до системи позашкільної освіти віднесено, крім, власне, ЗПО ще й такі:

- **інші заклади освіти** як центри позашкільної освіти (ЗЗСО, міжшкільні навчально-виробничі комбінати, заклади професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти), гуртки, секції, клуби, культурно-освітні, спортивно-оздоровчі, науково-пошукові об'єднання **на базі таких закладів освіти**; культурно-освітні, фізкультурно-оздоровчі, спортивні та інші **зклади освіти**, установи;

- клуби та об'єднання за місцем проживання незалежно від підпорядкування, типів і форм власності, фонди, асоціації, діяльність яких пов'язана із функціонуванням позашкільної освіти, інші суб'єкти освітньої діяльності, що надають освітні послуги у системі позашкільної освіти.

Відтак законодавство передбачає, що освітні послуги в системі позашкільної освіти надаються як в закладах освіти, так і суб'єктами, які не можна віднести до закладів освіти. Зважаючи на це, залишається неврегульованим питання застосування державної мови при наданні освітніх послуг в межах позашкільної освіти поза закладами освіти. Іншими словами, функціонування різноманітних клубів, секцій, курсів, груп, майстер-класів, шкіл, що проводять позашкільні заняття, організовують дозвілля дітей, які створені суб'єктами господарювання приватного права і не мають статусу закладів освіти, не повною мірою підпадають під дію законодавства про державну мову. В таких випадках можемо констатувати, що право громадян на отримання інформації та послуг державною мовою не забезпечено належним чином.

При цьому найбільша кількість звернень громадян щодо надання освітніх послуг поза школою пов'язана саме із діяльністю суб'єктів господарювання, які не є закладами освіти. Так, зокрема, з 23-х звернень щодо надання освітніх послуг, які надійшли до Уповноваженого у 2023 році лише 5 стосуються діяльності ПЗО (3 - дитячо-юнацькі спортивні школи, 1 - музична школа, 1 - комунальний реабілітаційний центр). Зазначені звернення не містили конкретних відмостей, а також доказів, достатніх для проведення заходів державного контролю чи безпосередньої фіксації порушення та накладення санкцій на порушників. Водночас, кожне з них стало підставою для звернення до ЗПО, органів управління освітою, проведення перевірок, вжиття відповідних заходів, попереджень про відповідальність за порушення Закону. Також за результатами розгляду звернень щодо надання освітніх послуг поза закладами освіти Уповноваженим було направлено звернення до відповідних суб'єктів освітньої діяльності з роз'ясненням норм законодавства та проханням передбачити можливість надання освітніх послуг державною мовою.

Також у 2023 році на адресу Уповноваженого надійшло 170 звернень щодо надання освітніх послуг недержавною мовою дорослим. Це в 4 рази більше, ніж торік.

Як було зазначено, надання освітніх послуг дорослим суб'єктами господарювання, які відносяться до закладів освіти, підпадає під дію частини першої статті 21 Закону. Освітній процес, організований такими суб'єктами, має здійснюватися державною мовою. Реагуючи на звернення громадян,

протягом 2023 року було проведено заходи державного контролю щодо 3 суб'єктів господарювання, які надавали послуги з навчання водінню автотранспорту. В одному з випадків (приватне підприємство "Профтех") зафіксовано порушення статей 21 та 27 Закону, в двох інших - порушення не підтверджено.

Однак переважна більшість таких звернень щодо надання освітніх послуг дорослим стосувалась діяльності суб'єктів господарювання, які не відносяться до закладів освіти, здійснюють очне або онлайн-навчання для здобуття певних практичних знань та умінь та/або надають доступ клієнтам до відповідного навчального контенту.

Стаття 30 Закону врегульовує питання мови обслуговування споживачів, мови інформації про товари та послуги, але не встановлює вимоги до мови самої послуги. Стаття 21 не поширюється на мову освітнього процесу в рамках надання освітніх послуг поза закладами освіти. Відтак існує законодавча прогалина у захисті прав громадян на отримання послуг державною мовою при проведенні різноманітних майстер-класів, курсів, навчальних сесій, інших освітніх/навчальних заходів в очній чи дистанційній формі, реалізації або надання доступу до навчальних матеріалів поза закладами освіти.

З метою захисту прав громадян на отримання інформації та послуг державною мовою Уповноважений офіційно звертався до суб'єктів, що надають освітні послуги дорослим поза закладами освіти, з роз'ясненням норм законодавства про державну мову та проханням передбачити можливість надання послуг державною мовою. В значній кількості випадків такі звернення отримували позитивний результат. Водночас, зважаючи на значний обсяг скарг, питання мови таких послуг потребує додаткового законодавчого врегулювання.

Вища та фахова передвища освіта

Станом на початок 2023 року за даними Інституту освітньої аналітики в Україні функціонувало 332 заклади вищої освіти (ЗВО), у яких навчалося 1 112 965 студентів, та 740 закладів фахової передвищої освіти (ЗФПВО), у яких навчалося 331 488 студентів. Кількість здобувачів освіти у ЗВО скоротилася порівняно з початком 2022 року на 17%.

У статті 48 Закону України "Про вищу освіту" та статті 46 Закону України "Про фахову передвищу освіту" визначено, що мовою освітнього процесу у закладах вищої та, відповідно, фахової передвищої освіти є державна мова.

Заклад вищої освіти має право прийняти рішення про викладання однієї, кількох або всіх дисциплін, виконання індивідуальних завдань та проведення контрольних заходів англійською мовою, за умови, що всі здобувачі освіти, які

вивчають відповідні дисципліни, володіють англійською мовою. У разі, якщо є письмове звернення від одного чи більше студентів, заклад вищої освіти забезпечує переклад державною мовою.

Законом № 3504-ІХ від 08.12.2023р. статтю 48 Закону України "Про вищу освіту" доповнено частиною четвертою, відповідно до якої заклади вищої освіти приватної форми власності мають право вільного вибору мови навчання, яка є офіційною мовою Європейського Союзу (викладання однієї, кількох або всіх дисциплін, виконання індивідуальних завдань та проведення контрольних заходів), із забезпеченням при цьому вивчення особами, які навчаються у таких закладах, державної мови як окремої навчальної дисципліни.

Заклади фахової передвищої освіти приватної форми власності мають право вільного вибору мови навчання із забезпеченням при цьому вивчення особами, які навчаються у таких закладах, державної мови як окремої навчальної дисципліни в обсязі, що дає змогу провадити професійну діяльність в обраній галузі з використанням державної мови.

На розгляд Уповноваженого у 2023 році надійшло 96 звернень громадян, що стосувалися порушень законодавства про державну мову в закладах вищої та фахової передвищої освіти, що вдвічі більше показника за попередній рік, і становить 62% від усіх звернень, які стосувалися закладів освіти. Найбільша кількість звернень стосовно діяльності ЗВО та ЗФПВО надійшла з Києва (42) Харкова (9), Одеси (9), Дніпра (6). Повідомлення про порушення в основному стосувалися використання російської мови під час викладання навчальних дисциплін та використання навчальних матеріалів.

У 2023 році Уповноваженим проводився державний контроль за застосуванням державної мови в діяльності 16-ти закладів вищої освіти та 2-х закладів фахової передвищої освіти, що у 2,5 рази більше за показник попереднього року і складає 72% в загальній кількості закладів освіти, щодо яких здійснювався державний контроль у 2023 році.

За результатами здійснення заходів державного контролю було встановлено порушення частини першої статті 21 Закону в діяльності таких ЗВО та ЗФПВО, як:

- Харківська державна академія культури,
- Дніпровський державний медичний університет,
- ВНЗ "Київська академія прикладних мистецтв",
- Державний податковий університет,
- Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
- Одеський національний економічний університет,
- Національна музична академія України імені П.І. Чайковського,
- Національний університет "Одеська політехніка",

- Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького,
- ЗВО "Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая",
- Київський фаховий коледж зв'язку.

У 2023 році відповідно до положень статті 188-52 Кодексу України про адміністративні правопорушення за порушення вимог Закону щодо застосування державної мови у сфері освіти Уповноваженим винесено 16 попереджень та накладено 3 адміністративні штрафи у розмірі 3400 грн. науково-педагогічним працівникам ЗВО та ЗФПВО.

Збільшення кількості скарг і кількості заходів державного контролю щодо діяльності ЗВО та ЗФПВО засвідчує, скоріше, не погіршення ситуації з дотриманням Закону, а, насамперед, постійне зростання активності студентів, їхньої готовності до захисту своїх мовних прав, зокрема, за допомогою правових інструментів, передбачених Законом. Постійно підвищується і якість поданих студентами та їх об'єднаннями скарг, які мають інформацію про час, місце, учасників події, детальний опис фактів та доказів (фото-, відеофіксацію, документи, тощо).

На підвищення активності та правової грамотності молоді та студентства в питанні захисту своїх мовних прав спрямована підтримана Уповноваженим ініціатива щодо запровадження у ЗВО та ЗФПВО посад студентських мовних омбудсменів, завданням яких є поширення інформації про норми законодавства про державну мову, надання консультацій, правової допомоги студентам, мотивування їх до активності, принциповості у відстоюванні права на освіту державною мовою. Ця ініціатива отримала практичне втілення і, за наявною в Секретаріаті Уповноваженого інформацією, станом на кінець 2023 року студентські мовні омбудсмени з'явилися у 28-ми вищих навчальних закладах України.

Отже, є підстави стверджувати, що попри значні структурні проблеми в системі освіти, викликані війною, важкі умови навчання, безпекові ризики, великі освітні втрати та розриви, які необхідно надолужувати, у 2023 році українська мова зміцнила свої позиції у сфері освіти.

Водночас, позитивні тенденції останніх років не означають, що процеси українізації освіти набули незворотного характеру, а відтак питання функціонування державної мови, чіткого дотримання вимог Закону в діяльності закладів освіти потребують посиленої уваги і контролю як з боку Міністерства освіти України, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, так і з боку українського громадянського суспільства.

4.4. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ НАУКИ

Наука є важливою сферою людського життя, яка складається з вивчення, дослідження та розвитку знань у різних галузях. Діяльність у цій сфері передбачає здійснення фундаментальних та прикладних досліджень, проведення наукових експериментів та спостережень, поширення отриманих знань шляхом публікації наукових статей, книг та інших матеріалів задля обміну інформацією та співпраці, а також процес навчання - передачі та набуття знань, умінь, навичок, переконань за допомогою різних форм пізнавальної діяльності.

У науковій сфері домінує англійська мова, зокрема, через своє глобальне поширення та доступність. Вона використовується як загальноприйнятий засіб комунікації у різних наукових галузях, що дозволяє науковцям з різних країн обмінюватися ідеями та результатами досліджень, друкувати свої публікації чи брати участь у спільних конференціях. Проте роль державної мови у сфері науки є надзвичайно важливою та не може бути недооціненою. Збереження та розвиток української мови є ключовими елементами залучення нових поколінь до сфери науки та забезпечення доступності наукових знань всередині країни.

Законодавче регулювання застосування державної мови у сфері науки

Частина перша статті 22 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" визначає державну мову мовою науки. Це, зокрема, стосується мови наукових видань, публікацій (монографій) та дисертацій, авторефератів та відгуків опонентів, публічного захисту дисертаційних досліджень та наукових досягнень, а також інших публічних наукових заходів.

Частина друга статті 22 Закону передбачає перелік мов, якими можуть публікуватися наукові видання: українська, англійська та/або інші офіційні мови Європейського Союзу. У разі публікації результатів дослідження недержавною мовою відповідні матеріали мають супроводжуватися анотацією та переліком ключових слів українською мовою.

Відповідно до частини третьої статті 22 Закону державною або англійською мовами можуть виконуватися дисертації на здобуття ступеня доктора філософії, доктора мистецтва, доктора наук, наукові доповіді у разі захисту наукових досягнень (монографії, статті у вітчизняних та/або міжнародних фахових виданнях), а також автореферати та відгуки опонентів. У разі публікації статті у фахових міжнародних виданнях іншими, ніж англійська, мовами спеціалізована вчена рада може зобов'язати автора публікації надати переклад або анотацію статті державною мовою.

Норма мовного закону щодо застосування англійської мови при виконанні дисертацій уточнюється у Вимогах до оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40, відповідно до розділу I яких: "Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук, доктора філософії (кандидата наук) готується державною мовою... За бажанням здобувача дисертація може бути перекладена англійською мовою або мовою, що пов'язана з предметом дослідження, з поданням перекладу до спеціалізованої вченої ради". Згідно з пунктами 2 та 3 розділу III Вимог узагальнений короткий виклад основного змісту дисертації (анотація) та перелік ключових слів також подаються державною та англійською мовами і надається можливість застосування третьої мови, пов'язаної з предметом дослідження.

Відповідно до частини четвертої статті 22 Закону публічний захист дисертації на здобуття ступеня доктора філософії, доктора мистецтв, захист наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, присудження ступеня доктора наук за сукупністю статей здійснюються українською або англійською мовами.

Мова публічних наукових заходів (наукових конференцій, круглих столів, симпозіумів, семінарів, наукових шкіл тощо), як зазначено у частині п'ятій статті 22 Закону, може бути державною та/або англійською. Якщо науковий захід відбувається на тему певної іноземної мови або літератури, то мовою публічного заходу може бути відповідна іноземна мова. На організаторів також покладається обов'язок попередити учасників щодо застосування іноземної мови як робочої, що знімає необхідність здійснення синхронного перекладу державною мовою. За особою, незважаючи на обставини, зберігається право послуговуватися державною мовою під час наукового заходу, що закріплено частиною шостою статті 22 Закону.

Окрім того, питання застосування державної мови у цій сфері регулюється ще низкою правових документів, які унормовують наукову діяльність в Україні.

Мова, якою публікуються наукові видання

Наукові журнали в Україні, як і в багатьох інших країнах, класифікуються за різними категоріями залежно від вимог до якості наукових матеріалів та верифікації інформації, що міститься в публікаціях. Приналежність наукового видання до певної категорії вказує на його вагу в науковому середовищі, а також на обґрунтованість результатів дослідження, що в ньому оприлюднюються.

В Україні відповідно до Порядку формування переліку наукових фахових видань, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України 15.01.2018 № 32, наукові періодичні видання розподіляються на дві категорії: категорія А, яка присвоюється науковим виданням, що індексуються у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus (міжнародні наукометричні бази рецензованих даних, де наукові статті стають доступними для науковців і дослідників по всьому світу) та категорія "Б", яка присвоюється науковим виданням, що відповідають низці вимог, зокрема щодо наявності вебсайту видання з українським та англійським інтерфейсами, а також анотацій та ключових слів українською та англійською мовами до публікацій, повний текст яких розміщується у відкритому доступі на вебсайті.

Український інститут науково-технічної експертизи та інформації, відповідаючи на запит Уповноваженого із захисту державної мови, повідомив, що загальна кількість усіх видань, які містяться в інформаційно-аналітичній системі "Наукова періодика України" (ресурс, який супроводжується інститутом), складає 1628 одиниць. З них: видання категорії "А" – 149, категорії "Б" – 1479. Наукових видань, інформація про які не визначена в реєстрі, – 556. Кількісні показники відрізняються від минулорічних. Зокрема, збільшилася кількість фахових видань (минулого року вона становила 134 найменування). Також зросла кількість видань категорії "Б" (у 2022 році вона складала 1410 найменувань).

Крім того, Український інститут науково-технічної експертизи здійснив аналіз інформації (зокрема тієї, що розміщена на вебсайтах наукової періодики), за результатами якого виокремлено низку наукових видань України, які зазначають про можливість публікації матеріалів російською мовою або про те, що опубліковані матеріали можуть супроводжуватися анотацією та переліком ключових слів російською мовою.

З 149 видань категорії "А" виокремлено:

- 13 видань (8,7% від загальної кількості наукових видань в категорії "А"), які публікуються змішаними мовами, зокрема вказано про можливість подачі матеріалів до друку російською мовою (у 2022 році 30 видань, 22,4%);
- 12 видань (8% від загальної кількості наукових видань в категорії "А"), які публікують анотації змішаними мовами, серед яких зазначено і російську мову (у 2022 році 34 видання, 25,4%).

З 1479 видань категорії "Б" виокремлено:

- 423 видання (28,6% від загальної кількості наукових видань в категорії "Б"), які публікуються змішаними мовами, серед яких є російська мова (у 2022 році 755 видань, 53,5%);

- 561 видання (37,9 від загальної кількості наукових видань в категорії "Б"), які передбачають можливість публікації анотації змішаними (різними) мовами, зокрема російською мовою (592 видання, 42%).

Надаючи результати свого дослідження, Український інститут науково-технічної експертизи та інформації зауважив на тому, що зведена інформація має певну похибку. Це пов'язано з тим, що не всі представники видань вчасно актуалізують профілі своєї періодики у системі "Українська наукова періодика". Переважна більшість інформації в реєстрі отримана з наказів МОН, в яких не йдеться про мови видань. А на сайтах видань, де можна знайти інформацію у мовному розрізі, не завжди зазначені дані про мову видання, або є розбіжності в джерелах. Зокрема, на сторінках веб-сайтів вказано мови, якими видання публікується, у вимогах для авторів – інший перелік мов, у реєстраційному свідоцтві видання – ще інший. Крім того, деякі видання мають кілька сайтів з різними даними або їх сайти знаходяться у режимі доопрацювання.

Водночас надана статистична інформація вказує на те, що кількість видань, які зазначають російську мовою, якою може здійснюватися публікація наукового дослідження (зокрема анотації та перелік ключових слів), в обох категоріях щороку зменшується. Зазначене може свідчити про поступовий процес оновлення інформації щодо вимог до публікації наукових статей та приведення таких видань до вимог Закону.

Зауважимо, що з початком повномасштабної російської агресії проти України Національна академія наук України ухвалила низку рішень щодо припинення будь-яких контактів з представниками російської федерації (рф) та республіки білорусь (рб). Зокрема це стосується співпраці з науковими організаціями й вченими у видавничій сфері. Так, відповідно до розпорядження Президії НАН України від 07.03.2022 № 145 "Про припинення співпраці з ученими рф у видавничій сфері" усім науковим установам і науковцям НАН України було доручено:

- вивести зі складу редакційних колегій усіх наукових періодичних видань НАН України науковців, афілійованих з рф, а також припинити їх залучення до рецензування матеріалів, наданих до вітчизняних видань;
- усім вітчизняним науковцям вийти зі складу редакційних колегій наукових періодичних видань рф, а також припинити рецензування матеріалів, наданих до цих видань;
- повністю припинити публікацію статей авторів, афілійованих з рф, у наукових періодичних виданнях НАН України;
- повністю припинити співавторство та рецензування будь-яких видів наукових публікацій, афілійованих з рф (монографій, збірників наукових

праць, енциклопедичних і довідкових видань, доповідей та тез конференцій тощо);

- не передавати жодних матеріалів до будь-яких агрегаторів наукової інформації рф, зокрема до російського індексу наукового цитування.

Крім того, постановою Президії НАН України від 24.01.2024 №22 "Про неприпустимість участі у підготовці видавничої продукції з ученими, афілійованими з установами російської федерації та республіки білорусь" визначено, що співробітники установ, організацій та підприємств НАН України мають неухильно дотримуватися вимоги про припинення:

- будь-якої співпраці з вченими, афілійованими з установами рф та/або рб, виданнями і видавцями рф та/або рб (співавторство, рецензування, входження до складу редакційних колегій, наукових, редакційних і наглядових рад тощо);
- спільних публікацій у будь-яких виданнях з науковцями, афілійованими з організаціями рф та/або рб.

Головні редактори наукових періодичних видань НАН України повинні дотримуватися вимоги про припинення публікацій статей, серед співавторів яких є особи, афілійовані з установами рф та/або рб, надання матеріалів до будь-яких агрегаторів наукової інформації рф та рб, зокрема до російського індексу наукового цитування.

Мова дисертацій, наукових доповідей у разі захисту наукових досягнень, опублікованих у вигляді монографії або сукупності статей, а також авторефератів та відгуків опонентів

За даними Українського інституту науково-технічної експертизи та інформації протягом 2023 року було зареєстровано 2584 дисертації, які не містять відомостей, що становлять державну таємницю (кандидатських, докторських та докторів філософії). Ця кількість майже вдвічі перевищує показник 2022 року (1409). Попри таке зростання, зауважимо, що сфера науки і досі не оговталась від наслідків повномасштабного вторгнення, оскільки у 2021 році в Україні кількість зареєстрованих дисертацій складала 8711.

Разом з тим, вперше за три роки 3 дисертації на здобуття ступеню доктора філософії було підготовлено англійською мовою. В одному випадку захист дисертації здійснювався українською мовою³⁹. В інших двох - здобувачі наукового ступеня послуговувались англійською мовою⁴⁰. Нагадаємо, що відповідно до вимог мовного законодавства дисертації на здобуття ступеня

³⁹ Захист дисертаційної роботи. URL: <https://scc.knu.ua/zdobuvach-phd?id=335710>. URL:

⁴⁰ Захист дисертаційної роботи. URL:

<https://web.kpi.kharkov.ua/cep/2023/07/08/pershyj-zahyst-doktoriv-filosofiyi-sered-inozemnyh-studentiv-yaki-navchalys-anglijskoyu-movoyu/>

доктора філософії, як і їх публічний захист, можуть виконуватися (здійснюватися) як державною, так і англійською мовами.

Відповідно до Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" мовою у сфері наукової та науково-технічної діяльності є державна мова (частина перша статті 3¹). Протягом 2023 року Українським інститутом науково-технічної експертизи та інформації було зареєстровано 5742 облікові картки зі звітами за етап чи повну науково-дослідну або дослідно-конструкторську роботу (у 2022 році – 5535). Не зафіксовано жодної спроби реєстрації облікових документів недержавною мовою. Така тенденція спостерігається третій рік поспіль.

Мова публічних наукових заходів

За наданою інформацією Національна академія наук України організувала та провела у 2023 році понад 300 наукових заходів - наукових конференцій, семінарів, симпозіумів, з'їздів і круглих столів. Робочою мовою усіх заходів була українська. У 156 наукових заходах, які мали статус міжнародних, або за міжнародної участі, другою робочою мовою була англійська.

Зазначимо, що Президія НАН України ухвалила низку постанов щодо напрямів міжнародної наукової діяльності НАН України в умовах воєнного стану та припинення будь-якого співробітництва з російськими науковими організаціями й російськими вченими та тими міжнародними науковими організаціями, які фактично знаходяться під контролем росії. Так, постановою Президії НАН України від 17.03.2022 №79 "Про міжнародну діяльність НАН України в умовах воєнного стану" визначено, зокрема:

- припинення будь-яких форм співробітництва НАН України з російськими науковими організаціями й російськими вченими і тими міжнародними науковими організаціями, які фактично знаходяться під контролем росії;
- підготовку звернень до міжнародних наукових організацій щодо виключення з їхнього складу (чи призупинення членства) наукових організацій російської федерації й припинення будь-якої співпраці з російськими науковими організаціями;
- перегляд підходів до формату участі НАН України та її установ у тих міжнародних наукових організаціях, які принципово не засудили російську військову агресію, або відтворюють російські наративи.

Також діячі російської науки, культури, російські державні та громадські діячі, які підтримали збройну агресію рф проти України, були позбавлені почесних звань і нагород Національної академії наук України. Зі складу Академії виключено окремих іноземних членів — російських та білоруських

науковців, які підтримали збройну агресію РФ проти України, а також членів НАН України, які стали на шлях співробітництва з державою-агресором і перебувають на тимчасово окупованих територіях та за кордоном.

Крім того, у наданій відповіді наголошується на тому, що в усіх заходах, які були проведені установами НАН України у 2023 році, російська мова не використовувалась як робоча.

Міністерством освіти та науки України на запит Уповноваженого були зібрані дані від закладів освіти та підпорядкованих наукових установ щодо мови, якою здійснювались публічні наукові заходи протягом попереднього року. Міністерство повідомило, що відповідно до наданої інформації у 2023 році не було проведено жодного публічного заходу, де робочою мовою, або однією з робочих мов, була російська.

Протягом 2023 року проведено майже 2 тисячі наукових заходів, де, окрім державної мови, активно застосовувалась англійська. Зокрема:

- 1256 конференцій (у 638 випадках робочими були дві мови - українська та англійська, у 277 - послуговувались виключно українською мовою. Решта - додатково застосовувались польська, німецька, французька, словацька, румунська мови);
- 184 круглі столи, (у 138 заходах учасники послуговувались виключно державною мовою, а у 33 - застосовувались як українська, так і англійська мови. Один захід був проведений виключно англійською мовою. Також траплялись випадки послуговування під час заходу польською, німецькою, китайською, японською, корейською мовами);
- 349 семінарів (під час 267 заходів робочою мовою була виключно українська. 74 семінари були проведені з використанням української та англійської мов. Решта - використовувались інші мови Європейського Союзу);
- 146 симпозіумів та наукових шкіл (95 заходів проведено українською мовою. Під час 51 заходу крім української також були використані офіційні мови Європейського Союзу).

Крім того, за інформаційної підтримки МОН протягом року було організовано та проведено низку семінарів, вебінарів, навчальних тренінгів, стартап-заходів, хакатонів та фестивалів інновацій, робочими мовами яких були переважно українська, а також англійська⁴¹.

---

⁴¹ Серед них: вебінари з актуальних питань наукової та інноваційної діяльності, організовані спільно з Українським інститутом науково-технічної експертизи та інформації (українська мова); вебінари для українських вчених з питань використання ресурсів платформи Research4Life, які організовані фахівцями проекту Research4Life та Державної науково-технічної бібліотеки України (українська мова); навчальні тренінги та вебінари щодо роботи з інструментами та наявні можливості для підтримки науковців та інноваторів від Асоціації COST (українська мова); стартап-захід "YOUNG INNOVATION HACKATHON II" та фестиваль інновацій "IT-рішення, що змінять Україну", організовані Київським національним університетом імені Тараса Шевченка та Європейською мережею підприємств України (українська мова); програма для

Нагадаємо, що відповідно до вимог мовного законодавства на організаторів покладається обов'язок попередити учасників щодо застосування іноземної мови як робочої. Разом з тим, за особою завжди зберігається право послуговуватися державною мовою під час наукового заходу.

Підсумовуючи зазначимо, що декілька років поспіль на адресу Уповноваженого не надходило скарг щодо друку недержавною мовою наукових видань, публікацій та дисертацій, авторефератів та відгуків опонентів, публічного захисту дисертаційних досліджень та наукових досягнень, а також інших наукових заходів. На відміну від суміжної сфери освіти, кількість скарг щодо якої є традиційно значною. Зважаючи на це, припускаємо, що порушення можуть мати місце, але вони не виходять за межі наукової спільноти.

Водночас важко не помітити, як сфера науки поступово призвичаюється до життя в умовах війни і спрямовує свої зусилля задля інтеграції в світове наукове співтовариство. Україна розриває наукові та освітні зв'язки з росією, які, серед іншого, підтримували традицію послуговування російською мовою через співпрацю з російськими організаціями й науковцями. Натомість українські вчені долучаються до європейського наукового простору, який нерозривно пов'язаний з англійською мовою. Завдяки англійській відкривається доступ до провідних наукових досліджень, з'являються можливості поділитися своїм досвідом, а також перспективи співробітництва та партнерства.

Проте, глобальна наука базується на дослідницьких школах та наукових спільнотах різних країн. В кожній з них є свої унікальні традиції, культурні особливості і історичний досвід, що робить їх надзвичайно цінними, адже дає можливість досліджувати проблеми з різних поглядів та знаходити нові, інноваційні рішення. Частиною цього є рідна для цих наукових спільнот мова, яка, серед іншого, робить наукові знання доступними для всіх громадян країни та залучає наступні покоління до процесу наукового пізнання. В цьому контексті варто тримати баланс та зберегти свою мовну ідентичність, аби уникнути помилок минулого, коли українська мова хибно розглядалася як така, що не здатна лексично та термінологічно задовольнити потреби наукового тексту та досліджень.

винахідників "З лабораторії на ринок" та марафон "Як комерціалізувати інтелектуальну власність", організовані Українським національним офісом інтелектуальної власності та інновацій (українська мова); конкурс стартапів "UNICORN", організований Sigma Software Group (українська мова); семінар з впровадження програм захисту даних у науково-дослідних установах України, організований Представництвом фонду цивільних досліджень в Україні (CRDF Global) (англійська мова); хакатони "Rebuild Ukraine" та "SheBuilds Ukraine Hackathon", організовані WZMH Architects (англійська мова); Science&Business – GIST Pitch Days, проведеного Міністерством освіти і науки України спільно з Українським фондом стартапів (англійська мова).

4.5. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ КУЛЬТУРИ

Культура, духовність і мова утворюють нерозривний зв'язок. Мова є частиною культурної спадщини та відіграє провідну роль у формуванні та збереженні ідентичності, традицій та цінностей народу, які передаються через неї з покоління в покоління. Протягом багатьох років українська мова, культура, пам'ять методично витіснялися, маргіналізувалися та знищувалися. Агресивна культурна експансія ворога призвела до окупації національного інформаційно-культурного простору творами російського мистецтва, літературою, фільмами, музикою, телерадіопрограмами з відповідними наративами та проросійськими ціннісними орієнтирами. Розвиток українськомовної культури стримувався, значна частина вітчизняних культурних діячів, зважаючи на перспективи кар'єрного зростання, орієнтувалась на пострадянський ринок та продукувала відповідний російськомовний продукт.

Повномасштабне військове вторгнення стало чинником низки позитивних зрушень - державними інституціями та суспільством накладено мораторій на російський та російськомовний культурний продукт, який ніс антиукраїнські сенси. Процеси звільнення від російської культурної окупації продовжилися і у 2023 році.

Нормативно-правове регулювання

Відповідно до частини першої статті 23 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" держава забезпечує застосування державної мови у сфері культури. Мовою проведення культурно-мистецьких, розважальних та видовищних заходів є державна мова. Застосування інших мов під час таких заходів дозволяється, якщо це виправдано художнім, творчим задумом організатора, а також у випадках, визначених законом щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України. Положення цієї частини не поширюються на застосування мов під час виконання та/або відтворення пісень, інших музичних творів з текстом, фонограм (частина друга статті 23 Закону).

Відповідно до абзацу другого частини другої статті 23 Закону супровід (конференс) культурно-мистецьких, розважальних та видовищних заходів в Україні також здійснюється державною мовою. В іншому випадку організатор повинен забезпечити синхронний або послідовний переклад такого виступу державною мовою. Особливості супроводу (конференсу) заходів, що проводяться на виконання міжнародних зобов'язань перед Європейською мовною спільнотою, визначаються за домовленістю сторін.

Оголошення, афіші, інші інформаційні матеріали про культурно-мистецькі та видовищні заходи і вхідні квитки виготовляються державною мовою. В оголошеннях, афішах, інших інформаційних матеріалах допускається використання інших мов поряд з державною мовою, при цьому текст іншою мовою не може бути більшим за обсягом та шрифтом, ніж текст державною мовою. Вимоги щодо розміру шрифту не є обов'язковими при написанні власних імен виконавців, назв колективів і творів, охоронюваних законом про торговельні марки (знаки для товарів і послуг).

Відповідно до частини другої статті 10 Закону України "Про національні меншини (спільноти) України" публічні заходи (збори, конференції, мітинги, виставки, навчальні курси, семінари, тренінги, дискусії, форуми, інші публічні заходи), організовані для осіб, які належать до національних меншин (спільнот), можуть проводитися мовами відповідних національних меншин (спільнот).

Згідно з частиною третьою статті 10 Закону України "Про національні меншини (спільноти) України" культурно-мистецький, розважальний або видовищний захід, що організовується і проводиться особами, які належать до національної меншини (спільноти), або для осіб, які належать до національної меншини (спільноти), може проводитися мовою відповідної національної меншини (спільноти). Супровід (конферанс) до такого заходу може здійснюватися мовою відповідної національної меншини (спільноти). Організатор за запитом не менше 20 відвідувачів (глядачів) такого заходу забезпечує синхронний або послідовний переклад супроводу (конферансу) державною мовою, якщо такий запит надійшов не пізніше ніж за 72 години до початку проведення заходу.

Оголошення, афіші, інші інформаційні матеріали про культурно-мистецькі та видовищні заходи можуть дублюватися мовою відповідної національної меншини (спільноти) за рішенням їх організаторів з урахуванням вимог, передбачених частинами третьою, п'ятою статті 23 Закону.

Закон встановлює низку вимог до використання державної мови в діяльності театрів, музеїв, заповідників, кінотеатрів тощо, враховуючи специфіку діяльності таких закладів культури.

Частиною четвертою статті 23 Закону встановлено, що публічне виконання та/або публічний показ театральної вистави іншою мовою, ніж державна, у державному чи комунальному театрі мають супроводжуватися перекладом державною мовою за допомогою субтитрів, звукового перекладу чи в інший спосіб.

Згідно з частиною п'ятою статті 23 Закону мовою музейної справи та мистецьких виставок є державна мова. Музейний облік здійснюється

українською мовою. Інформація про музейні предмети, що демонструються в музеях та на мистецьких виставках, подається державною мовою. Поряд з державною мовою інформація про музейні предмети може дублюватися іншими мовами. Така інформація повинна розміщуватися нижче або праворуч від напису державною мовою, а розмір шрифтів має бути не більшим за напис українською мовою. Аудіовізуальна інформація про музейні предмети державною мовою має бути виконана не менш розбірливо, гучно та зрозуміло, ніж відповідна інформація іноземною мовою.

Також відповідно до частини восьмої статті 23 Закону мовою туристичного та екскурсійного обслуговування є державна мова. Разом з тим, туристичне чи екскурсійне обслуговування іноземців та осіб без громадянства може здійснюватися іншою мовою.

Відповідно до вимог частини шостої статті 23 Закону встановлено, що мовою поширення та демонстрації фільмів в Україні є державна мова. Фільми, вироблені як суб'єктами кінематографії України, так і суб'єктами іноземного виробництва, розповсюджуються та демонструються у країні з мовною частиною звукового ряду, виконаною державною мовою, у тому числі шляхом дублювання або озвучення. Національні фільми можуть демонструватися кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів. Репліки іншими мовами, у разі їх використання в мовній частині звукового ряду, мають бути озвучені чи субтитровані державною мовою. Кількість таких реплік не може перевищувати 10% сумарної тривалості всіх реплік у такому фільмі.

Демонстрування в кіновидовищних закладах документальних фільмів без дублювання або озвучення державною мовою, але із субтитрами, виконаними державною мовою, допускається у таких випадках: 1) якщо такий фільм набрав щонайменше 2 бали за культурними критеріями культурного тесту (інформація про що зазначається у державному посвідченні на право розповсюдження і демонстрування фільмів) і про надання дозволу на таке розповсюдження зазначено в Державному реєстрі фільмів; 2) якщо показ такого фільму відбувається в межах заходів кінофестивалів, що проводяться в Україні за погодженням з Державним агентством України з питань кіно; 3) якщо сумарна кількість сеансів демонстрування фільмів мовою оригіналу, відмінною від державної, не перевищує 10 відсотків від загальної кількості сеансів демонстрування фільмів у кіновидовищному закладі на місяць.

При цьому інформація про демонстрування іноземних фільмів мовою оригіналу повинна завчасно доводитися до відома глядачів. Кіноафіші та вхідні квитки для відвідування кінотеатрів, інших кіновидовищних закладів виконуються державною мовою.

Крім того, 19 червня 2022 року Верховною Радою України був ухвалений Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки національного музичного продукту та обмеження публічного використання музичного продукту держави-агресора", яким, серед іншого, внесено зміни до Закону України "Про культуру". З дня набрання чинності цим законом на території України забороняється публічне виконання музики, яку виконує співак чи співачка, які є або були у будь-який період після 1991 року громадянином держави, визнаної державою-агресором, за винятком колишніх громадян держави-агресора, які є або на момент смерті були громадянами України і не мають (не мали на момент смерті) громадянства держави-агресора. До того ж, забороняється проведення гастрольних заходів, учасниками яких є виконавці, що є громадянами держави-агресора. Водночас передбачено низку винятків та запроваджено ведення Переліку музичних виконавців (співаків) держави-агресора, які засуджують агресію проти України.

Зазначений Закон встановлює обмеження виконання музичного продукту держави-агресора на території України. Таким чином він створює додаткові умови для розвитку національного музичного продукту, насамперед державною мовою, належної присутності українського музичного контенту на вітчизняному ринку та в культурному просторі, забезпечення формування та розвитку національних музичних традицій.

Інформація про звернення, заходи державного контролю за застосуванням державної мови та розгляд справ про адміністративне правопорушення у сфері культури

На другий рік повномасштабного вторгнення заклади культури призвичаїлися до перманентних повітряних тривог та зуміли організувати свою діяльність, подбавши про безпеку глядачів та відвідувачів.

Порівняно з попереднім роком кількість звернень у сфері культури зросла (з 43 у 2022 році до 103 у 2023 році). Це пов'язано з низкою причин: відновленням культурного життя після повномасштабного вторгнення та зміною українського суспільства, його самоідентифікацією та антиросійською орієнтацією. Значна частина повідомлень стосувалася демонстрування недержавною мовою вистав, загалом збереження російськомовного репертуару в театрах. Заявники звертали увагу на недотримання мовного закону працівниками театрів, музеїв та кінотеатрів під час обслуговування, виконання недержавною мовою вхідних квитків та інформації для загального ознайомлення в закладах культури. Низка звернень стосувалась порушення мовних прав під час екскурсійного обслуговування та виконання недержавною мовою інтернет-представництв туристичних фірм та агенцій.

Також були повідомлення про демонстрацію російською мовою фільмів в розважальних закладах, відтворення російських пісень в громадських місцях. Скаржились й на виконання вітчизняними виконавцями під час концерту російськомовного репертуару.

Зауважимо, що відповідно до норм Закону питання притягнення до відповідальності за використання російськомовного контенту у громадських місцях не належить до повноважень Уповноваженого.

Відповідно до статті 35 Закону України "Про культуру" особи, винні у порушенні законодавства про культуру, несуть дисциплінарну, цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність відповідно до законодавства. Згідно зі статтею 23 Закону України "Про національну поліцію" поліція відповідно до покладених на неї завдань: вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення.

Тобто, з метою усунення порушень в частині використання російськомовних пісень в громадських місцях та притягнення винних осіб до відповідальності, потрібно звертатися до представників поліції.

У 2023 році з ініціативи Уповноваженого відбулась низка зустрічей з представниками Національної поліції України, де, серед іншого, обговорювалося питання щодо посилення контролю за дотриманням вимог законодавства, які стосуються публічного використання музичного продукту держави-агресора. За інформацією Національної поліції України, серед звернень громадян, які надходили у 2023 році щодо питань мови, частина стосувалася публічного прослуховування або виконання російських пісень. Обставини, викладені у скаргах, розглядаються правоохоронними органами, за результатами чого вживаються заходи у межах компетенції.

За звітній період Уповноваженим було здійснено два заходи державного контролю за застосуванням державної мови у сфері культури (один з них розпочато наприкінці 2022 року). Порушення вимог статті 23 Закону встановлено в одному випадку - проведення культурно-мистецького заходу недержавною мовою комунальною установою "Одеський музей західного і східного мистецтва".

У 2023 році Уповноваженим за результатами розгляду матеріалів винесено одну постанову по справі про адміністративне правопорушення у сфері культури щодо виконання недержавною мовою інтернет-представництва ТОВ "Арт-студія Темний софіт" - компанії, що володіє театром "Темний софіт" приватної форми власності. До винного у вчиненні адміністративного правопорушення застосоване адміністративне стягнення у вигляді попередження. Додамо, що протягом року на адресу Уповноваженого

надходила низка скарг стосовно виконання недержавної мовою вистав у театрах приватної форми власності, зокрема у театрі "Темний софіт". Норми Закону у сфері культури не регулюють мову виконання та/або публічного показу театральних вистав у приватних закладах, які можуть самостійно формувати свій репертуар та виконувати його мовою, іншою ніж державна. Проте на суб'єкта господарювання покладається обов'язок повідомити глядача про мову надання послуги, тобто мову виконання вистави. Володіючи даною інформацією, глядач самостійно приймає рішення відвідувати такий театр, чи ні.

Застосування державної мови в діяльності закладів культури

З метою аналізу змін, що відбулись у сфері культури у 2023 році, до Міністерства культури та інформаційної політики України, обласних державних адміністрацій, Державного агентства України з питань кіно, Українського культурного фонду Уповноваженим були спрямовані запити на інформацію щодо використання державної мови у роботі театрів, музеїв цирків, історико-культурних заповідників державної та комунальної форм власності, а також стосовно мови поширення та демонстрування фільмів в Україні. На основі отриманої інформації був проведений аналіз щодо мовної ситуації у сфері культури. Отримані дані порівнювалися з тими, що були надані у 2022 році.

Також у 2023 році Секретаріатом здійснено моніторинг діяльності театрів комунальної та державної форм власності, спрямований на визначення стану дотримання вимог частини шостої статті 27 Закону.

Театри та цирки

Процеси дерусифікації, які відбувалися у діяльності у галузі театрів і театральній справі у 2022 році, є характерними і цього року. Повномасштабне вторгнення продовжило впливати як на формат роботи театрів, так і на зміну їх репертуару, який поповнився новими виставами. Театральні критики та аналітики відзначають збільшення кількості прем'єрних вистав у 2023 році⁴² та прагнення українських театрів позбутися російського впливу. Це виражається у вилученні російського репертуару, пошуках сучасної драми, різноманітних коопераціях зі світовими театрами, нових патріотичних постановках, що відображають національну ідентичність⁴³.

---

⁴² Український театр воєнного стану: у 2023-му прем'єр удвічі більше, ніж у 2022-му. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3808665-ukrainskij-teatr-voennogo-stanu-u-2023mu-premer-udvici-bilse-niz-u-2022mu.html>

⁴³ Театральний ажіотаж 2023: українці відкривають для себе українську драматургію. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/12/13/258271/>

Долаючи всі складнощі, свою роботу продовжують релоковані театри та театри на звільнених територіях. Скажімо, попри те, що приміщення Херсонського обласного академічного музично-драматичного театру ім.М.Куліша було пограбоване окупантами, директора викрадено, а будівля пошкоджена внаслідок ворожих обстрілів, театр відновив свою роботу після деокупації міста. Вдалось зібрати частину колективу, яка безпосередньо мешкає в Херсоні, та здійснити показ попередніх вистав, випустити кілька прем'єр. На жаль, за інформацією Херсонської обласної військової адміністрації, показники за кількістю вистав та глядачів зменшилися в рази⁴⁴.

Пограбований і пошкоджений постійними ворожими обстрілами КЗ "Херсонський академічний обласний театр ляльок" Херсонської обласної ради не зміг відновити свою роботу на території області. Враховуючи те, що деокупована частина Херсонської області перебуває в зоні можливих активних бойових дій і під постійними обстрілами, протягом 2023 року театр здійснював виїзні гастролі в інші регіони України.

Комунальний заклад "Донецький академічний обласний драматичний театр" віднайшов свого глядача і вже другий рік здійснює свою діяльність у приміщенні КЗ "Закарпатський академічний обласний український музично-драматичний театр імені братів Юрія-Августина та Євгена Шерегіїв" у місті Ужгород. Театр активно гастролює (Польща, Словачка Республіка, Молдова, Франція, Німеччина) та співпрацює з іноземними митцями США, Чехії, Німеччини, Польщі, Франції, намагаючись донести міжнародній спільноті інформацію про страшні злочини російської федерації на території України.

На базі Сумського національного академічного театру драми та музичної комедії ім. М. Щепкіна у м. Суми здійснює показ вистав Луганський обласний академічний український музично-драматичний театр. Творчий колектив театру взяв участь у двох міжнародних (Польща, Румунія) та чотирьох всеукраїнських театральних фестивалях, проведено гастролі театру в Києві, Дніпрі, Сумах, Львові, Чернівцях.

Відповідно до наданих Міністерством культури та інформаційної політики України та обласними державними адміністраціями даних 97

---

⁴⁴ Херсонський обласний академічний музично-драматичний театр ім.М.Куліша до початку повномасштабного вторгнення працював на повну потужність, випускаючи по 15 прем'єр на рік. Показуючи в прокаті від 35 до 45 на місяць і заробляючи до 12 млн грн. власних коштів на рік. За 9 місяців окупації обласного центру колектив театру, який налічував 250 чоловік (216 штатних одиниць та 34 за рахунок власних надходжень), змушений був покинути місто і переїхати на підконтрольну територію.

театральних закладів здійснювали показ вистав виключно державною мовою⁴⁵. За 2023 рік зіграно щонайменше 23 тис. творів театального мистецтва⁴⁶.

11 закладів культури (10%), які розташовані у Дніпрі, Береговому, Івано-Франківську, Львові, Одесі, Харкові та Києві, у своїй діяльності, крім державної мови, використовували й інші⁴⁷. Серед них російська та мови Європейського Союзу, зокрема угорська, англійська, італійська, французька, німецька, польська. Частина цих вистав належала до таких музично-драматичних жанрів як опера, оперета та мюзикл. Переклад вистав, виконаних недержавною мовою, здійснювався за допомогою технічних засобів, що забезпечують синхронне титрування на електронному табло державною мовою; QR-коду, який надає можливість перейти за покликанням та прочитати українськомовний варіант вистави; звукового перекладу. Низка театрів здійснювала показ вистав недержавною мовою під час гастролей поза межами України в країнах Європи.

Для порівняння, у 2020 році найбільший відсоток виконаних вистав недержавною мовою відносно всіх показів фіксувався в Одеській – 63,8% (647 показів), Харківській – 63,0% (675 показів) та Донецькій – 60,3% (94 покази) областях. Наступними за відсотком вистав, де послуговувалися недержавною мовою, йшли Дніпропетровська – 45,6% (779 показів) та Запорізька – 30,6% (218 показів) області, а також Миколаївська області – 27,5% (217 показів) та місто Київ – 27,2% (1173 покази). Наразі репертуар закладів культури Донецької, Запорізької та Миколаївської областей складається виключно з українськомовних вистав.

Також нагадаємо, що Одеський театр юного глядача імені Юрія Олеші після 24 лютого 2022 року почав здійснювати показ всіх вистав виключно державною мовою. Національний академічний драматичний театр імені Лесі

---

⁴⁵ Театрально-видовищний заклад культури "Київський національний академічний театр оперети" здійснював аудіодискрипцію 21 вистави - голосовий опис того, що відбувається на сцені, який відкриває людям з порушеннями зору доступ до сприйняття візуального контенту.

⁴⁶ Частина закладів культури надала інформацію не про кількість виконаних вистав за рік, а кількість вистав, які є в репертуарі театру і мову їх виконання.

⁴⁷ Окрім державної, інші мови використовували: Комунальне підприємство культури "Дніпровський академічний театр опери та балету" (мови Європейського Союзу, зокрема під час гастролей поза Україною); Дніпровський драматичний молодіжний театр "Вірино!" Дніпровської міської ради" (російська мова); Комунальний заклад "Закарпатський обласний угорський драматичний театр" Закарпатської обласної ради (угорська мова); Коломийський академічний обласний український драматичний театр ім. І. Озаркевича (польська мова, під час гастролей поза Україною); КУ "Одеський академічний театр музичної комедії ім. М. Водяного" (російська мова); КЗ "Одеський академічний обласний театр ляльок" (російська мова); Театрально-видовищний заклад культури "Київський академічний драматичний театр на Подолі" (англійська мова); Львівський національний академічний театр опери та балету імені Соломії Крушельницької (англійська мова); Одеський національний академічний театр опери та балету (італійською, французькою, німецькою мовами); Державне підприємство "Національний академічний театр опери та балету України імені Т. Г. Шевченка" (мови Європейського Союзу); Державне підприємство "Харківський національний академічний драматичний театр опери та балету імені М.В.Лисенка" (мови Європейського Союзу, під час гастролей поза Україною).

Українки позбувся своєї старої назви (слова "російської" в назві) та вилучив з репертуару російськомовні вистави. Назви також змінили Одеський обласний академічний драматичний театр (до 13.07.2022 – Одеський російський драматичний театр) та Харківський академічний драматичний театр (до 13.01.2023 – Харківський академічний російський драматичний театр ім. О.С.Пушкіна), позбувшись у своїх найменуваннях ознак причетності до "великої російської культури".

Відзначимо, що відповідно до наданої інформації у 2023 році лише три заклади культури (2,7%) частину вистав виконували російською мовою: Дніпровський драматичний молодіжний театр "Вірино!" Дніпровської міської ради" (32% російськомовних вистав до загальної кількості вистав, у 2022 році - 60%), КУ "Одеський академічний театр музичної комедії ім. М. Водяного" (26% російськомовних вистав до загальної кількості вистав, у 2022 - 72,6%), КЗ "Одеський академічний обласний театр ляльок" (2% російськомовних вистав до загальної кількості вистав, у 2022 році - 59,3%). Як бачимо, кількість вистав російською мовою значно зменшилась порівняно з попереднім роком.

Зібрані органами влади дані свідчать про те, що у 2023 році низка театрів повністю відмовилась від старого російськомовного репертуару. Серед них: Обласний комунальний заклад "Харківський академічний театр музичної комедії", репертуар якого у 2022 році на 92,9 % складався з вистав недержавною мовою; Комунальний заклад "Харківський академічний драматичний театр" Харківської обласної ради (77% вистав у 2022 році недержавною мовою); КП "Одеський обласний академічний драматичний театр" (у 2022 році 61,1 % вистав недержавною мовою).

Зауважимо, що надана на запит Секретаріату інформація щодо застосування мови у діяльності театрів може мати певну похибку (технічні помилки, допущені виконавцями, та некоректне відображення інформації, зокрема, подання у зведених даних субтитрованих вистав недержавною мовою як таких, що виконані українською мовою), що було у деяких випадках виявлено під час здійснення порівняльного аналізу з результатами попереднього року. Зазначене потребує додаткової перевірки. Відтак Секретаріатом Уповноваженого буде проведено у 2024 році моніторинг діяльності театральних закладів культури на предмет дотримання вимог статті 23 Закону.

Щодо роботи цирків, то згідно з даними Міністерства культури та інформаційної політики України всі 2038 публічних показів циркових вистав у 2023 році здійснювалися державною мовою. Відзначимо, що кількість вистав зросла більше, ніж удвічі порівняно з попереднім роком (869 виконань), тоді, до речі, так само всі вистави виконувались державною мовою. Також Державне

підприємство "Національний цирк України" провело 10 англomовних екскурсій для відвідувачів. Оголошення, афіші, інші інформаційні матеріали щодо циркових вистав та вхідні квитки у 2023 році виконувалися виключно державною мовою.

Моніторинг діяльності театрів комунальної та державної форм власності на предмет дотримання вимог частини шостої статті 27 Закону

Відповідно до визначеного програмою об'єкту моніторингу аналізувалась діяльність 112 театрів (філармоній) комунальної та державної форм власності на предмет дотримання ними вимог частини шостої статті 27 Закону. Загальна кількість аналізованих інтернет-представництв театрів (вебсайти та сторінки у соціальних мережах) склала 368 одиниць: 104 вебсайти (діючих - 97); 264 сторінки в соціальних мережах, застосунках та платформах для поширення інформації (Instagram, Твіттер (X), Facebook, TikTok, Viber, Telegram, YouTube).

Моніторинг здійснювався шляхом аналізу інформації, що розміщена на сторінках інтернет-представництв театрів (на сторінках у соціальних мережах до уваги брався контент, що розміщувався протягом 2023 року) за такими показниками: мова виконання інтернет-представництв театрів комунальної та державної форм власності; обсяг та зміст інформації, що розміщується на українськомовних версіях інтернет-представництв театрів комунальної та державної форм власності; мова завантаження за замовчуванням інтернет-представництв театрів комунальної та державної форм власності.

За результатами моніторингу встановлено, що майже всі діючі вебсайти театрів мали сторінку, виконану державною мовою. З 97 вебсайтів - 96 мають веб-інтерфейс з відповідним розміщеним контентом (інформаційні матеріали, афіші, анонси) українською мовою, що становить 99%. Лише 1 вебсайт (1%) подає інформацію виключно недержавною мовою (Комунальний заклад культури "Дніпровський міський театр "КВН ДГУ", <http://kvndgu.com.ua/>). Зазначене є порушенням вимог частини 6 статті 27 Закону.

Мова завантаження за замовчуванням вебсайтів також є переважно українською. А саме:

- 95 вебсайтів (98%) завантажуються за замовчуванням українською. З них 68 - мають виключно українськомовну версію вебсайту; 27 - мають дві і більше мовних версій;
- 2 вебсайти (2%) завантажуються за замовчуванням англійською мовою (Хмельницький міський монотеатр "Кут", <https://smotritel.me/>) та російською (КЗК "Дніпровський міський театр "КВН ДГУ",

<http://kvndgu.com.ua/>, який має виключно російськомовну версію сайту) мовами.

Українськомовна сторінка на вебсайтах, що мають дві і більше мовних версій, містить за обсягом та змістом однакову або більшу кількість інформації, порівняно з версіями іншими мовами. Зауважимо, що частина англкомовних версій на час проведення моніторингу перебували у стані розробки або мовна позначка була неактивною. Непоодинокими є випадки, коли на англкомовних та російськомовних сторінках розміщується інформація українською мовою. Зокрема це стосується афіш, новин та відомостей про репертуар закладів культури. Нормою стало те, що українськомовна версія швидше наповнюється актуальною інформацією.

Сторінки театрів в соціальних мережах, за невеликим виключенням, ведуться державною мовою. Дописи, інформація, афіші, банери, постери та репертуар подаються українською мовою (іноді зустрічається транслітерація латиницею українськомовного тексту у підписах відео та аудіоконтенту).

Зафіксовано два випадки, коли протягом 2023 року інформація подавалась на сторінці інтернет-представництва виключно недержавною. Це стосується інтернет-представництв КЗ "Закарпатський обласний угорський драматичний театр", де застосовано угорську мову. Ситуація виправлена після втручання Уповноваженого.

Також зустрічаються випадки, коли незначні елементи сторінки соціальної мережі виконуються недержавною мовою (найменування сторіз, адреси, назва закладу, короткий опис).

Таким чином, порушення вимог частини 6 статті 27 Закону зафіксовано у діяльності трьох закладів культури:

- Комунальний заклад культури "Дніпровський міський театр "КВН ДГУ" (порушення стосується показника: мова виконання інтернет-представництва);
- КЗ "Закарпатський обласний угорський драматичний театр" (порушення стосується показника: мова виконання інтернет-представництва);
- Хмельницький міський монотеатр "Кут" (порушення стосується показника: мова завантаження за замовчуванням інтернет-представництва театрів комунальної та державної форм власності).

Отже, інтернет-представництва (вебсайти, сторінки в соціальних мережах) театрів комунальної і державної форм власності, за невеликим виключенням, виконуються державною мовою. Порушення вимог Закону поодинокі. Більшість театрів забезпечують функціонування виключно українськомовної версії сайту. Зауважимо, що наявність російськомовної версії вебсайту є радше виключенням, ніж правилом. А другою за популярністю

мовою, яка значно поступається державній, є англійська. Проте, навіть іншомовні версії вебсайтів рідко є повноцінними - часто вони містять українськомовні матеріали, інфографіку та афіші. Найчастіше англійською мовою подається інформація про заклад культури та його історію, а також про творчий колектив та їх біографічні довідки. Таким чином, більшість театрів орієнтовані на українськомовного споживача.

Результати моніторингу були скеровані до суб'єктів господарювання, у діяльності яких були зафіксовані порушення, а також органів місцевого самоврядування, у підпорядкуванні яких вони знаходяться. За результатами перевірки порушення вимог Закону усунуто.

Музеї та заповідники

За інформацією Міністерства культури та інформаційної політики станом на квітень 2024 року через російську збройну агресію проти України постраждали вже 1974 об'єкти культурної інфраструктури, з них 114 музеїв та галерей. Йдеться не лише про зруйновані приміщення, а й про музейні експонати, які не вдалось уберегти від обстрілів та мародерства окупантів.

З Мелітопольського краєзнавчого музею викрали колекцію скіфського золота. З пограбованих Краєзнавчого та Художнього музеїв у Маріуполі вивезені колекції, зокрема картини А.Куїнджі, І.Айвазовського, унікальні ікони, інші шедеври української та світової культури. Внаслідок повені після підриву Каховської ГЕС знищений музей херсонської художниці-наївістки Поліни Райко⁴⁸. За інформацією Херсонського обласного краєзнавчого музею військові країни-агресора викрали найцінніші екземпляри книжкової колекції музею, зокрема Євангеліє 1785 року⁴⁹. З Херсонського художнього музею вилучено понад 10 тис. музейних експонатів. Працівники закладу намагаються дізнатися їх подальшу долю і вже ідентифікували 103 твори мистецтва, викрадених російською окупаційною владою⁵⁰. Це лише частина злочинів проти української культурної спадщини. На сьогодні за оцінкою Світового банку, втрати в секторі культури та туризму України внаслідок збройної агресії Росії склали \$19,6 млрд⁵¹.

---

⁴⁸ Вкрадена культурна спадщина: куди окупанти вивезли найцінніші музейні експонати півдня України? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-vkradena-kulturna-spadshchyna-kudy-vyvozyat-okupanty-ekspanaty/32853927.html>

⁴⁹ https://www.facebook.com/hokmksua/posts/pfbid02FDtk12ywr13R3QkwYk4ujH8yYSNrDh3EHpio59U27jVYZLqKXWoYNwagerm7fb9ol?locale=ru_RU
https://www.facebook.com/hokmksua/posts/pfbid02FDtk12ywr13R3QkwYk4ujH8yYSNrDh3EHpio59U27jVYZLqKXWoYNwagerm7fb9ol?locale=ru_RU

⁵⁰ <https://www.facebook.com/art.museum.ks/posts/pfbid08WsZhmqtSqTJo3X8JKcbnHkXtHHxHHZKhMwKRxrC1EJcKGHLYQqyLUj6BkVX84e5l>

⁵¹ Втрати в секторі культури та туризму через війну склали \$19,6 мільярда, – Шмигаль . URL: <https://biz.censor.net/n3476216>

Заклади культури, які розташовані в зоні активних бойових дій, переміщують свої експозиції в інші музеї, а працівники проводять свою діяльність онлайн або обслуговують відвідувачів у приміщеннях інших музеїв України та на різних культурних майданчиках. Значна частина музеїв знаходиться на тимчасово окупованих територіях, інформація щодо наявності та стану музейних фондів відсутня. В Запорізькій області з 22 комунальних музеїв та 3 історико-культурних заповідників на підконтрольній Україні території перебувають лише 6 музеїв (зокрема 2 у зоні активних бойових дій) і Національний заповідник "Хортиця". Достовірної інформації про стан 16 музеїв, Національного історико-археологічного заповідника "Кам'яна Могила" та КЗ "Василівський історико-архітектурний музей-заповідник "Садиба Попова" Запорізької обласної ради, що перебувають на тимчасово окупованій території, немає.

В Херсонській області з 23 музеїв - 15 знаходяться на тимчасово окупованій території. Приміщення ще 8 закладів культури пошкоджені, або повністю зруйновані.

З 21 комунального музею Луганської області та їх філій на територію, підконтрольну українській владі, переміщено та тимчасово відновлено діяльність 2 закладів: Луганського обласного краєзнавчого музею та Міського музею Рубіжанської міської ради Луганської області. Керівники КЗ "Лисичанський міський краєзнавчий музей", КЗ "Краєзнавчий музей Новопокровської селищної територіальної громади", Краєзнавчий музей Новоайдарської селищної ради, КУ "Попаснянський краєзнавчий музей імені Семена Іоффе" перемістилися на підконтрольну Україні територію та проводять роботу у соцмережах та беруть участь у спільних грантових проєктах музеїв області.

В Донецькій області 16 музейних установ здійснювали свою діяльність в онлайн-режимі, зокрема проводили майстер-класи та оглядові виставки у відеоформаті, або на базі закладів культури інших регіонів у співпраці з іншими музеями України. 15 закладів культури повністю або частково зруйновані, знаходяться на тимчасово окупованій території.

На території інших областей історико-культурні заповідники та музеї свої постійні експозиції та тимчасові виставки частково демонтували та перемістили у більш безпечні місця музейних будівель. Безумовно, зазначене впливає як на діяльність музеїв та заповідників, так і на сферу культури в цілому. Та попри ці складнощі, на тих територіях, де дозволяє безпекова ситуація, заклади культури продовжують свою роботу та надають культурні послуги.

За інформацією Міністерства культури та інформаційної політики України та обласних військових адміністрацій, у 2023 році з різною

інтенсивністю функціонували та здійснювали екскурсійне обслуговування 449 музеїв. Музейний облік музейних предметів та предметів музейного значення, що демонструються в музеях, здійснювався переважно державною мовою. Є поодинокі випадки, коли музейний облік ведеться не лише українською, а й мовами Європейського союзу (англійська, польська, німецька)⁵². Згідно з пунктом 4 розділу I Інструкції з організації обліку музейних предметів фондово-облікова документація в комунальних та державних музеях повинна вестися державною мовою. Натомість затверджений наказом Міністерства культури України від 09.09.2016 № 784 Порядок обліку музейних предметів в електронній формі, який стосується державних і комунальних музеїв, фактично допускає внесення в електронну систему інформації про музейну колекцію різними мовами. Відзначимо, що згідно з наданими даними, музеї не використовують російську мову як мову обліку музейних предметів і колекцій⁵³.

Мовою постійних експозицій в усіх областях зазначена українська мова. У 49 музеях, поруч з державною мовою, експлікації та етикетаж до об'єктів виконуються також англійською, польською, німецькою, французькою, грузинською, болгарською та латинською мовами. Відповідно до наданої військовими адміністраціями інформації російська мова як мова експозицій функціонує поруч з державною у 3 музеях: Комунальна установа "Одеський літературний музей", Комунальна установа "Одеський муніципальний музей-квартира Леоніда Утьосова", Білицький краєзнавчий музей (Полтавська обл.)⁵⁴.

Майже скрізь, де це технічно передбачено, мовою виконання аудіовізуальної інформації про музейні предмети зазначена державна мова. У 34 закладах інформація також відтворюється англійською, польською, німецькою, французькою, румунською мовами та мовою жестів. У Національному художньому музеї України (м. Київ) та Національному музеї Голодомору-геноциду є кримськотатарська мова. Державний історико-культурний заповідник "Поле полтавської битви" почав подавати інформацію шведською мовою.

Найширший спектр мов представлено в Національному музеї Голодомору-геноциду. Тут аудіоекскурсії можна прослухати англійською, німецькою, хорватською, російською, французькою, латиською, норвезькою,

---

⁵² Комунальна установа "Музей образотворчих мистецтв ім. О. Білого" (українська, англійська), Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського (українська, частково з англійським перекладом), Національний музей-меморіал "Тюрма на Лонцького" (українська, англійська, польська, німецька)

⁵³ У 2022 році до Секретаріату надходила інформація про здійснення обліку українською та російською мовами комунальним закладом "Музей видатних харків'ян імені К.І.Шульженко".

⁵⁴ У 2022 році серед таких установ були: Комунальний установі "Одеський літературний музей", Комунальному закладі культури "Музей видатних харків'ян імені К.І.Шульженко", а також у філії-музеї історії Лисичанського содового заводу комунального закладу "Лисичанський міський краєзнавчий музей".

італійською, польською, чеською, арабською, турецькою, японською, іспанською, португальською, румунською, шведською, литовською, на івриті, китайською (путунхуа), суахілі, гінді, вірменською, болгарською, білоруською, грецькою, казахською, перською, в'єтнамською, угорською, корейською, азербайджанською.

За інформацією від органів влади, у музеях України протягом 2023 року проведено 14054 тимчасові виставки, з яких майже всі – державною мовою (99,94%). Опрацьовані дані свідчать про наявність поодиноких випадків (9) проведення тимчасових виставок із застосуванням недержавної мови Одеським муніципальним музеєм особистих колекцій імені О.В. Блещунова, Полтавським літературно-меморіальним музеєм Панаса Мирного, Національним музеєм історії України у Другій світовій війні, Національним музеєм народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського⁵⁵. Відзначимо, що порівняно з 2022 роком кількість тимчасових виставок збільшилась більше, ніж удвічі (у 2022 році таких заходів проведено 6 671).

Пожвавлення спостерігається і у питанні екскурсійного обслуговування. Усього у 2023 році в музеях було проведено 130833 екскурсії, що на 55% перевищує показник попереднього року (у 2022 - 73255 екскурсій). Мова екскурсій переважно була державною - 129942 заходи проведено українською мовою, що складає 99,32% від загальної кількості (у 2022 році - 72287, 98,7%). Екскурсії недержавною мовою проводили 35 музеїв у Вінницькій, Дніпропетровській, Івано-Франківській, Львівській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Харківській, Черкаській, Чернівецькій, Чернігівській областях та в Києві.

Відзначимо, що надана інформація свідчить про те, що 100% екскурсій недержавною мовою проведено Комунальним закладом "Зміївський краєзнавчий музей" та Соколівським музеєм Бойового братерства (відділ КЗ "Зміївський краєзнавчий музей"). Трохи більше 16% екскурсій недержавною мовою організовано Національним музеєм-меморіалом "Тюрма на Лонцького" та Маньківським районний краєзнавчим музеєм. Комунальний заклад "Томаківський народний історико-краєзнавчий музей" Томаківської селищної ради провів 15,63 % таких заходів. Національний музей Голодомору-геноциду - 14,9%, Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс - 13,62%. В інших закладах культури цей показник становить від 0,5% до 7%. За результатами аналізу 2022 року, у тих музеях, де відбувалося екскурсійне обслуговування іншими, ніж державна, мовами, таких екскурсій було значно більше відносно до загальної кількості, що була

---

⁵⁵ У 2022 році надана інформація вказувала на проведення двох тимчасових виставок недержавною мовою в Національному музеї космонавтики імені С.П.Корольова

проведена в музеї⁵⁶. Зауважимо, що велика кількість проведених екскурсій недержавною мовою в окремих випадках виглядає необґрунтованою і може свідчити про порушення норм мовного закону. Зазначене потребує додаткової перевірки діяльності окремих музеїв на предмет дотримання вимог частини восьмої статті 23 Закону, яка буде здійснена Секретаріатом в 2024 році.

У 2023 році історико-культурні заповідники провели 59572 екскурсії переважно державною мовою - 99,3% (59154). У 2022 році цей показник складав 99,6% (28074 екскурсії). Екскурсії як українською, так і іншими мовами проводилися у 14 заповідниках Волинської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької, Чернігівської областях та Києва. Частка організованих у закладах культури екскурсій недержавною мовою до загальної кількості проведених не перевищує 5%. Найбільша кількість екскурсій для іноземців (відповідно до загальної кількості організованих у закладі культури) проведена у Національному заповіднику "Києво-Печерська лавра" (4,95%). Найменша - у Національному історико-культурному заповіднику "Гетьманська столиця" (0,08%). Інформаційна продукція про історико-культурні заповідники, оголошення, афіші, інші інформаційні матеріали виконувалися державною мовою, а також англійською, польською, німецькою, французькою мовами.

Нагадаємо, що відповідно до вимог законодавства мовою екскурсійного та туристичного обслуговування є державна мова. Таке обслуговування може здійснюватися іншою мовою, але тільки для іноземців та осіб без громадянства. А надання громадянам України під час екскурсії інформації недержавною мовою є порушенням їх мовних прав та вимог Закону.

Мова поширення та демонстрування фільмів в Україні

У відповідь на запит Уповноваженого Державне агентство України з питань кіно повідомило, що у 2023 році з використанням коштів Державного бюджету України суб'єктами кінематографу, в тому числі у співпраці з іноземними, було виготовлено (створено) 19 фільмів. Усі виконані державною мовою. З них: ігрових фільмів – 14, неігрових – 2, анімаційних – 3 (у 2022 році - 22, які також всі виконувалися українською мовою).

Законом України "Про внесення змін до Закону України "Про рекламу" та інших законів України щодо імплементації норм європейського законодавства

---

⁵⁶ У 2022 році найбільше екскурсій недержавною мовою проведено у таких закладах: Комунальна установа "Одеський художній музей" – 33,6% (199 екскурсій); Комунальна організація (установа, заклад) "Художньо-меморіальний музей Леопольда Левицького" (Тернопільська обл.) – 33,3% (6 екскурсій); КЗ "Музей Берегівщини" Берегівської міської ради (Закарпатська область) – 29,8% (17 екскурсій); Комунальна установа "Одеський літературний музей" – 20,6% (39 екскурсій). В інших закладах культури цей показник становив від 0,2% до 18%.

у національне законодавство України шляхом імплементації окремих положень законодавства Європейського Союзу у сфері аудіовізуальної реклами (Європейської конвенції про транскордонне телебачення, Директиви Європейського парламенту та Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіапослуги від 10 березня 2010 року із змінами, внесеними Директивою (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 року)" внесено зміни до статті 15 Закону України "Про кінематографію", згідно з якими виробники, дистриб'ютори (прокатники) фільмів, кінокопіювальні підприємства, фонди фільмів, архіви кіно-, фото-, фонодокументів мають право на розповсюдження, а кінотеатри, кіноустановки, відеоустановки, медіа мають право на демонстрування національних та іноземних фільмів на будь-яких видах носіїв зображення, за умови внесення фільму до Державного реєстру фільмів. З метою реалізації цієї норми 10 жовтня 2023 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову "Деякі питання функціонування Державного реєстру фільмів" за №1069, якою затвердив Положення про Державний реєстр фільмів та скасував вимоги для підприємців отримувати державне посвідчення на право розповсюдження та демонстрування фільмів.

У зв'язку із цими змінами Державне агентство України з питань кіно до середини жовтня 2023 року здійснювало оформлення державних посвідчень, а після - почало формування відповідного реєстру.

За період з 01.01.2023 по 16.10.2023 рр. кількість назв фільмів, на які Державним агентством України з питань кіно здійснено оформлення державних посвідчень на право розповсюдження і демонстрування фільмів у кінопрокаті, склала 367.

З них:

- виготовлено українською мовою - 91;
- дубльовано українською мовою – 125;
- озвучено українською мовою – 121;
- субтитровано українською мовою – 30.

З 17.10.2023 по 31.12.2023 рр. відповідно до звернень суб'єктів кінематографії Держкіно було внесено до Державного реєстру фільмів 37 назв фільмів для демонстрування у кінопрокаті.

З них:

- виготовлено українською мовою - 6;
- дубльовано українською мовою – 26;
- озвучено українською мовою – 3;
- субтитровано українською мовою – 2.

Таким чином, протягом 2023 року право на демонстрацію в прокаті отримали 404 фільми, з яких 97 виготовлено державною мовою (24%). Нагадаємо, що у 2022 році цей показник складав 59 назв (21,3%)

За звітний період Державним агентством України з питань кіно надано статус "національного" та оформлено свідоцтво національного фільму 220 аудіовізуальним творам, основна (базова) версія мовної частини звукового ряду яких створена українською мовою, та які при цьому набрали необхідну кількість балів відповідно до оцінних елементів бальної системи, передбаченої Законом України "Про кінематографію". З них два були вироблені у копродукції відповідно до положень Європейської конвенції про спільне кінематографічне виробництво⁵⁷.

На запит Уповноваженого Український культурний фонд проінформував про виготовлення у 2023 році за підтримки фонду 15 фільмів⁵⁸, які виконані українською мовою. Більшість - документальні стрічки. Частина з них є проєктами, які надійшли на конкурсний відбір за програмою "Аудіовізуальне мистецтво" та були оцінені експертами Українського культурного фонду у 2022 році, проте не були реалізовані у зв'язку з повномасштабним вторгненням та перерозподілом бюджетних коштів.

Як бачимо, українська кінематографія розвивається, зростає кількість українських стрічок. Перегляд кіно українською мовою є звичним для українців. Український дубляж вражає своєю якістю та вмінням відтворити максимально точно сенс сказаного героями з урахуванням українського культурного та історичного контексту. Такі здобутки, що стали важливим чинником популяризації української мови, насамперед були отримані завдяки законодавчим нормам, які запроваджували обов'язкове дублювання всіх іноземних фільмів.

Водночас, 28 червня 2023 року Президент України вніс на розгляд Верховної Ради України проєкт Закону про застосування англійської мови в Україні, який визначає англійську мову мовою міжнародного спілкування в Україні та покликаний сприяти її вивченню громадянами України. Поряд із цим норми законопроєкту передбачали розширення сфери застосування англійської мови, зокрема у сфері культури (в частині кінопрокату). Так, згідно з проєктом

---

⁵⁷ У 2022 році було видано 156 свідоцтв національного фільму, з них на фільми, які вироблені (створені) українською мовою – 154. Інші 2 - копродукція.

⁵⁸ Фільм-концерт Музичного фентезі-шоу "Володарі Стихій"; історичний документальний фільм-дослідження з 3D-реконструкціями "Київ тисячолітній. Місто, де починалась історія Русі" (в 3 серіях); "Гатило" (вебсеріал); "Гра В Сліпоту" (документальний телефільм з ігровим короткометражним доповненням); "Барс" (вебфільм); "Фортеця Маріуполь" (серія короткометражних документальних фільмів); "Форт Харків" (документальний фільм); Музей Ханенків під час війни (короткометражний документальний фільм); "Кіно разом" (документальний фільм, створений за результатами проведення кінофорумів для підлітків); "Нескорені. Поранені" (цикл документальних вебфільмів); "Врятувати коника" (документальний фільм-розслідування); "Окуповані" (документальний фільм); "Національний фронт" (документальний фільм); "Як ти?" (документальний фільм); "Літай високо" (документальний фільм).

кінотеатри з 2025 року мали би демонструвати 50% англомовних фільмів мовою оригіналу з українськими субтитрами, у 2026 році таких показів мало би бути на рівні 75%, а з 2027 року показ всіх англомовних стрічок здійснювався б виключно мовою оригіналу.

Не заперечуючи важливість вивчення українцями англійської мови, зазначимо, що можлива реалізація цих норм призвела б не лише до знищення українського кінодубляжу й кінопрокату, які є частиною економіки країни, а й до звуження сфери застосування української мови, що є неприпустимим та суперечить Конституції України та рішенню Конституційного Суду України.

Під тиском політиків, представників галузі, громадськості та діячів культури норми, які стосувалися заборони показу дубльованих англомовних фільмів, були вилучені із законопроекту до другого читання.

Отже, порівняно з попереднім роком, 2023 рік не був настільки насичений резонансними подіями у сфері культури (зміна назв закладів культури; різка відмова від російськомовного репертуару театрами, творча концепція яких ґрунтувалася виключно на ньому; знесення пам'ятників під тиском громадськості; масове табування російського культурного продукту в усіх його проявах тощо), які красномовно засвідчували би про розірвання зв'язків з країною-агресором та звільнення від російської та російськомовної культурної окупації.

Водночас він став важливим етапом відродження української культури та подальшого її розвитку. Україна позбавлялася культурних символів тоталітарного минулого. Здійснювала переосмислення українських класичних творів. Вітчизняні митці, шляхом поєднання давнього та сучасного, створювали унікальний культурний продукт (зокрема це стосується театральних вистав, квитки на які подекуди неможливо було купити уже за місяць-два до показу). Біль від втрат війни трансформувалася у слова та тексти, відобразився у кіно та музиці, відтворився на сцені. Ці твори закарбують в собі одну з найважливіших та героїчних віх української історії та стануть надбанням прийдешніх поколінь.

Український культурний продукт є конкурентоздатним та унікальним. Світ визнає та захоплюється як класичним, так і сучасним українським живописом, архітектурою, театральним мистецтвом, музикою та кіно. Про це свідчать блискучі закордонні гастролі українських театрів та успішні виставки українського мистецтва в Європі, перемоги на пісенних конкурсах, а також вперше отримана українськими документалістами нагорода Американської академії кіномистецтва "Оскар".

Процес дерусифікації сфери культури триває. Питання захисту українського культурного простору та продукту, зокрема і від глобалізації, з

чим стикається зараз низка інших країн ЄС, залишається актуальним і надалі. Відтак українська культура, як ніколи, потребує реальної фінансової підтримки виробництва українського культурного продукту та виважених законодавчих ініціатив.

4.6. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ МЕДІА

У 2023 році набув чинності Закон України "Про медіа", який посилює позиції української мови в цій сфері. Розробка закону тривала кілька років та була в центрі уваги багатьох заінтересованих сторін. Важливим завданням, на яке неодноразово звертав увагу Уповноважений із захисту державної мови, було не допустити звуження застосування української мови та посилити її позиції в окремих напрямках. Внаслідок тісної співпраці з народними депутатами норми цього закону враховують зауваження та пропозиції Уповноваженого, які допомогли гармонізувати його положення з мовним законодавством. Зокрема, змінено визначення українськомовних програм та фільмів, відповідно до яких вони справді мають бути українськомовними. Вилучено рекламу з обрахунку мовних квот на радіо й телебаченні. І ключове: вдалося додати норми про відповідальність за приниження і зневажання державної мови. Про ці та інші нововведення, пов'язані із набранням чинності Закону України "Про медіа", а також про практичний бік їх втілення йтиметься нижче.

Нормативно-правове регулювання порядку застосування державної мови у сфері медіа

13 грудня 2022 року Верховна Рада України ухвалила у другому читанні і в цілому Закон України "Про медіа", який був підписаний Президентом України 29 грудня 2022 року. Відповідно до прикінцевих положень він набув чинності 31 березня 2023 року, а деякі його норми мають окремий термін набуття чинності. Прийняття Закону України "Про медіа", в якому враховано пропозиції Уповноваженого, серед іншого, імплементує в український медійний простір законодавчі норми, директиви Європейського Союзу про аудіовізуальні медіапослуги, а також стандарти Ради Європи. Медійний закон регулює діяльність не тільки традиційних телевізійних і радіомовників. Його норми поширюються на онлайн- і друковані медіа, провайдерів аудіовізуальних сервісів, провайдерів платформ спільного доступу до відео, аудіовізуальні медіа-сервіси на замовлення (IPTV, OTT, VOD), постачальників електронних комунікаційних послуг для потреб мовлення з використанням радіочастотного спектра. Також суттєво змінено правила взаємодії суб'єктів медіаринку, запроваджено новий понятійний апарат. Аналіз нововведень, які стосуються застосування державної мови у сфері медіа, подано нижче.

Телебачення і радіомовлення

У 2023 році вимоги щодо обсягу державної мови у сфері телебачення залишилися такими ж, як і раніше: не менше, ніж 75% від загальної тривалості програм (або їх частин) для телеканалів загальнонаціональної і регіональної категорій та 60% – для телеканалів місцевої категорії мовлення. Збереглася також норма, відповідно до якої радіомовники повинні забезпечувати не менше, ніж 75% добового обсягу ведення передач, у тому числі новинно-аналітичних блоків, розважальних передач (дикторами, ведучими радіопередач) державною мовою. Закон конкретизує, що при обчисленні частки програм не враховується рекламна інформація. Раніше ця норма не була прописана чітко, а відтак мали місце певні зловживання.

Важливо, що цим законом скорочено на 6 місяців перехідний період щодо збільшення обсягу державної мови до не менше, ніж 90% від загальної тривалості програм (або їх частин) для телеканалів загальнонаціональної і регіональної категорій, 80% – для телеканалів місцевої категорії мовлення та 90% – для радіомовників. Відповідно до Закону України "Про медіа" ці норми набрали чинності вже 1 січня 2024 року, а не 16 липня, як було визначено законодавством раніше, що збільшило частку застосування української мови на українському телебаченні та радіо вже з перших днів 2024 року.

Збереглася в новому законі також і норма щодо обов'язку мовників при здійсненні ефірного радіомовлення забезпечувати частку пісень (музичних творів з текстом) державною мовою в обсязі не менше, ніж 40 відсотків загального обсягу пісень, поширених упродовж доби, а також не менше ніж 40 відсотків від загального обсягу пісень, поширених у кожному проміжку часу між 7 годиною та 14 годиною і між 15 годиною та 22 годиною.

Важливою новелою Закону України "Про медіа" є уточнене визначення поняття програми, зокрема українськомовної програми. Так, відповідно до пункту 43 частини першої статті першої Закону України "Про медіа" програма є сукупністю рухомих зображень зі звуком чи без звуку, що незалежно від тривалості є самостійним елементом розкладу чи каталогу програм суб'єкта у сфері аудіовізуальних медіа, зокрема програма новин, фільм, трансляція спортивних заходів чи спортивних змагань, інший аудіовізуальний твір, у тому числі дитячі програми, музичні кліпи; для цілей аудіальних медіа програма включає аудіальну інформацію, що незалежно від тривалості є самостійним елементом розкладу чи каталогу програм, зокрема програма новин, добірка пісень, інструментальних музичних творів, інший аудіальний твір.

Щодо визначення українськомовної програми, то відповідно до частини сьомої статті 40 закону про медіа програма вважається виконаною державною мовою, якщо виступи (репліки) ведучих (дикторів) програми, осіб, які беруть

участь у програмі, виконані, перекладені із застосуванням синхронного або послідовного перекладу, дубльовані, озвучені (з урахуванням вимог цього Закону) українською мовою. Винятки стосуються лише мов корінних народів, коротких реплік і виступів в репортажах з місця подій, спонтанних реплік в живому ефірі (їх тривалість не може перевищувати 10% тривалості передачі), пісень, кліпів, коротких уривків об'єктів авторського права. Щоправда ця норма набирає чинності 17 липня 2024 року.

До того часу обов'язок щодо спілкування державною мовою, як підстава для віднесення програми до українськомовної, стосується лише ведучих. Через це більшість програм, які відповідно до законодавства вважаються виконаними державною мовою, фактично були двомовними, що значно зменшувало частку використання державної мови в ефірі, зокрема у загальному тижневому обсязі мовлення телерадіоорганізацій.

Нагадаємо, що в попередні роки чимала кількість мовників зловживали зазначеною нормою і під виглядом українськомовного продукту нав'язували глядачу передачі, виконані переважно російською мовою, про що свідчать результати попередніх моніторингів. За результатами одного з них встановлено, що фактична частка використання російської мови у такій програмі, як "Холостяк" на телеканалі "СТБ", яка формально вважалася виконаною державною мовою і транслювалася наживо, складала майже 99%. Абсолютна більшість учасників програми послуговувалися російською, а державна мова лунала лише у вступному слові ведучого (ведучих) на початку та наприкінці програми. При цьому російська мова учасників програми не перекладалася, не дублювалася та не озвучувалася.

Отже, тепер Закон України "Про медіа" зобов'язує суб'єктів у сфері медіа забезпечувати озвучення, дублювання або переклад таких програм українською мовою.

Стосовно фільмів, то такий вид програми вважається виконаним державною мовою, якщо звуковий ряд під час його демонстрування (розповсюдження) виконаний, дубльований, озвучений державною мовою. Для цілей реалізації художнього, творчого задуму допускається у фільмі (крім дитячих та анімаційних фільмів) використання інших мов в обсязі не більше, ніж 10 відсотків від загальної тривалості всіх реплік учасників фільму, при цьому всі іншомовні репліки субтитруються державною мовою. Національні фільми можуть демонструватися кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів відповідно до Закону України "Про кінематографію".

Друковані медіа

Статтею 41 Закону України "Про медіа" визначено, що друковані медіа в Україні видаються (виходять) державною мовою, а також іншими мовами в порядку, визначеному Законом. Нагадаємо, що з 16 січня 2022 року для друкованих медіа загальнодержавної і регіональної сфер розповсюдження набула чинності стаття 25 Закону, якою передбачено, що друковані медіа в Україні видаються державною мовою. А для друкованих медіа місцевого рівня вимоги статті 25 Закону стануть чинними з 16 липня 2024 року.

Друковані медіа можуть видаватися іншими, ніж державна, мовами, якщо одночасно з відповідним тиражем видання іноземною мовою видається тираж цього видання державною мовою. Усі мовні версії повинні видаватися під однаковою назвою, відповідати одна одній за змістом, обсягом та способом друку, а їх випуски повинні мати однакову нумерацію порядкових номерів і видаватися в один день.

Відповідно до частини 2 статті 25 Закону розповсюдження за передплатою друкованих медіа, виданих мовами, іншими, ніж державна, допускається за умови забезпечення їх засновниками (співзасновниками) можливості передплати в Україні такого самого видання державною мовою.

Згідно з частиною 3 статті 25 Закону засновники (співзасновники) друкованих медіа зобов'язані виготовляти, публікувати і доставляти обов'язковий примірник документів (номери (випуски) друкованих медіа) державною мовою у порядку, визначеному законом.

Також у кожному місці розповсюдження преси друковані медіа державною мовою мають становити не менше 50% назв друкованих медіа, що розповсюджуються в цьому місці. У місці розповсюдження друкованого медіа, виданого іншою, ніж державна, мовою, такий медіа розповсюджується і державною мовою (частина четверта статті 25 Закону).

Разом з тим, вимоги частин першої, другої та абзацу другого частини четвертої статті 25 Закону не поширюються на друковані медіа, що видаються винятково кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів України, англійською мовою, іншою офіційною мовою Європейського Союзу, незалежно від того, чи містять вони тексти державною мовою, та на наукові видання, мова яких визначається статтею 22 Закону. Обов'язковий примірник документів, передбачений частиною третьою цієї статті, у такому разі виготовляється, публікується і доставляється відповідною мовою.

Зауважимо, що у мирний час реєстрація для друкованих медіа є добровільною. Проте відповідно до частини третьої статті 124 Закону України "Про медіа" під час дії воєнного стану така процедура для друкованих медіа є обов'язковою. Суб'єкти у сфері друкованих медіа, які планують і надалі

провадити свою діяльність, були зобов'язані до 31 березня 2024 року пройти процедуру реєстрації в Національній раді України з питань телебачення та радіомовлення відповідно до пункту 21 Прикінцевих та перехідних положень Закону. До зазначеного строку така реєстрація є безкоштовною, після - зі сплатою реєстраційного збору. Видання та розповсюдження друкованих медіа без реєстрації забороняється.

Мова онлайн-медіа

Однією з новел Закону України "Про медіа" є регулювання онлайн-медіа. Згідно із Законом, це - медіа, що регулярно поширюють інформацію у текстовій, аудіо-, аудіовізуальній або іншій формі в електронному (цифровому) вигляді за допомогою мережі Інтернет на власному вебсайті, крім медіа, які віднесені Законом до аудіовізуальних медіа. Про необхідність такого унормування неодноразово наголошував Уповноважений із захисту державної мови.

Частиною другою статті 41 Закону України "Про медіа" передбачено, що суб'єкт у сфері онлайн-медіа самостійно визначає мову поширення інформації, крім випадків, передбачених Законом про мову. Крім того, реєстрація онлайн-медіа є добровільною.

Вимогами частини шостої статті 27 Закону про мову визначено, що інтернет-представництва (в тому числі веб-сайти, веб-сторінки в соціальних мережах) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій державної і комунальної форм власності, медіа, зареєстрованих в Україні, а також суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги в Україні та зареєстровані в Україні, виконуються державною мовою. Поряд з версією інтернет-представництв (у тому числі веб-сайтів, веб-сторінок у соціальних мережах), виконаних державною мовою, можуть існувати версії іншими мовами. Версія інтернет-представництва державною мовою повинна мати не менше за обсягом та змістом інформації, ніж іншомовні версії, та завантажуватись за замовчуванням для користувачів в Україні.

Ця норма не поширюється на інтернет-представництва друкованих медіа, зазначених у частині п'ятій статті 25 цього Закону, а також на онлайн-медіа, що виходять виключно кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів України, англійською мовою, іншою офіційною мовою Європейського Союзу, незалежно від того, чи містять вони тексти державною мовою, у тому числі на наукові видання, норма щодо мови яких визначається статтею 22 цього Закону. Зважаючи на викладене, слід констатувати, що питання реагування на

застосування недержавної мови незареєстрованими онлайн-медіа (вебресурсах) залишається неврегульованим.

Оскільки реєстрація онлайн-медіа є обов'язковою, існує ризик відсутності інтернет-представництв окремих онлайн-медіа державною мовою, що призведе до порушення прав громадян України на отримання інформації державною мовою. Тому є об'єктивна необхідність внести відповідні зміни до частини шостої статті 27 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", якими передбачити обов'язок для інтернет-представництв усіх типів медіа, зокрема онлайн (зареєстрованих та незареєстрованих), виконувати свої інтернет-ресурси державною мовою.

Провайдери аудіовізуальних сервісів

Закон України "Про медіа" також визначає особливості діяльності провайдерів аудіовізуальних сервісів, зокрема в частині добору та організації пакетів телеканалів та радіоканалів. Пунктом 2 частини 3 статті 22 Закону України "Про медіа" встановлені вимоги до складу телеканалів та радіоканалів. Провайдер аудіовізуальних сервісів зобов'язаний включати до пакетів телеканалів та радіоканалів виключно телеканали та радіоканали, які отримали ліцензію на мовлення, зареєстровані Національною радою відповідно до вимог статей 63, 66 цього Закону України "Про медіа" чи отримали дозвіл на тимчасове мовлення, а також іноземні лінійні медіа, які походять з держав - членів Європейського Союзу, у разі якщо їх ретрансляція не обмежена відповідно до Закону України "Про санкції" або Національною радою у порядку, встановленому частиною шостою статті 4 або частиною третьою статті 121 України "Про медіа".

Згідно з нормою частини чотирнадцятої статті 40 Закону України "Про медіа" провайдери аудіовізуальних сервісів зобов'язані забезпечувати в кожному з пакетів телеканалів, доступ до яких надається користувачам, частку телеканалів, що розповсюджуються державною мовою, в обсязі не менше ніж 60 відсотків загальної кількості телеканалів у такому пакеті, крім пакетів телеканалів еротичного спрямування або телеканалів без текстового супроводу. При цьому для цілей цього положення телеканалами, що розповсюджуються 100 відсотків державною мовою, вважаються телеканали, що отримали ліцензію чи зареєстровані відповідно до статей 50, 63 Закону України "Про медіа".

Однак необхідно взяти до уваги, що відповідно до пункту 10 Розділу X "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про медіа" положення частини чотирнадцятої статті 40 закону в частині обсягу частки телеканалів та радіоканалів державною мовою у пакетах, доступ до яких надається

користувачам провайдерами аудіовізуальних сервісів, набирають чинності через три роки з дня набрання чинності Закону України "Про медіа". Крім того, через рік з дня набрання чинності Закону України "Про медіа", тобто з 01.04.2024, обсяг частки телеканалів та радіоканалів державною мовою у пакетах телеканалів та радіоканалів, доступ до яких надається користувачам провайдерами аудіовізуальних сервісів, має становити не менше ніж 30 відсотків.

Згідно з частиною п'ятою статті 4 Закону України "Про медіа" на території України не обмежується приймання чи ретрансляція радіоканалів, телеканалів, каталогів програм, які походять з країн, що є членами Європейського Союзу, а також інших радіоканалів, телеканалів, каталогів програм, зміст яких відповідає вимогам Європейської конвенції про трансграничне телебачення, інших міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також вимогам, установленим Законом України "Про медіа".

Зазначу, що відповідно до пункту 5 частини 9 статті 40 Закону України "Про медіа", вимоги стосовно виконання програм українською мовою лінійними аудіовізуальними медіа, не поширюються на іноземні лінійні медіа.

Провайдери платформ спільного доступу до відео

Відповідно до частини дванадцятої Закону "Про медіа" суб'єкти у сфері аудіовізуальних медіа на замовлення (крім аудіальних медіа на замовлення) зобов'язані забезпечувати в каталозі програм частку програм, у тому числі фільмів, виконаних державною мовою, в обсязі не менше ніж 25 відсотків загальної кількості програм, у тому числі фільмів. При цьому мова виконання (озвучення, дубляжу) програм та/або фільмів визначається відповідно до частини сьомої цієї статті.

А частина тринадцята додатково визначає, якщо програма, що поширюється аудіовізуальним медіа або провайдером аудіовізуального сервісу, має дві і більше звукових доріжок, доріжка з державною мовою (за наявності) має бути встановлена за замовчуванням першою.

Водночас звертаємо увагу, що положення частини дванадцятої статті 40 цього Закону в частині розміру частки програм, виконаних державною мовою, набирають чинності через три роки з дня набрання ним чинності. Через один рік з дня набрання чинності цим Законом частка програм, передбачених частиною дванадцятою статті 40 цього Закону, має становити 10 відсотків, через два роки з дня набрання чинності цим Законом - 15 відсотків.

Відповідальність суб'єктів у сфері медіа

Ухваленим законом про медіа визначено, що нагляд та контроль за дотриманням суб'єктами у сфері медіа законодавства про державну мову в частині мови аудіовізуальних медіа здійснює Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. До того ж Закон України "Про медіа" наділяє Нацраду повноваженням нагляду та контролю за дотриманням суб'єктами у сфері медіа законодавства про державну мову в частині мови фільмів, що демонструються (розповсюджуються) аудіовізуальними медіа.

Потрібно звернути увагу на те, що за такі порушення Нацрада має право застосовувати санкції стосовно суб'єктів у сфері медіа. Законодавцем для цього розроблено структуровану систему визначення порушень та санкцій.

Порушення суб'єктами у сфері медіа вимог законодавства, за які Національна рада має право застосовувати заходи реагування, поділяються на незначні, значні, грубі. Зауважимо, що для суб'єктів у сфері лінійних аудіовізуальних, нелінійних аудіовізуальних, друкованих медіа та онлайн-медіа поширення інформації, що принижує або зневажає державну мову, кваліфікується як значне порушення. Ця норма врахована під час ухвалення закону відповідно до рекомендацій Уповноваженого. Також значним порушенням для лінійних аудіовізуальних медіа вважається недотримання вимог медійного закону щодо частки програм державною мовою, зокрема фільмів, у загальному тижневому обсязі, а також порушення радіомовником вимог щодо забезпечення частки пісень державною мовою більше, ніж на 5 % від встановленого законодавством (5 і менше % вважається незначним порушенням).

Багаторівневою є і система санкцій, які застосовуються залежно від типу суб'єкта (суб'єкт у сфері аудіовізуальних медіа, суб'єкт у сфері друкованих медіа, суб'єкт у сфері онлайн-медіа, провайдер аудіовізуальних сервісів чи постачальник електронних комунікаційних послуг для потреб мовлення з використанням радіочастотного спектра) та статусу (зареєстрований, незареєстрований).

Нацрада може застосовувати приписи як засіб реагування на порушення. Припис має превентивний характер у випадку вчинення суб'єктами у сфері медіа незначного порушення. Проте отримана їх певна кількість впродовж останнього року (від трьох до п'яти, що залежить від статусу і типу суб'єкта медіа) стає підставою для накладання штрафу. Наприклад, у випадку вчинення впродовж останнього року п'яти незначних порушень з боку суб'єкта у сфері аудіовізуальних медіа, за які було винесено приписи і рішення про які не були скасовані у визначеному законом порядку, регулятор застосовує штраф у розмірі 10% розміру ліцензійного збору для ліцензіатів або від 5 до 40

мінімальних заробітних плат на день вчинення порушення для реєстрантів. У випадку вчинення впродовж останнього року кожного наступного незначного порушення після застосування штрафу, рішення про який не було скасовано у визначеному законом порядку, накладається штраф у подвійному розмірі.

Зауважимо, що за значне порушення суб'єктом у даній сфері (зокрема, поширення інформації, що принижує або зневажає державну мову) одразу застосовується штраф у розмірі 10% розміру ліцензійного збору для ліцензіатів або від 5 до 40 мінімальних заробітних плат на день вчинення порушення для реєстрантів.

Крім того, у випадку, якщо впродовж певного періоду⁵⁹ суб'єктом повторно вчинено значне або грубе порушень, за які вже застосовувалась певна кількість штрафів (за значне - п'ять штрафів, за грубе - від одного до трьох, що залежно від типу та статусу суб'єкта) і рішення про які не було скасовано у визначеному законом порядку, то застосовуються такі заходи реагування:

- анулювання ліцензії за рішенням суду чи скасування реєстрації за рішенням суду (суб'єкти у сфері аудіовізуальних медіа, провайдери аудіовізуальних сервісів чи постачальники електронних комунікаційних послуг для потреб мовлення з використанням радіочастотного спектра);
- скасування реєстрації (зареєстровані суб'єктом у сфері друкованих медіа та онлайн-медіа);
- заборона видання та розповсюдження друкованого медіа за рішенням суду (зареєстровані та незареєстровані суб'єкти у сфері друкованих медіа);
- тимчасова заборона поширення онлайн-медіа (незареєстровані суб'єкти у сфері онлайн-медіа);
- заборона поширення онлайн-медіа за рішенням суду (зареєстровані та незареєстровані суб'єкти у сфері онлайн-медіа).

Зауважимо, що реєстрація для онлайн-медіа є добровільною. Проте для зареєстрованих суб'єктів у цій сфері передбачено певні преференції, які стосуються застосування санкцій. Зокрема, заборона поширення онлайн-медіа за рішенням суду для зареєстрованих суб'єктів у сфері онлайн-медіа передбачена у разі вчинення ним впродовж одного місяця четвертого грубого порушення. Натомість, для незареєстрованих суб'єктів така санкція настає після третього порушення.

Варто зазначити, що незмінною залишається норма, відповідно до якої за порушення друкованими медіа вимог Закону про мову передбачено застосування Уповноваженим із захисту державної мови адміністративних

---

⁵⁹ Для зареєстрованим та незареєстрованим суб'єктом у сфері онлайн-медіа впродовж одного місяця, для всіх інших суб'єктів у сфері медіа - впродовж останнього року

стягнень (частина третя статті 188⁵² КУпАП набрала чинності 16 липня 2022 року). Таким чином, нормами Закону України "Про медіа" фактично збережено вимоги щодо застосування державної мови, які діяли раніше, а в окремих випадках їх поліпшено на користь збільшення української мови та її захисту.

Державна мова у сфері телебачення та радіомовлення

Повномасштабне вторгнення докорінно змінило формат роботи вітчизняних мовників. У 2022 році більшість загальнонаціональних телерадіоорганізацій трансформували програмну концепцію свого мовлення, переорієнтувавшись на інформаційно-аналітичне наповнення ефіру. У 2023 році, незважаючи на те, що низка провідних вітчизняних мовників почала шукати способи доповнення загальнонаціонального ефіру розважальним контентом, така тенденція здебільшого була збережена.

У зв'язку з цим другий рік поспіль дослідження стану функціонування української мови як державної у цій сфері працівниками Секретаріату відбувалося не шляхом моніторингу діяльності мовників стосовно дотримання норм чинного законодавства в частині загального тижневого обсягу мовлення в телеефірі та вимог щодо обсягу (частки) пісень державною мовою або загального обсягу (кількості пісень), поширених в ефірі радіостанцій, а через здійснення огляду особливостей застосування української мови як державної в діяльності телерадіоорганізацій в умовах повномасштабного вторгнення. Було проведено два такі огляди:

- огляд діяльності 26 телерадіоорганізацій, що здійснювали загальнонаціональне ефірне мовлення 09.10.2023, 11.10.2023, 14.10.2023 у проміжку часу 00.00-24.00 в умовах воєнного стану;
- огляд діяльності 14 телерадіоорганізацій, що здійснювали загальнонаціональне ефірне радіомовлення 02.12.2023 та 07.12.2023 у проміжку часу 00.00-24.00 в умовах воєнного стану.

Крім того, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, відповідно до наданих їй повноважень, протягом 2023 року здійснювала моніторинг мовлення, зокрема на предмет дотримання вимог Закону. Для встановлення дотримання вимог законодавства щодо частки програм державною мовою було проведено низку досліджень діяльності загальнонаціональних, регіональних та місцевих телеканалів. Також з метою перевірки виконання радіомовниками вимог щодо обсягу пісень державною мовою та частки ведення програм державною мовою досліджено діяльність загальнонаціональних і місцевих радіостанцій.

За результатами проведених моніторингів жодного випадку порушення вимог законодавства в діяльності суб'єктів у сфері лінійних аудіовізуальних

медіа (телемовники та радіомовники) загальнонаціонального, регіонального і місцевого рівнів не зафіксовано. Мова реклами і телемагазинів в ефірі телеканалів – винятково українська. У звіті Нацради також зазначено про збереження тенденції перевиконання мовних квот в діяльності загальнонаціональних телемовників. Крім того, зауважується, що ведучі програм здебільшого спілкуються державною мовою. А в ефірі загальнонаціональних радіомовників продовжується тенденція зі збільшення кількості пісень українською мовою та ведення програм державною мовою⁶⁰.

Позитивні тенденції щодо збільшення частки української мови в теле- і радіоефірі фіксуються і в дослідженнях Секретаріату Уповноваженого. Водночас результати оглядів засвідчують збереження окремих негативних тенденцій: продовження функціонування інформаційного теле- та радіопростору в режимі двомовності, про що йтиметься нижче.

Перед розглядом результатів дослідження додамо інформацію щодо звернень громадян у цій сфері. Так, протягом 2023 року Секретаріатом було опрацьовано 70 звернень громадян щодо порушень у сфері телебачення та радіомовлення, що складає 1,9% від загальної кількості звернень. Такі дані другий рік поспіль залишаються на однаковому рівні: у 2022 році таких повідомлень було 64 (2,2% від загальної кількості). Зауважимо, що у 2021 році, коли набрала чинності частина шоста статті 23 Закону, яка визначає вимоги до мови демонстрування фільмів, кількість звернень була значно більшою (171 або 4,8%), що пов'язано зі значним інтересом громадян до питання дотримання нових мовних норм представниками медіаринку.

Огляд діяльності телерадіоорганізацій (суб'єктів у сфері лінійних аудіовізуальних медіа), що здійснювали загальнонаціональне ефірне мовлення в умовах воєнного стану

Огляд загальнонаціонального ефірного телевізійного мовлення, що здійснюється телерадіоорганізаціями, відбувався з 09.10.2023 по 31.10.2023 рр. Він є продовженням попереднього дослідження, яке здійснювалось з 04.05.2022 по 13.05.2022 рр. і мало на меті аналіз загальнонаціонального ефірного телевізійного мовлення, що здійснювалось телерадіоорганізаціями.

За мету ставилося з'ясувати особливості застосування української мови як державної в діяльності телерадіоорганізацій, що здійснюють загальнонаціональне ефірне мовлення, зокрема учасниками інформаційного простору, в умовах воєнного стану та поступової імплементації положень Закону України "Про медіа", а також виявлення можливих фактів порушення

---

⁶⁰ Звіт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2023 рік. URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/zvit-natsionalnoyi-rady-ukrayiny-z-pytan-telebachennya-i-radiomovlennya-za-2023-rik/>

вимог Закону "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

У зв'язку з тим, що 31 березня 2023 року набув чинності Закон України "Про медіа" і мовники проходили процедуру перереєстрації, перелік телерадіомовників, що підлягав аналізу, був сформований на основі списку телерадіоорганізацій, що мають ліцензії на загальнонаціональне телевізійне мовлення, визначених у додатку 2 до Плану розвитку національного телерадіоінформаційного простору, затвердженого рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 01.12.2010 № 1684 (у редакції рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 15.12.2022 № 766)⁶¹, а також з урахуванням того, що 15 грудня 2022 року Нацрада переоформила ліцензії каналам "1+1 International" і ICTV Ukraine (до того - міжнародні версії каналів ICTV і "1+1"), які тепер мовлять із логотипом "1+1 УКРАЇНА" та "ICTV²" і працюють для української аудиторії⁶².

Загалом аналізувалась діяльність 26 телерадіоорганізацій: АТ "Національна суспільна телерадіокомпанія України" ("ПЕРШИЙ"⁶³); ДП "Парламентський телеканал "РАДА" ("РАДА"); АТ "Національна суспільна телерадіокомпанія України" ("СУСПІЛЬНЕ КУЛЬТУРА")⁶⁴; ТОВ "ТРК "Студія "1+1" ("1+1"); ТОВ "МК ТРК "ICTV" ("ICTV"); ТОВ "ТЕЛЕКАНАЛ СТБ" ("С-Можливо все!"); ПрАТ "Телеканал "Інтер" ("ІНТЕР"); ТОВ "ДІДЖИВАН" ("УНІАН"); ТОВ "Новий канал" ("Н"); ПрАТ "ТК "ТЕТ" ("ТЕТ"); ТОВ "РЄАЛ ІСТЕЙТ-ТВ" ("2+2"); ТОВ "Телестудія "Служба інформації" ("НТН"); ТОВ "Телеканал "МЕГА" ("М"); ТОВ "УНІАН ТБ" ("ПЛЮСПЛЮС"); ТОВ "Телеодин" ("М1"); ТОВ "ТРО "Мульти Медіа Сервіс" ("К1"); ТОВ "Телеканал "К2" ("К2"); ТОВ "Музичне телебачення" ("ZOOM"); ТОВ "Телеканал "ПРЯМИЙ" ("ПРЯМИЙ"); ТОВ "Голдберрі" ("ЕСПРЕСО"); ТОВ "ТОТВЕЛЬД" ("XSPORT"); ТОВ "ТРК "Кіно ТВ" ("Ентер-фільм"); ТОВ "ТРК "Музика ТВ" ("ПКСЕЛЬ TV"); Підприємство з іноземними інвестиціями у формі ТОВ "ТРК "НБМ" ("5"); ТОВ "ТРК "Студія "1+1" ("1+1 УКРАЇНА"); ТОВ "МК ТРК "ICTV" ("ICTV²").

Перегляд ефірного мовлення 26-ти телеканалів (09.10.2023, 11.10.2023,

⁶¹ Телеканал "ТАК TV" (ТОВ "КОРОНА САНРАЙС", м. Київ) не увійшов до списку, оскільки не здійснює загальнонаціональне мовлення.

⁶² Затверджені зміни до актів Національної ради і рішення щодо діяльності ліцензіатів – про результати засідання 15 грудня. URL.:<https://www.nrada.gov.ua/zatverdzheni-zminy-aktiv-natsionalnoyi-rady-rishennya-shhodo-diyalnosti-litsenziativ-pro-rezultaty-zasidannya-15-grudnya/>;

Воєнний час, нові канали й розподіл місць у цифрових мультиплексах. Моніторинг роботи Нацради у другому півріччі 2022 року

URL.:<https://detector.media/monitoring/article/206393/2022-12-27-voiennyy-chas-novi-kanaly-y-rozpodil-mists-u-tsyfrovykh-multypleksakh-monitoryng-roboty-natsrady-u-drugomu-pivrichchi-2022-roku/>

⁶³ Логотип "UA:ПЕРШИЙ" було змінено на "ПЕРШИЙ"

⁶⁴ Логотип "UA:КУЛЬТУРА" було змінено на "СУСПІЛЬНЕ КУЛЬТУРА"

14.10.2023 у проміжку часу 00.00-24.00) здійснювався з використанням медіасервісів для трансляції ефірних каналів⁶⁵.

За результатами огляду були виокремлені такі особливості ефірного мовлення.

По-перше, наповнення загальнонаціонального телефіру здійснювалось як мовниками, які відповідно до Указу Президента України №152/2022 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року "Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану"⁶⁶ змінили на початку повномасштабного вторгнення свою програмну концепцію і долучились до трансляції марафону ""Єдині новини #UAразом"", так і тими телерадіокомпаніями, які незмінно транслюють свій звичний розважальний контент.

Кількість телерадіоорганізацій, залучених до цілодобової трансляції марафону, зменшилась, що пов'язано здебільшого з припиненням мовлення низкою каналів, а також через часткове повернення деяких каналів до звичної програмної концепції. Кількість каналів, що транслюють розважальний контент, також зменшилась. Також є ті, що поєднують власну програмну концепцію з трансляцією марафону "Єдині новини #UAразом" (переважно у нічний час) - їх кількість збільшилась з одного до п'яти. Два мовники продовжили транслювати власний інформаційний марафон, відмовившись від поширення загальнонаціонального марафону "Єдині новини #UAразом".

По-друге, державна мова в межах трансляції загальнонаціонального інформаційного марафону "Єдині новини #UAразом" та альтернативних інформаційних марафонів домінувала. Однак випадки послуговування недержавною мовою під час інформування громадян зафіксовано на всіх каналах, що працюють повністю або частково на базі єдиної інформаційної платформи стратегічної комунікації, також на тих, що виробляють власний інформаційний продукт, на кшталт марафону "Єдині новини #UAразом".

Використання мови, відмінної від державної, фіксувалось як під час мовлення наживо, так і в межах трансляції заздалегідь підготовлених відеосюжетів. А саме:

- перехід на недержавну мову з боку ведучої (без синхронного перекладу) у випадку, якщо гість ефіру чи запрошений експерт послуговується російською мовою і не володіє українською;
- застосування недержавної мови російськомовними експертами різних галузей, журналістами, свідками подій, представниками країн-партнерів

---

⁶⁵ Цифрове інтерактивне телебачення "Київстар ТБ" (ТОВ "Плюс ТБ") та "MEGOGO" (ТОВ "МЕГОГО")

⁶⁶ Указ Президента України №43/2021 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 лютого 2021 року "Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)"

під час прямих ефірів;

- трансляція відеозаписів (сюжетів), в яких інформація викладається російською мовою, зокрема: коментарі учасників новинного сюжету, свідчення евакуйованих та постраждалих від війни громадян у новинах; демонстрування уривків документальних фільмів; інтерв'ю з російськими військовополоненими; показ уривків виступів представників органів влади країни-агресора; показ уривків російських телепередач, або відео з соціальних мереж.

Звертаємо увагу, що під час мовлення наживо не перекладався (дублювався, озвучувався, субтитрувався тощо) на державну мову тільки інформаційний контент (виступи, коментарі, слова підтримки, звернення тощо) російською мовою. Натомість, інтерв'ю та коментарі лідерів західних країн та їх громадян, а також виступи представників влади України під час закордонних відряджень, де застосовувались інші іноземні мови, перекладалися українською мовою (зокрема виступ Президента України англійською мовою в прямому ефірі під час засідання "Рамштайн - 16" в Бельгії; спілкування польською мовою з експертом в ефірі каналу "Еспресо", де польською послуговувалась ведуча).

Відзначимо, що не зафіксовано жодного випадку послуговування російською мовою з боку представників органів влади та місцевого самоврядування. Нагадаємо, що попередній аналіз засвідчив порушення вимог частини першої статті 12 Закону деякими начальниками обласних військових адміністрацій, міським головою і депутатом міських рад.

Зафіксовано послуговування недержавною мовою директором КП "Ізюмські тепломережі" В.Золотарьовим під час коментаря журналістам щодо стану тепломережі. Це є порушенням частини першої статті 12 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", відповідно до якої робочою мовою діяльності органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності, у тому числі мовою засідань, заходів, зустрічей та мовою робочого спілкування, є державна мова.

По-третє, демонстрування передач мовою, відмінною від державної, або послуговування недержавною мовою учасниками та героями українськомовного програмного продукту (передачі, шоу, документальні проєкти), а також трансляція відео з російських медіа або проросійськими впливовцями, які поширювались в соціальних мережах, зафіксовано як у діяльності каналів, що долучені до загальнонаціонального інформаційного марафону (або виробляють власний інформаційно-аналітичний продукт), так і

мовників, що транслюють розважальний контент. Російськомовні частини програми у деяких випадках субтитрувались державною мовою, у деяких - ні.

Мовою, відмінною від державної, демонструвало програми ТОВ "Телеканал "МЕГА" ("М") ("Містична Україна" (російськомовна програма з субтитрами українською), дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 00:30 - 01:30; 14.10.2023 у проміжку часу 06:00-07:00). Зауважимо, що це єдиний зафіксований випадок показу повністю російськомовного проєкту, де недержавною мовою послуговуються як ведучий, так і учасники. За результатами попереднього огляду таких випадків було більше (на двох каналах транслювались три російськомовні передачі), серед яких також була передача "Містична Україна".

Послуговування мовою, відмінною від державної, з боку учасників телевізійного проєкту, мало місце в українськомовних програмах таких телерадіоорганізацій:

- учасники марафону "Єдині новини #UАразом" ("Антизомбі" (ведучий послуговується українською мовою, проте відеосюжети з російських медіа та проросійських пабліків подані мовою оригіналу без субтитрів, дата і час: 11.10.2023 у проміжку часу: 15:45 - 16:45, часовий слот "ICTV"); "Байрактар News" (ведучий послуговується українською мовою, проте короткі відеосюжети пародійного характеру та відеосюжети з російських медіа виконані російською мовою, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу: 21:00-21:30, часовий слот "ICTV" (без українськомовних субтитрів); 14.10.2023 у проміжку часу 02:00 - 02:30; 04:40-05:10, часовий слот "1+1"(з українськомовними субтитрами);
- АТ "Національна суспільна телерадіокомпанія України" ("СУСПІЛЬНЕ КУЛЬТУРА") ("Повернення. Польська операція НКВС" (архівні матеріали зачитуються мовою оригіналу (російською) з українськомовними субтитрами, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 00:45 - 01:45); "Маріуполь. Протистояння" (відео з російських медіа та коментарі російськомовних учасників не озвучуються українською мовою, а субтитруються, дата і час: 11.10.2023 у проміжку часу 01:00 - 02:00); "На вістрі ножа" (коментарі російськомовних учасників не озвучуються українською мовою, а субтитруються, дата і час: 14.10.2023 у проміжку часу 05:10 - 06:10); "Сильна", 1 с. Т.Гордійчук (коментарі російськомовних учасників не озвучуються українською мовою, а субтитруються, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 12:10 - 13:10); "Відтинки України" (коментарі румунськомовних учасників не озвучуються українською мовою, а субтитруються, дата і час: 14.10.2023 у проміжку часу 12:30 - 13:30); "Зальцбурзький фестиваль 2021. Джон Еліот

- Гардінер та камерний оркестр "Камерата Зальцбург" (концерт, де оповіді між музичними партіями виконуються німецькою мовою з українськомовними субтитрами, дата і час: 14.10.2023 у проміжку часу 23:30 - 00:00);
- ТОВ "ТЕЛЕКАНАЛ СТБ" ("С-Можливо все!") ("Слідство ведуть екстрасенси", 3 сезон, 4 еп., (коментарі російськомовних учасників подані мовою оригіналу без субтитрів, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 02:00 - 03:30); "МастерШеф", 11 сезон, 1 еп., 1 ч., 2 ч.; 11 сезон, 3 еп., 1 ч., 2 ч. (коментарі російськомовних учасників подані мовою оригіналу без субтитрів, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 03:30 - 05:00; 11.10.2023 у проміжку часу 03:35 - 07:00); "Служба розшуку дітей" (коментарі російськомовної учасниці подані мовою оригіналу з субтитрами, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 05:00 - 05:10); "У пошуках істини" (коментарі російськомовних учасників подані мовою оригіналу без субтитрів, дата і час: 11.10.2023 у проміжку часу 02:15 - 03:00; 14.10.2023 у проміжку часу 02:25 - 05:25);
  - ТОВ "Новий канал" ("Н") ("Знають навіть діти" (коментарі російськомовних дітей подані мовою оригіналу, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 03:05 - 03:25; 11.10.2023 у проміжку часу 04:10 - 04:35; 14.10.2023 у проміжку часу 03:35 - 03:55);
  - ПрАТ "ТК "ТЕТ" ("ТЕТ") ("Країна У 2.1." (окремі учасники послуговуються російською мовою, субтитрується, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 04:10 - 04:35; 11.10.2023 у проміжку часу 04:15 - 04:40); передача "Бункер", 51, 52, 53, 54 еп. (закадровий голос українською мовою, проте короткі відеосюжети пародійного характеру виконані російською мовою без субтитрів, дата і час: 14.10.2023 у проміжку часу: 00:15-02:05);
  - ТОВ "РЄАЛ ІСТЕЙТ-ТВ" ("2+2") ("Обережно! Фейк" (ведучий послуговується українською мовою, проте відеосюжети з російських медіа та проросійських пабліків подані мовою оригіналу з субтитрами, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 17:50 - 20:00);
  - ТОВ "Телестудія "Служба інформації" ("НТН") ("Таємниці кримінального світу" (коментарі російськомовних учасників подані мовою оригіналу без субтитрів, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 05:00 - 05:25; 11.10.2023 у проміжку часу 04:50 - 05:25; 14.10.2023 у проміжку часу 04:55 - 05:20); "Історії війни" (ведучий послуговується українською мовою, проте відеосюжети з російських медіа та проросійських пабліків подані мовою оригіналу (незначна кількість), дата і час: 11.10.2023 у проміжку часу 00:45 - 01:00); "Шукаю тебе" (коментарі російськомовних учасників

- подані мовою оригіналу без субтитрів, дата і час: 14.10.2023 у проміжку часу 00:40 - 01:00); "Винуватці війни" (ведучий послуговується українською мовою, проте відеосюжети з російських медіа та проросійських пабліків подані мовою оригіналу без субтитрів, дата і час: 14.10.2023 у проміжку часу 09:40 - 10:00);
- ТОВ "Телеканал "МЕГА" ("М") ("Україна вражає" (коментарі російськомовних учасників подані без субтитрів, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 07:40 - 08:00); "Тут люди" (ведучий та учасники послуговується українською мовою, проте відеосюжети з російських медіа та проросійських пабліків подані мовою оригіналу без субтитрів, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 08:00 - 08:40); "Шість соток" (коментарі російськомовних учасників подані мовою оригіналу без субтитрів, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 10:55 - 12:55; 11.10.2023 у проміжку часу 11:45 - 12:40; 14.10.2023 у проміжку часу 11:10 - 13:00); "Удачний проєкт" (коментарі російськомовних учасників подані мовою оригіналу без субтитрів, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 14:05-15:45; 11.10.2023 у проміжку часу 13:50 - 15:30); "Правда життя" (коментарі російськомовних учасників подані мовою оригіналу без субтитрів, дата і час: 11.10.2023 у проміжку часу 01:00 - 01:50; 14.10.2023 у проміжку часу 00:45 - 01:35); "Україна: забута історія" (коментарі російськомовних учасників подані мовою оригіналу з субтитрами, дата і час: 11.10.2023 у проміжку часу 06:05 - 06:50); "Історії війни" (коментарі російськомовних учасників подані мовою оригіналу без субтитрів, дата і час: 14.10.2023 у проміжку часу 01:35 - 02:00); "Таємниці кримінального світу" (коментарі російськомовних учасників подані мовою оригіналу без субтитрів, дата і час: 14.10.2023 у проміжку часу 03:30-05:15); "Таємниці світу" (коментарі російськомовних учасників подані мовою оригіналу без субтитрів, дата і час: 14.10.2023 у проміжку часу 06:55 - 07:55)
  - ТОВ "Телеканал "ПРЯМИЙ" ("ПРЯМИЙ") ("Райт Нау" (ведучий послуговується українською мовою, проте відеосюжети з російських медіа та проросійських пабліків подані мовою оригіналу, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 08:50 - 09:00, 14.10.2023 у проміжку часу 08:50 - 09:00, 09:50 - 10:00);
  - ТОВ "Голдберрі" ("ЕСПРЕСО") ("Колаборанти" (ведучий послуговується українською мовою, проте відеосюжети з російських медіа та проросійських пабліків подані мовою оригіналу з субтитрами, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 01:26 - 02:00, 11.10.2023 у проміжку часу 17:45 - 18:00); "Вердикт" з Сергієм Руденком" (ведучий послуговується українською мовою, проте відеосюжети з російських медіа подані мовою

- оригіналу, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 20:00 - 21:00); "Служба розшуку дітей" (коментарі російськомовної учасниці подані мовою оригіналу з субтитрами, дата і час: 11.10.2023 у проміжку часу 00:00 - 00:10); "Студія Захід з Антіном Борковським" (коментарі російськомовних учасників подані мовою оригіналу без субтитрів, дата і час: 14.10.2023 у проміжку часу 13:00 - 14:00); "Суботній політклуб" (коментарі російськомовної учасниці подані мовою оригіналу з субтитрами, дата і час: 14.10.2023 у проміжку часу 19:10 - 20:10); "Хроніки інформаційної війни" (ведучий послуговується українською мовою, проте відеосюжети з російських медіа та проросійських пабліків подані мовою оригіналу з субтитрами, дата і час: 14.10.2023 у проміжку часу 21:30 - 22:00);
- Підприємство з іноземними інвестиціями у формі ТОВ "ТРК "НБМ" ("5") ("Історія для дорослих" (ведучий послуговується українською мовою, проте відеосюжети з російських медіа та проросійських пабліків подані мовою оригіналу з субтитрами, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 22:30 - 22:45; 11.10.2023 у проміжку часу 22:30 - 22:45); "Ukrainer" (коментарі російськомовних учасників подані мовою оригіналу, незначна частина, 14.10.2023 у проміжку часу 16:50 - 18:00); "Невигадані історії" (коментарі російськомовних учасників подані мовою оригіналу, незначна частина, 14.10.2023 у проміжку часу 21:35 - 22:00); "Український свідок" (коментарі російськомовних учасників подані мовою оригіналу, незначна частина, 14.10.2023 у проміжку часу 23:35 - 00:00);
  - ТОВ "ТРК "Студія "1+1" ("1+1 УКРАЇНА") ("Реальна історія. Феномен УПА. Чому історія в Росії пишуть спецслужби" (архівні матеріали зачитуються мовою оригіналу - російською, з субтитрами, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 00:00 - 01:10); "Вражаючі історії ТСН" (коментарі російськомовних учасників подані мовою оригіналу без субтитрування, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 06:00 - 07:00);
  - ТОВ "МК ТРК "ICTV" ("ICTV²") ("Громадянська оборона" (ведучий послуговується українською мовою, проте відеосюжети з російських медіа та проросійських пабліків подані мовою оригіналу з субтитрами, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 01:30 - 02:15, 07:00-10:00, 21:00-22:05, 23:50-00:00; 11.10.2023 у проміжку часу 00:10-00:55; 06:00-07:00, 08:00-09:35; 14.10.2023 у проміжку часу 05:40-06:45; 09:20-10:40); "Антизомбі" (ведучий послуговується українською мовою, проте відеосюжети з російських медіа та проросійських пабліків подані мовою оригіналу з субтитрами, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 02:15 - 03:05, 06:30- 07:30, 20:05-23:05, 23:50-00:00; 11.10.2023 у проміжку часу

00:55-01:55; 14.10.2023 у проміжку часу 07:00 - 08:00; 09:20-10:40); "Служба розшуку дітей" (коментарі російськомовної учасниці подані мовою оригіналу з субтитрами, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 05:00 - 05:10); "Секретний фронт" (коментарі російськомовних учасників та відео російських медіа подані мовою оригіналу, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 05:05 - 06:30, 11.10.2023 у проміжку часу 05:15 - 06:00); "Топ-5 фейків" (ведучий послуговується українською мовою, проте відеосюжети з російських медіа та проросійських пабліків подані мовою оригіналу з субтитрами, дата і час: 09.10.2023 у проміжку часу 07:30 - 07:55, 23:05 - 23:35; 14.10.2023 у проміжку часу 06:45-07:15); "Дизель-шоу" (трапляються російськомовні виступи учасників (сценки комедійного характеру, дата і час: 14.10.2023 у проміжку часу 00:10 - 00:40); "Шкварка" (ведучий послуговується українською мовою, проте відеосюжети з російських медіа та проросійських пабліків подані мовою оригіналу з субтитрами, дата і час: 14.10.2023 у проміжку часу 10:30 - 11:45).

Двомовні передачі транслюються переважно не в прайм-тайм і є випусками попередніх сезонів. Зустрічаються випадки, коли передача вночі транслюється двома мовами, а вдень відбувається показ нового сезону, який виконаний повністю українською мовою (наприклад: "МастерШеф", 12 сезон, 8 еп., 14.10.2023, 19:00-00:00).

Відзначимо, що значна частина передач, які традиційно до початку повномасштабного вторгнення виконувались російською мовою (або переклад російськомовних учасників не здійснювався), зараз повністю озвучені українською мовою (у т.ч. попередні сезони). Серед них: "Орел і решка. Навколо світу", "Навколо М", "На трьох", "Панянка-селянка", "Кохання на виживання", "Супер-мама", "Світ навиворіт", "Міняю Жінку", "Вечірній квартал", "Жіночий квартал", "Ліга сміху".

Варто виокремити низку програм, які покликані протидіяти російській пропаганді та інформаційній війні. Такі проєкти передбачають аналіз інформації про Україну, яка поширюється в російських медіа, а саме: демонстрація відео та різних інформаційних повідомлень з російських сайтів та спільнот мовою оригіналу та їх подальший аналіз та спростування фейків та дезінформації, що в них містяться, ведучим програми (закадровим голосом). Таким чином, щонайменше половина передач подається глядачу російською мовою. Серед таких проєктів: "Громадська оборона", "Антизомбі", "Топ-5 фейків", "Хроніки інформаційної війни", "Колаборанти", "Історія для дорослих", "Райт нау", "Обережно, фейк", "Винуватці війни" тощо. Зауважимо, що зафіксовано один випадок, коли в передачі російська дезінформація і фейки з ворожих медіа не

зчитувались мовою оригіналу, а, навпаки, озвучувались українською мовою ("Контрпропаганда", "ПРЯМИЙ").

Також значна кількість російської мови присутня у передачах гумористичного характеру, які складаються з коротких пародійно-сатиричних сюжетів на представників країни-агресора, виконаних російською мовою, та коментарів українськомовних ведучих (закадрового голосу). Серед таких передач: "Байрактар News", яка транслювалась в межах інформаційного марафону "Єдині новини #UАразом" та "Бункер", показ якої здійснювався на "ТЕТ".

По-четверте, демонстрування фільмів (у т.ч. серіалів) мовою, відмінною від державної, або послуговування недержавною мовою героями українськомовної стрічки, не зафіксовано. Нагадаємо, що за результатами попереднього огляду порушення вимог частини шостої статті 23 Закону в 2022 році були зафіксовані у діяльності однієї телерадіоорганізації, яка транслювала телевізійний серіал та фільм російською мовою. Також було зафіксовано один документальний серіал та фільм, де окремі герої послуговувались недержавною мовою.

По-п'яте, трансляція реклами (зокрема анонсів передач, фільмів) недержавною мовою не зафіксована. Торік порушення вимог абзацу першого частини третьої статті 32 Закону фіксувалось у діяльності одного мовника, який здійснював показ анонсу передач та фільмів російською мовою.

По-шосте, до числа тих телерадіоорганізацій, в трансляціях яких не зафіксовано жодного випадку використання мови, відмінної від державної, належать: ТОВ "УНІАН ТБ" ("ПЛЮСПЛЮС"); ТОВ "ТРК "Музика ТВ" ("ПІКСЕЛЬ TV"); ТОВ "ТРО "Мульті Медіа Сервіс" ("К1"); ТОВ "ТРК "Кіно ТВ" ("Ентер-фільм").

Перші два – це дитячі канали, які переважно транслюють мультиплікаційні фільми. Наступні - ті канали, програмна концепція яких передбачає трансляцію розважальних передач, фільмів та серіалів. Тобто програмна концепція зазначених телерадіоорганізацій зосереджена на демонструванні фільмів (у т.ч. мультфільмів) та трансляції передач культурно-мистецького, науково-просвітницького, розважального та освітнього характеру, залишаючи поза увагою інформаційний та інформаційно-аналітичний телевізійний продукт. Зауважимо, канали "ПЛЮСПЛЮС", "ПІКСЕЛЬ TV" та "Ентер-фільм" за результатами огляду у 2022 році також демонстрували позитивну практику у питанні застосування державної мови та формували виключно українськомовний простір.

Також не зафіксовано жодного випадку використання недержавної мови під час трансляції передач інформаційного та розважального характеру на

музичному телеканалі "М1" (торік фіксувались випадки трансляції інформаційно-патріотичних відеосюжетів російською мовою). Відзначимо, що мовник змінив підхід до підбору музичного репертуару. За результатами попереднього огляду в 2022 році встановлено, що канал транслював переважно українськомовний музичний контент. Російськомовні та англійськомовні пісні склали незначну частку ефіру (повністю або частково були продуктом вітчизняних виконавців та носили патріотичний характер). Наразі ж частка англійськомовних пісень значно зросла, а російськомовний музичний контент повністю зник.

Варто виокремити низку каналів, в ефірах яких частка російською мови є незначною і радше виключенням, ніж сталою тенденцією. До таких каналів належать "Новий канал", "2+2" та "TET". Також зауважимо, що сітка мовлення телеканалів "Уніан" та "XSPORT" була б повністю українськомовною, якби вони не транслювали інформаційний марафон "Єдині новини #UAразом", який функціонує в режимі двомовності.

Таким чином, в діяльності телерадіоорганізацій вже другий рік поспіль спостерігаються позитивні зрушення в питанні застосування української мови як державної. Українська мова продовжує бути основним комунікаційним засобом. Не зафіксовано жодного випадку порушення вимог мовного законодавства з боку телерадіоорганізацій (зокрема під час трансляції реклами та демонстрування фільмів), представників органів державної влади та місцевого самоврядування, що було характерним для загальнонаціонального ефіру торік, та лише одне порушення посадовою особою комунального підприємства. Низка рейтингових передач, які телеканали традиційно виготовляли російською мовою (у т.ч. попередні сезони), були повністю озвучені українською мовою, а нові випуски вже виконуються державною мовою.

Однак інформаційний простір країни продовжує функціонувати в режимі українсько-російської двомовності, що, на жаль, обмежує права громадян на отримання інформації українською мовою.

Це стосується як телеканалів, що транслюють інформаційно-аналітичні передачі (у т.ч. загальнонаціональний марафон "Єдині новини #UAразом"), так і каналів розважального характеру. Порівняно з попереднім роком сітка мовлення телеканалів змінилась. Збільшилась кількість розважальних передач. Серед них як ті, що заповнювали телеефір до початку повномасштабного вторгнення, так і нові проєкти. Це стосується і каналів, які задіяні у трансляції інформаційного марафону "Єдині новини #UAразом", де відбувається, серед іншого, показ передач гумористичного характеру. Поступове повернення телеканалів до звичної концепції мовлення призвело до відновлення трансляції двомовних

передач, де учасники послуговуються російською мовою, або використані відеосюжети, які виконані недержавною мовою. Як і торік, виключно українськомовними є лише кілька мовників, програмна концепція яких зосереджена на демонструванні фільмів (у т.ч. мультфільмів) і залишає поза увагою інформаційно-аналітичний телевізійний продукт.

Джерелами українсько-російської двомовності в інформаційних та аналітичних передачах (у т.ч. в загальнонаціональному марафоні ""Єдині новини #UАразом"" та альтернативних марафонах) є:

- інтерв'ю та коментарі під час прямих ефірів російськомовних експертів, журналістів, свідків подій. Ці виступи, на відміну від виступів іншою недержавною мовою, не перекладаються. Крім того, є випадки переходу ведучих на російську мову, якщо експерт не володіє українською мовою;
- новинні відеосюжети, де російськомовні свідки подій надають коментарі, або російські військовополонені пояснення.

У розважальному сегменті джерелами двомовності є:

- телевізійні шоу, в яких ведучі говорять українською мовою, а учасники послуговуються російською;
- телевізійні проєкти, які присвячені певній темі або реальним подіям з життя. Можуть передбачати художнє відтворення цих подій за участі акторів та паралельні російськомовні коментарі свідків та експертів з цього приводу. Значна їх кількість субтитрується українською мовою;
- документальні проєкти, присвячені подіями сьогодення, у яких військові, волонтери чи свідки подій дають інтерв'ю недержавною мовою. У більшості випадків вони субтитруються.

Окремо варто зупинитися на відносно новому різновиді двомовних передач, метою яких є розвінчування російської пропаганди. В них джерелом двомовності є відео з російських медіа, які подаються без перекладу (у деяких випадках із українськомовними субтитрами) для подальшого аналізу ведучим (закадровим голосом). Частка інформації, що подається мовою оригіналу, займає щонайменше половину передачі, що робить їх переважно російськомовними.

Нагадаємо, що згідно з висновком Конституційного Суду України застосування режиму двомовності в публічному просторі шляхом змішування української мови з будь-якою іншою не відповідає конституційному статусу української мови як єдиної державної та не тільки становить порушення прав громадянина України (який не має обов'язку володіти іншими мовами, ніж державна) на отримання інформації державною мовою, а й спричиняє зовнішнє звуження простору вживання української мови, підриває зсередини систему,

спотворює структуру, створює підґрунтя для внутрішнього розкладу, зумовлюючи її занепад.

Крім того, українські медіа, застосовуючи режим двомовності, вкорінюють статус російської як мови спілкування національних меншин, що є частиною імперської політики. Обравши таку позицію, мовники легітимізують поширення в межах загальнонаціонального телеєфіру російськомовних коментарів експертів, журналістів, свідків подій, представників держав-партнерів без перекладу на державну мову. Зокрема, це стосується спілкування з представниками пострадянського простору, коли вітчизняні медіа сприймають російську мову як основний засіб комунікації. Таке використання російської мови у спілкуванні з громадянами інших країн продовжує жити міф про "братерство" чи "єдність народів", опосередковано підтримує зв'язок з країною-агресором, за яким зберігається т.з статус "старшого брата", а також виправдовує хибне твердження про те, що "насправді неважливо, якою мовою розмовляти".

Огляд діяльності телерадіоорганізацій (суб'єктів у сфері лінійних аудіовізуальних медіа), що здійснювали загальнонаціональне ефірне радіомовлення в умовах воєнного стану

Огляд загальнонаціонального ефірного радіомовлення відбувався з 01.12.2023 по 29.12.2023 рр. і є продовженням попереднього дослідження 30.05.2022-10.06.2022 рр., що мало на меті аналіз загальнонаціонального ефірного радіомовлення телерадіоорганізацій, визначених у додатку 2 до Плану розвитку національного телерадіоінформаційного простору, затвердженого рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 01.12.2010 рр. № 1684 (у редакції рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 08.12.2021 рр. № 2012). Одним із завдань огляду також - проведення порівняльного аналізу результатів 2023 року з результатами попереднього року, що дозволило виявити зміни у питанні застосування української мови як державної в умовах війни, зокрема, на другий рік повномасштабного вторгнення.

Метою огляду було з'ясувати особливості застосування української мови як державної в діяльності телерадіоорганізацій, що здійснюють загальнонаціональне радіомовлення, зокрема учасниками інформаційного простору, в умовах воєнного стану та поступової імплементації положень Закону України "Про медіа", а також виявлення можливих фактів порушення вимог Закону.

У зв'язку із тим, що 31 березня 2023 року набув чинності Закон України "Про медіа" і медіа проходять процедуру перереєстрації, перелік

телерадіомовників був сформований на основі списку телерадіоорганізацій, визначених у додатку 2 до Плану розвитку національного телерадіоінформаційного простору, затвердженого рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 01.12.2010 рр. № 1684 (у редакції рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 15.12.2022 рр. № 766)⁶⁷.

Аналізувалась діяльність таких телеорадіоорганізацій: АТ "НСТУ" ("УКРАЇНСЬКЕ РАДІО"); АТ "НСТУ" ("Радіо "Промінь"); АТ "НСТУ" ("Радіо "Культура"); ДП "Новий обрій" ("РАДІО ПЯТНИЦА"); ПрАТ "РК "Гала" ("УКРАЇНОМОВНЕ РАДІО КРАЇНА ФМ" (комбіноване); ПрАТ "ТРК "Люкс" ("Люкс ФМ"); ТОВ "Наше радіо" ("Наше радіо"); ТОВ "ТРК "Медіа Маркет" ("ХІТ ФМ"); ТОВ "ТРК "Радіо Коханья" ("Мелодія FM"); ТОВ "ТРК "Радіо-Ера" ("РАДІО НВ"); ТОВ "ТРК "Шансон" ("РАДІО ШАНСОН"); ТОВ "ТРК "Клас" ("Перець FM", "Стильное"); ТОВ "ТРО "Радіо - Україна" ("Радіо Байрактар"⁶⁸); Українська корпорація "Телебачення і радіомовлення "ЮТАР" ("KISS FM").

Таким чином, відповідно до визначених мети та задач було здійснено загальний огляд ефірного радіомовлення 14-ти радіомовників 02.12.2023 та 07.12.2023⁶⁹. Огляд відбувався шляхом прослуховування запису ефірного мовлення з використанням програм з програвання аудіофайлів.

За його результатами встановлено, що всі 14 загальнонаціональних телерадіоорганізацій здійснюють радіотрансляцію музичного контенту, а також поширюють передачі різного формату як із залученням до прямого ефіру слухачів або експертів, так і без них. Музика поширюється як класичного, так і популярного жанрів. Також є композиції, які не містять тексту. Передачі за тематичним спрямуванням є інформаційно-аналітичними, культурно-мистецькими, освітніми, розважальними, які, залежно від програмної концепції мовника або становлять основу ефіру, або займають його незначну частину. Наприклад, ефір АТ "НСТУ" ("УКРАЇНСЬКЕ РАДІО") складається переважно з передач інформаційно-аналітичного, культурно-мистецького та освітнього спрямувань. Натомість, Українська корпорація "Телебачення і радіомовлення "ЮТАР" ("KISS FM") заповнює ефір переважно музичним контентом, а з передач транслює лише інформацію щодо погоди, яку, до речі, транслюють

---

⁶⁷ Про затвердження Плану розвитку національного телерадіоінформаційного простору 01.12.2010 № 1684.
URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1294-10#Text>

⁶⁸ "Тавр медіа" змінила назву юридичної особи з ТОВ "ТРО "Русского радио Україна" на ТОВ "ТРО "Радіо Україна". Нагадаємо, що ще у 2022 році ТОВ "ТРО "Русское Радио" – Україна" (позивні "Русское Радио"), м. Київ, змінило свої позивні. Тепер в ефірі ця радіостанція звучатиме як "Радіо Байрактар". Покликання: <https://www.nrada.gov.ua/pro-rezultaty-zasidannya-natsionalnoyi-rady-19-travnua/>

⁶⁹ Через технічні складнощі ефір "Радіо "Промінь" аналізувався за 05.12.2023

майже всі мовники⁷⁰. Також переважна більшість телерадіоорганізацій транслюють новини, які або озвучуються одним ведучим, або містять в собі заздалегідь підготовлені сюжети, передбачають долучення до прямого ефіру журналістів, свідків подій, експертів, представників влади тощо.

Умовно мовників, ефір яких аналізувався, можна поділити на три групи за програмним наповненням:

- переважає частка програм інформаційного-аналітичного характеру, що передбачає долучення до прямого ефіру експертів, свідків подій, представників влади, журналістів тощо: АТ "НСТУ" ("УКРАЇНСЬКЕ РАДІО"); ТОВ "ТРК "Радіо-Ера" ("РАДІО НВ");
- переважають програми культурно-мистецького та освітнього спрямування: АТ "НСТУ" ("Радіо "Культура"); ПрАТ "РК "Гала" ("УКРАЇНОМОВНЕ РАДІО КРАЇНА ФМ" (комбіноване);
- переважають програми розважального характеру, частина з яких передбачає залучення слухачів до прямого ефіру задля передачі привітань та участі у різноманітних конкурсах: АТ "НСТУ" ("Радіо "Промінь"); ДП "Новий обрій" ("РАДІО ПЯТНИЦА"); ПрАТ "ТРК "Люкс" ("Люкс ФМ"); ТОВ "Наше радіо" ("Наше радіо"); ТОВ "ТРК "Медіа Маркет" ("ХІТ ФМ"); ТОВ "ТРК "Радіо Кохання" ("Мелодія FM"); ТОВ "ТРК "Шансон" ("РАДІО ШАНСОН"); ТОВ "ТРК "Клас" ("Перець FM", "Стильное"); ТОВ "ТРО "Радіо - Україна" ("Радіо Байрактар"⁷¹).

Як зазначалось вище, Українська корпорація "Телебачення і радіомовлення "ЮТАР" ("KISS FM") з передач транслює лише погоду.

Зауважимо, що в 2022 році ефіри бути суттєво інакшими: загальнонаціональні телерадіоорганізації здійснювали переважно радіотрансляцію музичного контенту і лише незначна їх частина поширювала передачі інформаційно-аналітичного та розважального характеру. Зокрема, у 2022 році на час здійснення огляду 9 телерадіоорганізацій відтворювали в ефірі загальнонаціонального радіомовлення музичні твори, 3 – поширювали змішаний контент, поєднуючи трансляцію пісень з передачами розважального характеру, 3 – транслювали передачі інформаційно-аналітичного та новинного форматів. Крім того, ТОВ "Наше радіо" ("Наше радіо"), яке після повномасштабного вторгнення здійснювало радіотрансляцію цілодобового інформаційного марафону "Єдині новини #UАразом", в 2023 році повернулось до своєї звичної розважальної програмної концепції.

⁷⁰ Виключення: АТ "НСТУ" ("Радіо "Промінь")

⁷¹ ТОВ "ТРО "Русское Радио" – Україна" (позивні "Русское Радио"), м. Київ, змінило свої позивні. Тепер в ефірі ця радіостанція звучатиме як "Радіо Байрактар". URL: <https://www.nrada.gov.ua/pro-rezultaty-zasidannya-natsionalnoyi-rady-19-travnya/>

Під час радіотрансляції передач різного спрямування домінувала державна мова. Ефір наповнений патріотичними гаслами та закликами долучатися до допомоги Збройним силам України. Є низка передач освітнього характеру, які спрямовані на підвищення рівня володіння державною мовою серед слухачів, наприклад така, в якій аналізуються тексти пісень вітчизняних виконавців на предмет наявності в них мовних помилок ("УКРАЇНОМОВНЕ РАДІО КРАЇНА ФМ", "Антисуржик", "Українізейшн"). Також є розважальна передача, яка знайомить слухача зі значенням різних діалектизмів та слів, що рідко вживаються (ТОВ "ТРК "Медіа Маркет" ("ХІТ ФМ"), "Гра в слова").

Однак були зафіксовані випадки послуговування недержавною мовою під час інформування громадян про події в країні та трансляції розважальних передач. Зокрема це стосується застосування недержавної мови експертами під час прямих включень (наданні експертних оцінок та інтерв'ю) в новинах, ведучими в розважальному сегменті, а також трансляції інформаційних та новинних сюжетів, де коментарі надавалися мовою, відмінною від державної.

Під час трансляції передач інформаційно-аналітичного характеру зафіксовано випадки застосування мови, відмінної від державної (російської), в діяльності:

- АТ "НСТУ" ("УКРАЇНСЬКЕ РАДІО"). Передача "Новини" (02.12.2023 рр., проміжок часу 17:00-17:07): у заздалегідь підготовленому новинному сюжеті, який є інформаційним продуктом команди "Суспільне. Новини. Запоріжжя", військовий надавав коментар російською мовою. Передача "Суспільне Новини. Головне" (07.12.2023 р., проміжок часу 21:00- 21:20): у заздалегідь підготовлених новинних сюжетах російською мовою коментарі надавали: боєць 28 бригади ім. Лицарів зимового походу під час висвітлення подій на передовій; народний депутат О.Дубінський під час окреслення своєї позиції на судовому засіданні; переселенка з Ізюму щодо облаштування життя у новому місті. В усіх випадках телерадіокомпанія не забезпечувала переклад на державну мову.
- ТОВ "ТРК "Радіо-Ера" ("РАДІО НВ"). Передача "Спеціальний ефір" з Тетяною Іванською (02.12.2023р., проміжок часу 14:00-15:00; 19:30-20:30 (повтор)): запрошений до прямого ефіру ізраїльський журналіст Цві Зільбер надавав коментар російською мовою, який не перекладався українською мовою.

Під час трансляції передач розважального характеру зафіксовано випадки застосування мови, відмінної від державної (російська, англійська), в діяльності:

- ТОВ "ТРК "Медіа Маркет" ("ХІТ ФМ"). Передача "Хеппі ранок" (07.12.2023 р., проміжок часу: 10:00-11:00): короткі репліки англійською

мовою від ведучих розважальної передачі (Ю.Карпова, Р.Мельник, І.Шклярчук), які у жартівливій формі перевіряли рівень володіння англійської мови одне одного.

- ТОВ "ТРК "Радіо Кохання" ("Мелодія FM"). Передача "Вівсянка шоу" (07.12.2023 р., проміжок часу: 09:00-10:00): відтворення в ефірі підбірки коротких реплік ексдепутата від ОПЗЖ І. Ківи російською мовою без перекладу із саркастичною метою.
- ТОВ "ТРК "Клас" ("Перець FM", "Стильное"). Передача "Підзарядка" (07.12.2023р., проміжок часу: 10:00-11:00): цитування із сатиричною метою вірша О.Пушкіна мовою оригіналу, який протиставляється віршу Т.Шевченка. Також мовник 02.12.2023 р. (06:00-07:00) та 07.12.2023 р. (03:30-04:30) поширював у своєму ефірі українсько-російський вірш ""МОВА vs ЯЗЫК" Ответ всем, кто критикует меня за русский или украинский. Денис Витрук"⁷².

Нагадаємо, що за результатами огляду 2022 року фіксувалися випадки послуговування недержавною мовою переважно в передачах інформаційно-аналітичного характеру (перехід на російську мову з боку ведучих у випадку, якщо гість ефіру чи запрошений експерт послуговується російською мовою і не володіє українською; застосування недержавної мови російськомовними експертами та гостями під час прямих ефірів; трансляція сюжетів, в яких інформація викладається російською мовою), а також поодинокі випадки (окремі репліки) в програмах розважального сегменту. Серед таких телерадіоорганізацій: АТ "НСТУ" ("УКРАЇНСЬКЕ РАДІО"); АТ "НСТУ" ("Радіо "Культура"); ДП "Новий обрій" ("РАДИО П'ЯТНИЦА"); ТОВ "Наше радіо" ("Наше радіо"). Таким чином, другий рік поспіль російська мова фіксується лише в діяльності одного мовника - АТ "НСТУ" ("УКРАЇНСЬКЕ РАДІО"), що пов'язано з наявністю в ефірі мовника інформаційних передач із залученням експертів та заздалегідь підготовлених сюжетів. Відсутність застосування російської мови у діяльності інших трьох мовників може бути пов'язане з їх поверненням до звичної програмної концепції і зменшенням передач інформаційно-аналітичного характеру, зокрема припиненням трансляції цілодобового інформаційного марафону "Єдині новини #UAразом".

Телерадіоорганізації здійснюють трансляцію музичних творів, виконаних переважно державною мовою та офіційними мовами Європейського Союзу. Не зафіксовано жодного випадку трансляції російськомовної пісні. Серед 8334⁷³ пісень, що були відтворені в ефірі радіоорганізацій, 5599 - виконані українською мовою, 2721 - офіційними мовами Європейського Союзу, 11 -

⁷² "МОВА vs ЯЗЫК" Ответ всем, кто критикует меня за русский или украинский. Денис Витрук" . URL: <https://www.youtube.com/watch?v=t5NshEHdKTO>

⁷³ Музичні твори без мовленнєвої складової не враховувались.

твори виконані декількома мовами, 3 - грузинською мовою.

Таким чином, із загальної кількості пісень, що лунали впродовж двох днів в ефірі, - 67,2% були виконані виключно українською мовою. Детальна інформація наведена у таблиці:

	Назва	Кіл. пісень укр. мовою	Кіл. пісень мовам и ЄС	Кіл. пісень рос. мовою	Кіл. пісень декількома мовам и	Кіл. пісень іншим мовам и	Загал. кіл. пісень	% пісень укр. мовою до загал. кіл. пісень
1	"УКРАЇНСЬКЕ РАДІО"	32	0	0	0	0	32	100,0
2	"Радіо "Культура"	15	0	0	0	0	15	100,0
3	"УКРАЇНОМОВНЕ РАДІО КРАЇНА ФМ"	838	0	0	0	0	838	100,0
4	"Наше радіо"	650	0	0	0	0	650	100,0
5	"Радіо БАЙРАКТАР"	615	0	0	0	0	615	100,0
6	"Радіо "Промінь"	703	32		6	3	744	94,5
7	"РАДІО НВ"	225	50	0	0	0	275	81,8
8	"РАДІО ШАНСОН"	621	150	0	0	0	771	80,5
9	"РАДИО ПЯТНИЦА"	519	214	0	0	0	733	70,8
10	"Перець FM", "Стильное"	413	378	0	3	0	794	52,0
11	"Люкс ФМ"	331	395	0	1	0	727	45,5

12	"Мелодія FM"	212	444	0	0	0	656	32,3
13	"ХІТ ФМ"	225	502	0	1	0	728	30,9
14	"KISS FM"	201	541	0	0	0	742	26,5
	Разом	5599	2721	0	11	3	8334	67,2

Отже, 5 мовників транслювали пісні виключно українською мовою; 5 - наповнювали свій ефір українськомовними композиціями більше, ніж на 50%; 4 - транслювали переважно музичний контент мовами Європейського Союзу, а частка українськомовних пісень в їх ефірі становила від 26,5 до 45,5 %.

Зазначимо, що є частина пісень, які раніше виконувалась російською мовою. Проте після повномасштабного вторгнення їх тексти перекладені і в радіоефірі вони лунали виключно українською мовою (MONATIK "Кожний раз", Ляпіс Трубецкой "Воїни світла", Лілу45 "Вісім", Віктор Павлік, Ігор Балан "Сяйво зеленого міста", Макс Барських "Тумани", "Береги" тощо). Також збільшилась кількість пісень, які виконуються одночасно двома мовами (українською та польською, українською та англійською), що може свідчити про переорієнтацію вітчизняного музичної індустрії на європейський ринок (Maeve - "Never again", KALUSH Orchestra - "Changes", "In The Shadows Of Ukraine", Jerry Heil з PRZYŁU "BRACIA", Watsebha "Без лишніх слів", TVORCHI "Heart of Steel", ОЧІ В ОЧІ "Deep of Ocean").

Нагадаємо, що за результатами попереднього огляду частка пісень, що була виконана державною мовою, складала 62%. Тобто, маємо зростання на 5%. Зросла і кількість мовників, що транслюють виключно українськомовні пісні - з 2 до 5 (до "УКРАЇНОМОВНЕ РАДІО КРАЇНА ФМ" та "Радіо Байрактар" за цим показником долучились "УКРАЇНСЬКЕ РАДІО", "Радіо "Культура" та "Наше радіо").

Натомість зменшилась кількість мовників, що транслювали українськомовний музичний контент на рівні менше 50% з 6 до 4. Якщо у попередньому році серед таких радіостанцій були "Мелодія FM", "Перець FM", ("Стильное"), "Люкс ФМ", "РАДІО ШАНСОН", "ХІТ ФМ", "KISS FM", то за результатами цього огляду "Перець FM" ("Стильное") показав зростання частки українськомовної музики з 43 до 52%. А радіо "РАДІО ШАНСОН" з 40 до 80,5 %. А от "Мелодія FM" навпаки зменшила кількість українськомовної пісні з 46% до 32,2%. Інші з перерахованих радіостанції або залишились на тому ж рівні, або показали незначне зростання (від 1 до 5%).

Трансляції реклами (зокрема анонсів) недержавною мовою у діяльності телерадіоорганізацій, що здійснюють загальнонаціональне ефірне радіомовлення, під час проведення огляду не зафіксовано. В ефірі "УКРАЇНОМОВНЕ РАДІО КРАЇНА ФМ" не зафіксована комерційна реклама, проте є анонси та соціальна реклама. Відзначимо значне зростання кількості рекламних повідомлень в ефірі всіх мовників, порівняно з попереднім роком, коли їх кількість була незначною.

Не зафіксовано жодного випадку використання мови (у т.ч. відтворення музичного контенту), відмінної від державної, в радіотрансляції ПрАТ "РК "Гала" ("УКРАЇНОМОВНЕ РАДІО КРАЇНА ФМ" (комбіноване); ТОВ "ТРО "Радіо - Україна" ("Радіо Байрактар"); "Наше радіо"; "Радіо "Культура".

За результатами попереднього огляду таких телерадіокомпаній було дві: ПрАТ "РК "Гала" ("УКРАЇНОМОВНЕ РАДІО КРАЇНА ФМ" (комбіноване) та ТОВ "ТРО "Радіо - Україна" ("Радіо Байрактар").

Таким чином, в діяльності радіомовників вже другий рік поспіль спостерігаються позитивні зрушення в питанні підбору музичного репертуару, який характеризується повним вилученням російськомовних пісень як вітчизняних, так і закордонних виконавців, а також певним збільшенням кількості українськомовних музичних творів. Загалом радіоефір заповнюється переважно українськомовними музичними творами (67,2%), або піснями, виконаними офіційними мовами Європейського Союзу.

Порівняно з попереднім роком мовники поступово повернулися до своєї звичної програмної концепції і почали транслювати передачі розважального характеру, що були майже повністю вилучені з початку повномасштабного вторгнення і заміщені інформаційними програмами та музикою (переважно патріотичного спрямування). З одного боку, збільшення розважального контенту призвело до певного збільшення випадків нетривалого використання російської та англійської мов в радіоефірі. А з іншого - зменшення кількості радіостанцій, що транслювали інформаційно-аналітичні передачі, які переважно функціонують в режимі українсько-російської двомовності (зокрема інформаційний марафон "Єдині новини #UАразом"), призвело до збільшення кількості мовників, де не зафіксовано жодного випадку використання недержавної мови.

Відзначимо, що у розважальному сегменті не зафіксовано жодного випадку застосування недержавної мови слухачами, які долучались до прямого ефіру з метою привітання близьких людей та участі у різноманітних конкурсах задля отримання винагороди. Слухачі, представляючи різні регіони країни (південь, схід, центр) та вікові категорії, послуговувались українською мовою. Також запрошені до ефіру вітчизняні виконавці пісень надавали інтерв'ю та

презентували свої музичні твори виключно українською мовою. Використання недержавної мови серед ведучих є виключенням (зафіксовано один випадок, про який йшлося вище), тобто спілкування в ефірі здійснювалось переважно українською мовою, привітання та інша інформація від слухачів, що надходила на ресурси мовника, також зачитувалась українською мовою.

Загалом на тлі повномасштабної війни вітчизняна музична індустрія, які суспільство загалом, є дуже чутливою до питання мови. Вона переорієнтовується на український та європейський музичні ринки, що відображається на репертуарі як попередніх років, який перекладається з російської на українську мову, так і нових музичних композиціях, які виконуються українською та англійською мовами. Крім того, ефір наповнений патріотичним гаслами та закликами, а також включає низку передач освітнього характеру, що спрямовані на руйнування проросійських наративів та історичних міфів, а також підвищення рівня володіння слухачами державною мовою.

Водночас інформаційно-аналітичні передачі продовжують бути джерелом українсько-російської двомовності (виключенням є новини, що озвучуються одним ведучим без додаткового інформаційного наповнення у вигляді прямої мови або новинних сюжетів з місця подій). Телерадіоорганізації не здійснюють переклад (дублювання або озвучення) державною мовою інформаційного контенту (виступів та коментарів експертів, свідків, журналістів), який був виконаний російською мовою. Таким чином, режим двомовності, що обмежує права громадян на отримання інформації українською мовою, яке є притаманним телевізійному ефіру, присутній також і в радіомовленні.

Державна мова у сфері друкованих медіа

Впродовж 2023 року на адресу Секретаріату надійшло 9 повідомлень (0,2% від загальної кількості звернень) стосовно недотримання вимог Закону суб'єктами у сфері друкованих медіа, що значно менше, ніж у попередньому році. У 2022 таких звернень було 43 (1,5%). Така різниця зумовлена активністю громадськості у зв'язку із набуттям у 2022 році чинності новими нормами мовного законодавства для суб'єктів цієї сфери, а саме статті 25 Закону, якою передбачено, що друковані медіа загальнодержавної і регіональної сфер розповсюдження в Україні видаються державною мовою. Звернення стосувались виготовлення і розповсюдження друкованих медіа виключно недержавною мовою. У деяких випадках заявником не було надано достатньої інформації для проведення належних заходів реагування в межах компетенції Уповноваженого, зокрема не вказано суб'єкта господарювання.

В межах розгляду звернень працівники Секретаріату здійснювали перевірку на предмет забезпечення засновниками (співзасновниками) друкованого медіа можливості передплати в Україні державною мовою, зокрема, таких видань: "Тижневик 7Я", "Істинне здоров'я", "До землі з любов'ю", "Мої літа - моє багатство", "Пенсійна газета", "Події тижня. Підсумки і факти. Всеукраїнська інформаційно-розважальна газета", "1000 порад. Сканворди", "Філворди", "Хазяїн. Дім. Сад. Город", "Християнська газета", "В гостях у казки", "Карамельки", "Перлина кросвордів", "Ярмарок дозвілля".

За результатами проведеного аналізу встановлено, що засновники зазначених друкованих медіа надають можливість передплатити свої видання державною мовою, інформація про що міститься, зокрема, в каталозі видань України "Преса поштою". Разом з тим, під час перевірки було встановлено, що літературно-мистецький журнал "Склянка часу / ZEITGLAS" відповідно до інформації з каталогу, містить матеріали трьома мовами: українською, російською та німецькою. Зазначене може свідчити про порушення вимог статті 25 Закону, зокрема в частині, що стосується публікації матеріалів російською мовою, яка не передбачена частиною п'ятою статті 25 Закону. У зв'язку з цим Уповноваженим було скеровано відповідне звернення до видавця з проханням надати актуальну інформацію щодо мов, якими друкується медіа.

У відповідь було повідомлено, що видання публікує матеріали трьома мовами: українською, німецькою та російською. При цьому всі тексти, що подаються на сторінках журналу російською та німецькою мовами, виходять із паралельним перекладом українською мовою, який відповідає за змістом та обсягом.

Нагадаємо, що у 2022 році Секретаріат здійснював перевірки діяльності засновників друкованих медіа загальнодержавної і регіональної сфер розповсюдження, які, за інформацією Державного комітету телебачення і радіомовлення України, у 2 та 3 кварталах 2022 року доставляли обов'язкові примірники лише недержавною мовою, що могло свідчити про порушення вимог частини першої та другої статті 25 Закону. За результатами перевірки встановлено, що засновники забезпечують можливість передплати видання загальнонаціональної та регіональної сфер розповсюдження державною мовою. Також Уповноваженим здійснювались заходи державного контролю щодо одного суб'єкта у сфері друкованих медіа. За їх результатами порушення вимог статті 25 Закону не встановлено.

Загалом аналіз повідомлень у сфері діяльності друкованих медіа, а також попередніх моніторинрів 2022 року, радше вказує на можливі порушення вимог Закону саме в місцях реалізації друкованих засобів масової інформації. У цьому

випадку не можна виключати ймовірність того, що у місцях продажу українськомовний примірник друкованого медіа представлений у кількості, що не задовольняє попит, та потребує збільшення накладу українською мовою. Також зустрічаються випадки, коли поширюються старі примірники газет та журналів, що виготовлені до набрання чинності нормами Закону у сфері друкованих медіа.

Державна мова в діяльності онлайн-медіа

У сфері діяльності онлайн-медіа надійшло 95 повідомлень громадян стосовно недотримання вимог Закону, що становить 2,6% від загальної кількості звернень. Порівнюючи з попереднім роком, їх кількість зменшилась вдвічі. У 2022 році таких повідомлень було 147 (5% від загальної кількості). Нагадаємо, що 16 липня 2022 року набрала чинності частина шоста статті 27 Закону, відповідно до якої інтернет-представництва (у тому числі вебсайти, вебсторінки в соціальних мережах) засобів масової інформації, зареєстрованих в Україні, виконуються державною мовою. Традиційно набрання чинності новими нормами Закону спонукають громадян до захисту своїх мовних прав, що збільшує кількість звернень.

Протягом 2023 року Уповноваженим було розглянуто дві справи про адміністративне правопорушення у сфері онлайн-медіа. В обох випадках встановлено факт порушення частини шостої статті 27 Закону (виконання недержавною мовою інтернет-представництва суб'єкта у сфері онлайн-медіа).

Попередження за виконання недержавною мовою інтернет-представництв інформаційного агентства "Уніан" (телеграм-канал <https://t.me/uniannet> та вайбер-канал <https://vb.me/unian>) винесено керівнику ТОВ "Українське незалежне інформаційне агентство новин".

Також повторно протягом року вчинення однорідного правопорушення було зафіксовано у діяльності ТОВ "Голос Ю.А.", інтернет-представництво якого виконувалося виключно недержавною мовою (<https://golos.ua>). До керівника ТОВ відповідно до частини п'ятої статті 188⁵² Кодексу України про адміністративні правопорушення застосовано адміністративне стягнення у вигляді штрафу розміром 8500 грн.

Щодо заходів державного контролю, то у сфері онлайн-медіа вони здійснювались щодо одного суб'єкта на предмет дотримання вимог статті 27 Закону. Порушень у діяльності суб'єкта не виявлено.

Зауважимо, що щорічне опитування InMind "Українські медіа, ставлення та довіра у 2023 р."⁷⁴, здійснене на замовлення міжнародної організації "Internews"⁷⁵, засвідчило подальше зростання популярності онлайн-медіа як джерела інформації, зокрема новин. Так, переважна більшість респондентів споживала новини із соціальних мереж – 76%, при цьому кожен третій українець використовував виключно соціальні мережі (у 2022 році 74%). Близько 40% - дізнавалась новини із інтернет-сайтів. Натомість, через телебачення споживають новини лише 30% українців (у 2022 році - 36%).

Основною соціальною мережею, через яку респонденти отримують інформацію про перебіг подій в Україні і світі, є Telegram (75%). Перевагу надають наступним каналам: "Труха Україна", "Україна Online", "Лачен пише", "ТСН новини", "Ukraine NOW", "Новини України", "Суспільне Новини", "Реальний Київ", "Інсайдер UA", "Реальна Війна | Україна", "Україна 24/7", "Николаевский Ванёк". Побіжний аналіз цих сторінок вказує на те, що 83% з них подають інформацію державною мовою.

Також в дослідженні відзначено зменшення особистого споживання російських медіа - лише 8% респондентів користувалися російськими медіа у 2023 році (2022 рік - 12%). Як і минулого року, головна причина використання російських медіа – дізнатися, що вони говорять про Україну. Проте, рівень довіри до російських соціальних мереж та сайтів досить низький. Також респонденти не цікавляться опозиційними російськими медіа, вважаючи їх псевдо-опозиційними. Крім того, вже другий рік поспіль на рівні 4% зберігається кількість тих, хто споживає інформаційний продукт з російських ЗМІ з метою отримання новин російською мовою. У 2021 році таких було 12%. Більше інформації щодо діяльності суб'єктів у сфері онлайн-медіа подано у Розділі 4.8., що присвячений особливостям застосування державної мови в мережі Інтернет.

Підсумовуючи, зауважимо, що повноцінне функціонування державної мови в сфері медіа має критично важливе значення для подолання наслідків русифікації, протидії російській пропаганді та популяризації української мови. Використання російської мови у цій сфері протягом багатьох років гальмувало розвиток українського інформаційного та культурного продукту, професійно знецінювало українських медійників та стирало українську ідентичність через втягування суспільства в російський інформаційний простір. Законодавче

⁷⁴ Українські медіа, ставлення та довіра у 2023 р. URL: <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2023/10/Ukrainiski-media-stavlennia-ta-dovira-2023r.pdf?fbclid=IwAR3pwidyyLVdWRAXnAsK5sYRO5h5wAHwtiZoBrdQtNdwCGbGSVsx0EK86ao>

⁷⁵ Організація реалізує проєкт "Медійна програма в Україні" за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID)

обмеження на застосування російської мови стало потужним чинником розвитку вітчизняного медіа-ринку та якісного українськомовного контенту, що відповідає національним інтересам і європейським стандартам.

Крім того, використання української мови в медіа є ефективним засобом протидії російській брехні. Українці, оцінюючи джерело інформації та її зміст, серед іншого, зважають на його мову. Мережа переповнена фейковими повідомленнями російського ПСГО, переклад яких українською здійснюється за допомогою онлайн-сервісів. Внаслідок такого перекладу ми бачимо повідомлення з такими покручами: "Крапка У" ("Точка У"), "розпові вчительке" ("розкажи вчительці"), "немає сечі терпіти ці пекельні борошна" ("немає сил терпіти ці пекельні муки"), "електрохарчуванням" ("електроживлення") тощо. Таким чином, мова допомагає протидіяти інформаційно-психологічним операціям росіян, якими намагаються деморалізувати та залякати суспільство.

У цьому контексті надзвичайно важливо зміцнити українськомовний інформаційний простір. Адже, попри те, що зміни у сфері медіа за останні роки є вагомими і українська мова почала домінувати, результати досліджень свідчать, що деякі суб'єкти у цій сфері продовжують функціонувати в режимі двомовності, що, серед іншого, обмежує права громадян на отримання інформації українською мовою. Це стосується як традиційних мовників (телебачення та радіо), так і онлайн-медіа, які з кожним роком стають дедалі популярнішими. Джерелами двомовності є інформаційно-аналітичні програми; телевізійні розважальні та документальні проекти, присвячені певній темі або реальним подіям з життя; програми, метою яких є розвінчування російської пропаганди; оперативні інформаційні повідомлення в соціальних мережах тощо.

Крім того, інформація російською мовою надається громадянам України всупереч їх волі, що відповідно до Рішення Конституційного Суду є несумісним із Конституцією України. Зокрема, про це свідчить наведене дослідження InMind, відповідно до якого у 2023 році зафіксовано незначний відсоток людей (4%), які прагнуть отримувати новини російською мовою, а також зростання рівня довіри як до національного, так і до регіонального радіо. Основними причинами зростання довіри до радіо є зникнення проросійських станцій, відсутність російської музики та збільшення присутності новинного контенту на музичних станціях. Як показують моніторинги Нацкомісії та Секретаріату, саме українськомовного.

Зазначимо, що з метою запобігання порушенню прав громадян України на отримання інформації державною мовою, Уповноважений у 2023 році звернувся до провідних суб'єктів у сфері медіа щодо вжиття ними додаткових заходів для припинення практики українсько-російської двомовності. Зокрема,

з пропозицією достроково забезпечити реалізацію положень Закону України "Про медіа" щодо збільшення частки української мови в ефірі загальнонаціональних телевізійних медіа, а також здійснювати дублювання, озвучення або переклад українською мовою із застосуванням синхронного або послідовного перекладу виступів та реплік учасників програм, які використовують російську мову. Частина мовників дослухалась до рекомендацій, зокрема почали здійснювати переклад на українську мову коментарів недержавною мовою свідків подій у новинних сюжетах.

4.7. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ КНИГОВИДАННЯ ТА КНИГОРОЗПОВСЮДЖЕННЯ

Сфера книговидання та книгорозповсюдження є важливим елементом культурного та інтелектуального життя суспільства. Уряди багатьох країн приділяють значну увагу виданню книг, зокрема рідною для країни мовою, оскільки це - важливий аспект збереження культурної ідентичності, розвитку мови та літератури, а також вдосконалення мовленнєвих навичок серед населення. Задля підтримки вітчизняної видавничої справи ухвалюються закони та приймаються відповідні політичні рішення, спрямовані на підтримку та розвиток книжкової індустрії. Надаються фінансові гранти та субсидії, реалізуються кампанії з просування читацької культури у вигляді різноманітних літературних заходів та форумів.

Україна не є виключенням у цьому питанні. В умовах повномасштабного вторгнення ставлення до вітчизняної видавничої сфери змінилось. Українську книгу розглядають як один із елементів протидії російській пропаганді та відродження національної ідентичності, що, зокрема, уможливило ухвалення низки законодавчих ініціатив, спрямованих на захист та підтримку українського книговидання і книгорозповсюдження.

Правове регулювання використання державної мови у сфері книговидання та книгорозповсюдження

У 2023 році набрали чинності зміни до Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (далі - Закон про мову), які, серед іншого, стосувались сфери книговидання та книгорозповсюдження. Так, 19.06.2022 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення обмежень на ввезення та розповсюдження видавничої продукції, що стосується держави-агресора, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої території України" (далі - Закон).

Проголосований парламентом законопроект доповнив норми Закону про мову, що регулюють сферу книговидання та книгорозповсюдження, низкою нових частин. Зокрема, стаття 26 доповнена трьома новими частинами, що спрямовані на посилення позицій українськомовних видань та заборону ввезення та розповсюдження російських та російськомовних книжок. Тепер відповідно до частини першої статті 26 Закону про мову книжкові видання в Україні видаються та розповсюджуються державною мовою та/або мовами корінних народів України, офіційними мовами Європейського Союзу.

Згідно з частиною другою статті 26 Закону про мову книжкові видання можуть видаватися та розповсюджуватися іншими, ніж зазначені в частині першій статті 26, мовами у трьох випадках:

1. Книжкове видання, видане в Україні або ввезене в Україну у встановленому законодавством порядку, містить виключно твори мовою оригіналу або в перекладі на державну мову, мови корінних народів України, офіційні мови Європейського Союзу.
2. Книжкове видання видано на замовлення органів державної влади України в інтересах національної безпеки, відсічі російської агресії проти України і не підлягає продажу чи поширенню в інший спосіб через мережу книгорозповсюдження в Україні.
3. Книжкове видання видане до 1 січня 2023 року, крім видань, розповсюдження яких заборонено відповідно до Закону України "Про видавничу справу".

Нововведенням є і те, що вимоги частини першої та другої статті 26 Закону про мову поширюються на книги в електронній формі, зокрема в аудіофайлах (частина третя статті 26).

Залишились незмінними вимоги щодо обсягу книг державною мовою, який зобов'язані друкувати видавці та реалізовувати через місця продажу книгорозповсюдженні. Так, частиною четвертої статті 26 Закону про мову, як і раніше, передбачено, що видавець, внесений до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюдженні видавничої продукції, зобов'язаний видавати державною мовою не менше 50 відсотків усіх виданих ним упродовж відповідного календарного року назв книжкових видань.

Ця вимога не поширюється на видавничу продукцію, видану кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів чи національних меншин України за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів відповідно до закону щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України. Зазначимо, що абзац другий частини четвертої статті 26 Закону про мову викладений у новій редакції відповідно до Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах" № 3504-ІХ від 08.12.2023, згідно з якою вимоги частини четвертої статті 26 Закону про мову не поширюються також на видавничу продукцію, видану мовами національних меншин, які є офіційними мовами Європейського Союзу.

Відповідно до частини п'ятої статті 26 Закону про мову, як і в попередній редакції, частка книжкових видань державною мовою у загальній кількості назв

книжкових видань, наявних у продажу в кожній книгарні або іншому закладі, що здійснює книгорозповсюдження, має становити не менше 50 відсотків.

Словники, підручники та розмовники, однією з мов яких є державна, і книжкові видання з ідентичними за змістом текстами двома і більше мовами, однією з яких є державна, вважаються книжковими виданнями державною мовою.

Положення абзацу першого цієї частини не поширюється на книгарні та інші заклади, що здійснюють розповсюдження книжкових видань винятково мовами корінних народів, мовами національних меншин, які є офіційними мовами Європейського Союзу, та державною мовою та/або словників та розмовників з іноземних мов, підручників з вивчення іноземних мов⁷⁶.

Підсумовуючи, зауважимо, що ухвалені зміни загалом сприятимуть українському книговиданню та книгорозповсюдженню. Це суттєво вплине на мовний розподіл книжкового ринку та сприятиме збільшенню українськомовного культурного продукту, а отже значно посилить позиції державної мови.

Аналіз звернень, заходи державного контролю за застосуванням державної мови та інформація щодо розгляду справ про адміністративне правопорушення у сфері книговидання

В 2023 році до Уповноваженого із захисту державної мови надійшло 8 звернень громадян, які стосувалися сфери книговидання та книгорозповсюдження. Повідомлення містили інформацію про можливе недотримання вимог Закону у частині видання книг недержавною мовою та їх продаж через книгарні або інші заклади, що здійснюють книгорозповсюдження, зокрема інтернет-магазини. Також надходили звернення щодо виконання недержавною мовою інтернет-представництв розповсюджувачів книжкової продукції. У випадках, коли звернення містило достатньо інформації про суб'єкта господарювання та підтверджені факти порушень, Уповноважений здійснював відповідні заходи реагування.

Щодо заходів державного контролю, то на початку 2023 року на адресу Секретаріату надійшов лист Державного комітету телебачення і радіомовлення України, у якому було наведено перелік видавців, внесених до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції,

---

⁷⁶ Положення абзацу третього частини п'ятої статті 26 відповідно до вимог Законом України "Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах" № 3504-IX від 08.12.2023 викладено у новій редакції.

які, за інформацією Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова", у 2022 році видали державною мовою менше, ніж 50 відсотків усіх виданих ними назв книжкових видань. За відсутності інформації про те, що продукція видавалась кримськотатарською, іншими мовами корінних народів чи національних меншин України, це вказувало на можливе порушення видавцями вимог частини четвертої статті 26 Закону про мову.

У зв'язку з цим Уповноваженим було здійснено заходи державного контролю за дотриманням вимог законодавства про державну мову 15-ма суб'єктами господарювання у сфері книговидавництва⁷⁷.

За результатами заходів державного контролю порушення вимог статті 26 Закону про мову встановлено у діяльності 3 суб'єктів. А саме:

- ТОВ "Рекламно-Поліграфічна Фірма "Азбука", яким у 2022 році видано два книжкових видання державною мовою, а п'ять - недержавною (російською);
- ТОВ "Книгоноша", яким у 2022 році було видано 5 назв книжкових видань недержавною мовою (російською) і лише 1 назву книжкового видання державною мовою;
- ТОВ "Іздательській центр", яким у 2022 році було видано два видання недержавною мовою (російською).

Щодо керівників цих ТОВ були складені протоколи про адміністративні правопорушення. За результатами розгляду справ підтверджено факти порушень, однак, санкції не застосовувались через завершення визначених КУпАП строків накладення адміністративного стягнення.

В діяльності інших 12 видавців порушення вимог Закону про мову не встановлено. Видавництва надали підтвердження тому, що діяли в межах вимог Закону про мову. Включення ж їх до переліку суб'єктів, що у 2022 році видали державною мовою менше, ніж 50 відсотків усіх назв книжкових видань, пов'язано з тим, що видавці несвоєчасно подали (зокрема через початок повномасштабного вторгнення) відповідну звітність та примірники усіх видань до Книжкової палати. Зазначене вимагає посилення контролю Державною науковою установою "Книжкова палата України імені Івана Федорова" та Державним комітетом телебачення і радіомовлення України за поданням видавництвами звітних документів, а також чіткого виконання видавцями норм щодо своєчасного подання звітності та примірників усіх видань до Книжкової палати.

---

⁷⁷ Ще по одному видавцю, щодо якого надійшла інформація від Держкомтелерадіо, заходи державного контролю не здійснювалися, оскільки не вдалося встановити суб'єкта господарювання.

Стан книговидання в умовах другого року повномасштабного вторгнення

Книговидавничий сектор у 2023 році призвичаївся до роботи в умовах повномасштабної війни. Станом на грудень 2023 року Державний реєстр видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції, ведення якого здійснює Держкомтелерадіо, налічував записи про 8379 суб'єктів видавничої справи, з них 302 суб'єкти внесено у 2023 році. За інформацією Держкомтелерадіо протягом 2023 року анульовано 5 свідоцтв у зв'язку з припиненням діяльності суб'єкта видавничої справи.

Також в Україні функціонують близько 250 суб'єктів книгорозповсюдження, які торгують за допомогою мережі Інтернет. Держкомтелерадіо регулярно здійснює їх моніторинг. Після початку повномасштабної війни спроб розповсюдження видань антиукраїнського характеру не виявлено.

Зауважимо, що Держкомтелерадіо розробив технічні вимоги до програмного забезпечення інформаційно-комунікаційного проєкту "Є-видавець" - системи надання адміністративної послуги щодо внесення в електронній формі суб'єктів господарювання у сфері книговидання та книгорозповсюдження до Держреєстру, яка має увійти до загальної Платформи державних реєстрів. Міністерством культури та інформаційної політики України вже розроблено програмне забезпечення для цього реєстру. Як зазначає у звіті Голова Держкомтелерадіо Олег Наливайко, реалізація цього проєкту зробить адміністративну послугу більш доступною, що сприятиме розвитку видавничої сфери України⁷⁸.

За даними Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова", у 2023 році зросла частка книг і брошур державною мовою як у загальній кількості видань книг, так і у загальному обсязі тиражу книг. Так, всього було видано 15187 назв книг і брошур (друк.од.) загальним тиражем 24664 тис. пр. (у 2022 році - 9691 друк. од., тиражем 11704,2 тис. пр.). З них: українською мовою видано 12688 друк.од., тиражем 22612,8 тис. пр. (у 2022 році – 7968 друк.од., тираж 10623,2 тис. пр), що становить 83,5% від загальної кількості назв (у попередньому році – 82,2%) і 91,7% загального тиражу (показник попереднього року становив 90,7%).

Порівняно з попереднім роком видано значно менше книг російською мовою відносно до загальної кількості назв книг та загального тиражу. Так, у 2022 році цей показник становив 762 друк. од. (7,8%) тиражем 585,6 тис. пр. (5%), а у 2023 році - 700 друк. од. (4,6%) тиражем 306,2 тис.пр. (1,2%).

⁷⁸ Публічний звіт Голови Держкомтелерадіо Олега Наливайка про підсумки роботи відомства в 2023 році URL: <https://comin.gov.ua/diyalnist/plani-ta-zviti/publichnij-zvit-golovi-derzhkomteleraudio/2023-rik>

Натомість дещо зросла кількість книг англійською мовою: у 2022 році - 213 друкованих одиниць (2,2%) тиражем - 142,1 тис.пр. (1,2%), а у 2023 році - 446 друкованих одиниць (2,9%) тиражем 917,4 тис.пр. (3,7%).

Після річної перерви, яка була викликана повномасштабним вторгненням, у 2023 році знову почали організовувати та проводити книжкові фестивалі, форуми, ярмарки та інші культурні події, що пов'язані з видавничою справою та об'єднують письменників, видавців, читачів та інших учасників книжкового ринку. Вони поступаються за кількістю активностей та відвідувачів тим заходам, які проводились до повномасштабного вторгнення. Проте у 2023 році організовано не лише традиційні заходи, до яких вже звикла читацька аудиторія, а й відбулись нові. Знаковими подіями стали традиційний XI "Книжковий Арсенал", ювілейний 30-й літературний фестиваль та книжковий ярмарок "Lviv BookForum", нові фестивалі-дебютанти "KyivBookFest" та "Kyiv Book Weekend". Основною метою таких заходів є сприяння культурному обміну, просуванню літературних творів, стимулювання читацької активності, розвиток книжкової індустрії, обговорення нових ініціатив і викликів. Вони передбачають різноманітні форми взаємодії учасників події, зокрема літературні читання, дискусії, автограф-сесії, майстер-класи, книжкові ярмарки та інші культурні події за участі лідерів сфери.

Наскрізною темою всіх книжкових форумів стала війна, яка, попри свій жахливий та руйнівний вплив, стала поштовхом для нового етапу у розвитку вітчизняної книжкової індустрії, зумовила зростання інтересу українців до сучасної та класичної української літератури. Спровокувала появу нових видавців та молодих талановитих письменників, серед яких є захисники України.

Загалом, як свідчать результати дослідження компанії "Info Sapiens", проведеного на замовлення Українського інституту книги за підтримки Міжнародного фонду "Відродження" і сприяння ГО "Форум видавців", у 2023 році українці почали більше читати. Порівняно із 2020 роком щоденна практика читання книжок зросла удвічі: з 8% до 17%. Здебільшого читають українськомовні твори - 54% у 2023 році проти 32% у 2020-му. І лише 10% основною мовою читання обирають російську⁷⁹.

Також протягом 2023 року спрямовувалися зусилля на поширення української літератури всередині країни та за її межами, заміну старих бібліотечних фондів та відновлення тих, що були зруйновані внаслідок бойових дій. Український інститут книги у своєму річному звіті зазначає, що за 2023 рік видано та доставлено до бібліотек країни 131 видання накладом 127000

---

⁷⁹ Як читають українці під час повномасштабної війни – 2023. URL: <https://www.sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=288>

примірників за такими тематичними напрямками: художні та науково-популярні твори для всіх читацьких категорій (63 видання); твори для дітей та юнацтва (48); художні твори, пов'язані з відзначенням подвигів ветеранів війни (20). Загальна сума витрат - 33131,9 тис. грн⁸⁰.

За інформацією Держкомтелерадіо за результатами благодійної акції "Українським дітям – українську книгу" у 2023 році було доставлено близько 300 тис. українських книги в українські міста та міста понад 30-ти країн світу (понад 50 тис.). В бібліотеках та публічних закладах інших країн встановлено близько 300 "українських книжкових полицок".

Також протягом 2023 року оновлення фондів комунальних бібліотек здійснювалось коштом місцевих бюджетів. З цього приводу Український інститут книги провів опитування територіальних громад, розіславши запити з проханням надати інформацію про закупівлі для поповнення фондів публічних бібліотек. За результатами опрацьованих відповідей встановлено, що за попередній рік більшість громад (52,75%) виділяли кошти на бібліотечні закупівлі. Загальна сума закупівель склала понад 30 млн грн. На цю суму, за підрахунками Українського інституту книги, можна було купити близько 130 тисяч примірників книжок⁸¹.

Таким чином, сфера книговидавництва демонструє поступ у питанні українізації, що обумовлено, зокрема, законодавчими змінами. Як зазначалось вище, Закон значно посилив позиції української мови та сприяє розвитку українського книговидавництва і книгорозповсюдження; заборонив імпорт і розповсюдження видавничої продукції з росії та білорусі; зобов'язав видавати книги мовою оригіналу, в українських перекладах, мовами ЄС і корінних народів України; посилив законодавчі обмеження щодо ввезення і розповсюдження видавничої продукції антиукраїнського змісту тощо.

За інформацією зі звіту Голови Держкомтелерадіо про підсумки роботи відомства в 2023 році⁸², підготовлено низку нормативно-правових актів, що покликані забезпечити імплементацію норм в законодавстві. Наказами Держкомтелерадіо затверджено такі документи: Критерії оцінювання видавничої продукції, що дозволена до ввезення та розповсюдження на території України; Положення про Реєстр видавничої продукції, випущеної у світ державною мовою держави-агресора, що дозволена до ввезення та

⁸⁰ Звіт роботи Українського інституту книги за 2023-й рік. URL:

<https://ubi.org.ua/uk/news/kategoriya-2/zvit-roboti-ukra-nskogo-institutu-knigi-za-2023-y-rik>

⁸¹ Результати опитування територіальних громад про фінансування бібліотечних закупівель: звіт-інфографіка від УІКу. URL:

https://ubi.org.ua/uk/news/kategoriya-2/rezultati-opituvannya-teritorialnih-gromad-pro-finansuvannya-bibliotechnih-zakupivel-zvit-infografika-vid-uiku?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAAR3vus4AGl_zYWjkkHMPzib9eOc-9rBsyQDAAccayitHqJVOCVKw3qK2P08_aem_ATr0JTX_bu_MOAqZBR3SXRfuK02GXYnFxm_KSdlGJ8YEke6O nh-_40IH4ZJKtdPDyNeJ5CHAQqkLvGwWzZiAtt11

⁸² Публічний звіт Голови Держкомтелерадіо Олега Наливайка про підсумки роботи відомства в 2023 році. URL: <https://comin.gov.ua/diyalnist/plani-ta-zviti/publicnij-zvit-golovi-derzhkomteleraudio/2023-rik>

розповсюдження на території України; Положення про Реєстр видавничої продукції антиукраїнського змісту; Положення про експертну раду Держкомтелерадіо з питань аналізу та оцінювання видавничої продукції щодо віднесення її до такої, що не дозволена до ввезення на митну територію України та розповсюдження на її території; Рекомендації з підготовки рецензії щодо характеристики та оцінки змісту видання.

Також Держкомтелерадіо надав Міністерству культури та інформаційної політики України пропозиції до проектів постанов Кабінету Міністрів України про затвердження Порядку видачі (відмови у видачі) дозволу на ввезення та розповсюдження видавничої продукції, випущеної у світ державною мовою держави-агресора; Порядку вилучення з обігу видавничої продукції, що має походження або виготовлена та/або випущена у світ, та/або ввезена з території держави-агресора, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої території України, та/або внесена до Реєстру видавничої продукції антиукраїнського змісту, а також за розповсюдження видавничої продукції, випущеної у світ державною мовою держави-агресора, без наявності відповідного дозволу.

Крім того, Держкомтелерадіо почав надавати нову адмінпослугу відповідно до вимог Закону України "Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні", останні зміни до якого були внесені в грудні 2022 року. Цей закон передбачає низку новел, що мають сприяти зростанню мережі книгарень, накладів та асортименту книг, відновленню та розвитку українського книжкового ринку. Йдеться, зокрема про сертифікати на придбання книг⁸³ та виділення державної субсидії книгарням на відшкодування витрат на оренду приміщення. Для отримання такого відшкодування книгарні повинні відповідати низці вимог, зокрема вони мають виставляти на продаж книжки лише українською мовою та/або мовами ЄС чи корінних народів України. Якщо книгарня відповідає таким вимогам, то вона отримує відповідне свідоцтво, що надає підприємцям право отримати відшкодування витрат на найм або піднайм (оренду або суборенду) нерухомого майна (будівель, споруд, приміщень, їх окремих частин).

Станом на 20 грудня 2023 року Держкомтелерадіо опрацював 34 заяви на отримання відповідного свідоцтва. Проте майже всі підприємці отримали відмову у наданні свідоцтва, оскільки подали документи не в повному обсязі або їхні документи не відповідали вимогам законодавства. Перше Свідоцтво про відповідність, що підтверджує використання розповсюджувачем книговидавничої продукції об'єкта оренди виключно як спеціалізованого магазину для торгівлі книгами, видано підприємниці з Херсона Вікторії

---

⁸³ При видачі свідоцтва про народження та при отриманні громадянством України, який досяг 14-річного віку, паспорта громадянина України.

Новицькій, яка у перші дні повномасштабного вторгнення виїхала з окупованої території та відкрила в приміщенні торговельного центру в Рівному спеціалізований магазин для торгівлі книгами площею майже 47 квадратних метрів.

Зауважимо, що перший отриманий сертифікат про відповідність вимогам спеціалізованого магазину для торгівлі книгами не забезпечив книгарні відповідного субсидювання. Ухвалений постановою КМУ від 1 грудня 2023 року №1262 Порядок надання державної субсидії розповсюдjuвачам видавничої продукції (книжкової продукції), як визначено в цій же постанові, набирає чинності лише через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану. Таким своїм рішенням Уряд унеможливив виконання норми закону, що була покликана сприяти розвитку мережі закладів книгорозповсюдження.

Аналогічно не виконувалась в 2023 році і норма закону щодо видачі сертифікатів на придбання книг. Оскільки необхідні для її реалізації акти Урядом наразі не ухвалювались.

Таким чином, у сфері книговидання спостерігаються позитивні зрушення. Відторгнення та несприйняття всього, що пов'язане з країною-агресором, зацікавленість суспільства сучасною інтелектуальною думкою та відкриття неznаної до того вітчизняної класики, посилили запит на українську книгу. Незважаючи на матеріальні та фінансові втрати, спричинені війною, книжкова індустрія відгукнулась украй дієво: видавництва почали перевидавати класичну українську літературу, працювати з новими авторами, знайомити аудиторію з їх творами, відновлювати практику проведення книжкових форумів та ярмарок тощо.

Змінилось ставлення до української книги і з боку владних інституцій, які почали розглядати книжковий ринок не тільки як частину економіки країни, а й як складову національної безпеки. Одним з вагомих кроків у цьому напрямі стала заборона на імпорт, видання та розповсюдження в Україні російськомовної та антиукраїнської книжкової продукції, що не лише протидіє поширенню російської пропаганди, а й стимулює розвиток українського книжкового виробництва. Водночас, попри наявність хороших законодавчих ініціатив, роль держави у цьому процесі є недостатньою. Зокрема, йдеться про невиконання вимог законодавства стосовно виділення фінансової підтримки книгарням на відшкодування оренди приміщення та видачу безоплатних сертифікатів для придбання книг. Також недостатньою є увага до питання оновлення книжних фондів бібліотек та відновлення зруйнованих внаслідок бойових дій.

Сфера книговидання та книгорозповсюдження безпосередньо впливає на розвиток та утвердження державної мови, а відтак потребує більшої уваги та підтримки держави. Реалізація щонайменше чинних законодавчих норм у цій царині сприятиме підвищенню культурного потенціалу країни та зміцненню національного мовного простору. Адже українська книга є одним з інструментів збереження та формування культурної спадщини та національної ідентичності.

4.8. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ КОРИСТУВАЦЬКИХ ІНТЕРФЕЙСІВ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ ТА ВЕБСАЙТІВ

Для обробки та поширення інформації в усіх сферах суспільного життя широко застосовуються електронні пристрої, комп'ютери, портативна цифрова техніка, гаджети, системне та прикладне програмне забезпечення, електронні комунікаційні мережі загального користування тощо. Цифрові технології та інтернет все глибше проникають як у професійну діяльність людини, так і в її приватне життя.

Внутрішні і зовнішні комунікації, процеси публічного і корпоративного управління, всі види обслуговування, навчання, медична допомога, культурні, спортивно-оздоровчі послуги, створення і поширення текстового та аудіовізуального контенту тощо - все це неможливо уявити без використання цифрових технологій. Відтак вимоги щодо застосування державної мови в інтерфейсах програмного забезпечення та при розміщенні інформації на інтернет-ресурсах на практиці стосуються усіх сфер діяльності, визначених Законом України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (далі - Закон про державну мову). Тому окремі аспекти, пов'язані із функціонуванням державної мови в інтернет-просторі, розглянуто також в інших розділах у межах аналізу стану функціонування державної мови у відповідних сферах.

Етапи впровадження норм щодо застосування державної мови в мережі Інтернет та програмному забезпеченні

Варто нагадати, що норми щодо застосування державної мови в мережі Інтернет та у користувацьких інтерфейсах комп'ютерних програм набирали чинності поетапно.

До набрання чинності Закону про державну мову нормативно-правовим актом, який регламентував застосування державної мови в інтернеті, була Постанова Кабінету Міністрів України від 4 січня 2002 р. № 3 "Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади". Згідно з цим Порядком інформація на офіційному веб-сайті органів виконавчої влади подається українською мовою, а також за потребою - англійською мовою і мовами національних меншин. Обсяг інформації, що підлягає перекладу на інші мови, визначається рішенням органу виконавчої влади.

Додатковим поштовхом для українізації офіційних інтернет-ресурсів в державному і комунальному секторі стало набрання чинності з 16 липня 2019 року більшості статей Закону про державну мову, у т.ч. статей 9 та 12, якими

встановлено вимоги щодо обов'язкового застосування державної мови в діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій державної та комунальної форми власності. Про ефективність таких норм свідчать результати відповідних моніторингів, здійснених Секретаріатом Уповноваженого у 2020 та 2021 роках, про що зазначалось у попередніх щорічних звітах.

Також з 16 липня 2019 року запрацювали і норми частини першої, третьої-п'ятої та восьмої статті 27 цього закону, якими визначено вимоги щодо мови інтерфейсів комп'ютерних програм, що реалізуються в Україні (окремо від товарів). Відповідно до них комп'ютерна програма з користувацьким інтерфейсом, що реалізується в Україні, повинна мати користувацький інтерфейс державною мовою та/або англійською мовою, або іншими офіційними мовами Європейського Союзу. В роботі органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій державної і комунальної форм власності повинні використовуватися винятково комп'ютерні програми з користувацьким інтерфейсом державною мовою. Такі ж вимоги встановлені до комп'ютерних програм, які використовуються закладами освіти державної і комунальної форм власності для освітніх потреб. При цьому, до створення користувацького інтерфейсу державною мовою для відповідної комп'ютерної програми може використовуватися комп'ютерна програма з користувацьким інтерфейсом англійською мовою.

Також спеціалізоване наукове, технічне, медико-діагностичне обладнання, інше спеціалізоване, професійне обладнання, що не є товарами широкого вжитку (прилади, машини, устаткування, верстати тощо), та його програмне забезпечення, а також спеціалізоване програмне забезпечення, призначене для використання лише у сфері інформаційних технологій, може не мати користувацького інтерфейсу державною мовою в разі наявності користувацького інтерфейсу англійською мовою.

Однак, відповідно до частини сьомої статті 27, яка також набрала чинності 16 липня 2019 року, мобільні застосунки органів державної влади, органів місцевого самоврядування, зареєстрованих в Україні медіа, а також суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги в Україні, повинні мати версію користувацького інтерфейсу державною мовою.

Необхідно зазначити, що ці вимоги статті 27 Закону про державну мову загалом виконуються, оскільки значна частина програмного забезпечення масового використання, яке реалізується в Україні, вже має українськомовну версію інтерфейсу, а в разі її відсутності - англійськомовну версію та версії іншими офіційними мовами ЄС. Програмні продукти, зокрема мобільні застосунки, які

створюються українськими розробниками для потреб українських суб'єктів господарювання здебільшого мають українськомовну версію інтерфейсу.

Як і в попередні роки, у 2023 році на адресу Уповноваженого надходила незначна кількість звернень та скарг, які стосувалися порушень зазначених норм. Окремі з них вказували на наявність слів чи виразів російською мовою в автоматично згенерованих електронних листах, які надходили на адресу громадян у відповідь на звернення до установ та організацій державної та комунальної форм власності. Такі випадки, зазвичай, пов'язані із застосуванням окремими працівниками російськомовної версії відповідних поштових сервісів та/або неухважністю до їх налаштування. Щоразу на вимогу Уповноваженого такі порушення швидко усувалися.

Водночас користувачі у своїх зверненнях до Уповноваженого наголошували, що положення чинного законодавства, які дозволяють відсутність українськомовної версії інтерфейсу в програмному забезпеченні при наявності англійської версії (версії іншою офіційною мовою ЄС), не стимулюють іноземних розробників українізувати свої програмні продукти (прикладні комп'ютерні програми, застосунки, комп'ютерні ігри тощо).

Наприклад, один з заявників звернув увагу на те, що чимало веб-сайтів органів державної влади, установ і організацій державної і комунальної форм власності захищені від DDoS-атак за допомогою спеціальних сторонніх сервісів. Найчастіше використовується програмний продукт американської компанії "Cloudflare, Inc." (<https://cloudflare.com/>), яка надає мережеві послуги доставки контенту, пом'якшення DDoS-атак і домінує на ринку таких послуг. Водночас відсутність української локалізації цього сервісу призводить до того, що повідомлення відвідувачам сайтів, захищених таким сервісом, виводяться англійською чи російською мовами. Щодо цього Уповноважений направив листа до Міністерства цифрової трансформації України, яке у відповідь повідомило про намір офіційно звернутися до компанії "Cloudflare, Inc." з проханням щодо українізації відповідного програмного забезпечення. Однак позитивне вирішення питання залежить виключно від доброї волі керівництва іноземної компанії.

Значною мірою на збільшення присутності державної мови в інтернеті вплинуло набрання чинності 16 січня 2021 року статті 30 Закону про державну мову, якою визначено, що підприємства, установи та організації всіх форм власності, фізичні особи-підприємці, інші суб'єкти господарювання, що обслуговують споживачів (крім випадків, встановлених частиною третьою цієї статті), здійснюють обслуговування та надають інформацію про товари (послуги), у тому числі через інтернет-магазини та інтернет-каталоги, державною мовою. Інформація державною мовою може дублюватися іншими

мовами. Відтак з 16 січня 2021 року відсутність на інтернет-ресурсах українських суб'єктів господарювання інформації про продукцію (товари, роботи, послуги) державною мовою або застосування недержавної мови без прохання клієнта при обслуговуванні за допомогою засобів інтернет-комунікацій є порушенням статті 30 Закону про державну мову.

Повідомлення про порушення цих норм одразу склали найбільшу частку від усіх, які надходили на адресу Уповноваженого. У попередніх річних звітах про дотримання Закону про державну мову наводиться детальна інформація про розгляд та результати реагування на порушення статті 30 при розміщенні інформації про продукцію та обслуговуванні в інтернеті.

З 16 липня 2022 року запрацювали норми частини другої статті 27 Закону про державну мову, які стосуються програмного забезпечення, встановленого на товарах. Згідно з цими нормами комп'ютерна програма з користувацьким інтерфейсом, встановлена на товарах, що реалізуються в Україні, повинна мати користувацький інтерфейс державною мовою, який за обсягом та змістом має містити не менше інформації, ніж іншомовні версії такого інтерфейсу. Недотримання вимоги має наслідки, визначені законодавством про захист прав споживачів для реалізації товару неналежної якості.

Зазначимо, що державний контроль за дотриманням законодавства про захист прав споживачів здійснюється Державною службою України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспоживслужба). В інформації про стан дотримання у 2023 році законодавства про захист прав споживачів в частині вимог щодо застосування державної мови (лист Держпродспоживслужби від 12.03.2024 р. №15.1.4-1/4891) не зазначено про випадки порушення частини другої статті 27 Закону про державну мову.

Також 16 липня 2022 року набрала чинності частина шоста статті 27 Закону про державну мову, якою визначено, що інтернет-представництва (в тому числі вебсайти, вебсторінки в соціальних мережах) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій державної і комунальної форм власності, медіа, зареєстрованих в Україні, а також суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги в Україні та зареєстровані в Україні, виконуються державною мовою. Поряд з версією інтернет-представництв (у тому числі вебсайтів, вебсторінок у соціальних мережах), виконаних державною мовою, можуть існувати версії іншими мовами. Версія інтернет-представництва державною мовою повинна мати не менше за обсягом та змістом інформації, ніж іншомовні версії, та завантажуватись за замовчуванням для користувачів в Україні.

Для іноземних суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги в Україні та мають в Україні дочірні підприємства, філії, представництва, версія вебсайту державною мовою повинна містити достатню за обсягом та змістом інформацію для зрозумілої навігації та розкриття мети діяльності власника такого інтернет-представництва. Версія такого вебсайту державною мовою для користувачів в Україні повинна завантажуватися за замовчуванням. Завантаження сайту за замовчуванням українською мовою передбачає ситуацію, коли при введенні в адресний рядок веббраузера адреси вебсайту (без застосування спеціальних інструментів вибору мови сайтів) відкривається головна сторінка сайту, виконана українською мовою.

Фактично з набранням чинності частиною шостою статті 27 Закону про державну мову завершилася імплементація законодавчої бази, яка регулює застосування державної мови в мережі Інтернет. Стан дотримання цієї норми окремо від норм щодо обслуговування споживачів в інтернеті проаналізовано вперше.

Дотримання норм частини шостої статті 27 Закону про державну мову

Як вже зазначалося, частина шоста статті 27 запрацювала з 16 липня 2022 року. З того часу в Секретаріаті Уповноваженого запроваджено окремий обрахунок скарг, у яких йдеться виключно про порушення вимог щодо мови виконання інтернет-представництв. При цьому, до цієї статистики не входять ті, що містять також інформацію про інші порушення, зокрема щодо мови безпосередньої комунікації при обслуговуванні споживачів, мови освітнього контенту, онлайн-навчання, мови надання інформаційних чи консультативних послуг, онлайн-медіа тощо. Такі скарги зараховувалися до статистики порушень у відповідних сферах (обслуговування споживачів, освіта, освіта дорослих, охорона здоров'я, медіа, тощо).

Таблиця: Частка скарг, які стосуються виключно мови інтернет-представництв, що надійшли до Уповноваженого у 2022 та 2023 роках, у загальній кількості скарг.

Рік/ квартал	I-й квартал	II-й квартал	III-й квартал	IV-й квартал	загалом за період
2022	-	-	52% (592/1141)	36% (239/667)	46% (831/1808)

2023	34% (301/880)	25% (293/1144)	25% (248/995)	22% (150/677)	27% (992/3692)

У наведеній таблиці можна прослідкувати зміни щодо частки скарг, які стосуються виключно мови інтернет-представництв, у загальній кількості скарг, що надійшли до Уповноваженого у 2022 та 2023 роках. Після значного сплеску такої кількості, пов'язаного з набранням чинності 16.07.22 р. відповідної норми, інтенсивність їх надходження та частка в загальній кількості поступово зменшується. Це може свідчити про певну позитивну тенденцію щодо дотримання обов'язкових вимог Закону про державну мову стосовно мови інтернет-представництв, а також про позитивну динаміку процесу українізації українського сегменту інтернет-простору.

Також з впевненістю можна стверджувати, що зазначені позитивні зміни пов'язані з результатами реагування Уповноваженого на скарги щодо порушення частини шостої статті 27 Закону про державну мову та за наслідками моніторингу інтернет-представництв.

Розгляд скарг щодо мови інтернет-представництв суб'єктів господарювання, що реалізують товари та послуги

У 2023 році повідомлення громадян про порушення з боку суб'єктів господарювання, що надходили до Секретаріату Уповноваженого, уважно опрацьовувалися, здійснювався аналіз зазначених інтернет-представництв.

На першому етапі у разі фіксації порушення встановлювалась контактна інформація суб'єкта, за можливості - відомості про його державну реєстрацію, перевірялась наявність та усунення раніше зафіксованих порушень тощо, направлявся лист з роз'ясненням нормам Закону про державну мову та вимогою усунути порушення протягом 30 днів. Після завершення встановленого строку проводився моніторинг усунення порушень.

Передусім необхідно відзначити, що реагування на повідомлення про порушення щодо мови інтернет-представництв ускладнюється тим, що:

у більшості випадків на інтернет-представництвах (сайтах, сторінках та каналах в соціальних медіа тощо) не зазначаються відомості про суб'єкт господарювання, який вони представляють (найменування юридичної особи чи фізичної особи-підприємця, реєстраційні дані з державних реєстрів (ЄДРПОУ/ІН), контактні дані суб'єкта тощо);

близько 90% скарг про порушення щодо мови інтернет-представництв не містять відомостей про відповідний суб'єкт господарювання;

встановлення відомостей про суб'єкт господарювання в межах повноважень Уповноваженого із захисту державної мови, який діє виключно на підставі та у спосіб, визначений законодавством, потребує значних витрат часу.

З метою підвищення результативності реагування на скарги щодо мови інтернет-представництв Уповноважений регулярно поширював рекомендації⁸⁴ щодо доцільності застосування користувачами інтернету свого права на отримання інформації про продавців, виробників продукції, гарантованого законодавством про захист прав споживачів, у разі виявлення ними порушення вимог законодавства про державну мову і поданні відповідної скарги Уповноваженому.

На жаль, нова редакція Закону України "Про захист прав споживачів", яким передбачена можливість обмеження доступу до інтернет-ресурсів, де не опубліковано відомості про відповідні суб'єкти господарювання, набирає чинності після закінчення воєнного стану. До того часу ідентифікація суб'єкта господарювання, який порушує норми частини шостої статті 27 Закону про державну мову, залишається суттєво ускладненою.

З метою аналізу результативності та ефективності реагування на повідомлення про порушення частини шостої статті 27 Закону про державну мову Секретаріатом Уповноваженого, як і попереднього року, здійснено моніторинг інтернет-представництв суб'єктів господарювання, щодо яких у 2023 році надходили такі повідомлення (вебсайти, вебсторінки в соціальних мережах). До переліку ввійшло 1123 найменування (покликання), які аналізувалися на предмет дотримання вимог Закону про державну мову та стану усунення порушень у тих випадках, де були вжиті заходи реагування.

За результатами моніторингу встановлено, що:

1. Більшість інтернет-представництв суб'єктів господарювання, що підлягали аналізу, функціонували з порушенням вимог Закону, а саме - 958 (85%). З них:

- 785 (82%) інтернет-представництв не мають сторінку, виконану державною мовою;
- 130 (14%) - за замовчуванням завантажуються недержавною мовою;
- 43 (4%) - українськомовна версія сторінки містить певну частину інформації, що виконана недержавною мовою (обсяг інформації на українськомовній версії є меншим).

За результатами моніторингу діяльності суб'єктів господарювання, який у 2022 році здійснювався за аналогічними показниками, з порушенням вимог Закону функціонувало 803 інтернет-представництва (90%). З них: 565 (70,4%)

---

⁸⁴ Інформація стосовно подання звернень щодо мови. URL: інтернет-представництв <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/informaciya-stosovno-podannya-zvernenn-shchodo-movi-internet-predstavnicत्व>

інтернет-представництв не мали сторінки, виконаної державною мовою; 162 (20,2%) - за замовчуванням завантажувались недержавною мовою; 76 (9,5%) - на українськомовній версії сторінки певна частина інформації була виконана недержавною мовою (обсяг інформації на українськомовній версії є меншим).

2. Дослідження стану усунення порушень вимог частини шостої статті 27 Закону, яке відбулося наприкінці 2023 року шляхом аналізу інформації, що розміщена на інтернет-ресурсах суб'єктів господарювання, показало таке:

- 452 вебсайти та вебсторінки в соціальних мережах усунули порушення вимог Закону в своїй діяльності. Здебільшого суб'єктом господарювання або створена українськомовна версія сайту, або інформація почала надаватися споживачам державною мовою. Частина сторінок, які здійснювали свою діяльність з порушенням вимог Закону, на момент здійснення перевірки припинили своє функціонування (сторінки недоступні) (378 за результатами моніторингу 2022 року);

- 425 інтернет-представництв продовжили функціонувати з порушенням вимог Закону. Зауважимо, що активні бойові дії на території країни призвели до призупинення або припинення підприємницької діяльності з боку багатьох суб'єктів господарювання, що вплинуло на процес усунення порушень вимог Закону. Особи припинили реалізовувати товари та послуги, проте у споживачів є доступ до інтернет-представництва, через який в попередні періоди здійснювалась така діяльність з порушенням вимог Закону (339 за результатами моніторингу 2022 року);

- 81 інтернет-представництво частково усунули порушення вимог Закону (перебувають в процесі виправлення). Вебсайт та вебсторінка в соціальних мережах завантажуються за замовчування або ведуться державною мовою, проте частина інформації подана там недержавною мовою. Частина інформації є незначною і може бути пов'язана з тривалими технічними роботами, які ведуться задля усунення порушення вимог Закону (86 за результатами моніторингу 2022 року).

Частка усунення порушень в 2023 році становила 55,6% (533) і включала в себе як інтернет-представництва суб'єктів господарювання, які повністю усунули порушення вимог Закону, так і вебсайти та вебсторінки в соціальних мережах суб'єктів господарювання, що на момент перевірки через технічні причини (складності у роботі служби технічної підтримки інтернет-представництва через військові дії; велику кількість інформації (наповнення сайту, найменувань товарів та послуг) перебували в процесі усунення (потребують більше часу на усунення). Зауважимо, що частина з них мають спеціальні налаштування, які запам'ятовують останню обрану користувачем мову. Інформація щодо дій користувача враховується при наступних відвідинах

сайту: завантажується та мовна версія, яка відкривалась останньою. Частка усунення порушень за результатами моніторингу діяльності суб'єктів господарювання, який у 2022 році здійснювався за аналогічними показниками, становила 57,8% (464).

Також, як і у 2022 році, зафіксовані випадки, коли сторінки в соціальних мережах суб'єкта господарювання функціонують з дотриманням мовного законодавства, а вебсайт - з порушенням. Ймовірно, це пов'язано з тим, що внесення змін до сторінок в соціальних мережах не потребує залучення відповідного фахівця. Суб'єкт господарювання, не володіючи специфічними навичками, самостійно здатний швидко внести всі необхідні зміни задля приведення своєї діяльності у відповідність до вимог Закону.

У вересні 2023 року Секретаріатом Уповноваженого здійснено моніторинг інтернет-представництв 112 театрів та філармоній. Загальна кількість інтернет-представництв, які підлягали аналізу, становить 368. З них: 104 вебсайти (діючих - 97); 264 сторінки в соціальних мережах, застосунках та платформах для поширення інформації (Instagram, Твіттер (X), Facebook, TikTok, Viber, Telegram, YouTube).

За результатами моніторингу зафіксовано порушення вимог частини 6 статті 27 Закону про державну мову в діяльності трьох театральних закладів: 1. Комунальний заклад культури "Дніпровський міський театр "КВН ДГУ" (порушення стосується показника: мова виконання інтернет-представництва); 2. КЗ "Закарпатський обласний угорський драматичний театр" (порушення стосується показника: мова виконання інтернет-представництва); 3. Хмельницький міський монотеатр "Кут" (порушення стосується показника: мова завантаження за замовчуванням інтернет-представництва театрів комунальної та державної форм власності). На вимогу Уповноваженого вказані порушення усунуто.

Також у грудні 2023 року Секретаріатом Уповноваженого здійснено моніторинг інтернет-представництв обласних рад та міських рад територіальних громад з кількістю населення 75 тисяч і більше. Загалом було проаналізовано 181 інтернет-представництво (вебсайти і сторінки в соціальних мережах). За результатами моніторингу порушень частини шостої статті 27 Закону про державну мову не зафіксовано.

Державний контроль і застосування санкцій

Щодо злісних порушників після встановлення та уточнення необхідних відомостей про суб'єкти господарювання (найменування, організаційно-правова форма, місцезнаходження, інша контактна інформація, особа керівника тощо) здійснювалися заходи реагування відповідно до статей 56 та 57 Закону

про державну мову та/або Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП).

Так протягом 2023 року здійснювалося 20 заходів державного контролю за застосуванням державної мови в діяльності юридичних осіб та фізичних-осіб підприємців, які стосуються дотримання норм частини шостої статті 27 Закону про державну мову.

За їх результатами, а також в межах повноважень, визначених КУпАП, за порушення вимог Закону про державну мову щодо мови інтернет-представництв Уповноваженим було ухвалено:

21 постанову з накладенням адміністративного стягнення у вигляді попередження;

7 постанов з накладенням адміністративного стягнення у вигляді штрафу у розмірі 3400 грн.;

1 постанову з накладенням адміністративного стягнення у вигляді штрафу у розмірі 8500 грн (повторне порушення).

Застосування державної мови при виконанні інтернет-представництв, які відносяться до онлайн-медіа.

У 2023 році на адресу Уповноваженого надійшло 87 звернень громадян, які стосувалися інтернет-представництв, які відносяться до онлайн-медіа.

Згідно зі статтею 1 Закону України "Про медіа" (далі - Закон про медіа) онлайн-медіа - медіа, що регулярно поширює інформацію у текстовій, аудіо-, аудіовізуальній чи іншій формі в електронному (цифровому) вигляді за допомогою мережі Інтернет на власному вебсайті, крім медіа, які віднесені цим Законом до аудіовізуальних медіа.

Частиною третьою статті 63 Закону про медіа передбачено добровільну реєстрацію суб'єктів у сфері онлайн-медіа. А статтею 41 цього закону встановлено, що суб'єкт у сфері онлайн-медіа самостійно визначає мову поширення інформації, крім випадків, передбачених Законом України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

Відповідно до частини шостої статті 27 Закону про державну мову інтернет-представництва (в тому числі веб-сайти, веб-сторінки в соціальних мережах) медіа, зареєстрованих в Україні, виконуються державною мовою. Поряд з версією інтернет-представництв (у тому числі вебсайтів, вебсторінок у соціальних мережах), виконаних державною мовою, можуть існувати версії іншими мовами. Версія інтернет-представництва державною мовою повинна мати не менше за обсягом та змістом інформації, ніж іншомовні версії, та завантажуватись за замовчуванням для користувачів в Україні.

Відповідна норма не поширюється на інтернет-представництва друкованих медіа, зазначених у частині п'ятій статті 25 Закону про державну мову, а також на онлайн-медіа, що виходять виключно кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів України, англійською мовою, іншою офіційною мовою Європейського Союзу, незалежно від того, чи містять вони тексти державною мовою, у тому числі на наукові видання, норма щодо мови яких визначається статтею 22 Закону про державну мову.

Враховуючи зазначене, вимоги частини шостої статті 27 щодо мови інтернет-представництв поширюються виключно на онлайн-медіа, власники яких добровільно зареєструвалися як суб'єкти у сфері онлайн-медіа.

На жаль, станом на час підготовки звіту програмне забезпечення Державної автоматизованої інформаційно-комунікаційної системи "Реєстр суб'єктів у сфері медіа", яке передбачатиме механізми оприлюднення повних даних у відповідності до норм чинного Закону про медіа, знаходиться в стадії розробки. Відтак Національна рада з питань телебачення і радіомовлення тимчасово публікує на своєму сайті Перелік суб'єктів у сфері медіа, який містить неповну інформацію. Ці обставини негативно впливають на ефективність реагування на факти порушення вимог законодавства щодо мови інтернет-представництв, які відносяться до онлайн-медіа.

Додатковою проблемою нормативно-правового характеру, яка стримує функціонування державної мови в інтернет-просторі, є те, що чинне законодавство не має чіткого визначення терміну "інтернет-представництво". Окремими законодавчими актами визначені лише терміни "вебсайт", "вебсторінка", а Закон про державну мову словосполученням "в тому числі" лише конкретизує такі типи інтернет-представництв, як вже згадані "вебсайти" та "вебсторінки в соціальних мережах".

Зазначене дозволяє окремим суб'єктам, зокрема в сфері медіа, виконувати недержавною мовою вебресурси на кшталт вайбер-каналів, телеграм-каналів, обгрунтовуючи це тим, що законодавство не містить прямої згадки про них в чинних нормативно-правових актах та створює простір і умови для різного тлумачення, що є неприпустимим та суперечить вимогам Конституції України щодо чіткості та правової визначеності законодавчих актів. Водночас логіка Закону про державну мову полягає в забезпеченні прав на отримання інформації державною мовою інтернет-представництвами в цілому без поділу на ті чи інші категорії. Відтак зазначена проблема потребує законодавчого врегулювання.

30 жовтня 2023 року в приміщенні Українського національного інформаційного агентства "Укрінформ" за участі Уповноваженого відбулась презентація дослідження "Веб-сторінки українських ЗМІ у розрізі мовних

версій"⁸⁵, проведеного Центром контент-аналізу. У ньому представлено аналіз інтернет-представництв загальнонаціональних і регіональних медіа щодо відповідності нормам частини шостої статті 27 Закону про державну мову.

Дослідження проводилося у жовтні 2023 року шляхом ручного кодування (перегляд веб-представництв). Використано вибірку українських загальнонаціональних та регіональних онлайн-медіа, що містить 1924 портали, з яких 566 – це загальнонаціональні, а 1358 – регіональні.

За результатом аналізу виявлено, що близько 5% сайтів національних та регіональних онлайн-медіа не мали україномовної версії. У більшості випадків це є агрегатори новин, проте трапляються й поодинокі "нішеві" видання. Загалом йдеться про близько 35 загальнонаціональних та 60 регіональних медіа.

Аналогічна частка сайтів не мала повноцінної українськомовної версії або містила матеріали двома мовами, що не дозволяє зарахувати їх до певної мовної версії. Таким чином, повноцінну українськомовну версію мають близько 90% проаналізованих сайтів.

Російськомовну версію підтримують трохи більше 40% загальнонаціональних видань та чверть регіональних медіа. Повноцінна українськомовна версія сайту завантажується за замовчуванням в 81% загальнонаціональних та 85% регіональних медіа.

В розрізі регіонів ситуація суттєво різниться. За поодинокими винятками цілковито відповідають вимогам частини шостої статті 27 онлайн-медіа в західному, північному, центральному регіонах. У регіональних медіа, що працюють для аудиторії Донецької, Луганської, Одеської, Дніпропетровської областей, частка онлайн-медіа, сайти яких не відповідають вимогам законодавства, коливається в межах 15-20%. Це стосується і наявності україномовної версії, і її завантаження за замовчуванням. Найбільша невідповідність нормам закону фіксується у медіа, орієнтованих на кримську аудиторію. Лише 53% з них мають повноцінну версію українською мовою, яка завантажується за замовчуванням лише в 47% випадків.

Загалом результати зазначеного дослідження можна оцінювати як цілком позитивні. Використану в дослідженні вибірку онлайн-медіа та результати аналізу передано Центром контент-аналізу до Секретаріату Уповноваженого для організації подальшого моніторингу та реагування.

---

⁸⁵Веб-сторінки українських ЗМІ у розрізі мовних версій. URL: https://drive.google.com/file/d/1NJtyKl2fr0V5pDU6-IA_LUTuc3uMSkUG/view

Функціонування української мови в соціальних мережах

Динаміку змін щодо частки української мови в інтернет-просторі можна простежити також на прикладі соціальних мереж.

"Українська мова в соцмережах" - так називалась презентація ще одного дослідження⁸⁶, представленого 30 жовтня 2023 року в "Укрінформі" Центром контент-аналізу за участі Уповноваженого.

Його метою була оцінка вживання української та російської мов в українському сегменті соціальних мереж в жовтні 2023 року та порівняння з даними жовтня 2020 та червня 2022 років, коли Центром контент-аналізу проводилися аналогічні заміри. Для аналізу були зібрані дописи з поширених в Україні соціальних мереж Facebook, Twitter (X), Instagram, Youtube, TikTok, в тому числі й із заборонених, але дотепер використовуваних російських платформ – VK та ОК.

Всього було зібрано і проаналізовано 1,17 млн дописів, які містили широковживані українськомовні та російськомовні лексеми та були написані в період з 20 вересня по 20 жовтня 2023 року користувачами з України (зокрема і з тимчасово окупованих територій). Належність цих користувачів до певних регіонів визначалася за інформацією, зазначеною в профілі. Так було виявлено приблизні оцінки співвідношення вживання української і російської мов як в цілому в українському сегменті соціальних мереж, так і окремо для кожної соціальної мережі і кожної області. Було враховано, зокрема, тимчасово окуповані райони Донецької, Луганської, Харківської, Запорізької та Херсонської областей, а також Крим та Севастополь. Порівняння отриманих даних із попередніми дало змогу оцінити динаміку мовних уподобань користувачів.

Найбільш показовими виявилися зміни у співвідношенні використання української та російської мов в різних соціальних мережах, що відбулися з жовтня 2020 по жовтень 2023 року. Українська мова стала помітно домінувати майже в усіх найпопулярніших соціальних мережах. Facebook, Twitter (X) та Instagram, які підтвердили тенденцію на стрімке посилення позиції української мови. Так, в Instagram державною мовою у жовтні 2023 року писалося понад 90% дописів; Facebook та Twitter (X) за цим показником сягнули 75-80%. у червні 2022 року частка української мови в цих соціальних мережах становила 65-70%, а три роки тому – коливалася в межах 15-25%. Вдвічі зросла частка української мови в TikTok: якщо раніше співвідношення було 1 до 2 на користь російської мови, то тепер аналогічна перевага на користь української.

---

⁸⁶ Українська мова в соцмережах. URL: <https://store.livarava.com/e07edfaa-7b55-11ee-b88b-5254a2021b2b.pdf>

Проте найбільшу динаміку посилення української мови у 2023 році продемонстрував Youtube. Дослідження, зроблене в червні 2022 року, не виявило змін в цій соціальній мережі порівняно з довоєнним періодом. Проте майже півтора роки по тому можна констатувати, що частка української мови в Youtube стрімко зросла, відірвавшись від 5% матеріалів й сягнувши майже половини (45%).

Важливі тенденції демонструє і регіональний вимір. Західний регіон продемонстрував радикальне збільшення частки української мови вже в перші місяці після повномасштабного вторгнення (й станом на червень 2022 року частка дописів українською мовою там перевищила 85%). За останній рік ситуація тут практично не змінилась. Однак значне посилення присутності української мови за останній рік відбулося у центральному, південному та східному регіонах. Майже в усіх областях зафіксоване збільшення питомої ваги української мови на 10-15%. Варто відзначити українізацію Київської області. За мовною поведінкою користувачів вона наблизилася до західного регіону. Дуже важливо, що вперше українська мова має сильніші позиції в Харківській, Дніпропетровській та Миколаївській областях. Цілком очікувано, що ситуація за рік майже не змінилась в регіонах, які перебувають під російською окупацією.

Тенденцію останніх років щодо кардинального зміцнення української мови і послаблення позиції російської мови в українському сегменті соціальних мереж засвідчили також результати наукового дослідження⁸⁷, проведеного групою вчених з Мюнхенського університету Людвіга-Максиміліана, Мюнхенського технічного університету (Німеччина) та Університету Бата (Велика Британія). Науковці дослідили вибір мови та активність дописів в українському Twitter (X) з січня 2020 року по листопад 2022 року, використовуючи понад 4 мільйони твітів із геотегами від понад 62 000 різних користувачів. Результати були опубліковані в січні 2024 року.

Науковці зауважують стійкий довготривалий зсув від російської до української мови ще до повномасштабного вторгнення (вірогідність твітів українською мовою зросла з 33% до 48%). Активні користувачі з часом зменшують кількість російськомовних твітів на користь української. Це свідомий вибір того, як користувачі спілкуються та представляють себе своїй онлайн-аудиторії. Цей поступовий зсув різко прискорився з початком російської агресії: за кілька місяців вірогідність українських твітів зросла з 48% до 76%. Більше половини переважно російськомовних користувачів твітів перейшли на українську. Науковці трактують це як свідомий перехід

---

⁸⁷The Russian war in Ukraine increased Ukrainian language use on social media. URL: <https://www.nature.com/articles/s44271-023-00045-6>

користувачів до української онлайн-ідентичності, свідомого самовизначення себе українцем.

Отже, можемо констатувати, що користувачі (дописувачі) популярних соціальних мереж в Україні створюють здебільшого українськомовний комунікативний простір, що сприяє переходу на українську мову тих, хто ще надає перевагу російській. Тенденція щодо збільшення частки української мови в соціальних мережах та інтернет-просторі, вочевидь, продовжиться, хоча, можливо, з меншими темпами.

Закономірно, що разом з суттєвим збільшенням українськомовного контенту зростає і його споживання. Як засвідчили результати дослідження "Індекс медіаграмотності української аудиторії"⁸⁸, проведеного в січні 2024 року ГО "Детектор медіа", за останній рік значно збільшився інтерес українців до медіа-контенту українського походження. При цьому від 69 до 79% українців повністю відмовилися від російського інформаційного та культурного продукту, що з огляду на загальні суспільні тенденції та попередні висновки вказує і на значне зростання споживання українськомовного медіа-контенту.

Отже, можемо констатувати, що 2023 рік позначився значним збільшенням частки української мови в українському сегменті інтернету. Вочевидь цьому сприяли зміни у ставленні українців до мови держави-агресора, а також набрання чинності у липні 2022 року норм Закону про державну мову щодо мови інтернет-представництв.

Загалом вимоги статті 27 Закону про державну мову щодо мови користувацьких інтерфейсів комп'ютерних програм та мобільних застосунків в Україні дотримуються.

Попри те, що порушення вимог Закону щодо мови інтернет-представництв складають значну частину всіх порушень законодавства про державну мову, їх кількість поступово зменшується. Оскільки набрання чинності нової редакції Закону України "Про захист прав споживачів" відкладається на невизначений термін (до завершення воєнного стану), залишається актуальною проблема ідентифікації власників інтернет-представництв, виконаних з порушенням вимог частини шостої статті 27 Закону про державну мову. Це суттєво знижує ефективність реагування з боку Уповноваженого та ускладнює притягнення порушників до відповідальності.

---

⁸⁸ Індекс медіаграмотності української. URL: <https://detector.media/infospace/article/225738/2024-04-22-indeks-mediagramotnosti-ukrainsiv-20202023-chetverta-khvylya/>

4.9. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ ОБСЛУГОВУВАННЯ СПОЖИВАЧІВ

За результатами дослідження Світового банку близько 20% представників українського бізнесу безпосередньо зіткнулись із руйнуваннями, тоді як 70% - втратили доходи. Проблеми з енергопостачанням, порушення логістики через бойові дії та блокаду, падіння попиту, брак кваліфікованого персоналу через мобілізацію та виїзд за кордон, нестача фінансів⁸⁹ - все це ті виклики, яким підприємці протистоять щодня. Проте український бізнес проявив надзвичайну стійкість і відповідальність у найважчі часи. Продовжуючи працювати, значна його частина не лише демонструє здатність пристосовуватися до нових умов, а й свою принципову позицію у підтримці української мови, зокрема шляхом повного вилучення російської мови зі своєї діяльності. Водночас кількість повідомлень про порушення статті 30 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (далі - Закон), яка регулює застосування державної мови у сфері обслуговування, засвідчує актуальність питання захисту прав громадян на отримання інформації про товари та послуги державною мовою.

Правове регулювання використання державної мови у сфері обслуговування споживачів

Стаття 30 Закону набрала чинності 16 січня 2021 року.

Частинами першою та другою цієї статті визначено, що мовою обслуговування споживачів в Україні є державна мова. Суб'єкти господарювання всіх форм власності, фізичні особи-підприємці здійснюють обслуговування та надають інформацію про товари, роботи чи послуги державною мовою, в тому числі це стосується і тих, хто здійснює свою діяльність через інтернет-магазини чи інтернет-каталоги.

Додатково зауважимо, що вимоги щодо мови виконання інтернет-представництв суб'єктів господарювання, які здійснюють реалізацію товарів та послуг в Україні (у т.ч. інтернет-магазинів, інтернет-каталогів), також визначено в частині шостій статті 27 Закону. Стан дотримання вимог цієї статті аналізується в розділі 4.8 Звіту.

Тобто українською мовою мають бути виконані меню закладів харчування, вхідні чи проїзні квитки, платіжні документи (чеки, рахунки, рахунки-фактури), документація, яка має технічні характеристики чи інструкцію з використання товару, інформація про товар на цінниках тощо.

---

⁸⁹ Руйнування та втрати українського бізнесу: статистика Світового банку. URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/rujnuvannja-ta-vtrati-ukrajinskooho-biznesu-statistika-svitovoho-banku-980452.html>

Згідно з частинами третьою, п'ятою та шостою статті 30 Закону така інформація може дублюватися іншими мовами, а на прохання клієнта його персональне обслуговування може здійснюватися також іншою мовою, прийнятною для сторін.

Інформація про вироби (товари), роботи чи послуги доводиться до відома споживача в порядку, у спосіб та в обсязі, що визначені Законом України "Про захист прав споживачів". В інформації про вироби (товари), роботи чи послуги, поданій державною мовою, допускається використання слів, скорочень, аббревіатур та позначень англійською мовою та/або з використанням літер латинського та/або грецького алфавітів (частина сьома статті 30 Закону).

Відповідно до частини восьмої статті 30 Закону обсяг інформації про товари та послуги державною мовою не може бути меншим за обов'язковий обсяг інформації згідно з вимогами, встановленими Законом України "Про захист прав споживачів".

Стаття 57 Закону встановлює порядок накладення штрафів на суб'єктів господарювання за порушення статті 30 Закону. У разі виявлення такого порушення в межах здійснення заходів державного контролю Уповноважений оголошує суб'єкту господарювання попередження з вимогою його усунути в тридцятиденний термін. Якщо суб'єкт господарювання здійснює повторне протягом року порушення вимог статті 30 Закону, то Уповноважений на такого суб'єкта накладає штраф від трьохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (5100 - 7800 грн.)

16 липня 2022 року набрала чинності стаття 188⁵² Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), якою визначено, що за порушення Закону в частині застосування державної мови у сфері обслуговування споживачів стосовно фізичних осіб, які здійснюють обслуговування (продавців, консультантів, менеджерів, іншого персоналу), можуть застосовуватись адміністративні стягнення у вигляді накладення штрафу у розмірі від 200 до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (3400-5100 грн.) або попередження, якщо порушення вчинено вперше. За повторне протягом року вчинення порушення на фізичних осіб накладається штраф у розмірі від 500 до 700 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (8500-11900 грн.).

Відтак особливістю притягнення до відповідальності за порушення статті 30 Закону є те, що санкції можуть бути накладені як на суб'єкт господарювання (юридичну особу, фізичну особу підприємця) відповідно до статті 57 Закону, так і на фізичну особу (директора, адміністратора, продавця тощо), яка є безпосереднім порушником вимог статті 30, відповідно до КУпАП.

Застосування державної мови у сфері обслуговування споживачів також регламентується окремими нормами інших актів законодавства: Законами

України "Про захист прав споживачів", "Про звернення громадян", "Про інформацію" тощо.

Відзначимо, що 10 червня 2023 року Верховна Рада України ухвалила нову редакцію Закону України "Про захист прав споживачів" (3153-ІХ від 10.06.2023). У частині сьомій статті 13 цього закону встановлено, що суб'єкт господарювання зобов'язаний надати споживачу інформацію відповідно до вимог Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної". Інформація про назву товару чи харчового продукту, дані про основні споживчі властивості товару чи харчового продукту, що розміщуються на поверхні, яка має найбільшу площу, товару чи харчового продукту та/або упаковки, етикетки, приєднаної до товару чи харчового продукту, не може надаватися державною мовою держави-агресора або держави-окупанта, не повинна приховуватися або спотворюватися іншою текстовою чи графічною інформацією⁹⁰.

Нова редакція набирає чинності через рік з дня його опублікування, але не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 "Про введення воєнного стану в Україні", затвердженого Законом України від 24 лютого 2022 р. № 2102-ІХ, крім окремих норм, які наберуть чинності ще пізніше.

Інформація щодо звернень громадян, заходів державного контролю та розгляду справ про адміністративне правопорушення у сфері обслуговування споживачів

Як і у попередні роки, значна кількість звернень громадян стосувалася обслуговування споживачів, надання інформації про послуги або безпосередньо, або через інтернет-представництва. Загалом таких звернень у 2022 році було 1953 (69% від загальної кількості), а у 2023 році їх кількість суттєво не змінилася - 1822, однак частка у загальній кількості звернень суттєво скоротилася - до 49%. З них 998 звернень громадян пов'язані також з порушенням вимог статті 27 Закону щодо виконання інтернет-представництв суб'єктів господарювання (поданням інформації про товари та послуги через інтернет-представництва), які розглядаються у розділі 4.8. Звіту.

В цьому розділі аналізуються скарги та результати реагування на них лише щодо порушень статті 30 Закону при безпосередньому спілкуванні (комунікацією) споживача з представником суб'єкта господарювання (таких звернень у 2023 році було 615 або 17% від загальної кількості звернень), а

---

⁹⁰ Ухвалена редакція частини сьомої статті 13 Закону України "Про захист прав споживачів" частково враховує рекомендацію Уповноваженого (Річний звіт за 2022 рік, пункт 2 рекомендацій ВРУ).

також при наданні інформації та послуг про продукцію (товар, роботу, послугу) на цінниках, платіжних та супровідних документах (рахунках, чеках, рахунках-фактурах, гарантійних талонах, інструкціях про використання тощо), на упаковці, в інший спосіб (таких звернень у 2023 році було 215 або 6% від загальної кількості).

Найбільша кількість повідомлень про порушення Закону при безпосередньому обслуговуванні споживачів та при наданні інформації про продукцію у 2023 році надійшли з міста Києва (247 звернень, або 30% таких звернень), з Одеської (138 звернень, або 17% таких звернень), Дніпропетровської (73 звернення, або 9 % таких звернень) та Харківської (59 звернень, або 7% таких звернень) областей.

Зважаючи на те, що з покращенням у 2023 році безпекової ситуації в Україні суттєво зросла ділова та споживча активність, а кількість скарг щодо порушень Закону при обслуговуванні споживачів навіть зменшилася, це може свідчити про позитивну тенденцію щодо дотримання вимог статті 30 Закону.

Зазначимо, що основною проблемою при розгляді скарг щодо мови обслуговування є те, що вони не містять достатньої інформації для проведення належних заходів реагування в межах компетенції Уповноваженого. Заявники часто не вказують інформацію про суб'єкта, дії або бездіяльність якого оскаржується, а також не надають підтвердження фактів недотримання ним вимог мовного законодавства.

Результативність розгляду скарги залежить від того, чи містить вона інформацію про суб'єкта господарювання: повне найменування юридичної особи чи фізичної особи-підприємця, їх дані з державних реєстрів (код Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України / реєстраційний номер облікової картки платника податків), контактну інформацію, відомості про конкретних посадових осіб чи працівників. Усі необхідні дані можна знайти в рахунках-фактурах, накладних, фіскальних чеках, інших платіжних документах або у куточках споживача.

Важливо вказати дату, час, місце (адресу) події, а також долучити до скарги фото-, відео-, аудіозаписи, будь-які інші фактичні дані, на основі яких можна встановити наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність особи в його вчиненні.

Належним чином оформлена скарга сприяє оперативному опрацюванню повідомлення та відповідному швидкому реагуванню на порушення вимог Закону, з подальшим його усуненням. Відповідні рекомендації та роз'яснення надаються безпосередньо заявникам у відповідях Уповноваженого,

розміщуються на офіційному сайті, регулярно поширюються через соціальні мережі та медіа.⁹¹

У звітному періоді відповідно до статті 56 Закону здійснювалися заходи державного контролю щодо дотримання вимог Закону у сфері обслуговування споживачів стосовно 44 суб'єктів господарювання. За результатами державного контролю відповідно до статті 57 Закону встановлено порушення статті 30 Закону та винесено попередження з вимогою усунути порушення протягом 30 днів таким суб'єктам господарювання: ТОВ "Авто МАГ"; ТОВ "Бридж Маркет"; ФОП Кутахова О. О.; ТОВ "Комплект Сервіс Плюс"; ФОП Бондар В.В.; ФОП Манчук А.О.; ФОП Богуш І.В.; ФОП Геращенко Є. В.; Житлово-будівельний кооператив "Буревісник-1"; ФОП Піщик Л. П.; ФОП Галицький; ТОВ "АТБ маркет"; ТОВ "Омега"; ПП "Велич Хуст"; ТОВ "ЗЕ БІР"; ФОП Гріншов О.В.; ФОП Блощинський О.В.; ФОП Ікрянов В. М.; ФОП Король І.С.; ФОП Прищепа Т.М.; ТОВ "СІЛЬПО-ФУД"; ТОВ "Роял Сервіс". Від 16 суб'єктів господарювання отримано підтвердження усунення порушень.

Також у 2023 році в рамках розгляду адміністративних справ щодо порушення фізичними особами статті 30 Закону відповідно до норм КУпАП Уповноважений виніс 9 постанов. У трьох випадках до винних застосовано адміністративне стягнення у вигляді попередження. В одному - штраф у розмірі 3400 грн. У чотирьох випадках справи були закриті у зв'язку із завершенням передбачених КУпАП строків притягнення до адміністративної відповідальності. За рішенням суду одну постанову скасовано.

Співпраця з Державною податковою службою України та Національною поліцією України у питанні притягнення до відповідальності суб'єктів, які порушують мовний Закон та всупереч чинному законодавству України не оприлюднюють відомості про суб'єкт господарювання

Значна частина скарг, що надходили на адресу Уповноваженого протягом 2023 року, стосувалася обслуговування споживачів недержавною мовою представниками інтернет-магазинів. За результатами опрацювання таких звернень працівниками Секретаріату встановлено, що низка таких ресурсів не містить жодної інформації про суб'єкта господарювання.

Водночас, частиною першою статті 7 Закону України "Про електронну комерцію" передбачено, що продавець (виконавець, постачальник) товарів, робіт, послуг в електронній комерції під час своєї діяльності та у разі поширення комерційного електронного повідомлення зобов'язаний

---

⁹¹ Рекомендації щодо формлення скарг <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/rekomendatsii-shchodo-oformlennia-ta-podannia-skarh>

забезпечити прямий, простий, стабільний доступ інших учасників відносин у сфері електронної комерції до такої інформації:

- повне найменування юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи - підприємця;
- місцезнаходження юридичної особи або місце реєстрації та місце фактичного проживання фізичної особи - підприємця;
- адреса електронної пошти та/або адреса інтернет-магазину;
- ідентифікаційний код для юридичної особи або реєстраційний номер облікової картки платника податків для фізичної особи - підприємця, або серія та номер паспорта для фізичної особи - підприємця, яка через свої релігійні переконання відмовилася від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомила про це відповідний податковий орган і має відмітку в паспорті;
- відомості про ліцензію (серія, номер, строк дії та дата видачі), якщо господарська діяльність підлягає ліцензуванню;
- відомості щодо включення податків у розрахунок вартості товару, роботи, послуги та, у разі доставки товару, - інформація про вартість доставки;
- інші відомості, що відповідно до законодавства підлягають оприлюдненню.

Відсутність відомостей про суб'єктів господарювання на таких вебсайтах може свідчити про провадження господарської діяльності без державної реєстрації як суб'єкта господарювання, що створює умови для ухилення від сплати податків, шахрайських дій тощо.

У зв'язку із цим Уповноважений звернувся до Державної податкової служби України щодо необхідності перевірити підстави здійснення господарської діяльності такими інтернет-представництвами, а в разі їх відсутності притягнути порушників до відповідальності. У відповідь Державна податкова служба України повідомила, що враховуватиме отриману інформацію під час здійснення перевірки суб'єктів господарювання. Зокрема, відповідний перелік інтернет-ресурсів скеровано нею до територіальних органів з метою ідентифікації платника податків, визначення його місця обліку та здійснення діяльності, а також врахування цієї інформації під час здійснення контрольно-перевірочних заходів. Як зазначено у повідомленні Державної податкової служби України: "Всі випадки досліджуються та перевіряються працівниками податкових органів, а у випадку підтвердження наданої інформації вживаються відповідні заходи реагування, в тому числі податкові перевірки".⁹²

---

⁹² Для провадження господарської діяльності обов'язкова державна реєстрація суб'єкта господарювання . URL:

Також перелік інтернет-представництв, де не вдалося встановити суб'єктів господарювання, направлений до Національної поліції України для встановлення порушників та притягнення їх до відповідальності за порушення чинного законодавства України.

Додамо, що громадянам загалом варто уникати інтернет-магазинів, де відсутня інформація щодо суб'єкта господарювання. Відсутність на таких вебсайтах даних щодо найменування, організаційно-правової форми, місцезнаходження, іншої контактної інформації, особи керівника тощо - це порушення цілої низки законів України: податкового законодавства, законів "Про захист прав споживачів", "Про електронну комерцію" тощо. У випадку будь-яких порушень з боку таких недобросовісних підприємців споживачеві буде неможливо довести їх провину.

Інформація Державної служби України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів щодо звернень громадян стосовно мови їх обслуговування та надання інформації про продукцію

Відповідно до підпункту 6 пункту 4 Положення про Державну службу України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02.09.2015 р. № 667, Держпродспоживслужба згідно з покладеними на неї завданнями у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням законодавства про захист прав споживачів перевіряє додержання суб'єктами господарювання, що провадять діяльність у сфері торгівлі і послуг, вимог законодавства про захист прав споживачів, а також правил торгівлі та надання послуг.

У зв'язку з цим Уповноважений звернувся до Держпродспоживслужби з проханням надати інформацію щодо звернень громадян, які надходили до неї (її територіальних органів) у 2023 році щодо мови обслуговування, мови надання інформації про товари та послуги, повноти надання інформації про послуги державною мовою, щодо мови самої послуги (зокрема, послуг з навчання, консультування або проведення онлайн-курсів, відео-курсів тощо, які не пов'язані з діяльністю закладів освіти).

У відповідь на запит Держпродспоживслужба повідомила, що на адресу її 13 територіальних органів⁹³ протягом 2023 року надійшло 76 звернень громадян щодо порушення законодавства про державну мову⁹⁴. З них: 37

<https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/716257.html>

⁹³ Головне управління Держпродспоживслужби в Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Кіровоградській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій областях

⁹⁴ У відповідь на запит була надана інформація, що до Держпродспоживслужби та її територіальних органів всього надійшло близько 20 тис. звернень, скарг, зауважень та пропозицій від споживачів.

стосувалися відсутності маркування та необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію державною мовою, що складає 48,7 %. У 34 випадках скаржилися на відмову обслуговувати державною мовою (44,7%). Поодинокі звернення стосувалися продажу літератури російською мовою, виконання недержавною мовою інтернет-представництва суб'єкта господарювання, ведення освітніх курсів російською мовою, виконання частини інформації на залізничному проїзному документі недержавною мовою та використання у назві підприємства російських слів.

Найбільшу кількість скарг споживачів щодо порушення законодавства про державну мову було отримано Головним управлінням Держпродспоживслужби в Одеській області – 20 звернень, що складає 26,3%. Головним управлінням Держпродспоживслужби в Харківській області отримано 17 звернень громадян (22,4%). До Головного управління Держпродспоживслужби в Дніпропетровській області надійшло 11 повідомлень (14,5%). Три і більше скарги надійшло на адреси головних управлінь Держпродспоживслужби в Львівській, Київській, Тернопільській та Запорізькій областях (3,9%-7,9%). По два повідомлення отримано територіальними органами в Кіровоградській, Миколаївській, Полтавській, Сумській та Херсонській областях (2,6%). Одне повідомлення було скеровано на адресу Головного управління Держпродспоживслужби в Хмельницькій області (1,3%).

Стосовно заходів, які вживаються за зверненнями та скаргами споживачів, Держпродспоживслужба повідомила, що рішення, на підставі якого дозволено здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) відповідно до пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 р. № 303 "Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану", Мінекономіки не прийнято, що унеможливує вжиття Держпродспоживслужбою та її територіальними органами заходів згідно з чинним законодавством.

Інформаційно-роз'яснювальна робота серед суб'єктів господарювання, що здійснювалася органами державної влади та місцевого самоврядування

За інформацією від обласних військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування, яка була надана на запит Уповноваженого щодо заходів, здійснених на забезпечення виконання вимог Закону у 2023 році на регіональному рівні, представники місцевої влади та територіальних органів Держпродспоживслужби здійснювали роз'яснювальну роботу серед споживачів та суб'єктів господарювання.

Наприклад, за інформацією Головного управління Держпродспоживслужби в Кіровоградській області представники районних та

самостійних управлінь, відділів провели широку інформаційну кампанію серед споживачів, продавців товарів, надавачів послуг та виконавців робіт в частині дотримання чинного законодавства про державну мову. Поширено 640 екземплярів пам'ятки про застосування державної мови у сфері захисту прав споживачів серед сільськогосподарських товаровиробників рослинної продукції (споживачів) насіння сільськогосподарських культур і засобів захисту рослин, які провадять торговельну діяльність з реалізації непродовольчих товарів, та які надають послуги населенню. На офіційному сайті Головного управління Держпродспоживслужби в Кіровоградській області для висвітлення актуальних питань та порад у сфері захисту прав споживачів створено окремі розділи "Споживачу, будь обізнаним!" та "ФОП-Інфо". Здійснена розсилка інформаційних листів з рекомендаціями щодо надання інформації про товари та обслуговування споживачів державною мовою. Також інформація розповсюджувалася під час прийому громадян у Консультаційному центрі з питань захисту прав споживачів.

Департамент економіки і міжнародних відносин Харківської обласної військової адміністрації поінформував, що ним було скеровано лист керівникам торговельних мереж, центрів та ринків щодо вимог законодавства в частині мови обслуговування, а також мови надання інформації про товари та послуги. У Красноградському районі серед підприємців територіальних громад розповсюджено листівку "Закон про мову: що має знати бізнес". Проведено інформаційну кампанію щодо заміни назв об'єктів сфери обслуговування, вивісок, реклами та маркування товарів державною мовою. Також здійснювалась роз'яснювальна робота щодо необхідності дотримання положень Закону під час здійснення підприємницької діяльності.

Департамент регіонального розвитку Черкаської обласної державної адміністрації в межах повноважень та на виконання Програми розвитку малого і середнього підприємництва Черкаської області на 2021-2025 роки, затвердженої рішенням обласної ради від 24.12.2020 р. № 4 -4/VIII, здійснював роз'яснювальну роботу серед суб'єктів господарювання щодо неухильного дотримання норм Закону. Інформування відбувалось під час проведення семінарів, круглих столів, робочих нарад з підприємцями. Загалом, у 2023 році Департамент організував і провів 11 таких заходів, участь в яких взяли 239 підприємців.

Моніторинг виконання законодавства про державну мову у Болградському районі Одеської області

Відповідно до Плану моніторингу виконання законодавства про державну мову в 2023 році з 24 липня по 18 серпня 2023 року було здійснено виїзний моніторинг з метою визначення стану виконання вимог Закону в Болградському районі Одеської області. Згідно з програмою моніторингу перевірки, серед іншого, підлягала діяльність суб'єктів господарювання, що реалізують свої товари та послуги в наступних населених пунктах: м. Болград, смт. Тарутине, м. Арциз. В цій частині моніторинг здійснювався за такими показниками: мова інформації для загального ознайомлення; мова обслуговування; мова інформації про товари та послуги; мова виконання інтернет-представництв.

Загалом в межах моніторингу проаналізовано діяльність 17 суб'єктів господарювання. Порушення Закону зафіксовано у діяльності 11 з них. Порушення стосувались вимог частини першої статті 28 Закону, відповідно до якої інформація для загального ознайомлення подається державною мовою, якщо інше не встановлено Законом; частини першої статті 30 Закону, відповідно до якої мовою обслуговування споживачів в Україні є державна мова; частини другої статті 30 Закону, відповідно до якої підприємства, установи та організації всіх форм власності, фізичні особи підприємці, інші суб'єкти господарювання, що обслуговують споживачів (крім випадків, встановлених частиною третьою цієї статті), здійснюють обслуговування та надають інформацію про товари (послуги), у тому числі через інтернет-магазини та інтернет-каталоги, державною мовою; частини шостої статті 27 Закону, відповідно до якої інтернет-представництва (в тому числі веб-сайти, веб-сторінки в соціальних мережах) суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги в Україні та зареєстровані в Україні, виконуються державною мовою. Порушення вимог Закону зафіксовано у діяльності таких суб'єктів:

- супермаркет "Юность" (ФОП Ванян С. Е.) (порушення стосувалось таких показників: мова обслуговування; мова інформації для загального ознайомлення; мова інформації про товари та послуги);
- магазин "Піраміда" (ФОП Гачик М. М.) (порушення стосувалось таких показників: мова обслуговування; мова інформації для загального ознайомлення; мова інформації про товари та послуги);
- магазин "Саксан" (ФОП Вербанова М. М.) (порушення стосувалось таких показників: мова обслуговування; мова інформації для загального ознайомлення; мова інформації про товари та послуги);

- їдальня "Сіли-поїли" (ФОП Дмитрієва Х. О.) (порушення стосувалось таких показників: мова інформації для загального ознайомлення; мова інформації про товари та послуги);
- кафе "Лідер" (ФОП Волосецька А.А.) (порушення стосувалось таких показників: мова обслуговування; мова інформації для загального ознайомлення);
- ресторан-кафе "Саган" (порушення стосувалось таких показників: мова обслуговування; мова інформації для загального ознайомлення; мова інформації про товари та послуги; мова виконання інтернет-представництва);
- готель "Інзов" (ФОП Коджебаш Ф. Д.) (порушення стосувалось таких показників: мова обслуговування; мова інформації для загального ознайомлення; мова виконання інтернет-представництва);
- магазин "Аврора" (ТОВ "Вигідна покупка") (порушення стосувалось такого показника: мова обслуговування);
- ресторан "Pizzeria da Sergio" (ФОП Момот С. О.) (порушення стосувалось таких показників: мова обслуговування; мова інформації для загального ознайомлення);
- магазин "Вирсавія" (ФОП Арман М. Г.) (порушення стосувалось таких показників: мова обслуговування; мова інформації для загального ознайомлення);
- заклад харчування "Good bear" (ФОП Цуркан Є. Й.) (порушення стосувалось таких показників: мова обслуговування; мова інформації для загального ознайомлення; мова інформації про товари та послуги).

Порушення вимог закону у діяльності ФОП Дмитрієвої Х.О. (їдальня "Сіли-поїли") були усунуті одразу після зауваження працівника Секретаріату.

Відзначимо, що представництва мережевих суб'єктів господарювання в Болградському районі з більшою увагою ставляться до вимог Закону. Завдяки стандартизованому зовнішньому і внутрішньому оформленню торгових точок порушення вимог закону в частині інформації для загального ознайомлення (вивіски, покажчики) та інформації про товари та послуги (цінники, чеки тощо) відсутні. Однак траплялися випадки обслуговування споживачів недержавною мовою і розміщення оголошень російською мовою. Натомість, у діяльності представників локального бізнесу порушення вимог Закону є системними та масовими. Можна припустити, що загальноукраїнський мережевий бізнес поступово українізовує публічний простір та надає приклад поваги до норм законодавства про державну мову місцевим підприємцям.

Сформований за результатами моніторингу звіт з відповідними висновками та рекомендаціями Уповноваженого щодо подолання наслідків

зросійщення, зокрема у сфері обслуговування споживачів, був скерований на адреси суб'єктів господарювання, органів влади та місцевого самоврядування для врахування в роботі та вжиття необхідних заходів реагування.

Зазначимо, що виявлена за результатами моніторингу в Болградському районі тенденція щодо дотримання Закону з боку великих торговельних мереж не є винятком, а лише підтверджує загальноукраїнську тенденцію. Випадки порушення Закону, зокрема статті 30, переважно фіксуються в діяльності малого бізнесу. Натомість для великого і середнього бізнесу та його персоналу це радше виняток, ніж правило.

Отже, кількість повідомлень про порушення статті 30 Закону при безпосередньому обслуговуванні та наданні інформації про продукцію, які надійшли до Уповноваженого у звітному році, залишається значною і є найбільшою після повідомлень про порушення щодо мови інтернет-представництв. Зважаючи на всеосяжність сфери обслуговування споживачів, така ситуація в структурі скарг до Уповноваженого буде зберігатися і в подальшому. Попри це простежуються позитивні тенденції щодо обізнаності суб'єктів господарювання та обслуговуючого персоналу про норми статті 30 Закону, налагодження постійного контролю за їх дотриманням з боку бізнесу, готовність швидко усувати порушення з боку підприємців та персоналу закладів торгівлі та громадського харчування. Зростає активність, обізнаність та юридична грамотність споживачів, у т. ч. при оформленні скарг до Уповноваженого, а відтак зростатиме результативність реагування на такі скарги.

4.10. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ ТРАНСПОРТУ

Сфера транспорту за своїм масштабом не поступається сфері послуг. Вона охоплює всю країну і стосується кожного українця, який може бути як в ролі мандрівника, так і офісного працівника, який поспішає на роботу. Крім того, ця сфера безпосередньо впливає на публічний простір - його вигляд та мову виконання. Задля інформування та орієнтації вона наповнює його відповідними вказівниками, покажчиками, повідомленнями, іншою публічно розміщеною текстовою, візуальною і звуковою інформацією, що водночас закладає певні сенси. Зважаючи на це, дотримання вимог мовного законодавства в сфері транспорту має одне з пріоритетних значень для повноцінного функціонування української мови як державної.

Нормативно-правове регулювання

Відповідно до статті 36 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" послуги у сфері транспорту надаються державною мовою.

Частиною другою статті 36 Закону визначено, що у всіх видах пасажирського транспорту, на залізничних вокзалах, автовокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах мовою інформації, оголошень, повідомлень, написів, довідкових служб є державна мова. У разі потреби ця інформація може дублюватися англійською мовою, а в міжнародному пасажирському сполученні також офіційною мовою (мовами) країни, сполучення з якою здійснює відповідний транспортний засіб.

Згідно з частиною третьою статті 36 Закону обслуговування у транспорті здійснюється державною мовою. Проте, на прохання пасажирів, обслуговування в індивідуальному порядку може здійснюватися іншою мовою, прийнятною для сторін.

Державна мова визначена мовою диспетчерських служб та зв'язку на всіх видах транспорту, крім випадків використання іншої мови відповідно до умов міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України (частина четверта статті 36 Закону).

Відповідно до частини п'ятої статті 36 Закону назви аеропортів, портів, станцій, зупинок, власні назви транспортних засобів подаються державною мовою за правилами українського правопису. Поряд з державною мовою зазначені назви можуть передаватися за допомогою літер латинської абетки відповідно до звучання державною мовою. У назвах аеропортів можуть застосовуватися спеціальні ідентифікатори (коди), що складаються з літер латинської абетки і присвоюються аеропортам міжнародними організаціями.

Інформація щодо звернень громадян, заходів державного контролю та розгляду справ про адміністративні правопорушення

У 2023 році до Секретаріату Уповноваженого із захисту державної мови надійшло 72 звернення громадян щодо недотримання вимог Закону в сфері транспорту. Переважно йшлося про порушення вимог частини другої (виконання недержавною мовою інформації, оголошень, повідомлень, написів, довідкових служб) та третьої (обслуговування пасажирів у транспорті недержавною мовою) статті 36 Закону під час пасажирських перевезень міським та міжміським громадським транспортом (маршрутні таксі, автобуси, тролейбуси, трамваї), а також залізницею.

Окремі повідомлення стосувались обслуговування недержавною мовою під час здійснення міжміських та міжнародних перевезень, трансляції музичного контенту та фільмів недержавною мовою під час подорожі, виконання недержавною мовою інтернет-представництв перевізників та застосунків із замовлення послуг пасажирського перевезення. Ще в низці звернень громадяни повідомляли про виконання недержавною мовою проїзних документів, зокрема квитків АТ "Укрзалізниця". Скарги надходили щодо діяльності водіїв, кондукторів-контролерів, диспетчерів та операторів служб таксі з таких областей, як Дніпропетровська, Київська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Чернігівська, Черкаська та міста Києва. Зауважимо, що особливого суспільного розголосу набували випадки недотримання вимог Закону під час обслуговування недержавною мовою водіями служб таксі.

За результатами розгляду адміністративних протоколів Уповноваженим було винесено дві постанови по справах про адміністративне правопорушення у сфері транспорту.

Однією з них фізичну особу-підприємця, що надає послуги у сфері пасажирських перевезень, притягнуто до відповідальності за невиконання законних вимог Уповноваженого під час здійснення державного контролю та застосовано адміністративне стягнення у вигляді штрафу розміром 1700 грн (ст. 188⁵³ КУпАП).

Інша справа стосувалась порушення вимог Закону водієм служби таксі, який відмовився обслуговуватися державною мовою під час надання послуги з перевезення та висадив пасажирів, які наполягали на обслуговуванні державною. Така протиправна дія таксиста та його груба поведінка набули суспільного розголосу. Низка народних депутатів намагалися виправдати його неадекватну поведінку, чим нехтували нормами Закону та правом громадян на отримання послуг державною мовою. За результатами розгляду справи Уповноваженим прийнято постанову, якою водія таксі визнано винним у

вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого частиною другою статті 188-52 Кодексу України про адміністративні правопорушення. До нього застосовано стягнення у вигляді штрафу у розмірі 3400 грн. Зауважимо, що адміністративне стягнення у вигляді штрафу в добровільному порядку водієм не було виконане. Це призвело до примусового виконання постанови та стягнення з правопорушника штрафу у подвійному розмірі - 6800 грн, що передбачено положеннями статті 308 КУпАП.

Сервіси із замовлення таксі

Протягом року на адресу Уповноваженого надходила низка повідомлень щодо недотримання вимог Закону водіями таксі. За результатами розгляду таких звернень та проведеного державного контролю встановлено, що, скажімо, такі суб'єкти, як "Убер", "Уклон", "Болт" тощо не надають послуги з перевезення пасажирів, а є онлайн-сервісами, які через свої вебсайти і мобільні додатки надають користувачам доступ до замовлення послуг перевезення. Взаємодія з водіями та пасажирями здійснюється на основі договору публічної оферти щодо надання доступу до програмного забезпечення. Надання інформації та обслуговування користувачів через онлайн-сервіси вказаними суб'єктами здійснюється у відповідності із законодавством про державну мову. Зокрема, їхні вебсайти та мобільні додатки мають українськомовні версії, комунікація з користувачами здійснюється відповідно до обраної ними мови.

Отже, послуги з перевезення надають безпосередньо водії авто і саме вони несуть повну відповідальність за дотримання Закону.

Варто відзначити, що окремі онлайн-сервіси реагують на скарги користувачів щодо мови обслуговування, практикують припинення співпраці з такими водіями-партнерами та обмежують їм доступ до програмного забезпечення. Так, ТОВ "Уклон Україна" надає користувачам можливість поскаржитись службі підтримки сервісу, отримати відповідь про реагування, а до завершення перевірки водій буде заблокованим і не матиме доступу до сервісу. У разі повторної скарги порушник буде відключений від сервісу назавжди.

Відзначимо, що відповідно до наданої ТОВ "Уклон Україна" інформації компанія проводить навчання співробітників та фінансує онлайн-проекти з популяризації української мови. У березні 2023 року реалізовано кампанію щодо інформування партнерів про неприпустимість трансляції музики російських виконавців/російською мовою під час надання послуг. У липні 2023 року налагоджено додаткову комунікацію з партнерами-водіями щодо важливості та необхідності використання української мови під час спілкування з користувачами. До Дня Конституції України було проведено вебінар для

працівників з метою покращення навичок володіння українською мовою. Наприкінці року спільно з онлайн-медіа "Слух" було реалізовано проєкт щодо популяризації використання української мови користувачами та партнерами.

Також ТОВ "Уклон Україна" повідомило, що володіння державною мовою перевіряється під час співбесіди із водіями-партнерами при реєстрації на онлайн-сервісі. Володіння державною мовою є вимогою для роботи в компанії.

Залізничний транспорт

На адресу Уповноваженого протягом 2023 року надходила низка звернень щодо недотримання вимог закону АТ "Укрзалізниця", які, серед іншого, стосувались збереження в інформаційному просторі російських написів та радянських елементів декору на об'єктах, що знаходяться у підпорядкуванні залізничного перевізника по всій країні. Зауважимо, що АТ "Укрзалізниця" ініційовано трирічну програму "Залізна українізація" (2023-2025), яка спрямована на вилучення російськомовних покажчиків, вказівників, вивісок, повідомлень, написів та іншої публічно розміщеної текстової, візуальної і звукової інформації, що використовується або може використовуватися для інформування пасажирів, а також інших символів російського імперського та радянського тоталітарного минулого, з об'єктів залізничного транспорту.

Основними напрямками програми є:

- перейменування регіональних філій ("Південна залізниця" та "Південно-Західна залізниця"), назви яких мають імперське походження, роздільних та зупинних пунктів тощо;
- вилучення опції дублювання написів російською мовою на паперових проїзних документах у поїздах далекого сполучення, зміна стандартів нанесення технологічних написів на вантажних вагонах (виключення написів російською мовою);
- заміна технологічних написів на об'єктах залізничної інфраструктури;
- заміна або демонтаж написів, барельєфів, пам'ятних дошок, інших елементів оздоблення об'єктів залізничної інфраструктури, які містять радянську або імперську символіку, не належать до пам'яток культурної спадщини та не обліковуються як музейні експонати.

Як зазначає перевізник, процес українізації нерозривно пов'язаний із важливими технологічними процесами залізниці та обумовлює відповідні зміни у нормативно-правових актах різного рівня, вимагає також розробки й ухвалення нових технічних стандартів, внесення змін до різного роду реєстрів (отримання нових довіреностей на керівників регіональних філій, внесення змін до відомостей про юридичну особу, які містяться в Єдиному державному

реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, до чинних договорів).

У 2023 році АТ "Укрзалізниця" через єдиний портал державних послуг "Дія" ініціювало опитування щодо обрання нових назв для регіональних філій "Південно-Західна залізниця" та "Південна залізниця". Користувачі застосування надали перевагу таким варіантам: "Центральна залізниця" та "Харківська залізниця". Водночас проведено опитування серед працівників компанії, за результатами якого попередньо обрані назви "Центрально-Київська залізниця" (на заміну "Південно-Західна залізниця"), "Харківська залізниця" (на заміну "Південна залізниця"). Товариством упродовж 2023 року проведені підготовчі заходи, здійснено фінансові розрахунки та оцінено можливі ризики від перейменування.

Протягом року здійснено організаційні заходи щодо зміни назв роздільних та зупинних пунктів відповідно до вимог статей 7 та 8 Закону України "Про географічні назви". За результатами роботи перейменовано 82 об'єкти залізничної інфраструктури, зокрема 17 залізничних платформ, 16 роздільних пунктів та 49 зупинних пунктів, а також внесено відповідні зміни до автоматизованих систем АТ "Укрзалізниця". Зауважимо, що значна частина залізничних станцій, які планувалось перейменувати, наразі знаходяться на тимчасово окупованій території країни.

Щодо виключення дублювання російською мовою у паперових залізничних квитках (реалізуються через квиткові каси), то, за інформацією перевізника, АТ "Укрзалізниця" виконало всі необхідні дії та очікує на затвердження нового зразка бланка. Наразі, як зазначає перевізник, усі електронні версії проїзних квитків мають виключно українськомовні назви і позначення. Водночас зразки проїзних документів у міжнародному сполученні мають містити дублювання написів і позначок англійською мовою.

Крім того, перевізник поінформував про виконану роботу з вилучення технічних позначок російською мовою на вантажних вагонах. На сьогодні АТ "Укрзалізниця" розпочато внесення змін до внутрішньої технічної документації. Рішенням правління АТ "Укрзалізниця" затверджено стандарт товариства "СТП 03.01-005:2024 "Вагони вантажні. Нанесення знаків і написів". З метою дотримання вимог цього стандарту у 2024 році на вантажних вагонах, призначених для експлуатації на коліях загального користування, мають бути нанесені знаки та написи, виконані державною та англійською мовами. Це стосуватиметься новозбудованих вагонів та вагонів, які пройшли планові ремонти. Поступово всі російськомовні позначки на вагонах будуть замінені. Нові стандарти маркування вагонів сприятимуть безперешкодному курсуванню

вантажних вагонів у міждержавному сполученні та прискоренню реалізації євроінтеграційної політики України.

Також у березні 2024 року структурними підрозділами АТ "Укрзалізниця" проведено моніторинг об'єктів залізниці, рухомого складу щодо виявлення російськомовних написів та технічних позначок, зображень (барельєфів, пам'ятних дошок), які не відповідають сучасному історичному контексту, містять елементи і сюжети, притаманні імперському або радянському (комуністичному) режиму. За кожним виявленим об'єктом вжито або здійснюються заходи з їх усунення. За окремими об'єктами АТ "Укрзалізниця" планує консультуватися з науковою та експертною радою, оскільки деякі споруди мають статус пам'яток архітектури, а певні об'єкти (меморіальні дошки, написи, фрески або мозаїки) можуть вважатися музейними експонатами чи історичною спадщиною, що потребує збереження чи внесення їх до музейного фонду.

Додамо, що на початку 2024 року на погодження Уповноваженому надійшов проєкт наказу Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України "Про затвердження форм та зразків проїзних та перевізних документів, що використовуються на залізничному транспорті". За результатами опрацювання зазначений документ погоджено з незначними зауваженнями.

Громадський транспорт та автобусні міжміські перевезення (автовокзали)

Повідомлення про порушення вимог Закону в громадському транспорті склали 26% від загальної кількості звернень у сфері транспорту. Громадяни зазначали про застосування водіями та кондукторами-контролерами недержавної мови під час виконання службових обов'язків у Києві, Дніпрі, Одесі та Чернігові. Також надходили повідомлення, які стосувались виконання інформації для загального ознайомлення в транспортних засобах (м. Харків, м. Чернівці, м. Львів, м. Одеса).

8% звернень, що надійшли на адресу Уповноваженого, стосувались недотримання вимог закону надавачами транспортних послуг у сфері міжміських перевезень. Заявники зазначали про обслуговування недержавною мовою водіями та диспетчерами в Київській та Черкаській областях; виконання недержавною мовою оголошень на міжміському автовокзалі в м. Миколаєві; трансляцію російської музики під час рейсу Полонне (Хмельницька область) – Львів; виконання недержавною мовою фіскального чеку щодо оплати проїзду в межах Одеської області.

Щодо трансляції російської музики під час подорожі додамо, що відповідно до основних прав та обов'язків водіїв, які містяться у статті 40 Закону України "Про автомобільний транспорт", водію автобуса забороняється відтворювати в салоні автобуса музику, звуки фільмів чи інші звукові сигнали, крім інформації про поїздку (зокрема російською мовою). Передача звуку може здійснюватися на індивідуальні навушники пасажирів, а на салон - лише під час нерегулярних перевезень за згодою всіх пасажирів. Звертаємо увагу, що у випадку порушення цієї норми громадянам варто звертатись до представників Національної поліції.

Скарги та звернення громадян, які надходять на адресу Секретаріату, розглядаються Уповноваженим із захисту державної мови відповідно до норм чинного законодавства.

Крім того, у 2023 році Секретаріатом здійснено плановий виїзний моніторинг, що спрямований на визначення стану виконання вимог Закону у Болградському районі Одеської області. Серед іншого, перевірялась діяльність суб'єктів, що займаються міжміськими пасажирськими перевезеннями на предмет дотримання вимог статті 36 Закону.

Порушення вимог Закону зафіксовано у діяльності всіх трьох суб'єктів, що підлягали моніторингу. Вони стосувалися вимог частини першої статті 36 Закону, відповідно до якої послуги у сфері транспорту в Україні надаються державною мовою; частини другої статті 36 Закону, згідно з якою у всіх видах пасажирського транспорту, на залізничних вокзалах, автовокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах мовою інформації, оголошень, повідомлень, написів, довідкових служб є державна мова.

На адресу суб'єктів господарювання у сфері транспорту Уповноваженим були скеровані листи з вимогою привести свою діяльність у відповідність до вимог Закону. Також звіт за результатами моніторингу був скерований до органів влади та органам місцевого самоврядування Одеської області та, зокрема, Болградського району.

Підсумовуючи, зауважимо, що сфера транспорту все ще зберігає елементи тоталітарного минулого, які залишилися у спадок від Радянського Союзу, а робота з подолання наслідків русифікації триває. Вносяться зміни у відповідні нормативно-правові документи. Зокрема, проводиться робота стосовно вилучення з актів, які дотичні до сфери транспорту, спотворених запозичень з російської мови. Так, постановою "Про внесення змін до Правил дорожнього руху" від 27 жовтня 2023 р. № 1128 Кабінет Міністрів України вніс зміни до Правил дорожнього руху, якими слова "Учебний транспортний засіб" замінені словами "Навчальний транспортний засіб" і, відповідно, змінено

розпізнавальний знак навчального транспортного засобу - "літера "У" на "літеру "Н".

Зважаючи на те, що за результатами аналізу звернень громадян значна частка порушень (більше 40%) стосується обслуговування пасажирів недержавною мовою, то питання інформаційно-роз'яснювальної роботи серед персоналу щодо норм мовного законодавства, зокрема, наслідків за їх порушення, а також створення умов для підвищення рівня володіння державною мовою серед працівників сфери транспорту, залишається актуальною.

4.11. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ РЕКЛАМИ ТА ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ЗАГАЛЬНОГО ОЗНАЙОМЛЕННЯ

Сфера реклами та сфера інформації для загального ознайомлення є частинами публічного простору суспільства, які спрямовані на взаємодію з громадськістю з метою інформування, переконання та впливу на поведінку. Публічно розміщена текстова, візуальна і звукова інформація, що використовується для інформування про товари, послуги або певних суб'єктів, залучає увагу широкого кола осіб та може надавати певні відомості і мати комерційну мету. Так, реклама покликана спонукати та заохотити споживача придбати певну продукцію (товари, роботи чи послуги). Інформація для загального ознайомлення призначена ж для того, щоб сповістити про місцезнаходження, найменування, режим роботи, види діяльності конкретного суб'єкта. Незалежно від мети, поширення цих даних у публічному просторі має здійснюватися державною мовою, що регулюється як Законом про мову, так і іншими нормативно-правовими актами.

Правове регулювання використання державної мови у сфері реклами та інформації для загального ознайомлення

Згідно з частиною першою статті 32 Закону та статті 6 Закону України "Про рекламу" мовою реклами в Україні є державна мова. Відповідно до частини першої статті 1 Закону України "Про рекламу" реклама – це інформація про особу, ідею та/або товар, розповсюджена за грошову чи іншу винагороду або з метою самореклами в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена, щоб сформувані або підтримати у прямий (пряма реклама, телепродаж) або непрямий (спонсорство, розміщення товару (продакт-плейсмент) спосіб обізнаність споживачів реклами та їхній інтерес щодо таких особи, ідеї та/або товару. При цьому зовнішньою рекламою вважається реклама, що розміщується на спеціальних тимчасових і стаціонарних конструкціях - рекламоносіях, розташованих на відкритій місцевості, а також на зовнішніх поверхнях будинків, споруд, на елементах вуличного обладнання, над проїжджою частиною вулиць і доріг.

Згідно з частинами другою та третьою статті 32 Закону про мову:

- у друкованих медіа, що видаються однією з офіційних мов Європейського Союзу, допускається розміщення реклами тією мовою, якою видаються такі друковані медіа;
- телерадіоорганізації закордонного мовлення, телерадіоорганізації, що ведуть мовлення однією або кількома офіційними мовами ЄС, поряд із державною мовою можуть розміщувати рекламу офіційними мовами Європейського Союзу;

- особливості використання в рекламі кримськотатарської мови, інших мов корінних народів, національних меншин України встановлюються законом щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України.

Щодо порядку використання державної мови у рекламі об'єктів права інтелектуальної власності та торговельних марок, то статтею 42 Закону визначено таке: торговельні марки (знаки для товарів і послуг) використовуються у тому вигляді, в якому їм надана правова охорона. Згідно з частиною другою статті 6 Закону України "Про рекламу" об'єкти права інтелектуальної власності у рекламі подаються мовою, якою їм наданий правовий захист відповідно до законодавства про охорону прав інтелектуальної власності.

Зауважимо, що у 2023 році Верховна Рада України внесла зміни до Закону України "Про рекламу", серед яких враховано рекомендації Уповноваженого. Зокрема, стаття 6 цього закону доповнена частиною шостою, згідно з якою мова реклами є складовою змісту реклами. Зважаючи на це, порушення вимог законодавства щодо мови реклами є водночас порушенням норм, встановлених Законом України "Про рекламу" щодо змісту реклами.

Відповідно до статті 28 Закону інформація для загального ознайомлення (оголошення, зокрема ті, які містять публічну пропозицію укласти договір, покажчики, вказівники, вивіски, повідомлення, написи та інша публічно розміщена текстова, візуальна і звукова інформація, що використовується або може використовуватися для інформування необмеженого кола осіб про товари, роботи, послуги, певних суб'єктів господарювання, посадових, службових осіб підприємств або органів державної влади, органів місцевого самоврядування) подається державною мовою, якщо інше не встановлено цим Законом. Додатково така інформація може дублюватися іншими мовами.

Закон визначає порядок використання в інформації для загального ознайомлення офіційних назв державних органів та деяких інших суб'єктів. Згідно з частинами третьою та четвертою статті 39 Закону написи офіційних назв органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності на вивісках виконуються державною мовою. Поряд з державною мовою офіційні назви таких органів та суб'єктів можуть позначатися англійською мовою, при цьому на вивісках назви, виконані англійською мовою, подаються з правого боку або внизу.

Частинною восьмою статті 10 Закону України "Про національні меншини (спільноти) України", що набрав чинності 01.07.2023 року, передбачено, що у населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до

національних меншин (спільнот), або в яких такі особи складають значну частину населення, інформація для загального ознайомлення (оголошення, які, зокрема, містять публічну пропозицію щодо укладення договору, покажчики, вказівники, вивіски, повідомлення, написи та інша публічно розміщена текстова, візуальна і звукова інформація, що використовується або може використовуватися для інформування необмеженого кола осіб про товари, роботи, послуги, певних суб'єктів господарювання, посадових, службових осіб підприємств або органів державної влади, органів місцевого самоврядування) дублюється мовою національної меншини (спільноти) за рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради.

Щодо мови реклами, то згідно з частиною 11 статті 10 Закону України "Про національні меншини (спільноти) України" у населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот), або в яких такі особи складають значну частину населення, допускається розповсюдження внутрішньої та зовнішньої реклами мовами відповідних національних меншин (спільнот) з обов'язковим дублюванням державною мовою. Текст дублювання державною мовою має відтворювати зміст дубльованої реклами і виконується шрифтом не меншого розміру, ніж текст дубльованої реклами.

Вимога щодо дублювання написів не є обов'язковою при написанні найменувань товарів, охоронюваних законом торговельних марок (знаків для товарів і послуг) та комерційних найменувань.

В аудіальних та аудіовізуальних медіа місцевої категорії допускається розповсюдження реклами, виконаної мовами національних меншин (спільнот), при цьому в аудіовізуальних медіа така реклама субтитрується державною мовою.

Інформація щодо звернень громадян, заходів державного контролю та розгляду справ про адміністративне правопорушення

Упродовж 2023 року Секретаріатом зареєстровано 558 звернень стосовно розміщення недержавною мовою реклами, а також інформації для загального ознайомлення, зокрема вивісок, табличок, написів, що становить 15,1% від загальної кількості звернень. Зауважимо, що у 2022 році таких звернень було 435, що становило 15,3%. Тобто кількість повідомлень про порушення у цій сфері є стабільно великою вже декілька років поспіль і поступається лише кількості звернень громадян стосовно сфери обслуговування споживачів. Найбільше таких звернень, як і у попередньому році, надійшло з Харкова та Києва. Наступними йдуть м. Одеса та м. Дніпро.

Уповноваженим вживались заходи щодо усунення виявлених порушень. Зокрема, кожному суб'єкту господарювання, який розміщував рекламу/інформацію для загального ознайомлення недержавною мовою, надіслано листи з вимогою усунути порушення. Здебільшого суб'єкти господарювання дослухалися до вимог Уповноваженого і демонтували/змінювали вивіски, таблиці тощо недержавною мовою.

У 2023 році на підставі звернень громадян проводилось 6 заходів державного контролю за застосуванням державної мови, які стосувались цієї сфери (5 - розпочато і завершено у 2023 році, 1 - розпочато у 2023, а завершено у 2024 році). За результатами розгляду та дослідження матеріалів справ порушення вимог Закону встановлено у 3 випадках. Серед порушників - житлово-будівельний кооператив "Буревісник-1", ФОП Бондар В.В, ПП "Анкор Фарм".

Також впродовж звітнього періоду Уповноваженим за результатами розгляду адміністративних протоколів у цій сфері було винесено 4 постанови по справах про адміністративне правопорушення. У 3 випадках встановлено порушення вимог Закону, проте на підставі пункту сьомого статті 247 Кодексу України про адміністративні правопорушення справи були закриті; ще в одному - до винного у вчиненні адміністративного правопорушення було застосовано адміністративне стягнення у вигляді попередження.

Розглянуті справи стосувались виконання недержавною мовою (російською) інформації для загального ознайомлення на фасаді рекламного агентства "Башня" (ФОП Полторацький Олег Геннадійович) та аптеки "Социальная сеть здоровья" (ПП "Анкор Фарм"), у приміщенні ЖБК "Буревісник-1" та всеукраїнською мережею майстерень "Домик мастера".

Інформація Державної служби України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів щодо розповсюдження реклами недержавною мовою

Відповідно до підпункту дев'ятого пункту 4 Положення про Державну службу України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02 вересня 2015 року № 667, Держпродспоживслужба, серед іншого, здійснює контроль за дотриманням законодавства про рекламу в частині захисту прав споживачів реклами, приймає рішення про визнання реклами недобросовісною, прихованою, про визнання порівняння в рекламі неправомірним з одночасним зупиненням її розповсюдження.

У зв'язку із цим Уповноважений звернувся до органу виконавчої влади з проханням надати інформацію щодо звернень громадян, які надходили до

Держпродспоживслужби (її територіальних органів) і стосувалися мови реклами (виконання реклами недержавною мовою).

У відповіді зазначено, що протягом 2023 року головними управліннями Держпродспоживслужби в областях та м. Києві розпочато 379 справ щодо використання в рекламі недержавної мови (англійської мови та мови країни-агресора) у сфері зовнішньої та внутрішньої реклами (21,3% від загальної кількості справ, які стосувалися заходів державного контролю за дотриманням законодавства про рекламу), з них 31 справа – за зверненнями громадян.

Територіальними органами Держпродспоживслужби виявлено використання недержавної мови у рекламі зниження цін на продукцію, рекламі лікарських засобів, харчових продуктів, алкогольних напоїв, непродовольчих товарів, меблів, будівельних матеріалів, діяльності закладів торгівлі, ресторанного господарства, спортивних клубів, салонів краси, стоматологічних клінік, надання медичних, туристичних та поліграфічних послуг. Також були поодинокі звернення громадян щодо реклами житлового комплексу, релігійної організації, лікарського засобу та охоронних послуг.

За результатами розгляду справ щодо суб'єктів господарювання прийнято 366 рішень про накладення штрафу за порушення вимог законодавства щодо мови реклами на загальну суму 830,1 тис. грн, що становить 20,5% від загальної кількості рішень та 18,0% від загальної суми штрафів в сфері реклами. З них добровільно суб'єкти господарювання сплатили 504,4 тис. грн штрафів.

Щодо співпраці з представниками органів місцевого самоврядування у питанні приведення у відповідність до мовного закону зовнішньої реклами та вивісок на території об'єктів благоустрою міст

Два роки поспіль на адресу Уповноваженого надходила значна кількість звернень щодо розміщення лише недержавною мовою (без українськомовного відповідника) інформації для загального ознайомлення та зовнішньої реклами на об'єктах благоустрою населених пунктів, що є порушенням вимог законодавства про державну мову.

Зазначимо, що частиною першою статті 16 Закону України "Про рекламу" передбачено розміщення зовнішньої реклами у населених пунктах на підставі дозволів, які надаються виконавчими органами сільських, селищних, міських рад у порядку, встановленому цими органами, на підставі типових правил, затверджених Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до підпункту 7 пункту "а" частини першої статті 30 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать власні (самоврядні) повноваження щодо організації благоустрою населених пунктів та здійснення

контролю за станом благоустрою населених пунктів, а згідно з підпунктом 13 пункту "а" частини першої статті 30 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" – щодо надання дозволу в порядку, встановленому законодавством, на розміщення реклами.

Водночас підпунктами 1-3 пункту "б" частини першої статті 30 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать делеговані повноваження стосовно здійснення заходів щодо розширення та вдосконалення мережі підприємств житлово-комунального господарства, торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування, розвитку транспорту і зв'язку, здійснення відповідно до законодавства контролю за належною експлуатацією та організацією обслуговування населення підприємствами житлово-комунального господарства, торгівлі та громадського харчування, побутового обслуговування, транспорту, зв'язку, за технічним станом, використанням та утриманням інших об'єктів нерухомого майна усіх форм власності, а також здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо захисту прав споживачів.

З огляду на це, органи місцевого самоврядування уповноважені приймати та забезпечувати виконання власних актів, якими регулюються питання благоустрою населених пунктів, зокрема порядок встановлення вивісок чи табличок та розміщення зовнішньої реклами.

Уповноважений неодноразово звертався до органів місцевого самоврядування з рекомендаціями щодо необхідності посилення контролю за дотриманням вимог Закону суб'єктами господарювання, а також узгодження актів з питань благоустрою, організації обслуговування громадян та розміщення зовнішньої реклами з вимогами Закону у сферах інформації для загального ознайомлення та реклами.

У відповідь низка громад поінформували про розробку проєктів змін до таких правил. Зокрема, начальник Чернігівської міської військової адміністрації повідомив, що в Чернігові заборонено використовувати мову держави-агресора російської федерації на будь-яких вивісках, інформаційних табличках та зовнішній рекламі, а також вживаються заходи для недопущення порушень мовного Закону. У липні 2023 року відповідні зміни було внесено до "Правил забезпечення в місті Чернігів благоустрою, чистоти і порядку, додержання тиші в громадських місцях, на період дії правового режиму воєнного стану та 30 днів після його припинення чи скасування".

Запорізька міська рада у 2023 році створила робочу групу щодо перевірки засобів зовнішньої реклами, розташованих у місті. Рішенням виконавчого комітету міської ради визначено порядок дій з демонтажу інформаційних

стендів, дошок, вивісок тощо, які не відповідають вимогам чинного мовного законодавства.

Відзначимо, у деяких громадах йдеться не стільки про внесення змін до правил благоустрою, а більше про їх виконання, на чому Уповноважений також наголошував неодноразово. У зв'язку із цим він звернувся до міських голів населених пунктів, в яких були зафіксовані порушення мовного законодавства при розміщенні зовнішньої реклами та вивісок, з пропозицією консолідувати зусилля стосовно виявлення, усунення та запобігання порушенням вимог Закону щодо застосування державної мови.

Низка органів місцевого самоврядування дослухалась до рекомендацій Уповноваженого та посилила контроль за дотриманням мовного законодавства та власних актів, якими встановлено правила благоустрою. Зокрема, шляхом проведення окремих позапланових перевірок зовнішньої реклами та інформації для загального ознайомлення, про що надходила інформація від різних місцевих рад.

За інформацією Одеського міського голови Управлінням реклами Одеської міської ради та Комунальною установою "Одесреклама" Одеської міської ради проводилась перевірка змісту розміщеної зовнішньої реклами. У листі зазначається, що "у разі виявлення розміщення рекламних засобів без дозвільних документів або тих, що не відповідають виданим дозволам (розміром, типом конструкції, без втручання у зміст розміщеного сюжету), а також у разі виявлення розміщення вивісок, які розміщуються без зареєстрованого у встановленому порядку технічного паспорта, або таких, що не відповідають виданим технічним паспортам (розміром, типом конструкції, змістом розміщеної інформації), Управлінням реклами Одеської міської ради виносяться приписи про усунення існуючих порушень". Одеський міський голова наголошує, що "при здійсненні демонтажу рекламних засобів та вивісок особлива увага, черговість та пріоритетність приділяється конструкціям, які розміщуються з недотриманням вимог статей 28, 32 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

У Київській області щомісячно проводяться заходи з перевірки зовнішньої реклами, яка розміщена на території громад, на дотримання вимог чинного мовного законодавства.

У Харкові в межах роботи з усунення порушень щодо використання недержавної мови у сфері інформації для загального ознайомлення, вжито заходів щодо усунення мовних порушень на маршрутах комунального наземного пасажирського транспорту.

Миколаївська міська рада повідомила, що на виконання "Програми розвитку і функціонування української мови у м. Миколаєві на 2023-2025 роки"

працівники департаменту архітектури та містобудування Миколаївської міської ради спільно з працівниками адміністрацій районів міста та департаменту економічного розвитку Миколаївської міської ради протягом 2023 року проводили рейдові обстеження території міста на предмет дотримання суб'єктами господарювання на об'єктах підприємницької діяльності вимог статті 28 (мова інформації для загального ознайомлення) та статті 32 (мова реклами) Закону.

Обстежено 6507 об'єктів, з них:

- 4946 об'єктів – відповідають вимогам чинного законодавства;
- 1559 об'єктів – не відповідають вимогам, з них: із 1343 суб'єктами господарювання на об'єктах підприємницької діяльності працівниками органів місцевого самоврядування проведено інформаційно-роз'яснювальні бесіди та залишено на об'єктах паперові інформаційні матеріали, 216 об'єктів не працюють, тобто зачинені протягом тривалого часу.

Станом на 01.01.2024 з 1343 суб'єктів господарювання 530 усунули порушення. Щодо інших - робота триває. Також у місті активно проводилась роз'яснювальна робота з підприємцями щодо виконання ними мовного законодавства в частині розміщення інформації для загального ознайомлення. Працівниками департаментів надано інформаційні листи під особистий підпис керівників суб'єктів господарювання та доведено інформацію щодо вимог мовного законодавства та санкцій у випадку їх невиконання.

Подібна практика є в Ужгороді, Запоріжжі та низці інших міст України, де уповноваженими підрозділами проводяться обстеження щодо виявлення несанкціонованого розміщення рекламних конструкцій та вивісок на території населеного пункту. Крім того, суб'єктам господарювання надаються роз'яснення щодо дотримання вимог Закону та про відповідальність за порушення законодавства у сфері благоустрою населених пунктів.

Зокрема, посадовими особами Головного управління Держпродспоживслужби в Кіровоградській області організовано та проведено інформаційні семінари та робочі зустрічі у 21 населеному пункті територіальних громад Кіровоградської області. Семінарами охоплено 415 суб'єктів господарювання. Серед учасників також поширено листівку про застосування державної мови у рекламі, та неухильне дотримання статті 28 Закону.

Підсумовуючи зауважимо, що об'єктивно проблема дотримання вимог Закону в сферах реклами та інформації для загального ознайомлення була і залишається актуальною. Значна кількість повідомлень щодо виконання недержавною мовою публічно розміщеної інформації зумовлена низкою

факторів. З одного боку - масштабністю сфери, де свою діяльність здійснюють різноманітні суб'єкти господарювання різних форм власності: представники як великого, так і малого бізнесу. З іншого - зростанням активності громадян у питанні захисту своїх мовних прав, які розглядають присутність російської мови у публічному просторі як інструмент російської експансії.

Зважаючи на це, створення умов для належного захисту прав громадян на отримання інформації державною мовою у цій сфері можливе лише за умов тісної взаємодії всіх заінтересованих сторін - органів державної влади та місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність у сферах реклами, надання послуг чи торгівлі, громадян України. Спільні зусилля мають спрямовуватися на підвищення обізнаності представників сфери та посилення контролю з боку уповноважених установ. Така співпраця дала позитивні результати у 2023 році - позапланові перевірки та систематичний моніторинг рекламних матеріалів та інформаційних ресурсів сприяли виявленню порушень та оперативному їх усуненню, зокрема шляхом демонтажу розміщених недержавною мовою реклами та вивісок. Продовження такої позитивної практики сприятиме дотриманню вимог Закону у цих сферах.

4.12. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Кількість звернень щодо порушення вимог мовного законодавства під час медичного обслуговування та надання відповідних висновків за результатами обстеження щороку збільшується. Це пов'язано з тим, що сфера охорони здоров'я - невід'ємна складова суспільного життя, характерною ознакою якого є стале зростання частки українськомовних громадян та відповідне зменшення частки російськомовних. Отримуючи медичні послуги, інформацію про стан свого здоров'я та, загалом, взаємодіючи з персоналом закладів охорони здоров'я, пацієнти, як і в інших публічних сферах, вимагають дотримання своїх мовних прав. Відзначимо, що Міністерство охорони здоров'я України як головний орган у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, звертає на це увагу та проводить системну роботу щодо забезпечення функціонування державної мови, зокрема через вдосконалення нормативно-правової бази.

Законодавче регулювання застосування державної мови у сфері охорони здоров'я

Відповідно до статті 33 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" мовою у сфері охорони здоров'я, медичної допомоги та медичного обслуговування є державна мова. Згідно з частиною другою статті 33 Закону обслуговування може здійснюватися на прохання особи іншою мовою, прийнятною для сторін.

Згідно з п. 15, 16 частини першої статті 9 Закону медичні працівники, посадові та службові особи державних і комунальних закладів охорони здоров'я зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків.

Частини третя-четверта статті 33 Закону визначають, що заклади охорони здоров'я складають документи, що стосуються стану здоров'я пацієнтів, державною мовою; мовою актів, які регулюють діяльність закладів охорони здоров'я, діловодства та документообігу, є державна мова.

Згідно з частиною п'ятою статті 33 Закону заклади охорони здоров'я використовують у своїх документах медичну термінологію відповідно до стандартів, визначених Національною комісією зі стандартів державної мови. Відзначимо, що дана вимога Закону наразі фактично не виконується через відсутність відповідних затверджених стандартів. Згідно з інформацією, яка міститься у Звіті Національної комісії зі стандартів державної мови за 2023

рік⁹⁵, Комісія зосередила свої зусилля на підготовці документів, які уможливають створення й затвердження стандартів державної мови. Зокрема, 16 листопада 2023 року було ухвалено рішення № 421 "Про затвердження Порядку напрацювання, затвердження, введення в дію, перегляду стандартів державної мови та внесення змін до них", яке врегульовує процедури напрацювання, затвердження, введення в дію стандартів державної мови, їх перегляду та внесення змін до них, зокрема правопису української мови, української термінології, стандартів транскрибування і транслітерації, інших стандартів у сфері української мови.

Норми статті 33 Закону регулюють питання мови виконання маркування лікарських засобів та медичних виробів, а також текстів інструкцій про їх застосування.

Інформація про звернення, заходи державного контролю за застосуванням державної мови та розгляд справ про адміністративне правопорушення у сфері охорони здоров'я

На адресу Уповноваженого у 2023 році надійшло 156 звернень (4,2% від загальної кількості) щодо можливих порушень вимог Закону в сфері охорони здоров'я, які переважно стосувалися надання недержавною мовою послуг у медичних установах, мови виконання довідок та висновків про стан здоров'я пацієнтів, а також розміщення інформації для загального ознайомлення мовою, відмінною від державної, у закладах, що забезпечують потреби населення у медичному обслуговуванні. У 2022 році кількість таких повідомлень складала 92 (3,2% від загальної кількості).

Протягом звітного року здійснено 14 державних контролів за застосуванням державної мови, з яких 2 - розпочато у 2023 році, але завершено вже у 2024 році, відтак тут не аналізуватимуться. За результатами заходів державного контролю, які завершені у 2023 році, порушення встановлено у 9 випадках, у трьох – інформація про невиконання вимог Закону не підтвердилась.

За результатами заходів державного контролю порушення вимог статей 28 (інформації для загального ознайомлення недержавною мовою, 1 випадок), 30 (обслуговування недержавною мовою, 3 випадки), 33 (надання медичних послуг та висновків недержавною мовою, 8 випадків) Закону було встановлено у діяльності таких суб'єктів господарювання: ПП "БМГ-сервіс"; НВМКЦ "Головний військовий клінічний госпіталь"; КНП "Міська клінічна лікарня №1"

⁹⁵ Звіт Національної комісії зі стандартів державної мови в 2023 році.

https://mova.gov.ua/storage/app/sites/19/2024/%D0%B7%D0%B2%D1%8B%D0%B4/%D0%9F%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B9_%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82_%D0%93%D0%BE%D0%B%D0%BE%D0%B2%D0%B8_%D0%9D%D0%9A%D0%A1%D0%94%D0%9C_2023.pdf

Одеської міської ради; ДУ "Інститут серця МОЗ України"; НП "Київський міський центр радіаційного захисту населення міста Києва від наслідків Чорнобильської катастрофи" виконавчого органу Київської міської ради; Медичний центр "Мама"; КЗ "Міська клінічна лікарня № 16" Дніпровської міської ради; КНП "Міська дитяча поліклініка № 23" Харківської міської ради; ПП "Нова Медікал". Зауважимо, що всі виявлені за результатами заходів державного контролю порушення були усунені суб'єктами господарювання.

Для порівняння: протягом 2022 року були здійснені заходи з 9 державних контролів, з яких встановлено недотримання вимог Закону в діяльності представників 6 закладів охорони здоров'я. Всі порушення стосувалися вимог частини третьої статті 33 Закону (складання документів щодо стану здоров'я пацієнтів недержавною мовою).

У 2023 році Уповноваженим за результатами розгляду протоколів про адміністративні правопорушення, складених представниками Уповноваженого, було винесено 11 (8,6% від загальної кількості) постанов по справах про адміністративне правопорушення. Недотримання норм мовного законодавства встановлено в діяльності керівників та медичного персоналу таких закладів охорони здоров'я: ТОВ "Міжнародний центр гомеопатії"; ПП "БМГ-Сервіс"; НВМКЦ "Головний військовий клінічний госпіталь"; КНП "Міська клінічна лікарня №1" Одеської міської ради клініки; Клініка "DolinSky"; ДУ "Інститут серця МОЗ Україна"; КНП "Міська клінічна лікарня №16" Дніпровської міської ради; Медичний центр "ДОБРОМЕД"; Медичний центр "Мама"; ДУ "Одеський обласний центр контролю та профілактики хвороб МОЗ України"; КНП "Київський міський центр радіаційного захисту населення міста Києва від наслідків Чорнобильської катастрофи" виконавчого органу Київської міської ради. У 4 справах до винних у вчиненні адміністративного правопорушення були застосовані адміністративні стягнення у вигляді попередження. У 7 випадках порушення вимог Закону встановлено, проте на підставі пункту сьомого статті 247 Кодексу України про адміністративні правопорушення справи були закриті.

Моніторинг стану виконання вимог Закону в Болградському районі Одеської області

Відповідно до Плану моніторингу виконання законодавства про державну мову в 2023 році з 24 липня по 18 серпня 2023 року було здійснено виїзний моніторинг, спрямований на визначення стану виконання вимог Закону в Болградському районі Одеської області.

Згідно з програмою моніторингу перевірки, серед іншого, підлягала діяльність комунальних закладів охорони здоров'я, які розташовані в населених

пунктах Болградського району Одеської області: м. Болград, смт. Тарутине, м. Арциз. В частині, яка стосується сфери охорони здоров'я, моніторинг здійснювався в два етапи за такими показниками: мова спілкування під час виконання службових обов'язків; мова інформації для загального ознайомлення; мова обслуговування (медичного).

На першому етапі було проаналізовано звернення громадян про недотримання вимог Закону в Болградському районі Одеської області, які надійшли на адресу Уповноваженого, а також інформацію з відкритих джерел щодо діяльності представників медичної сфери. За результатами було виявлено два випадки порушення вимог Закону. Російською мовою обслуговувались під час виконання службових обов'язків такі посадовці:

- Головний лікар КНП "Болградський районний центр первинної медико-санітарної допомоги" Ігор Великсар;
- Генеральний директор КНП "Болградська центральна районна лікарня" Віктор Дішлі.

Другий етап моніторингу здійснювався безпосередньо в населених пунктах. Загалом у сфері охорони здоров'я Болградського району було досліджено діяльність 5 суб'єктів. За результатами перевірки в діяльності 3 суб'єктів зафіксовано порушення вимог частини першої статті 28 Закону (виконання недержавною мовою інформації для загального ознайомлення); частини першої статті 12 Закону (застосування недержавної мови під час виконання службових обов'язків). Порушення зафіксовано в діяльності таких суб'єктів:

- КНП "Болградська центральна районна лікарня" Болградської міської ради Одеської області (порушення стосувалось наступного показника: мова інформації для загального ознайомлення);
- КНП "Тарутинський центр первинної медико-санітарної допомоги" Тарутинської селищної ради (порушення стосувалось наступного показника: мова інформації для загального ознайомлення);
- КНП "Тарутинська центральна лікарня" Тарутинської селищної ради Одеської області (порушення стосувалось наступних показників: мова інформації для загального ознайомлення; мова спілкування під час виконання службових обов'язків).

Зауважимо, що керівництво КНП "Тарутинський центр первинної медико-санітарної допомоги" Тарутинської селищної ради оперативно усунуло виявлені за результатами моніторингу порушення вимог Закону.

У діяльності інших 2 суб'єктів ознак порушення Закону не зафіксовано. Проте зі спілкування з представниками КНП "Болградський районний центр первинної медико-санітарної допомоги" та КНП "Центр первинної медико-

санітарної допомоги Арцизької міської ради" очевидною є недостатня мовна компетентність працівників установ, що може бути пов'язано з відсутністю відповідної мовної практики.

Попри те, що лікарні наповнені сучасними українськомовними інформаційними матеріалами, які вочевидь розробляються централізовано, на стінах непоодинокі зустрічаються різні радянські інформаційні рудименти та поточні оголошення російською мовою.

За результатами розмови з керівниками закладів можна зробити висновок, що російська мова домінує у сфері охорони здоров'я поліетнічного регіону. В розмовах неодноразово наводився аргумент, що пацієнти, які звертаються за допомогою, не володіють державною мовою, а відтак лікарі "змушені" послуговуватись недержавною, через що їм бракує мовної практики. Очевидно, що таке перекладання відповідальності є неприйнятним.

Сформований за результатами моніторингу звіт з відповідними висновками та рекомендаціями Уповноваженого щодо подолання наслідків русифікації регіону, зокрема сфери охорони здоров'я, був скерований на адреси Міністерства охорони здоров'я України, органів влади та місцевого самоврядування для врахування в роботі та вжиття необхідних заходів реагування.

Щодо приведення у відповідність до вимог Закону нормативно-правових актів у сфері охорони здоров'я

З метою забезпечення реалізації вимог статті 33 Закону Міністерство охорони здоров'я протягом 2023 року працювало над удосконаленням та внесенням змін до нормативних актів, які визначають правові та організаційні засади охорони здоров'я в Україні.

У Річному звіті Уповноваженого за 2022 рік (п. 1.22.) Кабінету Міністрів України рекомендувалося забезпечити внесення змін до Положення про порядок проведення атестації провізорів та Положення про порядок проведення атестації фармацевтів, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 12.12.2006 № 818, якими передбачити обов'язкове подання до атестаційної комісії для атестації на визначення рівня знань та практичних навиків з присвоєнням (підтвердженням) фаху "провізор-спеціаліст", проходження атестації на присвоєння кваліфікаційної категорії, копії документа, який засвідчує рівень володіння державною мовою відповідно до частини третьої статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

На виконання зазначеної рекомендації Міністерством охорони здоров'я України затверджено наказ "Про затвердження Змін до деяких наказів

Міністерства охорони здоров'я України" від 31.08.2023 № 1555 (zareєстрований в Міністерстві юстиції України 15.09.2023 № 1635/40691), яким вносяться зміни до низки наказів у сфері атестації медичних працівників. Відтепер передбачено, що після відновлення атестацій працівників сфери охорони здоров'я до атестаційних комісій подається копія документа, що засвідчує рівень володіння державною мовою відповідно до вимог Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної". Таким чином, обов'язкова наявність сертифікату про рівень володіння державною мовою нормативно закріплена не лише для провізорів і фармацевтів при проходженні атестації, що було рекомендовано Уповноваженим, а й для інших фахівців медичної галузі. Так, відповідні зміни були внесені до таких документів:

- наказу Міністерства охорони здоров'я України від 12 грудня 2006 року № 818 "Про вдосконалення атестації провізорів та фармацевтів", zareєстрований в Міністерстві юстиції України 26 грудня 2006 року за № 1366/13240;
- наказу Міністерства охорони здоров'я України від 23 листопада 2007 року № 742 "Про атестацію молодших спеціалістів з медичною освітою", zareєстрований в Міністерстві юстиції України 12 грудня 2007 року за № 1368/14635;
- наказу Міністерства охорони здоров'я України від 12 серпня 2009 року № 588 "Про атестацію професіоналів з вищою немедичною освітою, які працюють у системі охорони здоров'я", zareєстрований в Міністерстві юстиції України 23 вересня 2009 року за № 895/16911;
- пункту 11 наказу Міністерства охорони здоров'я України від 22 лютого 2019 року № 446 "Деякі питання безперервного професійного розвитку лікарів", zareєстрованого в Міністерстві юстиції України 25 березня 2019 року за № 293/33264, який був викладений у новій редакції.

Крім того, постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2023 № 1393 "Про внесення змін до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики" внесено зміни до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 285, та доповнено новим пунктом 72 щодо викладення державною мовою документів, які складаються здобувачем ліцензії, ліцензіатом, спадкоємцем відповідно до Закону України "Про ліцензування видів господарської діяльності" та цих Ліцензійних умов.

Щодо внесення змін до Порядку проведення конкурсу на зайняття посади керівника державного, комунального закладу охорони здоров'я, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1094, то Міністерством охорони здоров'я України розроблено проєкт постанови

Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 1094 та від 3 вересня 2008 року № 777". Ним, зокрема, передбачено вимогу до претендента на посаду керівника закладу охорони здоров'я щодо володіння державною мовою, що засвідчується відповідним документом, визначеним Законом України "Про забезпечення функціонування української мови як державної". У квітні 2024 року зазначений проєкт постанови надіслано для погодження до центральних органів виконавчої влади та заінтересованих сторін, зокрема до Уповноваженого. За результатами опрацювання зазначений проєкт наказу погоджено Уповноваженим без зауважень.

Реагуючи на інформацію, подану в Річному звіті щодо надання послуг окремими лікарями в медичних закладах, діагностичних центрах та сімейних амбулаторіях, отримання інформації від лабораторних центрів недержавною мовою, Міністерством охорони здоров'я України скеровано лист від 19.05.2023 № 27/13406/2-23, яким надано доручення керівникам структурних підрозділів з питань охорони здоров'я обласних та Київської міської військових адміністрацій вжити необхідні заходи для усунення порушень вимог Закону.

Нагадаємо, що на виконання рекомендацій Уповноваженого, що містилися у Річному звіті за 2021 рік, 06.06.2022 наказом Міністерства охорони здоров'я України № 958 було затверджено зміни до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 "Охорона здоров'я", відповідно до яких кваліфікаційні характеристики усіх посад, включених до Довідника, доповнено реченням такого змісту: "Повинен володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків відповідно до Закону "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

Підсумовуючи, зауважимо, що українці стають активнішими у захисті своїх мовних прав. Це стосується всіх сфер суспільного життя, зокрема, охорони здоров'я. Зважаючи на це можна припустити, що збільшення кількості звернень на предмет недотримання вимог Закону представниками медичної галузі безпосередньо не вказує на погіршення стану функціонування державної мови у цій сфері, а, ймовірно, є наслідком зростання мовної ідентичності населення в цілому, яке припинило толерувати функціонування російської мови в публічному просторі.

Водночас зазначене вимагає від органів державної влади та місцевого самоврядування, дотичних до цієї сфери, а також керівників закладів охорони здоров'я та інших фахівців галузі, приділяти більше уваги питанню забезпечення дотримання вимог мовного законодавства. Зокрема, шляхом організації відповідних курсів з удосконалення рівня володіння державною

мовою для працівників сфери охорони здоров'я, а також контролю за станом дотримання закону. Зважаючи на результати моніторингу та аналізу звернень громадян, особливо гостро це питання стоїть для медичного персоналу в регіонах компактного проживання національних меншин, південних, східних областей країни та м. Києва.

Додамо, що проведена у 2023 році Міністерством охорони здоров'я України нормативно-правова робота матиме позитивний вплив на процес дерусифікації сфери охорони здоров'я. Доповнення правил атестації медичних працівників, які тепер передбачають обов'язкову наявність сертифікату про рівень володіння державною мовою у фахівця, а також внесені зміни до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики, що зобов'язують виконувати державною мовою документи, які складаються здобувачем ліцензії, ліцензіатом, спадкоємцем, стануть додатковими чинниками, що стимулюватимуть підвищення мовної компетенції працівників медичної сфери, а також сприятимуть захисту мовних прав громадян.

4.13. ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Незважаючи на те, що в Україні триває активна фаза російсько-української війни, а всі зусилля сконцентровані у військовій площині заради мобілізації ресурсів та збереження стабільності, українські громади, долаючи значні виклики, зважають на необхідність розвитку української мови. Усвідомлюючи роль мови як запоруки єдності і стійкості, значна частина ОТГ розробляє і виконує мовні програми, забезпечує реалізацію різних ініціатив з опанування української мови, вживає заходи задля популяризації мови та дотримання вимог Закону. Комплекс таких заходів сприяє функціонуванню державної мови та зростанню її підтримки серед громадян, робить її невід'ємною у повсякденні.

Місцеві програми утвердження української мови

У звітному році Уповноваженим продовжена започаткована у 2021 році активна співпраця з представниками регіональних та місцевих влад щодо розробки та реалізації програм сприяння і розвитку української мови як державної. Завдяки цьому протягом 2023 року затверджено рекордну кількість відповідних документів - 55 програм, що складає понад 50% від ухвалених з 2021 року. Програми з'явилися у Волинській, Донецькій, Київській, Миколаївській, Херсонській, Чернігівській, Сумській, Хмельницькій областях, а також в Болградському та Ізмаїльському районах Одеської області. Вони затверджені в Ужгороді, Львові, Миколаєві, Полтаві, Херсоні, Черкасах, а також у Бериславі, Генічеську, Голій Пристані, Новій Каховці, Олешках, Славутичі, Таврійську (всі - Херсонська область). Тим часом у Києві затверджено Концепцію ствердження української мови в усіх сферах суспільного життя. Діють сільські та селищні програми в таких населених пунктах, як: Чорнобаївка, Білозерка, Музиківка, Дар'ївка, Виноградове, Чулаківка, Каланчак, Мирне, Долматівка, Бехтери, Асканія-Нова, Тавричанка, Зелений Під, Новотроїцьке, Високопілля, Велика Олександрівка, Нововоронцовка, Борозенське, Новомиколаївка, Милове, Тягинка (всі - Херсонська область); Тарутине (Одеська область), Вільшана (Черкаська область), Кушугум (Запорізька область), Михайлівка (Запорізька область), Михайло-Лукашеве (Запорізька область), Павлівське (Запорізька область), Таврійське (Запорізька область), Тернувате (Запорізька область), Городище (Волинська область), Колки (Волинська область). Таким чином, протягом 2023 року органи місцевого самоврядування та місцеві військові адміністрації

затвердили 8 обласних (14,5%), 2 районні (3,6%), а також 45 програм територіальних громад (81,8%), з яких 14 міських та 31 сільська/селищна.

Робота над розробкою місцевих програм триває. З початку 2024 року прийнято 9 таких документів. Нові обласні програми функціонують в Івано-Франківській та Херсонській областях (перезатверджена на 2024-2030 рр. у відповідності до державної). Міські програми схвалені в Одесі, Ізмаїлі (Одеська область), Арцизі (Одеська область), Шполі (Черкаська область). Сільські та селищні програми діють на території Іванівки (Херсонська область), Калинівки (Херсонська область), Любимівці (Херсонська область). Загалом станом на квітень 2024 року в Україні затверджено 104 регіональні програми утвердження української мови. З них:

- 19 обласних (Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківській, Київська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області);
- 2 районні (Болградський та Ізмаїльський райони);
- 33 міських (обласні центри Дніпро, Ужгород, Львів, Миколаїв, Одеса, Полтава, Тернопіль, Херсон, Хмельницький, Черкаси, Чернівці, Київ; інші: Арциз (Одеська область), Берислав (Херсонська область), Боярка (Київська область), Генічеськ (Херсонська область), Гнівань (Вінницька область), Гола Пристань (Херсонська область), Горохівськ (Волинська область), Ізмаїл (Одеська область), Кам'янка (Черкаська область), Конотоп (Сумська область), Коростень (Житомирська область), Мелітополь (Запорізька область), Ніжин (Чернігівська область), Нова Каховка (Херсонська область), Олешки (Херсонська область), Славутич (Київська область), Таврійськ (Херсонська область), Тульчин (Вінницька область), Хуст (Закарпатська область), Чорноморськ (Одеська область));
- 50 сільських, селищних (Асканія-Нова (Херсонська область), Березняки (Черкаська область), Бехтери (Херсонська область), Білозерка (Херсонська область), Борозенське (Херсонська область), Велика Олександрівка (Херсонська область), Виноградове (Херсонська область), Високопілля (Херсонська область), Вільшанка (Черкаська область), Володарка (Київська область), Воскресенськ (Запорізька область), Городище (Волинська область), Дар'івка (Херсонська область), Джулинка (Вінницька область), Долинське (Запорізька область), Долматівка (Херсонська область), Зелений Під (Херсонська область), Іванів (Вінницька область), Іванівка (Херсонська область), Каланчак (Херсонська область), Калинівське (Херсонська область), Кам'яні Потoki (Полтавська область), Колки (Волинська область), Кушугум (Запорізька

область), Лука-Мелешківська (Вінницька область), Любимівка (Херсонська область), Мала Білозерка (Запорізька область), Малинівка (Запорізька область), Милове (Херсонська область), Мирне (Херсонська область), Михайлівка (Запорізька область), Михайло-Лукашеве (Запорізька область), Музиківка (Херсонська область), Нововоронцовка (Херсонська область), Новомиколаївка (Запорізька область), Новомиколаївка (запорізька область), Новоолександрівка (Запорізька область), Новотроїцьке (Херсонська область), Павлівка (Запорізька область), Степанківка сільська територіальна громада (Черкаська область), Тавричанка (Херсонська область), Таврійське (Запорізька область), Тарутине (Одеська область) Тернувате (Запорізька область), Тягинка (Херсонська область), Устинівка (Кіровоградська область), Циблівка (Київська область), Чорнобаївка (Херсонська область), Чулаківка (Херсонська область), Широке (Запорізька область).

Усі вони мають на меті посилити позиції державної мови, формувати якісне українськомовне середовище та створювати додаткові можливості для мешканців та внутрішньо переміщених осіб опанувати державну мову.

Відзначимо, що жодна область України не має такої кількості програм з підтримки державної мови, як Херсонська. На неї припадає 30,5% від загальної кількості та 50,9% від прийнятих у 2023 році. Мовні програми Херсонщини розроблені як визволеними громадами, так і тими, які тимчасово перебувають під окупацією. Ухвалення мовних програм на цих територіях - це робота на випередження, до якої спонукав громади краю голова Херсонської обласної військової адміністрації Олександр Прокудін, який своїм розпорядженням у квітні 2023 року затвердив комплексну обласну програму Херсонської області. Таким чином, влада, визначивши пріоритетні завдання, готується до подолання наслідків русифікації та забезпечення мовних потреб громадян після звільнення шляхом організації безкоштовних мовних курсів, поповнення бібліотечних фондів, забезпечення прав громадян на інформацію та послуги українською мовою тощо.

Така позиція представників влади на місцях є прикладом відповідальної політики у питанні захисту національних інтересів та очищення публічного простору від мовної окупації. Крім того, Херсонська область першою в Україні привела у відповідність до Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року обласну мовну програму. 10 квітня 2024 року розпорядженням начальника Херсонської ОВА затверджено обласну програму на період до 2030 року. Цим документом передбачено конкретний план заходів із розвитку української мови як

державної в усіх сферах суспільного життя Херсонщини. Окрім цього, керівникам військових адміністрацій області доручено переглянути місцеві мовні програми та привести їх у відповідність до Державної.

Також є випадки, коли з метою забезпечення реалізації місцевої мовної програми створюються відповідні дорадчі органи. Так, при Кіровоградській обласній державній адміністрації діє Консультативна рада з питань розвитку та функціонування української мови.

На жаль, через повномасштабне вторгнення країни-агресора на територію України частина програм не була реалізована. Деякі громади, які ухвалювали програми протягом останніх років, станом на квітень 2024 року продовжують перебувати в тимчасовій окупації. Також у зв'язку з перерозподілом видатків в умовах воєнного стану в деяких областях фінансування програм не здійснювалось або передбачені заходи здійснювалися частково. Частково освітньо-культурні проєкти, спрямовані на популяризацію української мови, фінансувались також в межах реалізації інших бюджетних програм у гуманітарній сфері.

Проте є приклади, де громадам у 2023 році вдалося здійснити передбачені бюджетом видатки та реалізувати майже всі або значну частину запланованих заходів. За інформацією Львівської обласної військової адміністрації, загальний обсяг фінансування “Комплексної програми посилення державотворчої й консолідаційної ролі української мови у Львівській області на 2023–2026 роки” на 2023 рік передбачався у розмірі 3522,5 тис.гривень. Відповідно до аналізу використання коштів Програми згідно з проведеними витратами (за завданнями та заходами) профінансовано 3366,6 тис.гривень, що становило 96,9% від передбаченого.

На виконання завдань і заходів “Програми розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя у Дніпропетровській області на 2022-2030 роки” в 2023 в обласному бюджеті було передбачено 900,0 тис. грн, профінансовано за 2023 рік - 591,64 тис. грн, тобто 65,7%.

Програму розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя у Київській області на 2023-2025 роки у 2023 році профінансовано на рівні 62% (передбачено 2616,0 тис.грн., фактично профінансовано та використано - 1609,4 тис.грн).

Миколаївською міською програмою були заплановані кошти у сумі 400 тис. грн., використано за 2023 рік 194 тис. 550 грн., що складає 49% від запланованого.

На реалізацію Програми розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя в Одеській області на 2023-2025

року в обласному бюджеті на 2023 рік було передбачено 500,0 тис. грн. Однак у зв'язку із дією воєнного стану фінансовий ресурс Програми та перелік заходів було скорочено і профінансовано заходів на 139,7 тис. грн (27,9%).

Інформація щодо звернень громадян та заходів державного контролю у розрізі регіонів

У 2023 році на адресу Уповноваженого із захисту державної мови надійшло 3692 звернення громадян України щодо порушення Закону.

Найбільше повідомлень про порушення стосувалися міста Києва - 1345 звернень, а також таких областей, як: Харківська - 516, Одеська - 486, Дніпропетровська - 316, Київська - 153, Запорізька - 63, Львівська - 59, Полтавська - 54, Миколаївська - 53.

Показники по інших областях: Житомирська - 35, Чернігівська - 34, Вінницька - 34, Сумська - 28, Закарпатська - 24, Черкаська - 23, Донецька - 21, Кіровоградська - 17, Хмельницька - 13, Чернівецька - 12, Волинська - 11, Херсонська - 10, Рівненська - 10, Тернопільська - 10, Івано-Франківська - 7, Луганська - 2. Не встановлено регіон (переважно це звернення щодо порушень норм Закону на інтернет-представництвах, що не мають прив'язки до тих чи інших регіонів) у 356 випадках.

Зауважимо, що третій рік поспіль лідерські позиції за кількістю звернень громадян про порушення мовного закону зберігають місто Київ, Харківська, Одеська та Дніпропетровська області. В усіх чотирьох регіонах збільшилась кількість звернень порівняно з 2022 роком⁹⁶: у м. Київ на 63%, Харківській області - на 12%, Одеській області - на 153%, Дніпропетровській області - на 117%. Також значне зростання показали: Кіровоградська область - на 183,3%, Полтавська область - на 145,5%, Вінницька область - на 142,9%, Миколаївська область - на 76,6%, Київська область - на 75%, Житомирська область - на 52,2%.

Зазначене може свідчити про зростання мовної самоідентифікації громадян, а, отже, активності в питанні захисту прав. Щодо Одеської та Миколаївської областей, то додатковим чинником збільшення кількості звернень, серед іншого, може бути призначення у 2022 році представника Уповноваженого із захисту державної мови у південному регіоні, який працює в Одесі. Співпраця представника Уповноваженого з громадськістю та місцевою

---

⁹⁶ У 2022 році найбільше повідомлень стосувалися порушення вимог Закону в місті Києві – 823 звернення, а також у таких областях: Харківська – 460, Одеська – 192, Дніпропетровська – 145, Київська – 87, Сумська – 60, Львівська – 52, Чернігівська – 48, Запорізька – 46 звернень. Найменше надійшло повідомлень щодо недотримання вимог Закону в Рівненській області – 2 звернення. Показники по інших областях: Донецька – 34, Миколаївська – 30, Закарпатська – 27, Житомирська – 23, Полтавська – 22, Херсонська – 19, Черкаська – 17, Чернівецька – 16, Вінницька – 14, Волинська – 11, Тернопільська – 11, Хмельницька – 10, Івано-Франківська – 8, Кіровоградська – 6, Луганська – 6 звернень. Не встановлено регіон у 676 випадках.

владою, органами правопорядку, постійна присутність у медійному просторі та реалізація низки ініціатив, що спрямовані на розвиток функціонування державної мови на півдні країни, сприяють активізації громадян.

Зростання кількості повідомлень щодо можливого порушення вимог Закону в західних та центральних областях країни може бути пов'язане зі зміною їх мовної структури. До цих частин України, тікаючи від окупації та постійних обстрілів, вимушено переїхали мільйони українців зі зросійщених східних та південних регіонів, зокрема представники бізнесу, що починають відновлювати свою підприємницьку діяльність. Це могло стати однією з причин збільшення випадків порушення вимог Закону на території цих областей і, відповідно, звернень громадян.

За результатами заходів державного контролю за застосуванням державної мови у 2023 році найбільшу кількість порушень встановлено у діяльності суб'єктів господарювання міста Києва (21, що складає 28,8 %) та Одеської області (17, що складає 23,3%). У Дніпропетровській області встановлено 10 порушень (13,7%), Харківській - 7 (9,6%). Для Київської, Миколаївської та Полтавської цей показник складає - 4,1% (по 3 порушення). Закарпатська та Запорізька області - по 2 випадки (2,7%). В діяльності суб'єктів господарювання Кіровоградської, Львівської, Хмельницької, Чернівецької та Чернігівської областей встановлено по одному випадку недотримання вимог Закону. Загальна кількість порушень встановлених за результатами проведених заходів державного контролю - 73.

Щодо заходів із забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної

На адресу обласних державних адміністрацій та місцевих рад Уповноваженим були скеровані запити щодо інформації про заходи, які здійснювались у 2023 році для захисту, забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної. Отримані дані свідчать про те, що зміцнення державного статусу української мови здійснювалось як в межах затверджених регіональних програм з утвердження державної мови, так і в поточній діяльності органів влади, установ та організацій державної та комунальної форм власності.

Традиційно області прозвітували про заходи, які здійснюються на виконання завдань освітньо-культурного характеру та з метою патріотичного виховання молоді. Підтримка і популяризація української мови, культури та національної пам'яті відбувалася через широкий спектр просвітницьких, культурних, науково-практичних, інформаційних, освітніх та інших заходів. Частина з них спрямовані на зміцнення українськомовного національно-

патріотичного середовища, збереження духовно-історичної спадщини України, формування української громадянської ідентичності. Заходи проводилися у формі семінарів, тренінгів, форумів, вишкочів, наметових таборувачь, акцій, фестивалів тощо.

Зкладами освіти, культури та просвітницькими установами організовано різноманітні мовно-літературні конкурси, олімпіади, вікторини, читацькі марафони, мовознавчі змагання, літературно-мистецькі імпрези, брейн-ринги, мовні челенджі та фестивалі, конкурси знавців української мови, тижні української мови та літератури з нагоди державних свят, ювілеїв, пам'ятних дат, подій. Майже в усіх звітах була інформація про зустрічі з письменниками, організацію культурних перформансів та тематичних книжкових виставок у бібліотеках. До заходів залучалися не лише учнівська та студентська молодь, а й представники інших вікових груп.

На виконання Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» для усунення російської імперської символіки та приведення назв населених пунктів до норм української мови в регіонах здійснювалась робота з перейменування населених пунктів та місцевих топонімів.

Науково-педагогічні працівники розробляли програми та навчально-методичні матеріали для предметів мовно-літературного циклу. Так, Донецьким обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти розроблено програму курсів вивчення української мови для внутрішньо переміщених осіб «Українська мова як засіб адаптації та соціалізації внутрішньо переміщених осіб».

Із залученням театральних-концертних колективів та фольклорних ансамблів протягом року організовувалися фестивалі та інші культурно-мистецькі заходи, спрямовані на популяризацію української мови та формування національної ідентичності. Зокрема КЗ «Культурно-мистецький центр» Боярської міської ради Київської області проводилися щотижневі покази фільмів та іншого відео-контенту з популяризації української мови. В Одеській області ГО «Культпросвіт» за сприяння органів місцевого самоврядування в межах ініціативи «Кіномісія» реалізував кінотури пересувного кінотеатру «День кіно» в містах Балтської, Роздільнянської та Кілійської територіальних громад. В Болградській та Арцизькій територіальних громадах запроваджено проєкт «Показ українського кіно просто неба». Також щотижня організовується перегляд українського кіно в «Центрі культури та дозвілля» та «Публічній бібліотеці» Маяківської сільської ради (Одеська область).

По всій Україні з різною інтенсивністю оновлюються та відновлюються після знищення бібліотечні фонди. Відбувалося це як за рахунок державного та місцевих бюджетів, так і шляхом отримання сучасної літератури в подарунок в рамках благодійних акцій чи за підтримки міжнародних партнерів. За інформацією Українського інституту книги у 2023 році загальна сума виділених коштів з місцевих бюджетів на бібліотечні закупівлі складає 30 млн грн, що дозволило придбати близько 130 тисяч примірників книжок. Відзначимо, що серед громадян зростає інтерес до сучасної та класичної літератури. Купувати постійно нові книги не всі мають можливість, відтак потреба оновлення та забезпечення бібліотечних фондів є актуальною. Окрім задоволення потреб населення в сучасній українській літературі, це також стимулюватиме і видавничу галузь.

В рамках реалізації заходів регіональних програм виділялися кошти на видання освітньої, дитячої, художньої, історичної літератури тощо. Серед іншого, у Львівській області видано книгу Феодосії Колесник «Історії воїнів ЗСУ про нашу животворну мову», що переповідає реальні історії військових про українську мову; навчально-методичну літературу для організації навчання дітей та педагогів за кордоном (навчальний посібник «Мої друзі» було створено на запит викладачів українських освітніх закладів із багатьох країн світу, які взяли участь у Міжнародних форумах українознавчих суботніх та недільних шкіл). В Одеській області виділялись кошти на видання кращих зразків українськомовної літератури місцевих авторів, що популяризують традиції та історію рідного краю. Миколаївська область здійснювала друк книг освітнього характеру, зокрема тих, що присвячені вивченню української мови як іноземної. У Дніпропетровській області в межах гранту Європейського Союзу та діяльності Фонду «Ізоляція» підготовлено та видано книгу «Козацькі витоки Дніпра», яка була поширена серед публічних та шкільних бібліотек. За рахунок грантових коштів Українського культурного фонду підготовлено та видано книгу «Доторкнись до історії Дніпра» для людей з вадами зору шрифтом Брайля. Також видано 6 книг з краєзнавства Дніпропетровської області.

Деякі області започаткували практику організації книжкових полицок в громадських місцях. Так, в низці громад Донецької області в гуманітарних хабах для дітей та дорослих, які залишаються на території регіону, відкрито 16 книжкових полицок, створених за принципом книгообігу. 26 книжкових полицок відкрито при гуманітарних центрах територіальних громад Донеччини, які діють на території інших областей, що популяризує читання сучасної української літератури.

Також у регіонах проводять моніторинг дотримання вимог Закону в різних сферах суспільного життя, а також інформаційно-роз'яснювальну

роботу. Контроль за його виконанням здійснюється в діловодстві, діяльності посадових осіб, у закладах освіти, транспорті, поштових відділеннях, в зовнішній рекламі та інформації для загального ознайомлення, у сфері охорони здоров'я, місцевих медіа, діяльності суб'єктів господарювання в цілому.

Низка областей акцентувала увагу на питанні підвищення мовної компетенції державних службовців та посадових осіб установ та організацій комунальної форми власності, які в межах короткострокових програм підвищення кваліфікації покращували свій рівень володіння державною мовою для забезпечення належного рівня комунікативної культури.

В окремих громадах проводилася активна інформаційно-роз'яснювальна робота серед населення. Так, у 2023 році працівники КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» до Дня української писемності і мови підготували аудіоролики «Мовні хвилинки» для пасажирів громадського транспорту (тролейбусів) м. Черкаси. Упродовж кількох тижнів пасажири мали змогу більше дізнаватися про багатство і строкатість української мови, особливості слововживання тощо.

У Хмельницькому управлінні архітектури та містобудування спільно з громадською організацією Хмельницьке міське Товариство української мови імені Тараса Шевченка «Просвіта» розміщено соціальну рекламу «Говори українською» на 10-ти рекламних засобах типу «сіті-лайт».

Для мінімізації використання російської мови у громадському просторі Львівщини виготовлено та розміщено наліпки «Львівщина вільна від мови окупантів». Виготовлено 2,5 тис. брошур (формат А6, 70 сторінок), спрямованих на вивчення і вдосконалення знання української мови. Брошури розповсюджені серед ВПО, які проживають на теренах Львівщини, працівників громадського сектору і сфери послуг під час виїзних інформаційно-просвітницьких рейдів. Спільно зі Школою української мови «ШУМ» розроблено концепцію та створено 73 візуальні зображення, що мотивують вдосконалювати українську мову із зазначенням типових помилок розмовної мови «#українською_здолаємо». Зображення двічі на тиждень розміщувались на сторінках соціальних мереж facebook, telegram Львівської обласної військової адміністрації. Спільно з ПП «НТА» виготовлено 10 мотиваційних відеосюжетів. Героями телепередач стали відомі українці, які постійно спілкувались українською або перейшли на неї після повномасштабного вторгнення.

На Дніпропетровщині з метою створення сприятливого українськомовного середовища виготовлено 28 рекламних плакатів «Мова об'єднує», які було розміщено на сітілайтах і білбордах Дніпра, Павлограда, Новомосковська, Нікополя, Кривого Рогу, а також на автошляхах області. КП

“Обласний центр громадського здоров’я” Дніпропетровської обласної ради створено 2 відеоролики: “Українська мова в медичних закладах” та “Лікування словом”. КЗК "Дніпропетровська обласна бібліотека для дітей" та КЗК "Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека імені Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія" підготували відеоролики про законодавчо-нормативне підґрунтя впровадження стандартів державної мови в усіх сферах суспільного життя. Ролики були розміщені на Ютуб-каналі та офіційних сайтах бібліотек області.

У Миколаївській області виготовили рекламно-інформаційну продукцію на підтримку акції «Прокачай українську!», яка покликана популяризувати кращі мовні традиції, надати інформацію про поширені мовні помилки, типові кальки тощо.

У Києві реалізовано інформаційно-комунікативну кампанію «Об’єднані мовою» та «Рідна солов’їна». Відповідні інформаційні повідомлення щодо популяризації української мови розміщувалися на носіях зовнішньої реклами, а також у рухомому складі пасажирського наземного транспорту загального користування.

Також до популяризації державної мови та інформування населення про норми закону в різних сферах суспільного життя залучались і місцеві медіа. У Львівській області у 2023 році створено 6 аудіороликів з промоцією вивчення та спілкування у побуті українською мовою. Аудіоролики розміщено в ефірі місцевих радіостанцій («Золочів ФМ», «Франкова земля», «Карпатський гомін», «Жидачів ФМ», «радіо Поступ», «радіо Сокаль», «Броди ФМ», «Буське радіо», «голос Прикарпаття», «Сколівські бескиди», «радіо Слово», «радіо «Карітас-Едегем»; «Твоє Радіо» «Броди ФМ», «радіо Радехів», «ФМ Галичина», «Радіо Перше», «Львівська Хвиля») з мінімальною кількістю щоденних повторів 5 разів на день. Загальна кількість трансляцій - понад 10 тис. Також соціальні аудіоролики транслювались в електротранспорті м. Львова (понад 12900 трансляцій у будні й 10800 у вихідні). Задля популяризації української мови виготовлено 2 тематичні відеоролики, зокрема графічний ролик про те, як легко перейти на спілкування українською мовою та соціальний відеоролик з учасником гурту «Піккардійська Терція» Ярославом Нудиком. Матеріали розміщені на доступних платформах у соціальних мережах facebook, telegram на платформі youtube в ефірі телеканалів “Правда Тут Львів”, “Перший Західний”, “НТА”.

На телеканалі «Київ» та в ефірі радіостанції «Київ FM» продовжує виходити започаткований у березні 2023 року проєкт «Перемикай на українську», де, серед іншого, інформується про найпоширеніші мовні помилки (в ефір вийшло понад 70 програм).

За кошти Дніпропетровського обласного бюджету в рамках мовного проєкту “Говорю” розроблено 12 аудіороликів, які транслювалися в ефірі радіостанцій: “Байрактар”, “Хіт ФМ”, “Самара”, “Город ФМ”, “Ностальжі”. Також розроблено 12 відеороликів, які просувалися у соціальних мережах Ютуб, Фейсбук, Інстаграм для популяризації української мови серед широкого загалу країни.

Порівняно з 2022 роком, збільшилася кількість громад, які здійснюють комплекс заходів щодо глибшого вивчення мовної ситуації в регіоні в різних сферах суспільного життя. В Кіровоградській області задля оцінки стану функціонування державної мови департаментом культури та туризму обласної військової адміністрації спільно з громадською організацією “U-Report” проведено соціологічне опитування «Мова (не) на часі?». Його результати дозволили оцінити ставлення громадян до української мови, вплив війни на вибір мови спілкування, а також зібрати інформацію щодо порушень закону в різних сферах тощо. Дослідження показало, на що звертати увагу, щоб покращити рівень функціонування державної мови в регіоні.

У Львівській області провели низку опитувань учасників освітнього процесу на предмет застосування державної мови. Результати показали, що 90,5% опитаних у жовтні 2023 року дев'ятикласників і 96% одинадцятикласників стверджують, що педагоги на уроках та в позаурочний час спілкуються з ними виключно українською мовою. Лише біля 7% опитаних дев'ятикласників та близько 3% одинадцятикласників свідчать, що окремі вчителі у позаурочний час спілкуються з ними іншими мовами.

На Дніпропетровщині проводилися анкетування та дослідження на предмет мовно-культурної ідентифікації місцевих мешканців. Зокрема, В КЗК «Центральна публічна бібліотека Перещепинської міської ТГ» проведено соціологічне дослідження «Чи вважаєте ви, що українська мова – це головна мова нашої держави?». Результати показали, що абсолютна більшість респондентів (81%) за те, щоб українська мова була єдиною державною мовою в Україні.

З 17 січня по 31 січня 2023 року серед користувачів мобільного додатку “Київ Цифровий” провели опитування щодо застосування української мови. На питання “Яку мову ви вважаєте рідною?” 86% респондентів зазначили українську.

Відзначимо, що такі дослідження дозволяють краще зрозуміти мовну ситуацію в регіоні, виявити рівень ідентифікації людей з державною мовою, їхні ставлення до неї, а також прослідкувати відповідну динаміку, що є важливим для розробки ефективної мовної політики та забезпечення мовних прав громадян.

Загальноукраїнська кампанія сприяння опануванню державної мови

З початком повномасштабного вторгнення разом із усвідомленням важливості безпекової та державотворчої функції державної мови стрімко зріс попит на фахову допомогу в питанні опанування та удосконалення володіння українською. Враховуючи відсутність державної мовної програми, з 2022 року Уповноваженим велася робота щодо підтримки та популяризації різних освітніх ініціатив з вивчення української мови, зокрема, проведено низку консультацій з громадськими організаціями, освітніми установами та посадовими особами задля розширення мережі курсів, обміну досвідом та вирішення проблемних питань. У 2023 цю діяльність було продовжено.

За цей час на території України організовано понад 500 безкоштовних мовних курсів, розмовних клубів та онлайн-ресурсів, які діють при бібліотеках, освітніх центрах, інститутах післядипломної педагогічної освіти, університетах тощо. Секретаріатом Уповноваженого проводилася робота зі систематизації, узагальнення та оновлення інформації щодо мовних проєктів, інформація щодо яких подається на сторінці <https://mova-ombudsman.gov.ua/kursy>.

Відповідно до наявної в Секретаріаті інформації станом на квітень 2024 року лідерами за кількістю навчальних локацій є Львівська (80) та Київська (69) області. Далі йдуть Закарпатська область (60), м. Київ (52) та Дніпропетровщина (40). В Миколаївській області діє 23 просвітницькі мовні ініціативи, в Тернопільській - 19. На території Івано-Франківської та Одеської областей функціонує однакова кількість курсів та розмовних клубів - 17. У Харківській, Сумській, Рівненській, Житомирській, Запорізькій, Херсонській та Кіровоградській областях діє менше десяти локацій з безоплатного вивчення української.

Зауважимо, що попри тимчасову окупацію значної території Донецької і Луганської областей місцевими військовими адміністраціями здійснюється робота з організації проєктів з вивчення української мови, які через складну безпекову ситуацію функціонують переважно онлайн або на території інших областей. Зокрема, на базі гуманітарних штабів за участі переселенців з Луганщини працюють розмовні клуби «Йой: бадьора українська мова», «Цейво: розмовний клуб української мови та літератури».

На базі освітніх та гуманітарних хабів Донеччини організовуються курси з вивчення державної мови та проєкти з її популяризації. Серед таких хабів: “Донеччина” (м. Київ)⁹⁷, «ЯМаріуполь» Маріупольської міської ради (м.Дніпро), «Щире серце» Курахівської територіальної громади (м.Дніпро),

---

⁹⁷ Створений за ініціативи Донецької обласної державної адміністрації за організаційної підтримки Донецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

«380V» Курахівського міського центру культури і дозвілля (м. Київ); «Освітній Онлайн Хаб» Мар'їнською міською територіальною громадою (м.Павлоград, м. Жовті Води), «МиРАЗОМ» Краматорського району тощо. Також курси української мови організовуються закладами та установами Костянтинівської, Мангушської, Хлібодарівської, Удачненської, Добропільської, Олександрівської громад Донецької області.

Відзначимо, що робота над розширенням мережі безкоштовних курсів та розмовних клубів є ознакою відповідального лідерства, адже питання мовної інтеграції внутрішньо переміщених осіб актуальне, як ніколи.

Моніторинг виконання вимог у Болградському районі Одеської області

Протягом 2023 року Секретаріатом Уповноваженого досліджувалось питання функціонування державної мови в місцях компактного проживання національних меншин на території України. Зокрема, здійснено виїзний моніторинг, спрямований на визначення стану виконання вимог Закону в населених пунктах Болградського району Одеської області, а саме: м. Болград, смт. Тарутине, м. Арциз, с. Кубей. Перевірялась діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, установ приватної та комунальної форм власності, що належали до семи сфер суспільного життя: публічного управління та адміністрування (органи державної влади та місцевого самоврядування); правоохоронна (відділи поліції); охорони здоров'я (комунальні заклади охорони здоров'я); культури (комунальні заклади культури); транспорту (місцеві автостанції); поштового зв'язку (регіональні відділення АТ "Укрпошта" та ТОВ "Нова Пошта"); обслуговування (надавачі послуг, розповсюджувачі товарів, заклади харчування). Серед показників моніторингу: мова спілкування під час виконання службових обов'язків; мова інформації для загального ознайомлення; мова інформації про товари та послуги; мова виконання інтернет-представництва; мова обслуговування; мова подання інформації про музейні предмети; мова туристичного та екскурсійного обслуговування. Загалом на предмет дотримання вимог Закону було проаналізовано діяльність 44 суб'єктів.

За результатами моніторингу в кожній зі сфер суспільного життя, що аналізувались, зафіксовано або порушення вимог Закону, або недостатня мовна компетентність (брак мовної практики) представників різних установ. Загалом недотримання вимог мовного закону зафіксовано у діяльності 25 суб'єктів з 44 (56%). Загальна кількість порушень, виявлена за результатами моніторингу, складає 46 випадків. Переважна більшість порушень стосується інформації для загального ознайомлення та обслуговування споживачів.

За результатами моніторингу сформовано низку висновків, які

стосуються особливостей функціонування державної мови в регіоні. Зокрема, відзначено, що Болградський район Одеської області є поліетнічним регіоном України, за своїм складом включає болгар (60%), гагаузів (25%), українців (5%), росіян (5%), албанців (2%), молдаван (2%), представників інших національних меншин (2%)⁹⁸. На цей факт постійно звертають увагу в розмові представники органів влади та місцевого самоврядування, комунальних закладів, обгрунтовуючи його "специфічність" та пояснюючи низький рівень застосування та володіння державною мовою. На перший погляд, особливість регіону пов'язана з етнічним різноманіттям, мультикультуралізмом та різними ідентичностями, що толерують одна одну і мирно співіснують протягом століть. Насправді ж під так званою "специфікою" ховається тотальне зросійщення регіону, що втілювалась в регіоні упродовж останніх епох.

Незважаючи на те, що болгарська національна меншина складає більше половини населення району, а частка етнічних росіян не виходить за межі 5%, публічний простір міст та селищ наповнений російською мовою та російськомовною інформацією для загального ознайомлення, вивісками та повідомленнями. Написи болгарською мовою (або іншими мовами національних меншин, що традиційно проживають в регіоні, наприклад: гагаузською чи албанською) є рідкістю, як і відповідна національна символіка, що робить міста та села регіону схожими на будь-який інший населений пункт зросійщеного сходу України, що не є поліетнічним за своїм складом.

Зросійщення є характерним для всіх сфер, що аналізувались в межах моніторингу.

У сфері публічного управління та адміністрування послуговування російською мовою є масовим. Зокрема, працівниками Секретаріату під час виїзного моніторингу виявлено недостатній рівень володіння державною мовою представниками органів місцевого самоврядування. Крім того, відповідно до наданих депутатом Болградської міської ради Тетяною Ведь пояснень, що були скеровані на адресу Секретаріату в межах здійснення заходів державного контролю, послуговування недержавною мовою під час виконання службових обов'язків, зокрема на пленарних засіданнях ради, зумовлено тим, що частина депутатів не розуміє державної мови.

Також керівники організацій та установ, які перебувають у комунікації з мешканцями регіону (ЦНАП, заклади охорони здоров'я, відділення пошти) визнають, що послуговуються російською мовою при виконанні службових обов'язків, оскільки, за їх словами, громадяни не володіють державною мовою. Водночас деякі керівники установ зауважують, що ніколи не вивчали

---

⁹⁸ Постукайте і вам відчинять: як в Україні працюють інструменти Ради Європи. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12613>

української мови і, відповідно, їх рівень володіння є недостатнім. Зауважимо, що відповідно до частини першої статті 6 Закону кожний громадянин України зобов'язаний володіти державною мовою.

У правоохоронній сфері, за інформацією начальника Болградського районного відділу поліції ГУНП в Одеській області Романа Галкіна, рівень володіння державною мовою є недостатнім, особливо серед працівників старшого віку. У зв'язку з цим там щотижня проводяться курси з вивчення державної мови для співробітників.

У сфері охорони здоров'я попри те, що лікарні наповнені сучасними українськомовними інформаційними матеріалами, на стінах можна побачити чимало повідомлень російською мовою. За результатами розмови з керівниками закладів можна зробити висновок, що російська мова домінує у сфері охорони здоров'я регіону, медичної допомоги та медичного обслуговування.

У сфері культури регіону є як випадки дотримання вимог законодавства, так і приклади порушення вимог мовного закону. Зокрема, в Історико-етнографічному музеї в с. Кубей частина "старого фонду" музею, яка складає більшість експозиції і вочевидь почала формуватися за часів існування Радянського Союзу (археологічні знахідки, що присвячені далекому минулому краю; збережені елементи побуту національної меншини; експонати Другої світової війни), описується російською мовою. Зрідка інформація про музейні предмети виконується болгарською мовою. Лише та експозиція, яка описує етап історії незалежної України, виконана українською мовою. Таким чином, діяльність історико-етнографічного закладу культури здійснюється без дотримання вимог Закону та не забезпечує мовні права жодної з національних меншин регіону. Зауважимо, що представник музею повідомив про наміри стосовно приведення діяльності музею у відповідність до вимог Закону. Цей процес має бути підтриманий з боку Кубейської селищної ради, у підпорядкуванні якої перебуває заклад культури.

Натомість КЗ "Арцизька міська публічна бібліотека" є прикладом, коли заклад культури функціонує в межах вимог Закону і виконує роль культурно-освітньої платформи, де опікуються питаннями популяризації української мови та літератури (книжковий фонд оновлений і наповнений творами сучасних українських письменників) і творчого розвитку особистості.

На всіх трьох автостанціях району зафіксовано інформацію, повідомлення, написи, оголошення довідкових служб виключно російською мовою. Це стосувалось як вивісок (табличок) на кшталт "касса" або оголошень щодо особливостей надання послуг (наприклад, щодо роботи камери схову), так і табличок (вивісок) з напрямками руху та маршрутів (схеми автобусних маршрутів), що розміщені на будівлях автостанцій і безпосередньо на

транспортних засобах. Зауважимо, що в поліетнічному регіоні, де населення деяких громад чи не повністю складається з представників національної меншини, на автостанціях, де здійснюється зокрема перевезення в межах району, не зафіксовано жодного випадку виконання чи дублювання інформації для загального ознайомлення, наприклад, болгарською або гагаузькою мовами.

Установи поштового зв'язку приватної та державної форм власності мають стандартизоване українськомовне зовнішнє та внутрішнє оформлення. Проте зустрічається поточна інформація недержавною мовою, а інтер'єр деяких відділень Укрпошти й досі містить російськомовні вивіски, таблички та покажчики радянських часів. Також зафіксована недостатня мовна компетенція деяких працівників Укрпошти та Нової Пошти, що може бути пов'язано з відсутністю мовної практики. Додатково зауважимо, що керівник відділення поштового зв'язку АТ "Укрпошта" № 68702 в м. Болград Анатолій Петров зазначив, що послуговування недержавною мовою (російською) під час виконання службових обов'язків пов'язане з тим, що частина відвідувачів, з його слів, не розуміє української мови.

У сфері обслуговування споживачів порушення вимог закону менш притаманне мережевим суб'єктам господарювання. Завдяки стандартизованому оформленню торгових точок порушення вимог закону в частині інформації для загального ознайомлення (вивіски, покажчики) та інформації про товари та послуги (цінники, чеки тощо) - відсутні. Іноді в "куточку споживача" суб'єкт господарювання розміщує витяг із Закону щодо обслуговування споживачів. Однак трапляються випадки обслуговування споживачів недержавною мовою і розміщення поточної інформації (на кшталт "закривайте двері - працює кондиціонер", чи "шукаємо працівника") російською мовою. Натомість у діяльності представників локального бізнесу випадки порушення вимог Закону носять масштабний характер. Можна припустити, що завдяки появі в регіоні мережевих магазинів українська мова поступово починає заповнювати собою громадські місця, витісняючи звідти російську.

Крім того, за інформацією голів територіальних громад та керівництва РДА в інформаційному полі присутні російські медіа, доступ до яких місцеве населення отримує завдяки супутниковому телебаченню. Популярність таких каналів пояснюється і тим, що старше покоління не володіє українською мовою. Безперечно, таке поширення російської пропаганди - потужний дестабілізуючий чинник у регіоні, що потребує вжиття відповідних заходів реагування з боку державних органів.

Таким чином, російська мова витіснила з комунікаційного поля як державну мову, так і мови національних меншин, що складають значну кількість населення Болградського району, - болгарську та гагаузьку. Російська

в регіоні не просто мова міжетнічного спілкування, а й комунікаційний засіб усередині національних меншин. Це не лише суперечить вимогам частини восьмої статті 1 Закону, відповідно до якої українська мова як єдина державна виконує функції мови міжетнічного спілкування, є гарантією захисту прав людини для кожного українського громадянина незалежно від його етнічного походження, а також є фактором єдності і національної безпеки України, а й обмежує в мовних правах представників різних етнічних спільнот на території України.

Така консервація радянської моделі міжетнічної комунікації спричинена відсутністю ефективної мовної політики та стратегії культурного розвитку регіону, а по суті - бездіяльністю місцевих та центральних органів влади. Можна припустити, що наявний рівень функціонування державної мови на території Болградського району існує лише завдяки сфері освіти незалежної України, що залишає поза увагою старше покоління, яке перебуває в російськомовному гетто. Позитивні зрушення є завдяки великим торговельним мережам, що почали здійснювати на території району господарську діяльність і, дотримуючись вимог законодавства, сприяють українізації публічного простору.

Зауважимо, що Конституційний Суд України, який у своєму рішенні⁹⁹, підкреслюючи важливу роль державної мови як інтеграційної сили та засобу міжнаціонального (міжетнічного) порозуміння в не мононаціональному соціумі, наголосив: “Оволодіння й користування українською мовою як державною забезпечує рівність можливостей на соціалізацію громадян України будь-якої етнічної належності: на доступ до гарантованих державою матеріальних і нематеріальних благ, повноцінну участь у всіх ділянках суспільного життя і безперешкодне користування правами, що їх визначено Конституцією України та міжнародними стандартами захисту індивідуальних прав. Тим самим виключається відокремлення громадян України від загальнодержавного соціумного простору безвідносно до того, належать вони до титульної нації чи до менш чисельної етнічної або мовної групи, що є чинником запобігання дискримінації, яка може бути спричинена ситуацією неволодіння громадянами України державною мовою”.

Очевидно, що питання функціонування української мови в Болградському районі є частиною більшої проблеми, пов'язаної зі зміною пострадянської ідентичності місцевого населення з відповідним культурним контекстом та проросійським наративом. Проте домінування російської мови не просто порушує вимоги мовного законодавства, обмежує представників

---

⁹⁹Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 14.07.2021 № 1-п/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>.

національних меншини регіону у їх правах, а й створює сприятливі умови для інформаційного та політичного впливу держави-агресора, вразливості місцевого населення до наративів ворожої пропаганди, поширення сепаратистських настроїв, що є загрозою національній безпеці України.

Сформований за результатами моніторингу звіт з відповідними висновками та рекомендаціями Уповноваженого щодо подолання наслідків русифікації регіону скерований на адреси Служби безпеки України, профільних міністерств, місцевих органів державної влади та самоврядування для врахування в роботі та вжиття необхідних заходів реагування. Як зазначалося вище, відповідно до наданих Уповноваженим рекомендацій щодо подолання наслідків русифікації регіону Болградська районна рада і Тарутинська селищна рада у 2023 році затвердили відповідні мовні програми, відповідно до яких в громадах з'явилися безоплатні просвітницькі ініціативи з вивчення української. А на початку 2024 року таку програму затверджено в місті Арциз.

Отже, в 2023 році спостерігалась низка позитивних зрушень у питанні реалізації ефективної мовної політики в окремих регіонах та громадах. Прийнято рекордну кількість місцевих програм з утвердження мови, що є ефективним кроком в організації системної роботи з розвитку та функціонування державної мови, імплементації норм Закону. Наявність такого документа дозволяє скоординувати діяльність організацій різного рівня та спрямування, залучити комунальні установи, заклади освіти та культури, інші організації до реалізації масштабних проєктів з розвитку мови на рівні регіону.

Обласні військові адміністрації та місцеві ради спільно з громадськими об'єднаннями та ініціативами продовжують роботу над розширенням мережі курсів та розмовних клубів з опанування державної мови або підвищення рівня володіння нею. Значна частина просвітницьких ініціатив спрямована на мовну інтеграцію внутрішньо переміщених осіб. Також організуються інформаційно-роз'яснювальні кампанії, створюється та поширюється відповідний медійний контент, що в комплексі покликано підтримати та спонукати громадян до послуговування державною мовою у повсякденному житті.

Водночас, як і в попередньому році, більшість отриманих Секретаріатом даних від місцевих органів влади містять інформацію про заходи, які стосуються здебільшого інших сфер, виконуються в межах інших програм та лише опосередковано торкаються питання мови. Моніторинг, що проводився в Болградському районі Одеської області, засвідчив недостатню увагу до питання подолання наслідків русифікації регіону компактного проживання представників національних меншин з боку держави та місцевого

самоврядування, що призвело до ізоляції частини громадян від загальнонаціонального інформаційного простору та українського контексту загалом.

Крім того, станом на кінець квітня в чотирьох областях (Полтавська, Рівненська, Вінницька, Чернівецька) і 10-ти обласних центрах (Вінниця, Луцьк, Житомир, Запоріжжя, Івано-Франківськ, Кропивницький, Рівне, Суми, Харків, Чернігів) відсутні мовні програми.

Прийняття 15 березня 2024 Кабінетом Міністрів України Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року має змінити цю ситуацію. Документ містить механізми та інструменти, які створюють додаткові можливості для підсилення статусу та популяризації української мови. Зокрема, програма передбачає: запровадження безкоштовних курсів, зокрема, онлайн, з вивчення української мови для різних категорій громадян, зокрема тих, які не вивчали українську мову; популяризацію серед населення практики послуговування українською мовою в повсякденному житті; надання державної допомоги на придбання книг; сприяння проведенню наукових досліджень у сфері українського мовознавства та соціолінгвістики, а також української жестової мови.

Однак дуже важливо, щоб заходи, які проводяться в межах державної та місцевих програм, не були формальними, а реально відповідали потребам регіону, гнучко реагували на проблеми місцевого населення та особливості мовної ситуації. Залучення усіх зацікавлених сторін є реальним викликом для місцевої влади і водночас запорукою успіху.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Щороку у публічних звітах про стан дотримання Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (далі - Закон) у відповідності до визначених законодавством повноважень Уповноважений із захисту державної мови публікує рекомендації Кабінету Міністрів України, іншим органам державної влади та органам місцевого самоврядування щодо забезпечення реалізації державної політики у сфері функціонування державної мови.

Зрозуміло, що в перші роки після набрання чинності Закону особлива увага в рекомендаціях приділялась реалізації його прикінцевих і перехідних положень. Важливо відзначити, що саме у 2023 році відбулися значні зрушення в імплементації та виконанні ключових завдань Закону, які тривалий час відкладалися.

Зокрема, Міністерством культури та інформаційної політики доопрацьовано, а в березні 2024 року Кабінетом Міністрів України затверджено Державну цільову національно-культурну програму забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року; наприкінці 2023 року Національною комісією зі стандартів державної мови затверджено необхідну нормативно-правову базу і розпочато практичну роботу з напрацювання визначених Законом стандартів державної мови; Верховною Радою України визначено перелік міжнародних договорів, які не оприлюднювалися державною мовою, у співпраці з Урядом розпочато роботу з їх перекладу.

Серед важливих рішень, що ухвалені або набрали чинності у звітному році, варто відзначити Закон України "Про медіа", яким передбачено збільшення мінімальної частки українськомовних програм на радіо і телебаченні з 1 січня 2024 року; зміни до Закону України "Про рекламу", наслідком яких є посилення відповідальності за порушення вимог законодавства щодо мови реклами; Закон України "Про захист прав споживачів", у якому встановлено обмеження для використання мови держави-агресора на упаковці товарів та передбачено блокування інтернет-представництв, які приховують інформацію про власників для уникнення відповідальності за порушення прав споживачів, зокрема і на отримання інформації державною мовою.

Проте потрібно визнати, що на п'ятому році дії Закону деякі завдання його імплементації, на жаль, не завершені, а значна частина рекомендацій Уповноваженого залишається без належної уваги з боку окремих органів державної влади. Детальніше про це йдеться в попередніх розділах.

З висоти часу виглядає невиправданим відкладення до закінчення воєнного стану вступу в дію важливих законодавчих актів, зокрема нової редакції Закону "Про захист прав споживачів". Запровадження цього євроінтеграційного закону найближчим часом значно посилить позиції української мови та захист прав споживачів - громадян України.

В умовах жорсткого тривалого збройного протистояння з росією утвердження державної мови як чинника консолідації українського суспільства, фактора національної безпеки має стати пріоритетом не лише при формуванні державної політики, а й на рівні її практичної реалізації. З огляду на це особливу увагу необхідно звернути на забезпечення координації та контролю за виконанням заходів Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року.

Водночас зростають вимоги громадян до ефективності нормативно-правового регулювання та діяльності державних інституцій, завданням яких є забезпечення реалізації законних прав громадян на отримання інформації та послуг державною мовою на всій території України. 16 липня 2024 року - 5 років, відколи Закон набрав чинності. За цей час виявлено певні законодавчі прогалини та не врегульовані питання, зокрема щодо застосування державної мови при виконанні службових обов'язків, працевлаштуванні, виконанні назв об'єктів топоніміки, у сфері надання послуг, онлайн-медіа на платформах обміну інформацією та відео, а також певні неузгодженості процедур державного контролю і притягнення Уповноваженим порушників до відповідальності відповідно до норм Закону і КУпАП. Тому вдосконалення окремих норм Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" на часі, особливо з огляду на необхідність його узгодженості з проектом Кодексу України про адміністративні проступки, який розробляється Кабінетом Міністрів України.

Отже, підсумовуючи викладені в Річному звіті результати аналізу стану дотримання Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", а також виконання рекомендацій, викладених у попередніх звітах, з метою забезпечення ефективної реалізації державної політики, спрямованої на захист державної мови, її всебічний розвиток і функціонування у визначених законом сферах суспільного життя на всій території України, задля запобігання порушенню прав громадян на отримання інформації та послуг державною мовою:

I. Кабінету Міністрів України в 2024 році рекомендується:

1) Продовжити роботу із виконання абзацу шостого підпункту 3 пункту 8 Розділу IX "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" та забезпечити переклад і опублікування державною мовою міжнародних договорів України, які не оприлюднювалися державною мовою станом на день набрання чинності цим Законом.

2) Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проект закону щодо внесення змін до Виборчого кодексу України та до Закону України "Про всеукраїнський референдум", яким передбачити, що: особи, які претендують на обрання на пост Президента України, на обрання депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, районної, районної у місті, міської, селищної, сільської ради, на посаду сільського, селищного, міського голови, в обов'язковому порядку подають до відповідної виборчої комісії копію документа, що підтверджує відповідний рівень володіння державною мовою відповідно до статті 9 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", а неподання копії такого документа є підставою для відмови в реєстрації; однією з підстав дострокового припинення повноважень члена окружної, територіальної, дільничної виборчої комісії, члена окружної, дільничної комісії з всеукраїнського референдуму, дільничної комісії з електронного голосування з всеукраїнського референдуму є повторне протягом року вчинення ним порушення вимог Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у процесі виборів та референдумів, встановлене Уповноваженим із захисту державної мови відповідно до закону.

3) Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проект закону про внесення змін до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", яким віднести до повноважень органів місцевого самоврядування підтримку, популяризацію, зокрема шляхом поширення знань про українську мову та її роль у розвитку української та європейської культур, та створення умов для розвитку і використання державної мови у відповідних адміністративно-територіальних одиницях.

4) Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проекти законів про внесення змін до Законів України "Про Кабінет Міністрів України", "Про Національну поліцію", "Про Державну кримінально-виконавчу службу України", "Про Раду національної безпеки і оборони України", "Про Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим", "Про місцеві державні адміністрації", "Про культуру", якими передбачити, що особи,

які беруть участь у конкурсі (доборі) на відповідні посади або які призначаються на відповідні посади для участі у такому конкурсі (доборі) або перед призначенням на посаду, в обов'язковому порядку подають копію документа, що засвідчує рівень володіння державною мовою відповідно до статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

5) Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону про внесення змін до Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", зокрема до частини шостої статті 27: 1) вимоги щодо обов'язкової наявності інтернет-представництв політичних партій, виконаних державною мовою, із можливістю існування версій таких інтернет-представництв, виконаних іншими мовами; 2) інтернет-представництва медіа незалежно від факту реєстрації мають бути виконані державною мовою; до статті 13: мовою нормативно-правових актів і актів індивідуальної дії, діловодства і документообігу підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності є державна мова; пункт 4 частини четвертої статті 49 привести у відповідність до Закону України "Про державну службу".

6) Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону про внесення змін до Закону України "Про публічні закупівлі", якими передбачити, що мовою тендерної пропозиції є державна мова, а документи, які до неї додаються та не готуються учасником, подаються державною мовою або іншими мовами із забезпеченням автентичного перекладу на державну; невідповідність тендерної пропозиції цій вимозі є підставою для її відхилення.

7) Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону про внесення змін до Закону України "Про професійну (професійно-технічну) освіту", яким передбачити, що мовою освітнього процесу в закладах професійної (професійно-технічної) є державна мова.

8) Внести зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 08.09.2004 р. № 1181 "Деякі питання спорудження (створення) пам'ятників і монументів" та забезпечити внесення змін до Порядку спорудження (створення) пам'ятників і монументів, затвердженого наказом Державного комітету України з будівництва та архітектури, Міністерства культури і мистецтв України від 30.11.2004 р. № 231/806, якими передбачити, що розміщення будь-яких написів та іншої інформації на пам'ятниках і монументах державного і місцевого значення здійснюється державною мовою та за потреби може дублюватися іншими мовами; при цьому розмір шрифту тексту або напису будь-якою іншою мовою не може бути більшим за розмір шрифтів тексту або напису державною мовою.

9) Внести зміни до Порядку проведення конкурсу на зайняття посади керівника державного, комунального закладу охорони здоров'я, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 р. № 1094, якими передбачити, що для участі у конкурсі особа подає конкурсній комісії копію документа, який засвідчує рівень володіння державною мовою відповідно до частини третьої статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

10) Внести зміни до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 р. № 285, Ліцензійних умов провадження господарської діяльності банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини згідно з переліком, затвердженим Міністерством охорони здоров'я, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 р. № 286, та Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів), затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 р. № 929, якими передбачити, що інформація на вивісці, інформаційній табличці із зазначенням найменування ліцензіата подається державною мовою та за потреби може дублюватися іншими мовами; при цьому розмір шрифту, яким така інформація подається державною мовою, не може бути меншим за шрифт, яким подається інформація іншою мовою, ніж державна.

11) Затвердити порядок проведення мовної експертизи, передбаченої пунктом 1 частини третьої статті 55 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

12) Внести зміни до Постанови Кабінету Міністрів України від 11.10.2016 р. № 710 "Про ефективне використання державних коштів", якими передбачити у заходах щодо ефективного та раціонального використання державних коштів, передбачених для утримання органів державної влади та інших державних органів, утворених органами державної влади підприємств, установ та організацій, які використовують кошти державного бюджету, можливість розробки та затвердження Державної програми співпраці із закордонними українцями.

13) Затвердити Державну програму співпраці із закордонними українцями.

14) Внести зміни до пункту 1 Постанови Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1993 року № 301 "Про трудові книжки" в частині затвердження бланків трудової книжки і вкладиша до неї та викласти зразок трудової книжки та вкладиша до неї тільки державною мовою.

15) Забезпечити невідкладне затвердження Національною комісією зі стандартів державної мови української правничої, медичної термінології, а також опрацювати питання щодо розробки української термінології у галузях інформаційних технологій, косметології та інших галузях, в яких використовується міжнародна номенклатура або вживаються спеціальні іншомовні терміни.

16) Забезпечити внесення Міністерством освіти і науки України змін до Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 16.04.2018 р. №367 в частині зарахування до класів з навчанням мовою національної меншини та корінного народу дітей, які належать до відповідної національної меншини чи корінного народу, та передбачення форми подання батьками клопотання про забезпечення такого права;

17) Забезпечити внесення змін до Порядку розміщення тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності, затвердженого наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 21.10.2011 № 244, якими передбачити, що ескіз фасаду тимчасової споруди має відповідати вимогам Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", а невідповідність ескізу вимогам зазначеного Закону є підставою для ненадання паспорту прив'язки тимчасової споруди.

18) Забезпечити внесення змін до Порядку затвердження конструкції транспортних засобів, їх частин та обладнання, затвердженого наказом Міністерства інфраструктури від 17.08.2012 р. № 521, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 14 вересня 2012 р. за №1586/21898 передбачивши наступне: 1) текстові частини інформаційної підшивки, які складено українською мовою, можуть дублюватися іншими мовами. Якщо текстові частини інформаційної підшивки виконані мовою держави, резидентом якої є виробник, то необхідно здійснити дублювання такої текстової частини інформаційної підшивки державною мовою; 2) інформаційний пакет документів – комплект документів, який містить інформаційну підшивку, а також документи окремих затверджень, протоколи випробувань та інші документи, що їх додають до інформаційної підшивки уповноважений орган або технічні служби під час виконання своїх функцій, текстові частини яких складено українською мовою, можуть дублюватися іншими мовами. Якщо текстові частини комплекту документів, який містить інформаційну підшивку, а також документи окремих затверджень, протоколи випробувань та інші документи, що їх додають до інформаційної підшивки, виконані мовою

держави, резидентом якої є виробник, необхідно здійснити дублювання такої текстової частини інформаційної підшивки державною мовою.

19) Забезпечити внесення змін до Тимчасового порядку оформлення і видачі паспорта громадянина України, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06.06.2019 р. № 456 (zareєстрований в Міністерстві юстиції України 14.06.2019 р. за № 620/33591) шляхом вилучення з підпункту 2 пункту 2 розділу II відомостей про внесення російською мовою даних на другій сторінці паспортів громадянина України зразка 1994 року (у формі книжечки). Затвердити нову форму бланка паспорта громадянина України (у вигляді паспортної книжечки).

20) Розробити та затвердити новий національний стандарт на заміну ГОСТ СРСР 11677-89 та нову редакцію Правил з охорони праці в целюлозно-паперовій промисловості замість Правил НПАОП 21.0-1.01-87, що мають бути виконані державною мовою.

21) Забезпечити внесення Міністерством економіки України змін до Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників, затвердженої наказом Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціального захисту населення України від 29 липня 1993 р. № 58, який zareєстровано в Міністерстві юстиції України 17 серпня 1993 р. за № 110, передбачивши наступне: в пункті 2.1 "Трудові книжки і вкладиші до них заповнюються у відповідних розділах українською мовою", в абзаці четвертому пункту 4.1: "Трудова книжка заповнюється українською мовою".

22) Забезпечити вжиття Міністерством освіти і науки України заходів із запровадження використання Українського правопису в освітньому процесі.

23) Вжити необхідних заходів для підвищення інституційної спроможності Національної комісії зі стандартів державної мови для ефективної розробки передбачених законом стандартів та Секретаріату Уповноваженого із захисту державної мови для забезпечення повноцінної постійної роботи представників Уповноваженого із захисту державної мови в більшості областей України, звідки надходять найбільша кількість звернень та скарг громадян щодо порушення їхніх прав.

II. Вважаємо за доцільне наголосити на необхідності вжиття деякими іншими органами державної влади, місцевого самоврядування, установами та організаціями окремих заходів, що сприятимуть виконанню Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної". Зокрема:

1. Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України та Міністерству закордонних справ виконати рекомендацію Конституційного

Суду України, викладену в рішенні у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 14.07.2021 № 1-р/2021 [Справа № 1-179/2019(4094/19)], та невідкладно установити однозначність у питанні офіційного перекладу Європейської хартії регіональних мов або мов меншин / Європейської хартії регіональних або міноритарних мов.

2. Верховній Раді України:

1) Забезпечити перейменування населених пунктів та районів, назви яких не відповідають стандартам державної мови.

2) Прийняти закон, який визначатиме порядок та особливості застосування української жестової мови у різних сферах суспільного життя.

3) Прийняти закон, який уможливить перейменування судів, назви яких не відповідають вимогам частини другої статті 39 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" та інших нормативних актів.

4) Внести зміни до Прикінцевих та перехідних положень Закону України "Про захист прав споживачів" (№ 3153-IX від 10.06.2023), передбачивши набрання ним чинності не пізніше, ніж у 2025 році.

5) Внести зміни до Положення про паспорт громадянина України, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 26.06.1992 р. № 2503-XII, якими передбачити, що паспорт складається державною мовою згідно з частиною першою статті 8 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", громадяни України, рідна мова яких відмінна від української, мають право на транскрибований запис своїх прізвища та імені відповідно до своєї національної традиції в документах, що посвідчують особу громадянина України, відповідно до статті 40 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

3. Органам місцевого самоврядування:

1) У нормативних документах, якими регламентуються правила розміщення зовнішньої реклами та інформації для загального ознайомлення, правилах благоустрою у відповідному населеному пункті України, передбачити: обов'язкове подання інформації на таких вивісках і табличках державною мовою із дублюванням за потреби іншими мовами; при цьому розмір шрифту, яким подається така інформація не може бути меншим за шрифт, яким подається інформація іншою мовою, ніж державна; у випадку подання на вивісці чи табличці інформації лише іншою мовою, ніж державна, за відсутності поруч із такою вивіскою чи табличкою вивіски чи таблички, на

якій відповідна інформація подана державною мовою, вівіска чи табличка з інформацією іншою мовою підлягає обов'язковому демонтажу, крім випадків, якщо така інформація є торговельною маркою (знаком для товарів і послуг), якій відповідно до законодавства надано правову охорону.

4. Органам державної влади, органам місцевого самоврядування:

1) Забезпечити перейменування географічних об'єктів, назви яких не відповідають стандартам державної мови.

2) Привести у відповідність до стандартів державної мови назви підприємств, установ, організацій державної та комунальної форми власності.